

NORGES OFFICIELLE STATISTIK,

UDGIVEN I AARET 1861.

C. No. 4.

BERETNING

OM

SUNDHEDSTILSTANDEN OG MEDICINALFORHOLDENE I NORGE

I AARET 1859.

AFGIVEN AF

DEPARTEMENTET FOR DET INDRE.

(UN RÉSUMÉ STATISTIQUE SE TROUVE PAGE IV).

C. No. 4.

BERETNING

OM

SUNDHEDSTILSTANDEN OG MEDICINALFORHOLDENE I NORGE

I

1859.

UDGIVEN AF

DEPARTEMENTET FOR DET INDRE.

CHRISTIANIA.

TRYKT I DET STEENSKE BOGTRYKKERI.

1861.

I n d h o l d.

	Pag.
I. Beretning om Sundhedstilstanden og Medicinalforholdene i Riget i Aaret 1859.	
(Rapport sur l'état sanitaire et médical en Norvège pendant l'année 1859)	1—119.
1. Generalberetning for hele Riget.	
(Rapport général pour tout le royaume)	1.
2. Beretninger for de enkelte civile Overøvrighedsdistrikter.	
(Rapports spéciaux pour les différentes préfectures)	15—119.
a. Christiania By	15.
b. Akershus Amt	21.
c. Smaalenenes Amt	25.
d. Hedemarkens Amt	31.
e. Christians Amt	35.
f. Buskeruds Amt	40.
g. Jarlsberg og Laurvigs Amt	45.
h. Bratsbergs Amt	50.
i. Nedenes og Raabygdelagets Amt	56.
k. Lister og Mandals Amt	62.
l. Stavanger Amt	69.
m. Søndre Bergenhus Amt	74.
n. Bergens By	80.
o. Nordre Bergenhus Amt	84.
p. Romsdals Amt	90.
q. Søndre Thronhjems Amt	96.
r. Nordre Thronhjems Amt	103.
s. Nordlands Amt	108.
t. Finmarkens Amt	114.
II. Oversigt over Husdyrenes vigtigste Sygdomme m. v. i 1859.	
(Compte-rendu des maladies principales des animaux domestiques etc. pendant l'année 1859)	120.
III. Bilag.	129—134.
1. Nogle Bemærkninger om de vestlandske Typhusepidemiers Aarsagsforholde, Uddrag af Compagnichirurg E. F. Lochmann's Medicinalberetning for 1859	129.
2. Aarsberetning fra Bergens Sindssygeasyl for 1859, afgiven af den ved samme autoriserede Læge F. T. Rosenberg	130.
3. Bemærkninger om Levemaaden og de hygiæniske Forholde m. v. i vestre Søndmøres Lægedistrikt, af Distriktslæge S. Høegh's Medicinalberetning for 1859	132.
4. Oplysninger om Kostholdet i indre Namdals Lægedistrikt, af Distriktslæge K. J. Fleischers Medicinalberetning for 1859	133.
IV. Tabeller.	
1. Fortegnelse over de i Norges almindelige Sygehuse behandlede Syge i 1859.	
(Tableau des malades traités dans les hôpitaux ordinaires de Norvège en 1859).	
2. Fortegnelse over de i Norges Sindssygeasyler behandlede Syge i 1859.	
(Tableau des malades traités dans les hospices d'aliénés de Norvège en 1859).	
3. Fortegnelse over de af Læger (og fra Sygehusene) anmeldte Dødsaarsager i 1859.	
(Tableau des causes de la mortalité fournies par les médecins).	

En 1859*) l'état sanitaire général était assez bon. En somme la constitution pathologique n'avait pas de caractère bien prononcé. En fait de maladies épidémiques**), voici celles qui pendant cette année ont eu le plus de gravité: le typhus qui, comme d'habitude, dégénérait en quelques épidémies peu répandues, principalement sur le littoral; la dysenterie qui, n'ayant guère eu de gravité depuis la guerre de 1808 à 1813, a fait cette année son apparition sous la forme d'une épidémie violente, surtout dans la préfecture de Bratsberg et quelques contrées voisines***); et la variole qui, depuis l'introduction de la vaccination en Norvège pendant les premières dix années de ce siècle, n'a pas eu tant de propagation que cette année où elle s'est manifestée comme épidémie, surtout dans les préfectures de Smaalenene, de Bergenhus du Nord et de Bergenhus du Sud, ainsi que dans la ville de Bergen. Comme digne de remarque il faut encore citer pour cette année une épidémie naissante d'angine diphthérique, qui régnait principalement à Throndhjem, où cette même maladie avait fait en 1846 sa première apparition dans ce pays sous la forme d'une épidémie répandue et très-maligne, après quoi elle ne se manifestait les années suivantes que plus rarement et avec un caractère plus bénin.

La mortalité était un peu plus forte qu'à l'ordinaire; calculée sur la population probable de la fin de l'année, soit 1,591,888 individus, la mortalité, qui en Norvège, autant qu'on sache, est moins considérable que dans aucun autre pays, était de 16,8 sur 1000 (non compris les morts-nés; y compris ceux-ci la mortalité était de 17,9 sur mille). Le nombre des décès était de 26,738; celui des naissances dépassait ce nombre de 27,818. De plus il y avait 2272 morts-nés. Parmi les 5881 décès, pour lesquels les médecins ont fourni des renseignements sur la cause de la mort, on voit figurer pour le plus grand nombre les maladies suivantes: la phthisie et les tubercules pulmonaires pour 739, la dysenterie pour 654, la fièvre typhoïde pour 505, la pneumonie pour 372, le croup pour 234, l'éléphantiasis des Grecs pour 206†), la variole pour 198, l'hydropisie pour 163, la fièvre puerpérale etc. pour 163, les maladies cancéreuses pour 157, l'apoplexie cérébrale pour 131, la diphthérie pour 129. En outre 988 individus ont péri par des accidents malheureux; la grande majorité de ceux-la se sont noyés.

Il y avait 38 hôpitaux; dans les 33 hôpitaux ordinaires furent traités 6971 malades, la mortalité était de 1 sur 10,9. Dans 7 hospices d'aliénés il y avait 705 aliénés.

L'administration médicale était divisée en 108 districts civils; le nombre de tous les médecins autorisés était de 332. — La vaccination fut pratiquée sur 48,704 individus, soit par des médecins, soit par des aides vaccinateurs non médecins, dont le nombre était de 629. Il y avait 474 sages-femmes examinées.

Il y avait 53 pharmacies.

*) Depuis l'année 1827 des rapports annuels sur l'état sanitaire et médical en Norvège ont été faits par le département auquel ressortit l'administration médicale civile. Les rapports de 1827 à 1834 sont publiés dans les années de 1829 à 1837 par „Eyr“, revue médicale éditée à Christiania. Les rapports de 1846 à 1852 sont insérés dans les années de 1848 à 1855 par la revue publiée dans la même ville „Norsk Magazin for Lægevidenskab.“ Les rapports de 1853 à 1858 ont été publiés séparément par le département de l'intérieur.

**) Depuis les guerres des premières quinze années de ce siècle, ce pays a été assez exempt d'épidémies dévastatrices; les plus remarquables ont été des épidémies de choléra locales, surtout dans les années 1833 et 1834, 1849 et 1858.

***) De cette épidémie remarquable vraisemblablement importée de l'étranger par contagion on trouve des descriptions exactes dans „Norsk Magazin for Lægevidenskab, tome XIV, Christiania 1860.“

†) On trouve des détails sur la propagation de cette maladie endémique dans „Norges officielle Statistik C. No. 5, tableaux des spédalsques en Norvège.“

Sundhedstilstanden i 1859 maa, ihvorvel meget forskjellig i de enkelte Egne af Landet, i det Hele betegnes som ret god. Bedst synes den at have været i Landets nordlige Del, navnlig i Tromsø Stift, i hvilken Henseende Aaret adskiller sig fra de nærmest foregaaende, i hvilke netop denne Del af Landet var den af Sygdom stærkest hjemsøgte. Ogsaa Throndhjems Stift og de nordligste Dele af Bergens og Christiania Stifter udvise en i det Hele tilfredsstillende Sundhedstilstand, hvorimod der i flere af Landets sydligere Egne herskede en til enkelte Tider af Aaret ikke ubetydelig Sygelighed. Særlig fortjener at nævnes Bratsbergs Amt, hvor Sygeligheden ved en om Sommeren og Høsten herskende Blodgangsepidemi steg til en Høide, som der angives ukjendt i Mands Minde og for et Par Præstegjælde bragte de Dødes Antal til at overstige de Fødtes. Af andre Epidemier herskede Børnekopper i Smaalenene og flere Egne af Bergens Stift, Skarlagensfeber foruden paa andre Steder især paa øvre Romerike, Hedemarken og paa Kyststrækningen fra Arendal til Mandal, samt Kighoste mere og mindre hyppig i de fleste af Rigets Amter. Nervefeber, diphtheriske Sygdomme og Puerperalaffectioner vare for Landet i det Hele snarere hyppigere end sædvanligt.

Dødeligheden i 1859 var større end Middeldødeligheden i Femaaret 1851—55. Forøgelsen hidrører fornemlig fra Christiania og Christiansands Stifter, mindre fra Throndhjems og Bergens; i Tromsø Stift viser endog Dødeligheden sig at have været mindre end sædvanligt. Forholdet vil lettest sees af følgende Tabel, i hvilken til Sammenligning med de nærmest foregaaende Aar 1858 og 1857 tillige er anført, hvormange Procent Dødeligheden i hvert af disse var over eller under Middeldødeligheden i det nævnte Femaar.

Stift.	Middeldødelighed i Femaaret 1851—55.	Døde i 1859.	Forøgelse eller Formindskelse.	Procentvis Forøgelse eller Formindskelse i		
				1859.	1858.	1857.
Christiania .	10,983	12,118	+1,135	+ 10,33	÷ 3,80	+ 2,26
Christiansand	4,068	4,617	+ 549	+ 13,50	÷ 0,95	+ 8,11
Bergen . . .	4,082	4,146	+ 64	+ 1,57	÷ 4,34	÷ 0,18
Throndhjem .	3,503	3,659	+ 156	+ 4,45	+ 0,97	+ 1,74
Tromsø . . .	2,318	2,198	÷ 120	÷ 5,18	+ 19,02	+ 18,59
Hele Riget .	24,954	26,738	+ 1,784	+ 7,15	÷ 0,64	+ 4,25

Af de enkelte civile Overøvrighedsdistrikter udvise, foruden Christiania og Bergen, Akershus, Smaalenenes, Bratsbergs, Nedenes og Raabygdelagets, Lister og Mandals samt søndre Throndhjems Amter den største, nordre Bergenhus, Romsdals og Finmarkens Amter derimod den mindste Dødelighed. Overvægten paa førstnævnte Steder tør ifølge Medicinalberetningernes Skildring af Sygdomsforholdene især være at tilskrive Epidemier af Blodgang, Børnekopper, Skarlagensfeber og diphtheriske Affectioner, med hvilken Antagelse ogsaa stemmer overens, at den større Dødelighed sees fornemlig at have fundet Sted inden Børnealderen. Til Belysning heraf er udarbejdet følgende Tabel, der for det hele Riges og hvert enkelt Stifts Vedkommende udviser, hvormange af 1000 Døde der falder paa de enkelte Aldersclasser gennemsnitlig for Tiaaret 1846—55 og for det særskilte Aar 1859. Til lettere Oversigt er, hvor Overvægten i 1859 udgjorde 1,0 eller derover, Tallene trykte med udhævede Typer.

	Hele Riget.		Christiania Stift.		Christiansands Stift.		Bergens Stift.		Thronhjems Stift.		Tromsø Stift.	
	Tiaaret 1846—55.	1859.	Tiaaret 1846—55.	1859.	Tiaaret 1846—55.	1859.	Tiaaret 1846—55.	1859.	Tiaaret 1846—55.	1859.	Tiaaret 1846—55.	1859.
Under 1 Aar	190,5	212,8	175,1	192,9	208,7	227,9	221,8	278,8	158,3	179,8	219,3	221,1
mell. 1-3 -	84,0	91,3	99,2	108,4	92,3	106,3	59,0	72,1	71,8	58,5	67,1	56,0
— 3-5 -	40,5	42,9	47,1	53,4	36,9	42,7	32,5	27,3	40,4	38,3	31,8	23,2
— 5-10 -	41,1	44,5	47,0	55,4	38,0	46,4	32,8	25,8	42,0	33,6	34,1	34,6
— 10-20 -	48,7	52,1	49,6	56,8	50,9	58,1	40,8	35,2	48,0	49,2	56,6	50,0
— 20-30 -	70,7	69,1	66,9	64,7	68,0	68,2	67,5	62,2	70,0	73,5	99,9	101,5
— 30-40 -	63,2	70,0	63,1	67,4	60,9	59,8	64,7	69,0	57,8	77,4	72,9	95,5
— 40-50 -	61,9	59,8	58,7	57,4	59,7	57,8	66,9	63,9	61,1	59,3	71,6	71,6
— 50-60 -	83,0	65,4	82,7	59,8	74,8	60,2	87,1	70,4	87,8	77,6	83,8	77,3
— 60-70 -	108,0	103,4	110,2	103,4	100,6	92,9	111,6	95,8	112,8	118,3	96,9	114,7
— 70-80 -	116,9	105,2	111,8	101,0	116,0	99,6	123,2	114,6	137,6	125,2	97,9	88,7
— 80-90 -	74,9	68,4	73,2	65,6	77,2	66,7	76,5	69,5	89,8	89,9	51,8	49,1
— 90-100 -	16,0	14,7	14,9	13,5	15,3	13,0	15,3	14,9	22,1	18,6	15,2	17,3
over 100 Aar	0,6	0,4	0,5	0,3	0,7	0,4	0,3	0,5	0,5	0,8	1,1	0,0

I Henseende til Dødlighedens forskjellige Styrke til de enkelte Tider paa Aaret indtraf de fleste Dødsfald i April (2617), Mai (2453), Januar (2406), Marts (2405), Juli (2340), og August (2303), samt de færreste i Februar (1924), September (1992), December (2016), October (2073), Juni (2103) og November (2106).

Nogen stationær **Sygdomsconstitution**, der gjorde sin Indflydelse gjældende over større Strækninger af Landet, lader sig ikke paavise, idet Forholdet mellem de inflammatoriske og adynamiske Sygdomstilfælde Hyppighed i det Hele synes at have været noget nær det almindelige. Selv for de enkelte, mere begrænsede Strøg, hvor en Overvægt i den ene eller anden af disse Retninger tydelig giver sig tilkjennde, er denne fremkommen mindre som Resultat af en over det hele Aar jævnt fordelt, end af en til en enkelt Tid af samme stærkere fremtrædende ensartet Sygelighed, og saaledes maaske snarere at tilskrive en forstærket transitorisk end en stationær Sygdomsconstitution. I ethvert Fald, hvor en mere bestemt Sygdomsconstitution aabenbarede sig i 1859, synes den næsten overalt at have heldet til Adynami, saaledes særlig i Christiania, i Smaalenenes og Hedemarkens Amtspysicater, i Porsgrund, i Christiansand, Mandal med Omegn, Christiansund samt som sædvanligt i flere af Landdistrikterne i Bergens, Thronhjems og Tromsø Stifter; alene for nogle faa Steder, navnlig Thronhjems By med Omegn, paavises den at have været afgjort inflammatorisk. Catarhalske og lettere rheumatiske Sygdomstilfælde vare iøvrigt overalt de hyppigste, især i Aarets første og sidste Maaneder, uden at Forholdet i denne Henseende kunde siges at

afvige fra det sædvanlige. Ligesaa lidt kan den om Sommeren og Høsten almindelig optrædende gastriske Sygdomsconstitution siges dette Aar at have udmærket sig ved nogen særdeles Styrke, medmindre man under samme ogsaa vil henregne den dysenteriske, der navnlig gjorde sig gjældende i Bratsbergs og en Del af Nedenes og Raabygdelagets Amt. I enkelte Egne viste sig en stærkere Tilbøielighed end sædvanligt til diphtheriske og biliøse Affectioner.

Veirliget var meget forskjelligt fra det sædvanlige, iøvrigt i enkelte af sine Hovedtræk ens for det hele Land, i andre noget afvigende i sammes sydlige og nordlige Del. Overalt vise Aarets første Maaneder sig paafaldende milde, men paa samme Tid ustadige med Regn og stærke Storme, der fra flere Steder angives at have raset næsten orkanagtig. De høieste Kuldegrader sees i Regelen at være indtrufne i Marts Maaned, de stærkeste Snefald i April. Vaaren, der ialfald i mange Egne kom temmelig sent, udviklede sig til Gjengjæld raskt, og bragte en næsten overalt ualmindelig varm og dertil mere og mindre tør Forsommer, der i Landets søndenffjeldske Egne fortsatte sig med en gennem hele Juli og en stor Del af August vedvarende ødelæggende Tørke, medens den norden- og tildels vestenffjelds afløstes af en ualmindelig kold og regnfuld Tid. Sommerens forskjellige Temperaturforholde sønden- og nordenffjelds betinge en tilsvarende Forskel med Hensyn til Aarets Middeltemperatur, der i den sydlige Del af Landet, hvor en mild Vinter og en varm Sommer traf sammen, viser sig meget høi og i saa Henseende stiller Aaret ved Siden af de tvende nærmest foregaaende, i den nordlige Del derimod, hvor en mild Vin-

ter efterfulgtes af en kold Sommer, synker ned til det Sædvanlige eller — ialfald efter Observationer fra Ranens Lægedistrikt — endog noget derunder. Modsat Veirforholdene om Sommeren var Høsten søndenfelds regnfuld og urolig, nordenfelds derimod i det Hele smuk og behagelig; Vinteren kom temmelig tidlig og ved Midten af December indtraadte overalt Kulde, i flere Egne strengere end sædvanligt. For Vegetationen var Aaret i det Hele mindre gunstigt og i enkelte Trakter, navnlig der, hvor Tørken om Sommeren havde været mest vedholdende, indtraadte fuldstændig Misvæxt. I det Nordenfeldske, hvor en smuk og gunstig Høst meget rettede paa den ved Sommerens Regnfuldhed og lave Temperatur bevirkede Skade, var Forholdet overhovedet bedst, og for mange Strøg her angives Afgrøden endog at kunne kaldes rig.

Nervfeber (Typhus) angreb et større Antal Individuer i dette end i de nærmest foregaaende Aar, uden at dog Sygdommen i det Hele kan siges at have vundet nogen særdeles Udbredning. Sammenlignes de Angrebnes Antal amtsvis for Aarene 1857, 58 og 59, sees det i 1859 i Akershus Amt

med Christiania samt i Smaalenenes, Hedemarkens, Buskeruds, Bratsbergs og Nordlands Amter at have været større, i Jarlsberg og Laurvigs, Nedenes og Raabygdelagets samt søndre Thronhjems Amter derimod at have været mindre end i hvert af de foregaaende Aar, ligesom i de øvrige Amter altsaa at have staaet mellem begges. Som Angrebne af Nervfeber ere i de fra Størsteparten af Landets Læger indkomne Medicinalberetninger opførte tilsammen 4936, hvoraf 505, eller 10,2 pCt., døde, hvorimod det tilsvarende Antal Angrebne i 1858 opgaves til 4683, hvoraf 462 — 9,9 pCt. — døde, og i 1857 til 4389, hvoraf 370 — 8,4 pCt. — døde. Overvægten i 1859 hidrører nærmest fra Christiania og enkelte Lægedistrikter i Nordlands Amt, for hvem tilsammen Forskjellen mellem de Angrebnes Antal i 1859 og i hvert af de to foregaaende Aar er større end den tilsvarende Forskjel for hele Landets Vedkommende. Sygdommens hyppigere og sjældnere Forekomst i de enkelte Egne vil iøvrigt sees af nedenstaaende Tabel, kun bemærkes, at af Byerne foruden Christiania tillige Porsgrund, Christiansand og Christiansund dette Aar fremvise vel characteriserede Epidemier af samme.

A m t.	Folke- mængde ved Udgangen af 1855.	Angrebne.	Angrebne af 1000 Ind- vaanere.	Døde.	Døde af 100 An- grebne.	Lægedistrikt, Præstegjeld eller By, hvor Nervfeber især forekom.
Akershus med Christiania . . .	127770	754	5,9	67	8,9	Christiania og Aker 599 Angrebne, 55 Døde.
Smaalenene	84416	168	2,0	22	13,1	
Hedemarken	101394	123	1,2	17	13,8	
Christian	115149	92	0,8	18	19,6	
Buskerud	90343	189	2,1	29	15,3	Buskeruds Landphysicat 153 A. 23 D.
Jarlsberg og Laurvig	73223	130	1,8	15	11,5	
Bratsberg	76546	147	1,9	19	12,9	Porsgrund 71 A. 6 D.
Nedenes og Raabygdelaget . . .	59112	72	1,2	8	11,1	
Lister og Mandal	67370	217	3,2	30	13,8	Christiansand med Omegn 118 A. 15 D.
Stavanger	91539	184	2,0	30	16,3	Jæderen og Dalernes Distrikt 60 A. 13 D. Nordre Ryfylkes D. 51 A. 6 D.
Søndre Bergenhus med Bergen .	129275	574	4,4	54	9,4	Ytre Nordhordlands D. 195 A. 12 D. Indre Nordhordlands D. 84 A. 6 D. Midthordlands D. 93 A. 11 D. Ytre Søndhordlands D. 52 A. 2 D. Ytre Hardangers D. 39 A. 5 D. Bergens By 55 A. 10 D.
Nordre Bergenhus	81496	346	4,2	29	8,4	Indre Søndfjords D. 93 A. 5 D. Ytre Sønd- fjords D. 61 A. 3 D. Ytre Sogns D. 80 A. 3 D. Lærdals D. 41 A. 6 D.
Romsdal	90283	397	4,4	34	8,6	Christiansund 72 A. 10 D. Indre Nordmøres D. 139 A. 9 D. Søndre Nordmøres D. 40 A. 3 D. Næssets Præstegjeld i Indre Romsdal 30 A. 2 D.
Søndre Thronhjem	96318	460	4,8	42	9,1	Ørkedalens D. 224 A. 10 D. Guldalens D. 57 A. 11 D. Søndre Fosens D. 50 A. 2 D.
Nordre Thronhjem	73571	306	4,2	21	6,9	Stjørdalens D. 66 A. 4 D. Midtre Indher- reds D. 96 A. 7 D. Indre Namdals D. 48 A. 2 D.
Nordland	77587	523	6,7	44	8,4	Lurø D. 150 A. 10 D. Bodø D. 91 A. 5 D. Vesteraalens D. 97 A. 9 D. Vestlofotens D. 50 A. 7 D.
Finmarken	54655	254	4,6	26	10,2	Varangers D. 124 A. 14 D. Altens D. 54 A. 2 D. Malangens D. 42 A. 5 D.
Hele Riget	1490047	4936	3,3	505	10,2	

Barselfeber (Febris puerperalis) forekom paa enkelte Steder noget hyppigere end sædvanligt, saaledes i Christiania, paa øvre Romerike, i Numedal og Sandsværs Distrikt, i Jarlsbergs Landphysicat, samt i Byerne Arendal, Stavanger og Thronhjøm med Omegn, paa de fleste af disse Steder fornemlig i Aarets første Maaneder som Fortsættelse af smaa allerede den foregaaende Høst begyndte Epidemier. I Medicinalberetningerne omtales i Alt 422 Tilfælde med 145 Dødsfald, og ligesom dette er et større Antal Tilfælde og Dødsfald af denne Sygdom end for de nærmest foregaaende Aar, saaledes sees ogsaa Antallet af Døde paa Barselseng i det Hele ifølge de til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Opgaver at være større end sædvanligt, saaat Aaret overhovedet tør antages at have været et for Barselskvinder mindre gunstigt. Som Døde paa Barselseng ere fra Præsterne opgivne 471, hvoraf 7 i Alder under 20 Aar, 153 mellem 20—30 Aar, 243 mellem 30—40 Aar, 67 mellem 40—50 Aar og 1 over 50 Aar. Fordelingen paa de enkelte Stifter af de ovenfor nævnte Opgaver stiller sig saaledes:

Stift.	Efter Præstelisterne døde paa Barselseng.	Af Lægerne		
		iagttagne Tilfælde af Barselfeber.	indberettede Dødsfald af Barselfeber.	hvilket giver følgende Dødsprocent af Behandlede.
Christiania . . .	203	241	76	31,53 pCt.
Christiansand . .	61	72	17	23,61 —
Bergen	76	28	12	42,85 —
Thronhjøm . . .	80	55	33	60,00 —
Tromsø	51	26	7	26,92 —
Hele Riget . . .	471	422	145	34,36 —

Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsårsagen for 201, nemlig 145 døde af Barselfeber, 14 efter foregaaende obstetriciske Operationer uden at nogen bestemt Sygdom kunde paavises, 10 af Metrorrhagi i Barselsengen, 9 af Eclampsi, 5 af Ruptura uteri og 18 af forskellige andre Sygdomme. 21 Fødende sees derhos, dels ifølge Medicinalberetningerne, dels ifølge Præstelisterne, at være døde uforløste, nemlig 2 i Buskeruds Amt, 1 i Jarlsberg og Laurvigs Amt, 2 i Bratsbergs Amt, 3 i Lister og Mandals Amt, 2 i Stavangers Amt, 6 i søndre Bergenhus Amt, 4 i nordre Bergenhus Amt samt 1 i Nordlands Amt.

Børnekopper (Variolæ), der allerede i 1858 paa forskellige Steder havde vist sig hyppigere end sædvanligt, optraadte i 1859 med større Styrke end paa mange Aar. Sygdommen kan i det Hele siges at have dannet to større Epidemier, den ene især i Smaalenenes Amt af Christiania Stift, den anden udbredt over forskellige Egne af Bergens Stift. Til begge Epidemier var Spiren overleveret fra det foregaaende Aar, idet Sygdommen ved dets Udgang endda holdt

sig i Omegnen af Sarpsborg og i Bergen, der begge synes at kunne betragtes som Epidemiernes Arnesteder. Særlig gjælder dette Bergen, ved hvis livlige Handel og Samfærdsel med Landdistrikterne Smitten saameget desto vanskeligere kunde hindres fra at blive spredt ud, og ikke alene for de fleste mindre Localepidemier i Bergens Stift, men ogsaa for et Par i Christiansund og Alstahaug anføres Sygdommens Oprindelse sandsynligst at skyldes directe Indbringen af Smitte fra Bergen. I begge Epidemier synes de fleste Tilfælde at være indtrufne om Vaaren og Sommeren, efter hvilken Tid Sygdommen i Bergens Stift stadig aftog indtil den mod Aarets Slutning kunde ansees ophørt, hvorimod Epidemien i den sydlige Del af Smaalenenes Amt — ligesom ogsaa en liden om Høsten begyndt Epidemi i Christiania — fortsatte sig ind i det paafølgende Aar. Som Angrebne af Børnekopper nævnes i Alt mellem 18 og 1900 Individuer, hvoraf omtrent 200 døde; de Angrebnes Antal er dog rimeligvis i Virkeligheden ikke saa lidet større, da de lettere Tilfælde fornemlig der, hvor Sygdommen opnaaede størst Hyppighed, oftere ikke kom til Lægenes Kundskab. Af det nævnte Antal falder igjen Halvparten eller henved 900 Tilfælde med 82 Dødsfald paa Smaalenenes Amt, 378 Tilfælde med 57 Dødsfald paa søndre Bergenhus Amt, ikke fuldt 300 Tilfælde med mellem 30—40 Dødsfald paa Bergen, 178 Tilfælde med 22 Dødsfald paa nordre Bergenhus Amt, 40 Tilfælde med 1 Dødsfald paa Drøbak By, 27 med 5 Dødsfald paa Christiania, 21 med 3 Dødsfald paa Christiansund, 11, alle med heldigt Forløb, paa Alstahaug Lægedistrikt i Nordland og Resten med enkelte spredte Tilfælde paa Buskeruds, Jarlsberg og Laurvigs, Nedenes og Raabygdelagets, Lister og Mandals samt Stavangers Amter. Sygdommens Character viste sig temmelig forskjellig, i nogle Egne meget mild, i andre mere ondartet, et Forhold, der paa enkelte Steder synes at have været betinget af Vaccinationsvæsenets tidligere mere eller mindre gode Tilstand. Vaccination og Revaccination sættes i Regelen snarest muligt igang paa de angrebne Steder, og omtales ogsaa af vedkommende Læger at have i Forening med Afspærring vist sig som de kraftigste Midler til Epidemiens Standsning.

Vandkopper (Varicellæ) viste sig til forskellige Tider og paa nogle Steder hyppigere end sædvanligt. Almindeligst synes Sygdommen at have været i Molde med Omegn, dernæst ogsaa temmelig almindelig paa Lillehammer, i Drammen, Arendal og Skien, samt af Landdistrikterne i Aamot, i Hordnes Sogn i Evje Lægedistrikt, i Vats Sogn i nordre Ryfylke, i ytre Hardanger, i Strinde og Stjørdalen, samt i Brønø og Skjerstads Distrikter i Nordlands Amt. For Landdistrikternes Vedkommende maa dog bemærkes, at Sygdommen her, da den saagodtsom aldrig bliver Gjenstand for Be-

handling og saaledes kun leilighedsvis kommer til Lægens Kundskab, derfor vistnok ogsaa ofte kan være forekommen ligesaa hyppig paa andre Steder som der, hvor den tilfældigvis er bleven bekjendt.

Skarlagensfeber (Scarlatina) herskede ved Aarets Begyndelse epidemisk i Hedemarkens Amtsphysicat, i Tolgens Præstegjeld i Østerdalen, samt i vestre Nedenes, Evjes og Mandals Lægedistrikter i Christiansands Stift, paa hvilke Steder Sygdommen vedvarede gennem en kortere eller længere Tid af Aaret, indtil den næsten overalt ophørte som Epidemier i Løbet af Sommeren eller Begyndelsen af Høsten. Til sidst nævnte Tider ligesom mod Aarets Slutning indtraf Epidemier i Smaalenene, i Soon, paa øvre Romerike og i Laurvigs Distrikt, men naar undtages øvre Romerike var Sygdommen i det Hele paa disse Steder af mindre Betydning. Bergens By er det eneste Sted i Bergens Stift, hvorfra Skarlagensfeber omtales, og naar undtages nogle faa Tilfælde i søndre Fosen, kan den heller ikke sees at være forekommen i Landets to nordlige Stifter. I Christiania og Christiansands Stifter viste den sig derimod foruden i ovennævnte Epidemier ogsaa oftere sporadisk, og af Amterne her synes alene Christians Amt at være gaaet ganske fri. Af 110 i Beretningerne anførte Dødsfald af denne Sygdom falde 57 paa Christiania Stift, 50 paa Christiansands, 2 paa Bergens og 1 paa Thronhjems Stift. Med Hensyn til Characteren synes Epidemierne i Mandals og øvre Romerikes Lægedistrikter at have været ondartede, og ikke faa Børn bukkede paa disse Steder under for samme.

Mæslinger (Morbilli) vare dette Aar meget sjeldne. Som Epidemier omtales Sygdommen alene fra Brønø Distrikt i Nordlands Amt samt søndre Senjens Distrikt i Finmarkens Amt, og som sporadisk forekommende kan den alene sees at have vist sig med nogle faa Tilfælde i Østlofoten, i Stangeviks Præstegjeld i Nordmøre, i Christiania samt i Akershus, Christians og Jarlsberg og Laurvigs Amter.

Kighoste (Tussis convulsiva), der i de tvende foregaaende Aar var gaaet epidemisk, i 1857 fornemlig i Christiania Stift og den sydlige Del af Thronhjems Stift, i 1858 især i den nordlige Del af sidstnævnte samt i Tromsø Stift, naaede dette Aar størst Udbredning i Christiansands og den sydlige Halvdel af Bergens Stift, hvor Sygdommen dels optraadte fra Nyt af, dels, og det oftest, allerede var begyndt i Slutningen af det foregaaende Aar. I Christiania Stift var den ligeledes temmelig almindelig, men her i Regelen stærkest fremtrædende i andet Halvaar især mod sammes Slutning. Fra Thronhjems og Tromsø Stifter omtales den derimod sjeldnere, saaledes som Epidemier alene fra Selbo, Ytterøen, indre Namdal, Alstahaug og Lødingen. Sygdommen, der foruden Børn ogsaa oftere angreb Voxne, viste sig paa

enkelte Steder mere ondartet end sædvanligt; særlig bemærkes dette fra Eidsvold, Tvedestrand, Stavanger, samt Midthordlands og ytre Nordhordlands Lægedistrikter. Som Døde af Kighoste ere af Lægerne opgivne 92 Individuer, hvoraf 20 i Christiania Stift, 30 i Christiansands, 41 i Bergens og 1 i Thronhjems Stift.

Diphtheriske Sygdomme iagttoges i Christiania Stift og tildels i Christiansands og Thronhjems Stifter almindeligere end paa flere Aar. Af exsudativ Svælgbetændelse (Diphtheritis faucium) forefaldt saaledes noget større Epidemier paa øvre Romerike, fornemlig i Blakjer og Ullensaker, hvor vedkommende Distriktslæge fra Midten af August til Aarets Slutning behandlede 125 Syge, hvoraf 16 døde; paa Lillehammer med Omegn, fornemlig i sidste Kvartal og med 71 Behandlede og 10 Døde; samt i Thronhjem med Omegn, hvor Sygdommen, efter at være forekommen af og til hele Aaret, tiltog især i de sidste Maaneder, og hvorfra (af Diphtherit og Strubehoste tilsammen) anføres 346 Tilfælde med 53 Dødsfald. Ogsaa fra flere andre Steder omtales exsudativ Svælgbetændelse som hyppigere end sædvanligt, men Tilfældene her vare dels meget lette, dels i det Hele saa faa og enkeltstaaende, at der ikke kan tillægges dem nogen særlig Character af Epidemier, om det end paa den anden Side heller ikke kan negtes, at den hyppigere Forekomst af disse Tilfælde ligesom ogsaa af Strubehoste temmelig bestemt antyder en i det Hele stærkere Fremtræden af den diphtheriske Sygdomsdiathese. Af Diphtherit nævnes i Alt 129 Dødsfald, hvoraf 64 fra Christiania Stift, 14 fra Christiansands, 1 fra Bergens, 42 fra Thronhjems og 8 fra Tromsø Stift; af Strubehoste ligesaa i Alt 234, hvoraf 171 fra Christiania Stift, 22 fra Christiansands, 5 fra Bergens, 31 fra Thronhjems og 5 fra Tromsø Stift. Den større Overvægt i førstnævnte Stift for Strubehostes Vedkommende hidrører igjen fornemlig fra Christiania, hvorfra haves Underretning om 90 Tilfælde med 61 Dødsfald, dernæst fra Buskeruds Amt, 54 Tilfælde med 26 Dødsfald, Jarlsberg og Laurvigs Amt, 48 Tilfælde med 26 Dødsfald, Smaalenenes Amt, 37 Tilfælde med 19 Dødsfald, og Akershus Amt, 33 Tilfælde med 21 Dødsfald. Bergens Stift fremviser de færreste, og i det Hele saa faa Tilfælde baade af Diphtherit og Strubehoste, at begge Sygdomme maa antages der at have været meget sjeldne.

Kusma (Parotitis) var om Sommeren almindelig i Drøbak og om Høsten paa Frederikshald samt i ytre Søndfjords Lægedistrikt, paa det sidste Sted oftere tillige temmelig heftig og ondartet. Sporadiske Tilfælde af samme omtales fra flere Amter.

Catarrhalske Sygdomme angives gjerne hvert Aar om Vaaren og Høsten at være de hyppigst forekommende, og saaledes ogsaa i 1859. Noget Særegt ved deres Optraeden

dette Aar synes i det Hele ikke at have gjort sig gjældende; ligesom de nemlig i de fleste Beretninger omtales alene i ganske almindelige Udtryk, uden at der tillige anstilles nogen Sammenligning mellem deres Hyppighed i dette og andre Aar, saaledes ere ogsaa de Steder, hvor de ved en større Hyppighed eller paa anden Maade vakte Lægernes Opmærksomhed, for faa og spredtliggende til at kunne give deres Optraeden i det Hele noget fælles Præg. Epidemisk Influenza omtales især fra Tvedestrand, Christiansand (her alene optraadt i Tugthuset), fra ytre Nordhordlands, Stegens og L yngens Lægedistrikter samt fra Hammerfest By, hvorhos en hyppigere om end ikke epidemisk Forekomst af catarrhalske Affectioner tillige anføres fra Sarpsborg, Frederikshald, Lillehammer, Drammen, Arendal, Stavanger og Throndhjem. Af de enkelte Affectioner synes især Halsbetændelse oftere at have været meget almindelig, navnlig i flere Egne, hvor Diphtherit tillige forekom.

Lungebetændelse (Pneumonia) opgives fra flere Egne af Landet med Bestemthed at have været sjældnere end sædvanligt, og en Sammenligning mellem Antallet af behandlede Tilfælde i dette og de nærmest foregaaende Aar synes ogsaa at vise, at dette har været det almindelige Forhold. Ser man nemlig hen til, at der anmeldtes

i 1857 af 136 Læger tilsammen	2686	Tilfælde,
i 1858 - 156	—	— 2736 —
og i 1859 - 176	—	— 2842 —

skulde saaledes hver enkelt Læge have havt i det første af de 3 Aar omtrent 20, i det andet omtrent 17, og i det sidste omtrent 16 Tilfælde under Behandling, eller med andre Ord Sygdommen i samme Forhold kunne antages at have været sjældnere i det sidste fremfor i de 2 første Aar. Throndhjems By med Omegn er saagodtsom det eneste Sted, hvor Sygdommen bestemt paavises at have været hyppigere end i flere foregaaende Aar, og næst efter samme turde maaske fortjene at nævnes Bodø og indre Sogns Lægedistrikt i Bergens Stift. Af de anførte 2842 Tilfælde endte 325 dødlige, og til disse Dødsfald maa endvidere lægges 47, hvortil det tilsvarende Antal Behandlede ikke findes opgivet. Det samlede Antal Dødsfald bliver derefter 372, hvoraf 195 i Christiania Stift, 58 i Christiansands, 44 i Bergens, 59 i Throndhjems og 16 i Tromsø Stift. Iøvrigt henvises betræffende de anmeldte Tilfældes Fordeling paa de enkelte Amter til nedenstaaende Tabel, hvorved dog, som ogsaa ved foregaaende Beretning anført, maa erindres, at denne Sygdom, da den ikke behandles paa Amtscommunernes Bekostning, i Landdistrikterne i Regelen kun sjældnere kommer under Behandling, og at saaledes det af Lægerne opgivne Antal dels langt fra svarer til det virkelige, dels kun tilnærmelsesvis kan tjene til Sammenligning mellem de enkelte Landsdele indbyrdes.

A m t.	Af hvor- mange Læger opgivet.	Behand- lede.	Døde.	Døde af 100 Behandlede.	
Akershus med Christiania . . .	29	551	58	10,5	{ Christiania og Aker tilsammen 335 Behandlede, 35 Døde, hvoraf paa Rigshospitalet 93 Indkomne og 11 Døde.
Smaalenene	13	229	30	13,1	
Hedemarken	10	203	14	6,9	
Christian	8	86	8	9,3	
Buskerud	8	204	21	10,3	
Jarlsberg og Laurvig	16	235	31	13,2	
Bratsberg	9	204	21	10,3	
Nedenes og Raabygdelaget . . .	11	178	24	13,5	
Lister og Mandal	7	138	14	10,1	
Stavanger	5	109	7	6,4	
Søndre Bergenhus med Bergen .	8	76	16	21,1	
Nordre Bergenhus	8	51	7	13,7	
Romsdal	10	95	15	15,8	
Søndre Throndhjem	9	283	34	12,0	{ Throndhjem og Omegn 277 B. 33 D., deraf paa Throndhjems Sygehus 30 Indkomne og 4 Døde.
Nordre Throndhjem	7	111	9	8,1	
Nordland	9	44	7	15,9	
Finmarken	9	45	9	20,0	
Hele Riget	176	2842	325	11,4	

Lettere **rheumatiske Affectioner** forekom til forskjellige Tider temmelig almindelig, navnlig vistnok om Vaaren og Høsten samtidig med de catarrhalske Sygdomme, men dog heller ikke sjelden om Sommeren under det da i enkelte Egne meget blæsende, i andre igjen kolde, regnfulde Veirlig. Heftige acute Tilfælde vare derimod, som det synes, temmelig sjeldne eller ialfald ikke hyppigere end sædvanligt. Om chronisk Rheumatisme kan alene gjentages, hvad allerede tidligere er anført, at samme i de fleste Egne maatte betragtes som Almuens stadigste Lidelse.

Koldfeber (Intermittens) herskede epidemisk paa 3 Steder, nemlig paa Kirkeøen i Hvaløernes Præstegjeld, ved Lierelvens Udløb i Dramsfjorden i Liers Præstegjeld samt i Østerrisøer. Paa førstnævnte Sted havde Sygdommen holdt sig i flere Aar, men ligesom den i 1859 viste sig i stadig Aftagende, saaledes var der ogsaa blandt de Behandlede, 49 i Tallet, kun faa, som vare angrebne for første Gang. I Liers Præstegjeld, hvor Koldfeber indtil Aarene 1830—31 stadig skal have vist sig paa samme Sted, hvor den nu optraadte som Epidem, kom noget over 50 Syge under Behandling, deraf de Fleste i August Maaned, og i Østerrisøer, hvor Epidemien ligesom i Lier indtraf i Sommertiden, 72, deriblandt dog rimeligvis Flere, som havde erhvervet Sygdommen i Udlandet og saaledes her ikke skulde været medregnede. Ogsaa udenfor de nævnte Steder sees at være indtruffet Tilfælde, der alene kunne forklares som opstaaede i de Syges eget Hjem, saaledes i Christiania, i Onsø og Borge Præstegjelde i Smaalenene, ved Drøbak samt i Hønefossen, Drammen, Tønsberg, Laurvig og Tvedestrand, paa de fleste af disse Steder dog kun ganske enkeltvis. Det overveiende Flertal af alle behandlede Koldfebertilfælde leveredes overhovedet af Sømænd, som fore paa Havne i Udlandet, hvor denne Sygdom hersker endemisk, navnlig paa Holland, hvorfor ogsaa i det Hele de fleste Tilfælde ere anmeldte fra de Byer, der, som særlig Tilfældet er med Byerne omkring Christianiaffjorden, staa i den livligste Handelsforbindelse med dette Land. Et ikke lidet Antal Tilfælde forekom derhos hos Svenske, der vare indflyttede til Landet.

Blodgang (Dysenteria), der maa ansees for den i 1859 alvorligste og mest faretruende Sygdom, optraadte fra Juli til October som en over den største Del af Bratsbergs og den østligste Del af Nedenes og Raabygdelagets Amt almindelig udbredt og tildels meget ondartet Epidem, ligesom den samtidig og senere paa Aaret ogsaa forekom dels i mindre Epidemier dels sporadisk paa flere andre Steder i den sydlige Del af Riget. For Bratsbergs Amt kjendes tilsammen 3453 Angrebne og 552 Døde, for Nedenes og Raabygdelagets Amt 485 med 54 Døde. Af de mindre Epidemier udenfor disse tvende Amter indtraf de væsentligste i Vanse Sogn af

Lister og Mandals Amt, hvor af 61 Angrebne 15 døde; i Brunlaugsnes Præstegjeld af Jarsberg og Laurvigs Amt, paa en enkelt Gaard, 19 Angrebne 1 Død; i Hedals og Bruflats Sogne i Valdres, omtrent 80 Angrebne og 4 Døde; paa Ringerike, 67 Angrebne og 4 Døde; i Gausdals Præstegjeld af Christians Amt, 20 Angrebne og 1 Død; i søndre Østerdalens Lægedistrikt, 30 Angrebne og 2 Døde; i Thrøgstadts Præstegjeld af Smaalenenes Amt, 53 Angrebne, Ingen død; samt mod Aarets Slutning i Fets Præstegjeld af Akershus Amt, 12 Angrebne og 4 Døde. For flere af disse mindre Epidemier bør dog bemærkes, at sammes Character, hvad ogsaa fremlyser af den ringe Mortalitet, ifølge Beretningerne var temmelig mild, hvorfor de ogsaa muligens med ligesaa megen Ret bør betragtes som Epidemier ikke af udtalt Blodgang, men af dysenterisk Diarrhoe, der sees at have hersket paa mange Steder, ofte i Nærheden af og med et ligesaa ugunstigt Mortalitetsforhold som i hine Epidemier, men som dog vedkommende Læger ikke have troet at burde betegne som ren Blodgang. Det nordligste Sted, hvor Blodgang kan sees dette Aar at være forekommen, er Vadsø, hvorfra nævnes 1 Dødsfald af samme i Januar Maaned, dernæst indre Namdal, hvis Distriktslæge i November og December havde 9 Tilfælde under Behandling; i samtlige Kystamter herfra sydover indtil Lister og Mandals Amt var Sygdommen meget sjelden. Af i Alt 654 bekjendte Dødsfald af Blodgang falde 531 paa Christiania Stift, 118 paa Christiansands, 1 paa Bergens, 3 paa Throndhjems og 1 paa Tromsø Stift.

Diarrhoe og **Cholerine** udmærkede sig dette Aar mindre maaske ved nogen særdeles Hyppighed, end ved en saavel i Landets sydlige som nordlige Egne almindelig Tilbøielighed til at antage en dysenterisk Character. Allerede i Aarets første Maaneder angives denne Tilbøielighed flere Steder at have vist sig, men navnlig traadte den stærkere frem i Maanederne Juli, August og September, da ogsaa — som sædvanligt — disse Sygdomme i det Hele naaede sin største Almindelighed. Paa ikke faa Steder sees de til denne Tid at være optraadte epidemisk og i stor Udbredning, saaledes i nordre Østerdalen, paa Thoten, Hadeland og Land, Ringerike, i Bratsbergs Landphysicat, samt i indre Hardangers, ytre Nordhordlands og vestre Søndmøres Distrikter; men ved Siden deraf betegnes de ogsaa andetstedsfra som temmelig sjeldne eller ialfald som sjeldnere end man ifølge Erfaring fra tidligere Tider skulde have ventet i Forhold til Sommerens stærkt varme og tørre Veirlig. Tilfældenes Natur angives ogsaa i det Hele at have været temmelig mild, ligesom de anmeldte Dødsfald i Regelen at være indtrufne i den tidligere Børnealder. I begge Henseender fandt dog Undtagelser Sted, og enkelte Tilfælde af Cholerine angives endog at være optraadte med en Heftighed, der lod befrygte Tilstedeværel-

sen af asiatisk Cholera. Særlig bemærkes dette om et Par i Nærheden af Christiania iagttagne Tilfælde, ligesom ogsaa om et i hver af Byerne Frederikstad, Drøbak, Porsgrund, Arendal og Christiansand.

Skjørbug (Scorbutus) var af liden Betydning. I Varangers Lægedistrikt i Finmarkens Amt, hvor Sygdommen i de nærmest foregaaende Aar havde været temmelig almindelig, iagttoges vel ogsaa dette Aar en Del Tilfælde, fornemlig i Vardø, men de vare i Regelen lette og hurtig overgaaende. Overalt ellers i Landet sees den alene at være forekommen ganske enkeltvis og i det Hele meget sjelden.

For **Syphilis** indlagdes i Rigets 33 faste Sygehuse i Alt 662 Individuer, hvoraf 279 af Mandkjøn og 383 af Kvindeskjøn. Antallet var større end i det foregaaende Aar, da det udgjorde 584, men Forøgelsen hidrører kun fra 9 af de nævnte Sygehuse, nemlig Rigshospitalet, Christiania chroniske Sygehuse, Thronhjems og Bergens kommunale Sygehuse, Lungegaardshospitalet, Buskeruds og Lister og Mandals Amtssygehuse, nordre Thronhjems Amtssygehus i Skogn samt Senjen og Tromsø Fogderies Sygehus i Tromsø, paa hvilke der i 1859 indkom tilsammen 129 flere end i 1858. Thronhjems Sygehus viser især en betydelig Tilvæxt, nemlig fra 58 (3 primære, 55 secundære Tilfælde) til 133 (18 primære, 115 secundære), dernæst ogsaa Bergens Sygehus og Lungegaardshospitalet, nemlig begge tilsammen en Stigen fra 37 (7 primære, 30 secundære) til 58 (17 primære, 41 secundære). Saavel for Thronhjems som Bergens Sygehuse, ligesom ogsaa for de fleste øvrige Sygehuse i Byerne, maa imidlertid erindres, at samme optage veneriske Patienter ogsaa fra Landdistrikterne, og at derfor det større eller mindre Belæg af dette Slags ikke kan tjene til Maalestok for Sygdommens Forekomst netop paa det Sted, hvor Sygehuset er beliggende. Imidlertid bemærkes det baade fra Bergen og navnlig fra Thronhjem, at Syphilis dette Aar for Byernes eget Vedkommende var hyppigere end sædvanligt, hvormed ligeledes synes at stemme overens den forholdsvis stærke Forøgelse i Antallet af primære Tilfælde, da Sygdommen i Landdistrikterne kun sjelden kommer til Lægenes Kundskab før i sine secundære Former. Ogsaa i enkelte andre Byer omtales et større Antal syphilitiske Tilfælde at være komne til Behandling i dette end de nærmest foregaaende Aar, væsentligst hos Sømænd, hvorimod Sygdommen paa Landet i Almindelighed maatte betegnes som meget sjelden. Selbo Præstegjeld i søndre Thronhjems Amt leverede fremdeles de fleste Tilfælde, og næst samme turde for dette Aar maaske være at stille Hols Præstegjeld i Hallingdal og Sogndals Præstegjeld i Bergens Stift. — Med Hensyn til Forholdet mellem de paa Sygehuse behandlede primære og secundære Tilfælde sees, — naar 202 i Rigshospitalet og 44 i Christiania chroniske Sygehuse,

Stavangers og Frederikstads kommunale Sygehuse, Christiansands Garnisonssygehus samt nordre Thronhjems Amtssygehus i Skogn indlagte Tilfælde, for hvilke Oplysninger i denne Henseende mangle, sættes ud af Betragtning, — blandt de tilbageværende 416 Tilfælde at have været 51 primære og 365 secundære, altsaa et Forhold af 1: 7,2. Antages de paa sidstmeldte Sygehuse behandlede 44 Tilfælde alle at have været secundære, bliver Forholdet 1: 8,01, altsaa i ethvert Fald udvisende et større Antal primære Tilfælde end Aaret forud, da det var = 1: 9,4. Den gennemsnitlige Behandlingstid for en syphilitisk Patient sees at have været 88,6 Dage. Udelades nemlig Rigshospitalet og Lungegaardshospitalet, fra hvilke Liggedagenes Antal ikke er opgivet særskilt for hver Sygdomsart, bliver for de øvrige Sygehuse at opføre et Antal af 39,229 Forpleiningsdage, ved hvis Fordeling paa 443 i Aaret Udskrevne det ovennævnte Dagantal for hver enkelt udkommer.

Af **chroniske Hudsygdomme** var Fnat (Scabies) vistnok fremdeles meget almindeligt i flere Egne af Landet, fornemlig i Christiansands og Bergens Stifter; men paa samme Tid næredes dog selv her Haab om snart at se samme i Aftagende, navnlig efterat Lægerne paa flere Steder havde faaet bevæget Communerne til paa forskellige Maader at komme Sagen tilhjulps, saaledes blandt Andet ved Bevilgning af Midler til gratis Uddeling af Wienerfnatsalve til den fattigere Almue, i hvilket Øiemed særlig nordre Bergenhus Amt allerede nogle Aar forud havde bevilget et Beløb af 300 Spd., der dog først i dette Aar synes ret at være kommet til Anvendelse. Af andre Hudsygdomme var Skurv (Favus) særdeles almindeligt i flere Trakter af Thelemarken.

Af **Spedalske** kjendtes ved Udgangen af

Aaret 1856		tilsammen 2079.
— 1857		— 2062.
— 1858		— 2087.
— 1859		— 2095.

Nogen Formening om den spedalske Sygdoms Af- eller Tiltagen i disse Aar lader sig imidlertid ikke heraf begrunde, idet Antallet ved hvert Aars Udgang betinges ikke af den i Aaret stedfundne Tilgang alene, men af Differensen mellem denne og den stedfundne Afgang, hvorfor det ogsaa kan være muligt, at Antallet i Løbet af nogle Aar kan stige, selv om Tilgangen stadig er bleven mindre, nemlig under Betingelse af at en lignende, end større Formindskelse tillige har gjort sig gjældende i Aftagningen. Sygdommens sande Af- eller Tilgang lader sig derfor alene bedømme efter det større eller mindre Antal iagttagne Tilfælde, og selv ved denne Maade bliver det, som ogsaa i tidligere Beretninger anført, paa Grund af forskellige Omstændigheder neppe muligt førend efter en længre Aarrække nogenlunde at finde det Rette.

Ikke alene kommer her i Betragtning, at mange af de i et Aar for første Gang iagttagne Tilfælde ere af ældre Oprindelse, og derfor egentlig høre hjemme i de foregaaende Aars Tilgangslister, men omvendt viser det sig ogsaa, at flere af de i tidligere Aar Opførte igjen maa udgaa, som af en eller anden Grund feilagtig medtagne. For at finde de i hvert enkelt Aar virkelig opstaaede Tilfælde, maa derfor de som „tidligere Overseede“ eller som „feilagtig Opførte“ Betegnede søges fordelte paa sine respective Aar, i hvilke de ere opstaaede eller feilagtig medtagne, hine for at tillægges, disse for at fradrages Antallet. Hertil fordres imidlertid et Kjendskab til de særskilte Tilfælde, som alene kan erholdes ved Adgangen til de oprindelige Af- og Tilgangslister og derfor ikke staar til Raadighed ved Udarbejdelsen af denne Fremstilling, der alene er bygget paa de fra Overlægerne hvert Aar indkommende, sammendragne Af- og Tilgangslister, og ved hvilken det alene lader sig gjøre at betragte alle i et Aar under Rubrikkerne „tidligere Overseede“ eller „feilagtig Opførte“ medtagne Tilfælde som vedkommende alene det nærmest foregaaende Aar uden at kunne udstrække den nævnte Fordeling over en længre Aarrække. I de fire Aar 1857—60, for hvilke fuldstændige Lister haves, findes opført

Aar.	som virkelig nye Tilfælde.	som tidligere overseede Tilfælde.	som feilagtig opførte Tilfælde.
i 1857	44	222	7
i 1858	77	163	13
i 1859	110	168	56
i 1860	98	169	46

Efter nysnævnte Betragtningssmaaede skulde altsaa f. Ex. til de 44 nye Tilfælde i 1857 endvidere lægges 163, der i 1858 viste sig at være tidligere overseede, men fra den udkomne Sum igjen trækkes 13, der i sidstnævnte Aar viste sig at være forhen feilagtig medregnede. Paa denne Maade vil Antallet af nyopstaaede Tilfælde findes at have været

i 1857	194
i 1858	189
i 1859	233

og Sygdommen altsaa i det sidste Aar at have vist sig i Tiltagende, Noget der dog neppe tør ansees sikkert, om end heller ikke ganske usandsynligt. At Antallet for 1858 viser sig mindre end for 1857 er rimeligvis ikke stemmende med det virkelige Forhold, idet det vistnok hidrører fra det pludselig store Antal feilagtig Opførte, der kom for Dagen i 1859, og hvorafrimeligvis en stor Del ere indtagne i Listerne allerede i 1857, og altsaa ogsaa skulde fradrages for dette Aar og ikke for 1858. — Antallet af Spedalske, saavidt samme var kjendt, udgjorde, som ovenfor anført, ved Udgangen af 1859 i Alt 2095. I Aarets Løb vare 206 døde, 6 helbredede og 2 udvandrede til Amerika.

Af Svindsot (Tuberculosis pulmonum) ere tilsammen anmeldte 739 Dødsfald, hvilket i Forhold til det hele Antal Tilfælde, hvori Dødssygdommen er opgivet, svarer til 12,57 pCt. Aaret forud var Forholdstallet næsten nøiagtig det samme, og mellem begge Aar skulde der altsaa for hele Rigets Vedkommende kunne antages at have fundet en Overensstemmelse Sted med Hensyn til denne Sygdoms Hyppighed som Dødsårsag. For de enkelte Stifter stiller derimod Forholdet sig, som af nedenstaaende Tabeller vil sees, noget forskjelligt, nemlig i Christiania, Christiansands og Throndhjems noget gunstigere, og i Bergens Stift noget ugunstigere i 1859 end i 1858, medens det i Tromsø Stift tør antages omtrent lige.

Stift.	Antal Tilfælde hvori Dødssygdommen er opgivet i 1859.	Dødsfald af Svindsot i 1859.	Procentvis Angivelse af Svindsots Hyppighed som Dødsårsag	
			i 1859.	i 1858.
Christiania	3170	402	12,7	12,9
Christiansand	996	184	18,5	22,2
Bergen	811	76	9,4	5,6
Throndhjem	621	55	8,9	9,5
Tromsø	283	22	7,8	7,4
Hele Riget	5881	739	12,6	12,5

Ved denne Beregningsmaade tages imidlertid, som ogsaa i foregaaende Beretning anført, intet Hensyn til, at en stor Del af Landets practiserende Læger kun opgive Mortaliteten i enkelte og da gjerne i de vigtigere acute Sygdomme, hvorved disse paa Dødsårsagslisten faa en for stor Overvægt, ligesom heller ikke til at den spedalske Sygdom, hvorafr vel de fleste indtrufne Dødsfald blive bekjendte, fornemlig kun tilhører Bergens, Throndhjems og Tromsø Stifter. Soges disse tvende Omstændigheder fjernede ved kun at tage Hensyn til de Læger, der angive at meddele samtlige i deres Praxis indtrufne (eller for enkelte Lægers Vedkommende tillige de dem paa anden Maade bekjendte) Dødsfald og ved at lade Døde af Spedalskhed ude af Betragtning, stiller Forholdet sig saaledes:

Stift.	Antal Læger, som opgive fuldstændig Mortalitet.	Døde i Alt efter fornævnte Lægers Opgaver.	Døde af Svindsot efter fornævnte Lægers Opgaver.	Procentvis Angivelse af Svindsots Hyppighed som Dødsårsag	
				i 1859.	i 1858.
Christiania .	90	2565	326	12,7	14,3
Christiansand	30	908	179	19,7	23,3
Bergen . . .	25	614	73	11,9	8,1
Throndhjem	18	458	53	11,6	15,5
Tromsø . . .	10	160	16	10,0	10,4
Hele Riget .	173	4705	647	13,8	15,1

Det gunstigere Forholdstal i 1859 fremfor i 1858 i Christiania, Christiansands og Thronhjems Stifter maa rimeligvis tilskrives ikke nogen absolut Formindskelse i Antallet af de ved Svindsot bevirkede Dødsfald, men den i disse Stifter herskende større Dødlighed af andre Sygdomme i dette Aar. Vanskeligere turde det derimod være at forklare den i Bergens Stift stedfundne Stigen i Procentforholdet, der sammenholdt med Sygeligheds- og Dødlighedsforholdene overhovedet i 1859 i dette Stift nærmest synes at maatte hidrøre fra en virkelig Forøgelse i Antallet af de ved Svindsot bevirkede Dødsfald, i hvilken Henseende ogsaa fortjener at bemærkes, at tvende Læger sammesteds, en i Kvinhered og en i indre Sogn, udtrykkelig erklære Sygdommen at have været usædvanlig hyppig i dette Aar. Det tør imidlertid være indlysende, at ovenstaaende Opgaver langtfra kunne ansees tilstrækkelig fuldstændige og skikkede til deraf at uddrage bestemte Resultater, allermindst naar disse skulle angaa en Sammenligning mellem de enkelte Aar; kun et Punct tør

maaske ansees tilfulde godtgjort, nemlig at Christiansands Stift er det af denne Sygdom stærkest hjemsøgte. Som ovenfor anført, kjendes i Alt 739 Døde af Svindsot i dette Aar; af disse er Kjønnene opgivet for 573, nemlig 283 af Mandkøn og 290 af Kvindekøn, samt Alderen for 329, nemlig 17 under 5 Aar, 15 mellem 5—10 Aar, 30 mellem 10—20 Aar, 81 mellem 20—30 Aar, 76 mellem 30—40 Aar, 56 mellem 40—50 Aar, 22 mellem 50—60 Aar, 21 mellem 60—70 Aar, 10 mellem 70—80 Aar og 1 over 80 Aar.

Af **Kræft** (Cancer et Fungus) ere for dette Aar af Lægerne opgivne 157 Dødsfald.

Af **rets-medicinske** Forretninger kunne sees at være udførte 180, hvoriblandt 78 Obductioner. En Oversigt over sammes Formaal ligesom over deres Fordeling paa de enkelte Stifter vil erholdes af følgende Tabel:

Sammendrag af Lægernes Indberetninger om i 1859 udførte rets-medicinske Undersøgelser.

Stift.	Undersøgelser af Døde betræffende				Undersøgelser af Levende til Bestemende af					Undersøgelser og Erklæringer i anden Anledning.	Forretninger, som paa Grund af manglende Oplysninger ikke nøiere kunne classificeres.	Tilsammen.
	Selv mord, Død ved Ulykkesstilfælde, Drab og Mord, el. pludselig Død af anden Aarsag.	nyfødte og spæde Børns Dødsmaade	ianledning Mistanke om Fødsel i Dølgemaal	ianledning formentlig i Hjælliggen i Søvn.	Under søgelser af fundne Ben.	Svangerskab, forudgaaet Fødselosv.	Voldtægt.	anden Mishandlings Beskaffenhed og Følger.	legemlig Helbredsforfatning iøvrigt.	Sindstilstand (Tilregnelighed).		
Christiania	22	16	1	1	1	9	-	11	3	7	1*)	77
Christiansand. . .	7	4	4	1	1	4	-	1	2	7	2**)	34
Bergen	5	6	-	-	-	3	1	4	3	1	-	23
Throndhjem . . .	13	6	2	1	1	1	-	5	2	2	-	32
Tromsø	5	3	4	-	-	-	2	-	-	-	-	14
Hele Riget	52	35	11	3	3	17	3	21	10	17	3	180

*) Erklæring ianledning et Barns Død som Følge af uvorren Brug af Opiumstinctur.
 **) 2 Erklæringer, den ene betræffende en Jordemoders Forhold ved en Fødsel, den anden betræffende hvorvidt en Pige kunde antages at være bleven besvangret i Søvn eller paa anden Maade uden at være sig Samleie bevidst.

Vaccinationen blev, ligesom Aaret forud, af Frygt for de herskende Børnekopper i flere Amter dreven med megen Iver. I de til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Fortegnelser findes for hele Riget opført 47,214 Vaccinerede, i Embedslægernes Indberetninger ligesaa et Antal af 48,704, hvortil endvidere maa føies en Del, hvorom ingen Opgave var indkommen til vedkommende Læger. Sammenlignet med Opgaverne for 1858 viser Antallet i 1859 sig ifølge Præsterne Meddelelser noget større, efter Lægernes derimod noget mindre i dette end i hint Aar, en Uoverensstemmelse, der rimeligvis hidrører fra at paa samme Tid, som Antallet i det sidste Aar har været mindre end i det første, er en hel

Del af det usædvanlig store Antal Vaccinerede i 1858 først i 1859 kommen til Præsterne Kundskab. Af de nævnte Hovedsummer falder

	efter Præster- nes Opgaver	efter Lægernes Opgaver
paa Christiania Stift	19,645	21,247
- Christiansands —	6,398	6,729
- Bergens —	9,167	9,232
- Throndhjems —	7,549	7,559
- Tromsø —	4,455	3,937
	47,214	48,704

Til Koppeepidemiens Standsning sattes derhos paa flere Steder Revaccination, tildels paa vedkommende Amts- eller Bycommunes Regning, igang. Almuens Lyst til at benytte samme betegnes i enkelte Egne som meget ringe, i andre som mere almindelig. I nordre Bergenhus Amt synes Antallet af Revaccinerede at have været størst.

Chirurgiske Operationer, hvorover nedenstaaende Tabel vil give en nærmere Oversigt, kom, hvad de væsentligere

angaar, fornemlig til Udførelse paa enkelte Sygehuse eller ialfald i Byerne, hvor de Syge fra Landdistrikterne i saadanne Tilfælde, naar ikke øieblikkelig Hjælp paafordredes, i Regelen lod sig indlægge. Paa Grund af det større Antal Operationer, der falder paa Rigshospitalet, er samme i Tabellen opført med en egen Rubrik. Betræffende Øienoperationerne sees udenfor Christiania 10 Læger i dette Aar at have udført saadanne.

Vigtigere chirurgiske Operationer udførte i 1859.

Operation.	Rigshospi- talet.	Christiania Stift.	Christians- sands Stift.	Bergens Stift.	Thronhj's Stift.	Tromsø Stift.	Tilsam- men.	Anmærkninger.
Amputation af Overarmen . . .	1	1	-	-	-	-	2	Antallet i Virkeligheden ikke lidet større, da flere Læger anføre at have udført Operationer af dette Slags men uden at opgive Antallet.
— - Underarmen . . .	1	1	-	-	1	-	3	
— - Laaret . . .	1	1	-	1	1	2	6	
— - Skinnebenet . . .	1	2	-	3	1	1	8	
Amputation eller Exarticulation af Fingre og Tæer . . .	12	17	14	5	17	7	72	
Exstirpation af Kræft i Mamma . .	2	1	3	1	1	1	9	*) ved Emphyem. Hos de fleste af disse 26 Individuer Operationen oftere gjentagen. 19 Gange ved Næsepolyp, 4 G. ved Livmoderpolyp, for 2 Polypens Sæde ikke angivet. 4 Gange af Art. radialis, 3 G. af Art. brachialis, 4 G. af Art. tibialis antica og 1 G. af Art. temporalis.
— - Læbekræft . . .	5	5	10	3	4	6	33	
— - Kræft i andre eller i ikke nøiere betegnede Organer	-	4	7	1	2	-	14	
Exstirpation af andre Svulste . .	10	29	25	11	8	16	99	
— - en el. begge Tonsiller . . .	-	1	-	2	1	-	4	
— - Testikel . . .	1	-	-	-	-	-	1	*) deraf 2 paa Børnehospitalet og 1 paa Rigshospitalets medicinske Afdeling. 6 G. Radicaloperation, 25 G. Punction med el. uden Indbringen af fremmede Stoffe, for 5 Op. Fremgangsmaaden ikke angiven.
— - en Negl . . .	1	-	-	-	-	-	1	
Operation for Hygroma patellæ . .	-	1	1	-	1	2	5	
Punction af større Pusansamlinger	2	1*)	1*)	-	-	-	4	
— - Tumor cysticus . . .	1	-	-	-	-	1	2	
Paracentesis abdominis . . .	1	13	3	3	4	2	26	*) 5 Linearextractioner.
Polypoperation . . .	-	12	5	1	5	2	25	
Underbinding af Arterier . . .	2	8	-	2	-	-	12	
Tenotomi . . .	4	3	-	-	4	-	11	
Subcutan Gjennemskjæring af Cicatricer . . .	1	-	1	-	-	-	2	
Forceret Bevægelse af Led . . .	5	-	-	-	-	-	5	*) 5 Linearextractioner.
Operation for Platfod . . .	2	-	-	-	-	-	2	
— - Hareskaar . . .	4	3	2	7	1	1	18	
Plastiske Operationer af anden Art	2	-	-	-	1	-	3	
Tracheotomi . . .	8*)	6	1	2	-	-	17	
Operation for Hydrocele . . .	10	4	10	4	2	6	36	*) 5 Linearextractioner.
Herniotomi . . .	2	2	1	1	1	-	7	
Lithotomi . . .	1	-	-	-	-	-	1	
Operation for Phimosis . . .	-	-	-	1	-	-	1	
Amputatio penis . . .	-	-	-	1	-	-	1	
Operation for Fistula vesico-vaginalis . . .	1	-	-	-	-	-	1	*) 5 Linearextractioner.
— - Fistula ani . . .	2	-	-	-	-	-	2	
— - Atresia ani . . .	-	2	-	-	-	-	2	
Øienoperationer:								
Extractio cataractæ . . .	9*)	2	-	-	-	-	11	
Reclinatio cataractæ . . .	9	-	-	-	4	-	13	*) 5 Linearextractioner.
Discisio cataractæ . . .	8	-	-	1	1	2	12	

Operation.	Rigshospitalet.	Christiania Stift.	Christiansands Stift.	Bergens Stift.	Throndhj.s Stift.	Tromsø Stift.	Tilsammen.	Anmærkninger.
Cataractoperation, ikke nøiere angivet	-	-	3	-	6	-	9	d. e. 2 G. forceret Extension af Rima palpebrarum, 1 G. forceret Extension af Musc. rectus internus oculi, 1 G. Exstirpation af Taarsækken.
Iridectomi	15	-	-	2	9	-	26	
Iridodialysis	4	-	-	-	-	-	4	
Operation for Strabismus	2	2	-	-	3	-	7	
— - Ectropium	-	-	-	-	3	-	3	
— - Pterygium	-	-	5	-	-	-	5	
Andre Øienoperationer	3	1	-	-	-	-	4	
Tilsammen	133	122	92	52	81	49	529	

Af **obstetriciske Operationer** omtale Lægerne i sine Beretninger at have udført, foruden enkelte Extraktionen ved Sædefødsel eller efter foregaaende Vending af Jordemoderen samt en Del Gange kunstig Løsning og Udbringen af Efterbyrden, endvidere 69 Vendinger, 377 Tangforretninger, 26 Operationer med skarpe Instrumenters Anvendelse paa Fosteret samt 1 Keisersnit efter Konens Død for muligens at redde Barnet. Med Hensyn til disse Operationers Udfald for Mødrene og Børnene bemærkes Følgende:

Af 69 Vendinger sees Fosteret ved 21 at være bragt levende og ved 40 dødfødt til Verden, medens for 8 Forholdet i denne Henseende ikke findes oplyst. Lades de sidste ude af Betragtning, findes for de øvrige 61 Vendinger 65,6 pCt. af Børnene at have været dødfødte eller paa hver 1,53 Fødsel at komme 1 dødfødt Barn (3:2). Af Mødrene, for hvem Opgaverne dog rimeligvis ere mindre fuldstændige, berettes 8 at være døde, deraf 2 under Forløsningen.

Med Hensyn til Tangforretningerne angive Lægerne Medicinalberetninger Udfaldet alene for 240 af Børnene, hvoraf 166 vare levende og 74 dødfødte. 30,8 pCt. af Børnene vare altsaa herefter dødfødte, eller der kom 1 dødfødt Barn paa hver 3,24 Fødsel. Soges der for de Forretninger, for hvem Medicinalberetningerne ikke anføre Udfaldet, at bestemme dette efter de indkomne Anmeldelser om dødfødte eller inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn, saaledes at alle de ved Tang frembragte Børn, der ikke gjenfindes i Anmeldelserne som forløste paa denne Maade, betragtes som levende, bliver Forholdet noget gunstigere, idet af samtlige 377 Børn 273 skulle have været levende og 104 døde, hvilket for de sidstes Vedkommende svarer til 27,6 pCt. eller 1 dødfødt Barn paa hver 3,63 Fødsel. Af Mødrene kunne 30 sees at være døde, deraf 1 uforløst og flere kort efter Forløsningen.

De 26 Operationer med skarpe Instrumenters Anvendelse, hvoraf 21 Perforationer, 1 Decapitation, 3 Exviscerationer samt 1 Perforation og Exvisceration samtidig, synes alle først at være foretagne efter Fosterets Død. 13 af Mødrene vare Førstefødende, 10 Flerfødende, for 3 kan Forholdet ikke sees. 13 Mødre gennemgik Barselsengen heldig, 11 døde, for 2 findes Udfaldet ikke oplyst; blandt de døde vare 3 uforløste, 1 døde femten Timer efter Operationen, 2 den næste Dag, 1 femog 1 otte Dage samt 1 tre og 1 fem Uger efter, den sidste af Svindsot; for 1 er ikke anført, hvor længe efter Døden indtraadte.

Ved det nævnte Keisersnit lykkedes det ikke at redde Barnets Liv.

Hyppigheden af instrumentale obstetriciske Operationer i Forhold til Fødslerne Antal viser sig temmelig forskjellig i de enkelte Amter, uden at dog paa Grund af Opgavernes Mangelfuldhed nogen fuldkommen nøiagtig Sammenligning i denne Henseende lader sig anstille. Foruden at det nemlig gjerne hvert Aar har hendt, at enkelte om end faa Læger aldeles have undladt at indsende nogen Beretning om sin Praxis, er der derhos Flere, som i Beretningerne ikke berøre dette Punct og saaledes lade det uvist, hvorvidt de i Aarets Løb have udført nogen obstetricisk Operation eller ikke. I nedenstaaende Tabel, der udviser de nævnte Operationers Hyppighed i Aarene 1858, 59 og 60, er derfor ogsaa for ikke at lade denne Mislighed ude af Betragtning i de sidste Rubrikker anført, foruden det gennemsnitlige Antal practiserende Læger i Treaaaret i hvert Amt, tillige Antallet paa dem, fra hvem Oplysninger i denne Henseende maa siges at mangle.

Instrumentale obstetriciske Operationer udførte i Treaaret 1858—60, med en Fremstilling af deres Anvendelses Hyppighed i Forhold til Fødslernes Antal i de enkelte Amter i samme Tidsrum.

	Antal Fødsler i Treaaret 1858—60.	Obstetriciske Operationer udførte i Treaaret 1858—60			Der kom 1 Forl. med Instrum. paa følgende Antal Fødsler.	Gjennemsnitl. Antal practiserende Læger i Treaaret.	Antal Læger, fra hvem mangler Oplysning om hvorvidt de have udført obstetriciske Operationer eller ikke			
		med Tang.	m. skarpe Instrumtr.	Tilsam.			1858.	1859.	1860.	Tilsam.
Akershus med Christiania	16729	137	14	151	110,8	55	35	31	9	75*)
Smaalenene	10561	65	6	71	148,7	21	7	5	6	18
Hedemarken	12438	69	6	75	165,8	15	2	3	2	7
Christian	12615	65	4	69	182,8	15	2	-	1	3
Buskerud	10147	56	8	64	158,5	14	2	3	2	7
Jarlsberg og Laurvig . .	8196	63	6	69	118,8	21	2	3	3	8
Bratsberg	8351	73	2	75	111,3	12	-	-	-	-
Nedenes og Raabygdelaget	6335	65	7	72	88,0	13	1	-	-	1
Lister og Mandal . . .	6772	65	2	67	101,1	12	1	-	-	1
Stavanger	9755	37	1	38	256,7	9	3	2	3	8
Sønd. Bergenhus m. Bergen	13377	96	8	104	128,6	22	4	4	5	13
Nordre Bergenhus . . .	8223	36	9	45	182,7	8	-	-	1	1
Romsdal	9166	74	5	79	116,0	12	2	1	2	5
Søndre Thronhjøm . .	9464	36	2	38	249,1	19	6	7	7	20
Nordre Thronhjøm . .	6935	26	2	28	247,7	10	4	2	2	8
Nordland	8233	20	5	25	329,3	10	1	2	1	4
Finmarken	6870	13	4	17	404,1	11	2	3	1	6
Hele Riget	164167	996	91	1087	151,0	279	74	66	45	185

*) I Anledning af det særdeles store Antal Læger i Christiania, fra hvem Indberetning savnes om obstetriciske Operationer, bør erindres, at rimeligvis forholdsvis flere Læger her end andetsteds kun sjelden befatte sig med at udføre saadanne, og at derfor Antallet af de Operationer, der i Virkeligheden ere udførte flere end ovenfor angivet, ikke tør ansees fuldt saa stort, som man ellers vilde være berettiget til at antage.

Af **Sygehuse** fandtes 38, nemlig den kliniske Undervisningsanstalt Rigshospitalet, 4 Hospitaler for Spedalske, 4 militære Sygehuse, 17 Amtssygehuse og 9 kommunale By-sygehuse, samt 3 mindre Sygehuse i Nordland og Finmarken, der kun benyttedes i Fisketiden. Ved Rigets Strafanstalter fandtes derhos særskilte Sygeafdelinger. Antallet af Sindssygeasyler var 7, nemlig 1 Stats-Asyl og 6 kommunale Asyler.

4 nye **Apotheker** aabnedes i dette Aar, nemlig et i hver af Byerne Bergen, Haugesund, Sandefjord og Sarpsborg. Antallet af Apotheker i Riget var saaledes steget til 53, af hvilke 39 med reelt Privilegium, 13 med personligt Privilegium og 1 der er privilegeret Rigshospitalet som saadant.

6 **examinerede Læger** udgik fra Universitetet. Antallet af autoriserede Læger var ifølge Fortegnelsen derover for samme Aar 332, hvoraf 4 havde stadigt Ophold i Udlandet.

7 **Pharmaceuter** udholdt den pharmaceutiske Examen.

Jordemoderexamen toges af 21 Fruentimmer. Disse medregnede vare i Alt 672 Jordemødre udgaaede fra Jordemodderskolen i Christiania. Ifølge vedkommende Embedslægers Indberetninger fandtes i Landet tilsammen 474 dels ansatte, dels privat practiserende Jordemødre, hvoraf 235 i Christiania Stift, 40 i Christiansands Stift, 72 i Bergens Stift, 80 i Thronhjems Stift og 47 i Tromsø Stift.

Hjælpevaccinatorernes Antal udgjorde 629, hvoraf 203 i Christiania Stift, 104 i Christiansands Stift, 110 i Bergens Stift, 115 i Thronhjems Stift og 97 i Tromsø Stift.

Antallet af **Fødte** (Dødfødte uberegnete) var, ifølge de til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Opgaver over Fødte og Døde, i Aaret 1859 = 54,556, hvilket er 2885 flere end i 1858. Hvor stor Del heraf der falder paa hvert enkelt Stift, vil sees af nedenstaaende Liste, hvor ogsaa Forholdet mellem ægte og uægte fødte Børn, Tvilling- og Trillingfødsler samt Dødfødte i ethvert af Stifterne findes angivet.

Aar 1859.	Fødte (Dødfødte uberegnete)			Tvilling-fødsler.	Trilling-fødsler.	Dødfødte			Der kom 1 uægte Barn paa følgende Antal Fødsler (Dødfødte medregnede).	Dødfødte forholdt sig til levende Fødte som
	ægte.	uægte.	Tilsammen.			ægte.	uægte.	Tilsammen.		
Christiania Stift . .	23370	2131	25501	317	2	876	138	1014	11,5	1 : 25,1
Christiansands Stift .	8121	324	8445	118	1	309	27	336	24,7	1 : 25,1
Bergens Stift . . .	7565	517	8082	109	-	383	42	425	15,0	1 : 19,0
Thronhjems Stift .	6490	1056	7546	84	3	244	52	296	7,0	1 : 25,5
Tromsø Stift . . .	4521	461	4982	55	-	177	24	201	10,6	1 : 24,8
Hele Riget	50067	4489	54556	683	6	1989	283	2272	11,8	1 : 24,0

Forholdet 1 uægte Barn paa 11,8 Fødsler er 0,2 gunstigere end for det foregaaende Aar, da det var = 1 : 11,6. For de enkelte Stifters Vedkommende viser dette gunstigere Forhold i Sammenligning med 1858 sig i Bergens Stift (i 1858 var Forholdet her = 1 : 14,4), i Christiania Stift (i 1858 = 1 : 11,0) og i Tromsø Stift (i 1858 = 1 : 10,5), hvorimod Forholdet i Thronhjems Stift var lige i begge Aar og i Christiansands Stift endog ugunstigere i 1859 end i 1858 (i sidstnævnte Aar = 1 : 27,8).

Forholdet 1 Dødfødt paa 24,0 levende Fødte er 1,0 gunstigere end for det foregaaende Aar, da det var = 1 : 23,0. Den forholdsvise Formindskelse i Antallet af Dødfødte, der gjentræffes i alle Stifter med Undtagelse af Bergens (hvor Forholdet i 1858 var = 1 : 21,0), var størst i Tromsø Stift (i 1858 = 1 : 22,4), dernæst i Thronhjems Stift (i 1858 = 1 : 23,5), i Christiania Stift (i 1858 = 1 : 23,4) samt i Christiansands Stift (i 1858 = 1 : 23,9).

Antallet af **Døde** i ethvert af Stifterne og det hele Rige siden Aaret 1853 vil sees af følgende Tabel:

	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.
i Christiania Stift døde	12,667.	10,085.	10,934.	10,931.	11,231.	10,566.	12,118.
i Christiansands — —	4,139.	3,785.	4,117.	4,477.	4,398.	4,029.	4,617.
i Bergens — —	3,878.	3,930.	4,436.	4,284.	4,075.	3,905.	4,146.
i Thronhjems — —	3,594.	3,292.	3,571.	3,131.	3,564.	3,537.	3,659.
i Tromsø — —	2,113.	2,270.	2,304.	2,521.	2,749.	2,759.	2,198.
	26,391.	23,362.	25,362.	25,344.	26,017.	24,796.	26,738.

Overskuddet af levende Fødte over Døde var efter ovenstaaende Angivelse 27,818 eller 943 flere end i det foregaaende Aar, da det udgjorde 26,875, og 3637 flere end i 1857, da det udgjorde 24,181, samt 4851 flere end i 1856, da det udgjorde 22,967. Lægges Overskuddene i disse 4 Aar til den ved sidste Folketælling fundne Folkemængde ved Udgangen af 1855, nemlig 1,490,047, skulde Folkemængden, uberegnet Indvandrede og Udvandrede, ved Udgangen af 1859 udgjøre 1,591,888. Mortalitetsprocenten beregnet efter denne Folkemængde bliver 1,68 eller et Forhold af henimod 17 Døde af hvert Tusinde Mennesker, som levede ved Aarets Udgang. Forholdet i 1858 var = 1,59 og i 1857 = 1,69. Lægges de levende Fødte i 1859 til den beregnede Folkemængde ved Udgangen af 1858 — 1,564,070 + 54,556 = 1,618,626 — bliver Mortalitetsprocenten 1,65 eller et Forhold af midt

imellem 16 og 17 Døde for hvert Tusinde Mennesker, som levede i Aarets Løb. Medregnes tillige Antallet af de Dødfødte baade blandt de Fødte og Døde, bliver Mortalitetsprocenten 1,79.

Hermed følger en tabellarisk Oversigt over de i ethvert af Rigets offentlige Sygehuse og Sindssygeasylers i 1859 behandlede Syge med Angivelse af Behandlingens Udfald, samt en Fortegnelse over de af Lægerne (og fra Sygehusene) anmeldte Dødsarsager, ligesom ogsaa en nøiere Angivelse af Sygdoms- og Medicinalforholdene i ethvert af Rigets Overvrighedsdistrikter for samme Aar.

I. Christiania By.

Sundhedstilstanden i Christiania og Omegn maa for 1859 siges at have været mindre god. Vistnok angive enkelte af de i det Hele faa Læger, fra hvem fuldstændigere Beretninger om Sygdomsforholdene ere indkomne, ikke at have havt synderlig flere Tilfælde under Behandling i dette end i de nærmest foregaaende Aar, men da Dødligheden ved Siden deraf viser sig betydelig, maa enkelte herskende Sygdomme antages at have været af alvorligere Natur. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling steg Belægget, nærmest som Følge af en mere og mere tiltagende Nervefeberepidemi, mod Aarets Slutning i den Grad, at det for at kunne tilfredsstille den fremdeles stedfindende Trang til at faa Syge indlagte, blev nødvendigt at oprette en midlertidig Underafdeling i den dertil midlertidig overladte gamle Universitetsbibliotheks-Bygning.

Dødligheden var ikke lidet større end i en længre Række foregaaende Aar alene med Undtagelse af Choleraaaret 1853. Antallet af samtlige Døde i Christiania Stiftsprovsti beløb sig til 1727 eller 41,9 pCt. over Middeldødligheden (1217) sammesteds i Femaaret 1854—58*). Denne store Overvægt hidrører især fra Akers Præstegjeld og rimeligvis igjen fornemlig fra den Del af samme, der henhørte til Byen. Trækkes nemlig fra de nævnte 1727 Døde 885 henhørende til Akers Præstegjeld, bliver for Byens egne Menigheder tilbage 842 Døde eller 23,1 pCt. over disses Middeldødlighed (684) i det ovenfor nævnte Femaar. For Akers Præstegjeld er det aarlige Middeltal af Døde i dette Tidsrum 533, og Dødligheden i 1859 viser sig altsaa at overskride samme med 66,0 pCt. Af de fra Akers Præstegjeld opførte Døde tilhørte iøvrigt 571 den Del deraf, der fra 1ste Januar 1859 i verdslig Henseende blev henlagt under Byen; naar disse tillægges de i Byens egne Menigheder døde 842, udkommer for den samlede By — eller Christiania Stadsphysicat — 1413 Døde. Nogen Sammenligning efter denne Inddeling med de foregaaende Aar lader sig dog ikke anstille. Med Hensyn til de Dødes Alder og Dødsfaldenes Fordeling paa de enkelte Maa-

neder stiller Forholdet sig for Stadsphysicats Vedkommende saaledes:

Af 1413 Døde vare i Aldersclasserne:

under 1 Aar.	mellem 1—3.	mellem 3—5.	mellem 5—10.	mellem 10—20.	mellem 20—40.	mellem 40—60.	over 60 Aar.
383 eller 27,1 pCt.	235 16,6	81 5,7	69 4,9	67 4,8	266 18,8	168 11,9	144 10,2

Af 1413 Dødsfald indtraf i

Januar.	Febr.	Marts.	April.	Mai.	Juni.	Juli.	Aug.	Septbr.
103	104	123	123	121	109	131	139*)	119
Octbr.	Novbr.	Decbr.						
107	117	117						

eller pCt.

7,29	7,36	8,71	8,71	8,56	7,71	9,27	9,84	8,42
7,57	8,28	8,28						

Sygdomsconstitutionen var i Aarets første Maaneder væsentlig catarrhalsk; men ved Siden af de egentlige Catarrhalfebre forekom derhos Diarrhoe, tildels af dysenterisk Natur, oftere især i Maanederne Januar og Februar. I Vaarmaanederne tabte efterhaanden Sygdomsconstitutionen sit catarrhalske Præg og blev mere indifferent indtil Juli, da gastriske Sygdomme for nogle Maaneder vandt Overhaand. Fra September—October af viste de paany tilbagevendende catarrhalske Sygdomme en tiltagende Tilbøielighed til Adynamami, Antallet af Nervefebre steg stadig, og mod Aarets Slutning maatte Sygdomsconstitutionen betegnes som udtalt adynamisk. Diphtherit og Strubehoste forekom næsten hele Aaret, og den sidstnævnte Sygdom krævede usædvanlig mange Ofre. En Oversigt over Sygdomsconstitutionen vil iøvrigt erholdes af følgende tabellariske Fremstilling, for hvilken de til det medicinske Selskab fra flere af Byens Læger indkomne Maanedslister over epidemiske Sygdomme og Opgaver fra Rigshospitalets medicinske Afdeling ere lagte til Grund. Da Antallet af de Læger, som have afgivet maanedlige Meddelelser, er meget forskjelligt for de enkelte Maaneder, er for hver Maaned anført Antallet af de Læger, som have afgivet Oplysninger for sammes Vedkommende. Rigshospitalet er alene medregnet for Nervefebers og Lungebetændelses Vedkommende, og er for disse Sygdomme det Antal, der tilhører Rigshospitalet, anført i Parenthes under Hovedsummen.

*) I Aarene 1854—59 døde der aarlig i Christiania Stiftsprovsti og i Christiania By:

	Byens Menigheder.	Akers Præstegjeld.	Christiania Stiftsprovst.	Byens Menigheder.	Forstæderne i Aker.	Christiania By.
i 1854 .	658.	473.	1131.	658.	291.	949.
i 1855 .	726.	562.	1288.	726.	333.	1059.
i 1856 .	660.	482.	1142.	660.	303.	963.
i 1857 .	730.	552.	1282.	730.	337.	1067.
i 1858 .	647.	596.	1243.	647.	365.	1012.
i 1859 .	842.	885.	1727.	(842.	571.	1413).

*) Af de i August Døde omkom 19 ved et og samme Ulykkestilfælde (Ildsvaade).

Maaned.	Januar.	Februar	Marts.	April.	Mai.	Juni.	Juli.	August.	Septbr.	Octbr.	Novbr.	Decbr.	I hele Aaret.
Antal Læger.	16	19	19	12	14	9	10	11	19	19	21	18	
Lungebetændelse. .	22 (7)	44 (6)	67 (14)	30 (16)	44 (10)	17 (7)	17 (6)	5 (5)	18 (3)	18 (8)	22 (6)	20 (5)	324 døde 32. (93 døde 11).
Catarrhalske Tilfælde	210	135	227	68	62	55	42	30	89	105	165	129	1317 døde 9
Diarrhoe og Cholérine	141	160	101	38	30	71	168	204	181	69	68	44	1275 døde 14.
Nervefeber . . .	51 (23)	59 (24)	36 (17)	21 (15)	16 (9)	12 (7)	27 (14)	43 (39)	53 (30)	45 (32)	92 (49)	126 (71)	581 døde 53. (330 døde 42)
Skarlagensfeber . .	1	11	18	9	4	-	1	-	1	5	3	9	62 døde 4.
Vandkopper . . .	6	6	7	5	3	1	3	-	3	2	17	26	79
Kighoste	7	8	14	20	27	12	17	8	24	52	42	46	277 døde 6.
Strubehoste . . .	9	4	5	7	6	1	1	-	9	5	10	5	62 døde 40.
Diphtherit. . . .	8	10	8	5	12	2	3	7	11	13	22	18	119 døde 7.

Nervefeber vandt en større Udbredning end i flere foregaaende Aar. Sygdommen viste sig, som af ovenstaaende Fremstilling sees, allerede temmelig hyppig i Aarets 3 første Maaneder, blev derefter noget sjældnere indtil August—September, fra hvilken Tid Tilfældenes Antal steg saa betydelig, at Byen ved Aarets Slutning vel maatte siges at være hjemsogt af en Epidem. Paa det medicinske Selskabs Lister ere opførte som anmeldte af Byens Læger 251 Tilfælde, hvoraf efter den ældre Byinddeling 105 indtrufne i Byen og 146 i Forstæderne og Aker. Hvor mange af disse Tilfælde der falder paa Akers Landdistrikt, kan ikke sees; men Sygdommen synes dog her at have været forholdsvis sjældnere. Vedkommende Distriktslæge omtaler alene en mindre Epidem i Januar Maaned i Bredtvedt Arbejderbolig, hvorfra af 10 Angrebne 5 bleve indlagte i Rigshospitalet. Som medvirkende Aarsag til Sygdommens Optræden her anføres, at Huset var nys opført og beliggende paa en meget fugtig Grund samt derhos omgivet af en stor Masse Urenligheder (Wisbech). Blandt de for Rigshospitalet opførte 330 Tilfælde ere medregnede 20, som behandledes i den ovenfor nævnte, midlertidig oprettede Underafdeling i den gamle Universitetsbibliotheks-Bygning. 44 for Nervefeber paa Hospitalet indlagte Syge døde i Aarets Løb; men 2 af disse viste sig dog ved Obduction at være døde af acut Tuberculose. I Christiania chroniske Sygehus indlagdes 1 Tilfælde, der endte dødlig, og paa Tugthusets Sygestuer døde 1 af 17 for Nervefeber Behandlede.

Af **Barselfeber** anmeldtes til det medicinske Selskab 32 Tilfælde, hvoraf 5 i Januar, 8 i Februar, 3 i Marts, 5 i Mai, 2 i August, 3 i September og 6 i October; 5 endte dødlig. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom 8, nemlig 1 i hver af Maanederne Januar, Marts, Juli, August, September og October samt 2 i Mai; 3 endte dødlig. Paa Fødselsstiftelsen, hvor der forefaldt 145 Fødsler, viste sig Feber med lettere Irritation af Underlivet i 15 Tilfælde,

Puerperalaffection af alvorligere Natur i 7 Tilfælde, i Februar Maaned, Cellulitis pelvis i 6 Tilfælde og Diphtherit hos flere af de Fødende, fornemlig i Januar. 18 Barselkvinder døde paa Fødselsstiftelsen, og angives Diphtherit at have været den væsentligste Aarsag til denne større Mortalitet (1 døde af Ruptura uteri efter at være forløst med Tang, 2 af upaa-viselig Aarsag, den ene efter Tangforløsning, den anden rimeligvis af Emboli; hos 2 fandtes ved Sectionen Tegn paa en ældre Nyreaffection).

Børnekopper viste sig enkeltvis fra Mai af. De Angrebne havde for en stor Del medført Sygdommen fra andre Steder, og først i December begyndte den at udbrede sig. Paa Rigshospitalet indkom 1 Tilfælde i Mai, 1 i August, 2 i hver af Maanederne October og November samt 3 i December, paa sammes Underafdeling i den gamle Universitetsbibliotheks-Bygning ligesaa 15 i sidste Halvdel af December. Af samtlige 24 Tilfælde ere 15 opførte som Variolæ, deraf 5 med dødlig Udgang, og 9 som Varioloides. Til det medicinske Selskab anmeldtes 1 Tilfælde i Juni og 2 i December.

Vandkopper forekom hele Aaret, hyppigst i de sidste Maaneder.

For **Rosen** indkom paa Rigshospitalets medicinske Afdeling 19 Syge, hvoraf flest i April (4) og October (3); 12 led af Ansigtsrosen, og 2 døde, den ene af Meningit og den anden ved Complication med Lungebetændelse. 5 af Byens Læger nævne i sine Beretninger 25 Tilfælde af Rosen, hvoraf de fleste i sidste Fjerdingaar.

Af exanthematiske Sygdomme iøvrigt iagttoges **Skarlagensfeber** fra og til hele Aaret. Til det medicinske Selskab anmeldtes i Alt 62 Tilfælde, hvoraf flest i Februar, Marts, April og December; 4 af dem endte dødlig. Exsudativ Svælgbetændelse forekom oftere som Complication. **Mæslinger** omtales kun i ganske faa Tilfælde.

Kighoste viste sig hele Aaret og opnaaede i de sidste

Maaneder en temmelig stor Udbredning. Af 277 anmeldte Tilfælde medførte 6 Døden. Blandt enkelte Voxne, som angrebes, nævnes en Mand paa 65 Aar, der ogsaa som Barn havde gennemgaaet Sygdommen (O. Lund).

Diphtheriske Affectioner vare mere end almindeligt hyppige. Til det medicinske Selskab anmeldtes, som ovenfor anført, af Strubehoste 62 Tilfælde med 40 Dødsfald og af exsudativ Svælgbetændelse 119 med 7 Dødsfald. Udenfor disse Opgaver angiver derhos en Læge at have behandlet 6 Tilfælde af Strubehoste, alle med dødlig Udgang, og 2 af exsudativ Svælgbetændelse, der helbrededes. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling døde 1 Patient af sidstnævnte Affection; paa den chirurgiske Afdeling indkom 18 Børn for Strubehoste, hvoraf 12 døde, og paa Børnehospitalet ligesaa 3, hvoraf 2 døde. Føies til disse Opgaver endvidere et Par andre Tilfælde med uheldig Udgang, kjendes i Alt 61 Dødsfald af Strubehoste og 9 af exsudativ Svælgbetændelse, hvorhos maa erindres den paa Fødselsstiftelsen herskende diphtheriske Sygdomsconstitution, der krævede flere Ofre. Med Hensyn til Behandlingen af Diphtherit bemærker O. Lund hos Flere at have anvendt Chloretum ferricum indvendig i store Doser men uden at kunne spore den dette Middel tilføjede Virkning til at afkorte Sygdommen og lette Reconvalescenten. Et Tilfælde af Paralysis diphtherica viste sig netop blandt de dermed Behandlede. Han anser i det Hele den locale Behandling med Toucheren for væsentligst. Tracheotomi kan sees at være foretaget i 9 Tilfælde, nemlig i 2 paa Børnehospitalet, i 5 paa Rigshospitalets chirurgiske Afdeling og i 2 i privat Praxis; alene i et medførte Operationen det forønskede Resultat.

Kusma viste sig enkeltvis og til forskellige Tider paa Aaret, som det synes hyppigst i de sidste Maaneder.

Catarrhalske Sygdomme forekom hyppig saagodtsom hele Aaret igjennem, især i de første og sidste Maaneder. Af 1317 til det medicinske Selskab anmeldte Tilfælde indtraf 572 i første, 185 i andet, 161 i tredje og 399 i fjerde Kvarter; 9 endte dødlig, deraf 4 i Marts Maaned. Laryngit hos Børn viste sig ofte meget betænkelig ved sin Tilbøielighed til at gaa over i Strubehoste.

Lungebetændelse forekom især i Februar, Marts, April og Mai, hvorimod Sygdommen i Januar, hvilken Maaned Aaret forud frembød de fleste Tilfælde, var temmelig sjelden. Ifølge de oftere nævnte Opgaver til det medicinske Selskab vare af Byens Læger anmeldte 231 Tilfælde med 21 Dødsfald, de fleste af disse indtrufne i Marts (5), November og December (hver 3). Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indlagdes 93, hvilket er noget mere end i 1858, da der indkom 76, men derimod noget mindre end i 1857, da Antallet var 110. 11 Syge døde, deraf 3 inden 24 Timer efter Ind-

læggelsen. Mortalitetsforholdet beregnet efter de Udskrevnes Antal (93) var 1 : 8,45 eller 11,8 pCt. Paa Byens chroniske Sygehus døde 2 af 3 Behandlede, paa Tugthusets Sygestuer ligesaa 1 af 8. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Hepatisationens oprindelige Sæde bemærker O. Lund, at af 16 i hans Praxis Behandlede, hvoraf 7 Voxne og 9 Børn, fandtes det ved den physicalske Undersøgelse hos 2 at være i Midten og hos 4 i Basis af høire Lunge, hos 1 i Midten og hos 8 i Basis af venstre Lunge samt hos 1 bilateralt i Basis af begge Lunger. — For Pleurit indkom paa Rigshospitalet 24 Syge, hvoraf 3 døde, en ved Pyæmi og to ved Complication med Lungetuberculose.

Rheumatiske Sygdomme synes at være forekomne med omtrent samme Hyppighed som i de nærmest foregaaende Aar. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indlagdes 49 Syge med Rheumatismus acutus og 16 med Rh. chronicus; 2 af hine døde, den ene af Pericardit, den anden af Emboli.

For **Koldfeber** anfører en Læge at have behandlet 5 Syge, hvoraf 2 boede paa Grønland, 1 bag Slottet, 1 i Nærheden af Observatoriet og 1 omtrent en halv Mil fra Byen; den ene, der var svensk, havde før lidt af Sygdommen i Sverige (O. Lund). En anden Læge nævner 1 Tilfælde, og paa Rigshospitalet indkom 4.

Diarrhoe og Cholerine forekom foruden i Sommermaanederne Juli, August og September, da disse Sygdomme i det Hele vare almindeligst, tillige jævnt hyppige i Januar, Februar og tildels Marts, til hvilken Tid de derhos oftere antog en dysenterisk Character med nogen Feber, Tenesmus og Afgang af blodblandet Slim (P. Winge, O. Lund). Til det medicinske Selskab anmeldtes i Alt 1275 Tilfælde, hvoraf 14 endte dødlig, de fleste af disse i August (6) samt i Juli og Februar (hver 2). De Døde vare for en stor Del ganske spæde Børn. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom 17 Tilfælde af Diarrhoe, hvoraf 1 hos et atrophisk Barn endte dødlig nogle Timer efter Indkomsten, samt 12 af Cholerine, hvoraf 2 medførte Døden, det ene hos en fra Waalerengen i Aker indbragt Kone under Phænomener, der lod befrygte Nærværelsen af asiatisk Cholera. Tilfælde af udtalt **Blodgang** antages sjældnere; 4 Læger nævne 16 derfor Behandlede, hvoraf 2 døde; paa Rigshospitalet indkom 3 Tilfælde, der helbrededes, hvorimod et Par for andre Sygdomme opførte Patienter angives at være døde nærmest af Blodgang.

For **Skjorbug** behandledes 2 Fanger i Slaveriet, hvoraf den ene tilbælgende fra forrige Aar.

Venerisk Sygdom forekom ikke ganske sjelden. Paa Rigshospitalets Hudsygeafdeling indkom, dels fra Byen dels fra Landdistrikterne, 202 Individuer for Syphilis (87 af Mand-

kjøn og 115 af Kvindekjøn), 62 Mænd for Gonorrhoe og 29 for Epididymitis, 15 Kvinder for Leucorrhoe og 89 for Urethritis. Af 221 for Syphilis behandlede men igjen udskrevne Syge vare 13 døde. Paa det chroniske Sygehus indkom 10 syphilitiske Tilfælde; blandt Fangerne i Tugthuset fandtes 3 lidende af Syphilis og 2 af Gonorrhoe. Ved Visitationen af de offentlige Fruentimmer, hvis Antal ved Aarets Udgang var 36, fandtes 41 Gange venerisk Smitte, hvilket omtrent svarer til Forholdet i de to foregaaende Aar (i 1858 saaledes 46 Gange og i 1857 39 Gange). I de indkomne Medicinalberetninger omtales disse Sygdomme kun sjeldnere; 5 Læger anføre som privat behandlede 17 Tilfælde af Syphilis, næsten alle secundære, og 26 af Gonorrhoe. En Barselkone, som før hun blev svanger havde været behandlet med Syphilisation, nedkom med et forraadnet Barn (P. Winge); en anden Kone, der var bleven smittet under Graviditeten og behandlet med Syphilisation, fødte for tidlig et yderst svageligt Barn, der døde efter 10 Dages Forløb (O. Lund). En Læge anser det skadeligt, at de militære Mandskaber ikke længer underkastes Visitation med Hensyn til venerisk Smitte, da Vedkommende derved forledes til at gaa længre med sin Sygdom uden at søge Raad, end ellers vilde være Tilfældet, og derhos oftere forplante Smitten; de lade sig ofte behandle privat (A. Holst).

4, i andre Egne af Landet hjemmehørende, **Spedalske** indlagdes i Rigshospitalet, hvor derhos 1 saadan Patient laa tilbage fra det foregaaende Aar; af de 5 Behandlede udskreves 1 i Bedring og 1 uhelbredet, ligesom 1 døde.

Af **chroniske Hudsygdomme** indkom paa det chroniske Sygehus 13 Tilfælde af Favus, og paa Rigshospitalets Hudsyggeafdeling 10 af Fnat.

Af **Svindstot** kjendes i Alt 87 Dødsfald, hvoraf 46 indtrufne paa det chroniske Sygehus og 29 anmeldte af 15 practiserende Læger. I det Hele haves fra Sygehusene, Strafanstalterne og Læger Oplysning om 632 Døde, hvoraf altsaa 87 — eller 13,8 pCt. — skulle være døde af Svindstot. Tages alene Hensyn til de nævnte 15 Lægers Opgaver over de i deres Praxis afdøde Personer, sees af 243 Døde 29 — eller 11,9 pCt. — at være borttrykkede af denne Sygdom. Af Strafanstalterne behandledes paa Tugthusets Sygestuer 3 Syge for Svindstot, hvoraf 2 døde, og 14 for Hæmoptysis, hvoraf 1 døde; paa Slaveriets ligesaa 22 for Brystsvaghed, hvoraf 3 døde; Fangernes Antal udgjorde paa sidstnævnte Sted i Gjennemsnit 415.

Af **Drankersygdomme** indkom paa Rigshospitalets medicinske Afdeling 5 Tilfælde af Alcoholismus chronicus og 23 af Delirium tremens, hvoraf 2 endte dødlig; paa det chroniske Sygehus 3 af Alcoholismus og 2 af Delirium tremens. 2 Læger angive derhos privat at have behandlet tilsammen 6 Tilfælde af denne Natur.

De **meteorologiske Forholde** i 1859 med Hensyn til Temperatur, Barometerstand og Regnmængde stille sig efter de fra Christiania Observatorium meddelte Iagttagelser overensstemmende med følgende Fremstilling.

Maaned.	Middeltemperatur i Aarene 1837—58.	1859.								Regnhøide.
		Temperatur (Réaumur).				Barometerstand.				
		Middel.	Høiest.	Lavest.	Forskjel.	Middel.	Høiest.	Lavest.	Forskjel.	
Januar . . .	÷ 4 ⁰ ,2816	÷ 0 ⁰ ,764	+ 7 ⁰ ,35	÷ 8 ⁰ ,21	15,56	333 ^{'''} ,698	343 ^{'''} ,59	323 ^{'''} ,06	20,53	0,469 D. T.
Februar . .	÷ 4,4134	÷ 0,375	+ 3,96	÷ 7,80	11,76	33,232	38,72	26,90	11,82	1,736
Marts . . .	÷ 1,1720	+ 1,349	+ 7,75	÷ 9,12	16,87	31,248	36,60	22,51	14,09	0,505
April . . .	+ 3,0129	+ 2,519	+ 11,75	÷ 3,62	15,37	33,331	44,07	26,45	17,62	1,056
Mai	+ 8,1276	+ 9,653	+ 20,50	÷ 1,44	21,94	37,679	42,60	32,37	10,23	1,074
Juni	+ 11,7488	+ 13,045	+ 22,09	+ 8,29	13,80	35,429	41,46	29,51	11,95	1,651
Juli	+ 13,2379	+ 14,472	+ 22,39	+ 9,59	12,80	35,565	38,15	31,34	6,81	0,970
August . .	+ 12,3966	+ 12,923	+ 19,21	+ 8,79	10,42	35,118	39,00	30,48	8,52	1,863
September .	+ 9,0659	+ 9,244	+ 14,34	+ 3,86	10,48	34,426	37,82	28,28	9,54	4,079
October . .	+ 4,3587	+ 3,965	+ 11,24	÷ 5,68	16,92	34,355	41,53	25,73	15,80	1,679
November .	÷ 0,6162	+ 0,159	+ 7,25	÷ 8,41	15,66	36,094	45,29	23,22	22,07	0,578
December .	÷ 2,6085	÷ 3,652	+ 4,26	÷ 13,53	17,79	34,639	47,41	27,35	20,06	1,353
Hele Aaret.	+ 4 ⁰ ,1396	+ 5,2116	+ 22,39	÷ 13,53	35,92	334 ^{'''} ,5760	347 ^{'''} ,41	322 ^{'''} ,51	24,90	17,033 D. T. eller 1,7033 norsk Fod.

Om de **hygiæniske Forholde** bemærker Stadsphysicus, at de vistnok i flere Henseender lod Adskilligt tilbage at ønske, men at det paa den anden Side ikke lod sig negte, at der baade allerede var udrettet Meget og fremdeles virkedes med Iver til deres snarlige Forbedring. Det maa ogsaa erindres, at store Strækninger af den nuværende By først fra Aarets Begyndelse vare blevne indlemmede i samme. De private Huseiere nærede i det Hele god Villie til at varetage Renlighed og Orden, og Grunden til de mange Misligheder, som i denne Henseende endda saa ofte vare at træffe, maatte for en stor Del søges i de ikke ubetydelige Omkostninger, som deres Fjernelse medfører. Hvor Kloakledning savnedes, var det ofte selv med den bedste Villie yderst vanskeligt at skaffe Afløb for Urenligheder og overflødigt Vand. I Mod-sætning til de i det Hele gunstige Udsigter til Fremskridt i ovennævnte Henseende stillede sig Betragtningen af den overhaandtagende Drikfældighed og ikke ringe Usædelighed blandt Befolkningens lavere Classer temmelig mørk, da disse Kilder til Sygdom og Elendighed ikke saa let lade sig paavirke. Opførelsen af Arbejderboliger for at forskaffe den arbejdende Classe sunde og hyggelige Logier, i Forbindelse med de saavel fra det Offentliges Side som fra private Foreninger udviste Bestræbelser i forskellige Retninger antoges dog at ville bidrage meget til at fremme fysisk og moralsk Velvære. — I Forening med Skoleinspectøren undersøgte Stadsphysicus de hygiæniske Forholde i Almueskolerne og fik derved Anledning til at omhandle mulige Forbedringer ved disse. (Steffens).

Fattigsygepleien i Byen besørgedes, forsaavidt de Syge ikke indlagdes i Rigshospitalet eller det chroniske Sygehus, af 5 By- og Fattiglæger.

De **Vaccineredes** Antal opgives af den som offentlig Vaccinator ansatte Læge til 1269; men rimeligvis have ogsaa flere af Byens Læger enkeltvis vaccineret i sin private Praxis uden derom at indsende nogen Anmeldelse.

Af **rets - medicinske** Forretninger udførtes 2 Obductioner af Personer, som vare døde kort efter at være overkjørte, 1 af en Person, der var død efter en tilføiet Vold paa Underlivet, 1 af en pludselig afdød Person (Apoplexi), 1 af et sex Uger gammelt Barn, der antoges ihjelliget men hvis Død fandtes begrundet sandsynligvis i en for stor Thymuskjertel med deraf bevirket Kvælning, 1 af en Arrestant, der havde hængt sig, samt 3 Obductioner af fundne Lig, hvoraf de to af nyfødte Børn; endvidere 3 Undersøgelser af for Barnefødsel i Dølgemaal mistænkte Piger, 1 Undersøgelse af en for Tyveri mistænkt Piges mentale Tilstand og 1 Erklæring om den ovenfor nævnte Arrestants tidligere Helbreds-tilstand og Tilregnelighed.

Om **Sindssyge**, behandlede eller forpleiede udenfor Asyler, have kun faa Oplysninger. Paa Rigshospitalets medicinske

Afdeling indkom 1 Tilfælde af Mani, der igjen udskreves uhelbredet; paa det chroniske Sygehus ligesaa 2 af Melancholi, hvoraf et udskreves i Bedring og det andet laa tilbage ved Aarets Slutning, samt 2 af Fatuitas, der begge igjen udskreves, det ene i Bedring, det andet uhelbredet. I Slaveriet behandledes 9 sindssyge Fanger, hvoraf 5 tilbageliggende fra det foregaaende Aar; 2 af dem helbrededes; 2 indlagdes i Gaustad Asyl, 2 udsattes som uhelbredelige paa Landet, hvor den ene kort efter døde, og 3 laa tilbage ved Aarets Slutning. I de indkomne Medicinalberetninger omtales et Par Tilfælde af Melancholi.

138 chirurgiske Operationer udførtes paa Rigshospitalets chirurgiske Afdeling, nemlig 11 Amputationer, deraf en af Overarmen, en af Underarmen, en af Laaret, en af Skinnebenet samt syv af Fingre; 5 Exarticulationer af Fingre; 17 Exstirpationer af forskellige Svulste, deraf to tillige forbundne med partiel Resection af Underkjæven, 1 Exstirpation af Testis, 1 af en Negl; 11 Gange Punction, deraf to ved Abscesser i Forbindelse med Iodinjektion, en ved Tumor cysticus ligesaa, en ved Hydrops ovarii og syv ved Vandbrok, ved to af disse tillige Iodinjektion, ved to Indbringelse af Iodpulver og ved en Indbringelse af et Metaltraadssetaceum; 3 Radicaloperationer for Vandbrok; 1 Gang partiel Malaxering af et Enchondrom; 5 Gange forceret Bevægelse af forskellige Led under Chloroformering; 1 subcutan Gjennemskjæring af en Cicatrice og 1 af Fascia plantaris; 3 Tenotomier; 2 Gange Ligatur af Arteria brachialis; 5 Gange Tracheotomi; 4 Operationer for Hareskaar, 2 plastiske Operationer med Transplantatio cutis; 2 Operationer for Fistula ani, 1 for Fistula vesico-vaginalis; 2 Gange Herniotomi; 1 Gang Lithotomi, bilateral; 4 Gange Dilatatio stricturæ urethræ; 2 Operationer for Pes valgus, med Setaceum; 2 Gange Cauterisation, 1 Gang Borttagelse af et fremmed Legeme i Øret, samt 50 forskellige Øienoperationer, deraf 8 Gange Discisio cataractæ, 9 Gange Extractio cataractæ, 9 Gange Reclinatio cataractæ, 15 Iridectomier, 4 Gange Iridodialysis, 2 Strabismusoperationer, 2 Gange forceret Extension af Rima palpebrarum og 1 Gang af Musculus rectus internus oculi. — I de indkomne Medicinalberetninger nævnes af 4 Læger 3 Exstirpationer af forskellige Svulste, 2 Tracheotomier og 1 Gang Paracentesis abdominis.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes paa Fødselsstiftelsen 1 Gang manuel Extraction af Fosteret ved Sædeleie paa Grund af nogen Bækkenforsnævring, Fosteret dødfødt, 1 Gang Vending med paafølgende Extraction, Fosteret levede, samt 7 Gange Forløsning med Tang, deraf Fosteret ved 1 dødfødt. Af Lægerne ere anførte 2 Extractioner, den ene af anden Tvilling ved Fødsel paa Grund af begyndende Hæmorrhagi, den anden efter foregaaende Vending af Jordemo-

deren formedelst Fremfald af Armene; Fosteret var her dødfødt. 7 Vendinger, hvoraf 5 foretagne ved Tværleie og 2 ved Placenta prævia; 5 af Børnene vare dødfødte. 17 Tangforretninger, blandt hvilke to angives indicerede af Eclamps; 3 af Fostrene vare dødfødte; en af Mødrene, med skjævtforret Bækken, kan sees at være død atten Dage efter Forløsningen af Barselfeber. 3 Embryotomier, hvoraf en paa Grund af Fosterets Tværleie med fremfalden Arm, hvor Vending først lod sig udføre, efter at Brystets og Underlivets Hulheder vare aabnede (Steffens; se norsk Magazin for Lægevidenskaben XIII Bind Side 1211); den anden ligeledes ved Tværleie compliceret med en tetanisk Sammentrækning af det øverste Parti af Livmoderen, der gjorde Vending umulig, hvorfor Fosteret overlippedes og forlöstes i to Dele; Konen døde tre Uger efter paa Rigshospitalet, hvor hun blev indlagt (H. Vogt; se nævnte Skrift, XIII Bind Side 1225); den tredje foretoges i et Tilfælde, hvor Fosterets Hoved allerede var født, men Fødselens videre Fremgang uagtet gode Veer hindredes ved Underlivets stærke Udspænding af Luft, hvorfor Brystbenet overlippedes og Diaphragma blev aabnet (H. Vogt); Fosterets Død var ved alle tre Embryotomier forud konstateret. Keisersnit efter Moderens Død for muligens at redde Barnets Liv foretoges i et Tilfælde, hvor Konen efter et Par Dages Sygdom var død under Phænomener af et Tryk paa Hjernen; Pulsation i Navlesnoren følte efter Operationens Udførelse, men uagtet fortsatte Forsøg kunde Barnet ikke bringes til at aande (Chr. Smith). Løsning og Udbringelse af Moderkagen omtales i 3 Tilfælde.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel*):

	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen under 1 Aar.	paa Barselseng.	
Christiania Stadsphysicat . . .	1935	1413	383	37	123

Omkomne ved ulykkelige Hændelser . . . 45.

Selv mordere . . . 6.

For den fra Begyndelsen af 1859 udvidede Christiania By bliver der altsaa et Overskud af 522 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 73,0 (i 1858 var Forholdet = 100 : 56,8). Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 5,1 (i 1858 =

*) Opgaverne over Fødte og Døde, over døde spæde Børn, Døde paa Barselseng, Omkomne ved ulykkelige Hændelser og Selvmordere ere uddragne af de til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Fødte- og Døde-Lister. For Opgaverne over de Dødfødte ligge de til Medicinalcontoret indkomne Dødfødteanmeldelser til Grund.

1 : 6,6) og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 3,7 (i 1858 var Forholdet ligesaa = 1 : 3,7). — Af de anførte 37 Dødsfald blandt Barselkvinder indtraf, som allerede omtalt, 18 paa Fødselsstiftelsen. For 16 af disse 18 Døde findes angivet Tiden efter Forløsningen, da Døden indtraadte, og heraf sees at være døde 2 i 2det, 1 i 5te, 2 i 7de, 3 i 8de, 2 i 10de, 1 i 12te, 1 i 16de, 1 i 17de, 1 i 21de og 2 i 26de Døgn efter Forløsningen.

Sygehuse. Om Rigshospitalets, det chroniske Sygehus's samt Christiania og Oslo Sindssygeasyler's Belæg i Aarets Løb henvises til Sygehuslisten. Paa Tugthusets Sygestuer behandledes 295 Fanger, det daglige Middelbelæg udgjorde 20,3, og Forholdet af syge Fanger til det samlede Antal var 5,7 pCt. 10 døde, hvorefter Mortalitetsforholdet, naar 24 tilbageliggende Syge lades ude af Betragtning, bliver som 1 : 27,1. Medicamentudgifterne til samtlige Syge i og udenfor Sygestuerne, Betjent- og Vogterpersonalet medregnet, beløbe sig til 672 Spd. 82 Skill. Paa Akershus Slaveries Sygestuer laa 50 tilbage fra det foregaaende Aar; 280 indkom; 275 udskreves helbredede, 4 (Sindssyge) indlagdes i Gaustad Asyl eller udsattes til Forpleining paa Landet, 8 døde og 43 laa tilbage ved Aarets Slutning. Mortalitetsforholdet bliver altsaa 1 : 35,9. Forpleiningsdagens Antal var 8024 eller for hver udskreven Syg 28,6 Dag; det daglige Middelbelæg 22,6 eller omtrent 5,3 pCt. af det gennemsnitlige Fangeantal. Medicinens Kostende til Fangerne samt Opsynspersonalet med Familier beløb sig til omtrent 540 Spd. Paa Bodsængslet*), hvor Middeltallet af Fanger var 228,56, behandledes af mere betydelige Sygdomstilfælde 48, hvoraf 6 tilbageliggende fra det foregaaende Aar, og af lettere Tilfælde 523. Ingen døde. Paa Fængslets Sygeafdeling henlaa 9 Fanger i 703 Dage. Fuldstændig Arbeidsfrihed paa Grund af Sygdom var nødvendig i 1751 Dage, og Frihed til at arbeide efter Behag paa Grund af Sygdom eller Svækkelse efter gennemgaaede Sygdomme tilstodes i 1136 Dage.

*) Da de foregaaende Beretninger ingen lignende Opgaver have indeholdt for Bodsængslets Vedkommende, hidsættes følgende Oplysninger om Sygdomsforholdene sammesteds i Aarene 1852—58.

	Middeltal af Fanger.	Behandlede Sygdomstilfælde.		Sygedage		Der kom paa hver Fange, beregnet efter Fangerne Middeltal, følgende Antal fuldstændig arbeidsfri Dage
		mere betydelige.	lettere.	med fuld Arbeidsfrihed.	m. delvis Arbeidsfrihed.	
1852	224,71	150	755	1537	1340	6,84
1853	235,68	138	954	1746	1354	7,41
1854	232,82	64	869	1347	562	5,79
1855	225,55	56	730	728	287	3,22
1856	228,23	49	688	987	824	4,32
1857	234,70	75	778	1054	1071	4,49
1858	227	69	674	1979	750	8,72

Af fuldstændig arbeidsfrie Dage kom, naar de nævnte 1751 Dage fordeles efter Fangebelæggets Middelstørrelse, paa hver Fange 7,66 Dag. Udgifterne til Medicin ved Fængslet, Medicin til Betjenterne deri iberegnet, udgjorde 257 Spd. 46 Skill.

Byens 5 **Apotheker** fandtes ved den aarlige Visitation, der dette Aar ogsaa omfattede en chemisk Undersøgelse af en Del Præparater, alle i god Orden.

Af **Badeindretninger** fandtes, foruden Rigshospitalets, 5

større Søbade og 2 større Styrtebade samt enkelte mindre af begge Slags. I Rigshospitalets Badeindretning toges, foruden af Hospitalets Syge, 2120 Dampbad og 5481 Karbad, af hvilke sidste 349 vare Gytjebad.

Medicinalpersonalet. Ifølge Lægefortegnelsen for 1859 opholdt sig i dette Aar i Christiania 59 examinerede Læger, hvoraf 27 vare ansatte i Embede, og 9 ikke practiserede. 30 Jordemødre vare ved Aarets Slutning bosatte i Byen.

II. Akershus Amt.

Sundhedstilstanden maa betegnes som mindre god, navnlig i Sammenligning med de nærmest foregaaende Aar. Noget særdeles udbredt Epidemi forekom dog ikke, ligesom heller ikke Antallet af acute Sygdomstilfælde i det Hele synes at have været større end almindeligt; men de vare tildels af mere ondartet Natur og medførte saaledes en større Dødlighed. Særlig gjælder dette en i enkelte Præstegjælde optrædende Epidemi af Diphtheritis, tildels ogsaa et Par mindre Epidemier af Skarlagensfeber og Kighoste. Gastriske Tilfælde af dysenterisk Character viste sig temmelig hyppige om Sommeren og Høsten, men for det Meste godartede, og en liden Epidemi af Børnekopper i Drøbak krævede kun et enkelt Offer. Nervefeber vandt intetsteds nogen større Udbredning. De **Dødes** Antal beløb sig til 1661, hvorved dog, for Sammenligningens Skyld med de foregaaende Aar, maa erindres den ved Christiania Byes Udvidelse bevirkede tilsvarende Formindskelse af Akershus Amt. Lægges til de nævnte 1661 Døde endvidere 571 henhørende til Akers By- menighed, stiger Antallet til 2232, hvilket er 27,1 pCt. flere Døde end i 1858 og 22,4 pCt. flere end i 1857. For øvre Romerikes og Follo Lægedistrikter, der ikke berørtes af Christiania Byes Udvidelse, viser Dødligheden sig respective 20,7 og 11,6 pCt. større i 1859 end i 1858.

Sygdomsconstitutionen betegnes af de fleste Læger som indifferent, af et Par som nærmest adynamisk (Jacobsen, Sparre). Catarrhalske og tildels inflammatoriske Sygdomme angives at have som sædvanligt været hyppigst i Aarets første og sidste Maaneder, gastriske ligesaa om Sommeren og Høsten.

Af **Nervefeber** ere, naar undtages Akers Præstegjæld, der allerede er medtaget under Beskrivelsen af Sygdomsforholdene i Christiania, i Alt anmeldte 155 Tilfælde, hvoraf 12 endte dødlig, nemlig fra øvre Romerikes Lægedistrikt 59 Tilfælde med 4 Dødsfald, fra Follo Distrikt 85 med 6 Dødsfald og fra Præstegjældene Asker og Fet tilsammen 11 med

2 Dødsfald. Sygdommen opnaaede i det Hele ingen særdeles Betydning, og en stor Del af de anmeldte Tilfælde angives udtrykkelig at være indtrufne dels meget spredte, dels jævnt fordelte over Aaret. Alene i Frons, Vestby's, Enebaks og Aas Sogne synes en epidemisk Character mod Aarets Slutning at have gjort sig mere gjældende. De ved Udgangen af 1858 herskende Epidemier i Urskog og Næs ophørte i Løbet af de første Maaneder af dette Aar. Paa et Par Steder antages Sygdommens Opstaaen at maatte tilskrives Smitte fra Christiania, saaledes i Høland, hvor i en Familie tre Sødskende samtidig angrebes nogle Dage efterat Broderen var hjemkommen fra Rigshospitalet, hvor han var bleven behandlet for Nervefeber (Sparre).

Af **Barselfeber** nævnes 1 Tilfælde fra Bærums Sogn, 5 fra Follo Lægedistrikt og 16 fra øvre Romerike, tilsammen 22, hvoraf 8 endte dødlig. Udenfor disse Opgaver anfører derhos en Læge i Næs at have fra Mai til September behandlet flere, 8 á 10, Barseltilfælde af forskelligt Slags; 1 af disse Syge døde, og hos 2 optraadte Affectionen som Mania puerperalis.

Børnekopper forekom epidemisk i Drøbak fra Marts til August. 39 Angrebne, de fleste i Alderen mellem 12 til 40 Aar, kom under Lægebehandling; ingen af disse døde, hvilket derimod, efter hvad Distriktslægen underhaanden fik høre, var Tilfældet med et Barn, for hvem Lægehjælp ikke blev søgt. Epidemien, hvortil Smitten var indbragt fra Sarpsborg ved en Matros, betegnes i det Hele som mild. Saavidt vidstes, vare samtlige Syge vaccinerede; hos et 3 Fjerdingaar gammelt Barn stod Kokopper og Børnekopper samtidig fuldt udviklede (Krabbe). Udenfor Drøbak indtraf 1 Tilfælde i Soner Annexsogn i Juli Maaned; iøvrigt kan Sygdommen ikke sees at være forekommen.

Vandkopper omtales af Distriktslægen i Aker og nedre Romerike, der iagttog enkelte Tilfælde deraf i Januar og Marts.

Ansigtrosen synes paa enkelte Steder i øvre Romerike at være forekommen ikke ganske sjelden; en Læge i Ullensaker iagttog flere Tilfælde deraf i December, og en Læge i Eidsvold nævner 15 Tilfælde for Aaret.

Skarlagensfeber omtales som Epidemi fra Soon samt fra Blakjer, Ullensaker og Næs i øvre Romerike. I Soon herskede Sygdommen fra April til August, meget mild, saa de Syge ofte ikke søgte til Læge og undertiden endog gik ude under hele Forløbet; af 18 her Behandlede døde 1. Mere ondartet viste derimod Epidemien sig paa de sidstnævnte Steder, hvor den derhos forekom gennem en længre Tid af Aaret og, hvad Ullensaker angaar, mest udbredt i November og December. Foruden Børn angrebes tillige enkelte Voxne; næsten Alle led af Diphtherit i Halsen, Enkelte af gangrænøs Halsbetændelse; som Eftersygdom iagttoges hyppig Vatersot. Distriktslægen opgiver som behandlede 65, hvoraf 5 døde, næsten samtlige i Blakjer og Ullensaker, kun enkelte i Sørum; en Privatlæge i Næs, som her overtog Behandlingen, sees af de fra Tid til anden under Sygdommens Forløb indsendte Beretninger at have i Tidsrummet Marts—September tilseet 67 Syge, hvoraf 7 døde; 4 Børn skulde derhos være døde, uden at Læge blev tilkaldt. Naar undtages et Par fra Bæruns og Aas Sogne opgivne Tilfælde kan Skarlagensfeber iøvrigt ikke sees at være forekommen; **Rodlinger** omtales derimod af enkelte Læger, og i Ullensaker angives **Mæslinger** at have vist sig samtidig med Skarlagensfeber, men kun enkeltvis og mest mod Aarets Slutning.

Kighoste optraadte epidemisk i Eidsvold, tildels meget ondartet. To Familier mistede saaledes hver 3 Børn, de fleste ved tilstødende Capillærbronchit (Thoresen). I Hurdalen ytrede Sygdommen sig i November og December, og et Par Tilfælde, hvoraf et i Marts, anføres fra Drøbak.

Diphtheriske Affectioner opnaaede i dette Aar en væsentligere Betydning, fornemlig i enkelte Præstegjelde i øvre Romerike. Efter en liden Epidemi i Urskog, hvor 11 Børn angrebes og 3 døde dels af Strubehoste dels af exsudativ Svælgbetændelse, optraadte Sygdommen under den sidstnævnte Form fra Midten af August epidemisk i Blakjer og omtrent samtidig ligesaa i Ullensaker. Indtil Aarets Udgang, da Epidemien fremdeles vedvarede, havde Distriktslægen tilseet i Blakjer 72 Syge, hvoraf 11 døde, og i Ullensaker 53, hvoraf 5 døde; primær Strubehoste forekom samtidig oftere, og af 6 herfor behandlede Børn døde 4. Ogsaa i enkelte tilstødende Præstegjelde sporedes i de sidste Maaneder en hyppigere Forekomst af disse Affectioner, saaledes i Næs, hvorfra en Læge nævner 6 Angrebne og 2 Døde af exsudativ Svælgbetændelse og 1 Død af Strubehoste, endvidere i Fet, hvor af 5 bekjendte i December indtrufne Tilfælde 3 endte dødlig, samt i Skedsmo, hvor ifølge Oplysninger fra vedkommende

Sognepræst flere Børn, de fleste under 3 Aar, i November og December for ham vare anmeldte døde af Strubehoste uden at være komne under Behandling. Det Samme antoges af Lægerne ogsaa med Vished at have været Tilfældet med flere Børn i de tidligere nævnte Strøg, og undersøges Forholdet med de Afdødes Alder i flere af de nævnte og nærmest tilstødende Sogne viser sig oftere en meget stor Dødelighed i den tidligere Børnealder, der efter de forhaandenværende Oplysninger vel for en væsentlig Del tør være at tilskrive Strubehoste (og Skarlagensfeber). I Blakjer vare saaledes af i Alt 64 Døde 42 eller 65,6 pCt. i Alderen under 10 Aar. Fra Follo Lægedistrikt ere af 5 Læger anmeldte 17 Tilfælde af Strubehoste, hvoraf 11 endte dødlig, og af en Læge i Bærum 6 Tilfælde af Laryngit, hvoraf 2 med dødlig Udgang. For det hele Amt med Undtagelse af Akers Præstegjeld kjendes 21 Døde af Strubehoste og 22 af exsudativ Svælgbetændelse.

Kusma forekom almindelig i Drøbak om Sommeren, men meget mild. Enkelte Tilfælde iagttoges ogsaa i Soon, Hølen og Aas.

Catarrhalske Sygdomme vare, som sædvanligt, de hyppigst forekommende i Aarets første og sidste Maaneder men synes iøvrigt ikke at have frembudt noget Særegt. Efter enkelte Lægers Sygelister led omtrent 11 pCt. af samtlige Behandlede af Catarrhfeber, Bronchit eller simpel Halsbetændelse (Thoresen, Krabbe, Gedde).

Af **Lungebetændelse** ere af 12 Læger anmeldte 216 Tilfælde med 23 Dødsfald, nemlig fra Follo Distrikt af 6 Læger 90 Tilfælde med 13 Dødsfald, fra øvre Romerike af 4 Læger 117 Tilfælde med 9 Dødsfald og af Distriktslægen i Aker og nedre Romerike samt af en Privatlæge i Bærum tilsammen 9 Tilfælde med 1 Dødsfald. Fra Høland og Urskog angives kun meget faa Betændelser at være komne til Behandling i dette Aar. Med Hensyn til Tiden paa Aaret indtraf af 76 Tilfælde i 3 Lægers Praxis 8 i hver af Maanederne Januar og Februar, 9 i Marts, 13 i April, 11 i Mai, 2 i Juni, intet i Juli, 3 i August, 2 i September, 4 i October, og igjen 8 i hver af Maanederne November og December. Af andre Betændelser omtales fra Næs Præstegjeld **Meningit** som paa-faldende hyppig i Januar og Februar, efterat enkelte Tilfælde allerede havde vist sig i Slutningen af det foregaaende Aar. Blandt 14 Behandlede vare 6 under 6 Aar, og 8 mellem 6 og 16 Aar; hos de førstnævnte optraadte Sygdommen nærmest som tuberculøs Meningit og medførte hos 4 Døden efter 2 à 3 Maaneders Varighed; hos de sidste viste den sig derimod som almindelig acut Meningit, hvoraf 3 af de 8 Angrebne døde, medens de øvrige helbrededes efter en langvarig Reconvalescents (Aabel).

Acut Rheumatisme angives tildels at være forekommen

noget hyppigere end almindeligt, maaske som Følge af det om Foraaret og Sommeren herskende stormfulde og kolde Veirig (Jebe). 5 Læger i Follo Distrikt behandlede tilsammen 49 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig, og en Læge i Eidsvold nævner 16 Tilfælde af Febris rheumatica, hvoraf 3 med dødlig Udgang (2 Syge døde af Pyæmi efter foregaaende Suppuration i Leddene og 1 af Endocardit); et 5te Dødsfald af dette Slags omtales fra Bærum.

Af **Koldfeber** nævnes 1 Tilfælde fra Bærum, 1 fra Skedsmo, 1 fra Næs, 3 fra Drøbak og Omegn, 3 fra Soon og 10 fra Aas, de fleste af disse indtrufne paa Aas Landbrugsskole hos Personer, der vare tilflyttede fra Sverige. Fra Soon angives derhos hele Mandskabet paa flere Hollænderskibe at have været angrebet. Kun i et Tilfælde kan Sygdommen sees at være opstaaet inden Amtet, nemlig hos et 9aarigt Barn, der boede en halv Mil fra Drøbak ved den saakaldte Solbergelv (Jebe).

Blodige Diarrhøer, sjældnere som Tilfælde af udtalt Blodgang, forekom oftere i Løbet af Sommeren og Høsten. I Urskog hemsøgte saaledes fra Juli til November næsten enhver Gaard deraf (Sparre), og Lægerne i Ullensaker og Næs betegne Sygdommen som der temmelig hyppig, uden at dog flere end 1 af dem, som havde nydt Behandling, Lægerne bekjendt, var død. Hos Flere optraadte Affectionen som udtalt **Blodgang**, og Tilfælde af dette Slags omtales ligeledes at have vist sig paa flere andre Steder, saaledes i Fet i December og de første Dage af Januar det næste Aar, da 12, mest Børn, angrebes og 4 døde; endvidere i Kraakstad og Ski i September, af 12 Behandlede ingen død; i Enebak i August—September, omtrent 20 Behandlede, ingen død; og i Hurdalen i Juni, 7 Tilfælde paa en Gaard, der alle helbrededes. I Eidsvold døde en middelaldrende Kone af Blodgang, efter at være bragt syg hjem fra et i Nærheden af Christiania beliggende Hus, hvor tilige enkelte andre Beboere skulle have været angrebne (Thoresen).

Cholérine og almindelig **Diarrhoe** forekom samtidig mere og mindre hyppig, og den førstnævnte Affection optraadte undertiden meget heftig med Cholerasympptomer. 2 saadanne Tilfælde indtraf i October paa Vaalerengen tæt ved Christiania og indlagdes i Rigshospitalet, hvor det ene endte dødlig, det andet helbrededes; et 3die Tilfælde med heldigt Forløb omtales fra Drøbak for Juli Maaned.

Af **Skjørbug** ere anmeldte 3 Tilfælde i Drøbak i Maanederne Februar, Mai og Juni.

For **venerisk Sygdom** indlagdes i Rigshospitalet fra Aker og nedre Romerike 34 Individuer lidende af Syphilis (11 Mænd og 23 Kvinder), 2 Kvinder med Urethrit og 1 Mand med Gonorrhoe; ligesaa fra øvre Romerike 10, for Distriktslægen

anmeldte, Individuer med Syphilis og fra Follo 11, hvoraf 8 fra Aas og Kraakstad, til hvilket sidste Præstegjeld Smitten angives bragt ved tvende Soldater fra Christiania (Krabbe). Som privat behandlede anføre 3 Læger 8 Tilfælde af Syphilis, og ligesaa 4 Læger 13 Tilfælde af Gonorrhoe.

2 allerede i flere Aar angrebne **Spedalske** fandtes inden Amtet, nemlig en i Næs og en i Eidsvold.

Af chroniske Sygdomme iøvrigt fremhæves, ligesom tidligere, især **Kjertelsyge**, **Svindot**, **Blegsot** samt **Cardialgi**. Blandt 979 af Privatlæge Thoresen i Eidsvold Behandlede, de Syge ved Eidsvoldsbadet heri ikke medregnede, ere 55 opførte lidende af Chlorosis og 45 af Debilitas nervosa. Af Svindot ere anmeldte 36 Døde, hvoraf fra 9 Læger 32 — eller 16,6 pCt. — af samtlige paa deres Mortalitetstaster Opførte (193).

For **Drankergalskab** angives at være behandlede 2 Syge, i Drøbak og Soon.

Af **chirurgiske Sygdomme** beretter Distriktslægen i øvre Romerike at have behandlet adskillige Beskadigelser af større og mindre Betydning blandt Arbejderne ved det nye Jernbaneanlæg til Kongsvinger. De Syge indlagdes tildels i et ved Blakjersund midlertidig oprettet Sygehus, enkelte indsendtes til Rigshospitalet.

Som et **mærkeligt Tilfælde** anføres en spontan Tilheling af en Fistula vesico-vaginalis, opstaaet efter en besværlig Tangforretning (Thoresen).

Om **Veiriget** findes alene anført fra Soon, at det om Foraaret og Sommeren var meget stormfuldt og koldt (Jebe).

I Henseende til Folkets **Levemaade** og hygiæniske Forholde gjentage flere Læger sine tidligere Klager over en umaaelig Nydelse af Øl og Kaffe. I Drøbak syntes endog Øl- og Brændevinsdrik fremdeles at være i Tiltagende (Krabbe); Byen antoges iøvrigt at maatte henregnes til de sundeste i Landet (Gedde). Af Amtets Landdistrikt fremhæves Eidsvold som rimeligvis en af de sundeste Bygder, da Præstegjeldet har et meget couperet Terrain, er frit for større Sumper og Myrer samt ved jævnlige Vinde erholder en stadig Luftvexel (Thoresen).

Fattigsygepleien besørgedes dels af Embødslægerne, dels af privat practiserende Læger, og i flere Sogne mod en bestemt aarlig Godtgjørelse. Lægehjælp synes i det Hele at søges temmelig almindelig, ofte dog først langt hen i Sygdommen, efter at forskjellige Raad ere forsøgte paa egen Haand. Almuens Behandlingsmaade betegnes som ofte høist besynderlig; i Hurdalen var det saaledes almindeligt, ved

friske Saar at indlægge Flesk eller „Tvarer“, bestrøgne med skarpe Sager, for at de ikke skulde „gro fortidlig“, men hvoraf Følgen gjerne var, at Lægen flere Uger efter fik at gjøre med et mishandlet, ildelugtende Saar, der ved en anden Behandling fra Begyndelsen af som oftest meget hurtig kunde være læget (Gløersen).

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 3525. Distriktslægen i Aker og nedre Romerike anfører, at han ved en paa forskjellige Steder foretagen Inspection fandt, at Vaccinationen udførtes med Orden og Nøiagtighed. I Drøbak vaccinerede Distriktslægen i Follo, i Vestby en Privatlæge i Soon.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 2 Obductioner af voxne Personer til Bestemmelse af Dødsarsagen (Wisbech); 2 Obductioner af i Dølgmaal fødte og dræbte Børn samt 1 Erklæring om en Persons Sindstilstand (Jacobsen); 1 ikke noiere betegnet Forretning ianledning en funden død Mand, 1 ianledning en for Barnefødsel i Dølgmaal mistænkt Pige i Enebak, og 1 Erklæring ianledning et sammesteds og i samme Anledning optaget Forhør over en anden Pige (Krabbe); samt 2 Undersøgelser af for Barnefødsel i Dølgmaal mistænkte Fruentimmer i Enebak (Suckow). Hvorvidt enkelte af de fra Enebak omtalte Forretninger have angaaet samme Person, kan ikke sees af Medicinalberetningerne, og de befalede Afskrifter ere i det Hele kun indkomne til Departementet for de tvende førstnævnte i Aker og nedre Romerike foretagne Obductioners Vedkommende.

Af **Sindssyge** opgiver Distriktslægen i Aker og nedre Romerike at have undersøgt 2 for Amtets Regning forpleiede Sindssyge og at have foranstaltet indlagt i Gaustad Asyl 2 fra Aker, 1 fra Nitedal og 1 fra Bærum, samtlige lidende af Melancholi. Til Distriktslægen i øvre Romerike anmeldtes 8, hvoraf 5 meddeltes Attest til Gaustad; af Distriktets Privatlæger nævnes som indlagte i Gaustad Asyl 7, hvoraf 2 fra Næs Hovedsogn og 3 fra Urskog; ved Aarets Slutning vare i dette Distrikt 26 Sindssyge udsatte til privat Forpleining med Tilskud af Amtet. Inden Follo Distrikt forpleiedes 10 Syge med Tilskud af Amtet; Distriktslægen her undersøgte 3, i Kraakstad og Fron, der alle indlagdes i Gaustad Asyl for Amtets Regning, og Privatlægerne nævne iligemaade 2, nemlig en i Enebak og en i Høland.

Af **chirurgiske Operationer** anføres 1 for Atresia ani congenita, enkelte Exstirpationer af mindre Svalste samt nogle Gange Exarticulation af Fingre eller Tæer.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af de inden Amtet bosatte Læger: 4 Vendinger, hvoraf to ved Tvillingfødsler, hvor det første Barn maatte tages med Tang, det andet ved Vending; begge Tvillingpar levede, hvorimod de tvende andre ved Vending forløste Børn vare dødfødte; en af Mødrene døde sex Uger efter, rimeligvis af Barselfeber.

25 Tangforretninger, hvoraf 2 som anført ved Tvillingfødsel. Indicationerne vare i de fleste Tilfælde langvarigt Fødselsarbeide, Ophør af Værne og Atkræftelse hos Moderen, en Gang Placenta prævia og enkelte Gange Bækkensnæverhed. 8 af Fostrene kunne sees at have været dødfødte, og 1 døde et Kvarter efter Forløsningen. Af Mødrene angives en at være død ti Timer efter. Perforation af Fosterhovedet foretoges i 2 Tilfælde, i det ene i Forbindelse med Exvisceration efter foregaaende besværlig Vending formedelst feilagtigt Leie (Thoresen), i det andet efter forgjæves Forsøg med Tang (Krabbe). Kunstig Løsning og Udbringningen af Efterbyrden omtales i 2 Tilfælde.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1Aar.	paa Barselseng.	
Aker og nedre Romerike. .	1210	664	121	12	58
Øvre Romerike.	1473	642	102	4	66
Follo.	813	355	46	6	41
Akersh. Amt	3496	1661	269	22	165

Omkomne ved ulykkelige Hændelser . . . 33.

Selv mordere 11.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1835 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 47,5. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 13,0, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 6,2. — Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsarsagen for 10, nemlig 8 døde af Barselfeber, 1 af Mania puerperalis og 1 ti Timer efter at være forløst ved Kunstens Hjælp. Med Hensyn til Tiden naar Døden indtraadte, sees, dels af Medicinalberetningerne dels af Præsternes Opgaver, blandt 9 Fødende 1 at være død 10 Timer efter Forløsningen og 8 respective 3, 5, 8, 8, 8, 12, 18 og 21 Dage efter.

Af **Sygehuse** fandtes, efterat Oslo Sindssygeasyl ved Christiania Omregulering var overgaaet til Byen, alene Gaustad Asyl, om hvis Belæg henvises til Sygehuslisten. I Akers Arrester behandledes i Aarets Løb 5 Individuer med 59 Liggedage, Middeltid for hver Syg altsaa 11,8 Dag; Udgifterne til Medicin beløbe sig til 117 Skill. eller for hver Syg til 23,4 Skill. Om en paa Oscarborg Fæstning værende Sygestues Belæg savnes Underretning.

Apotheket i Drøbak, det eneste inden Amtet, fandtes ved Visitationen i Orden.

Badeindretninger: Eidsvoldsbadet blev dette Aar besøgt af 94 Individuer, de fleste lidende af Blegshot, Svækkelse, Neuralgier eller Menstruationsuordener; Antallet var i det fore-

gaaende Aar 78. Om Grefsens Vandcuranstalt i østre Aker er heller ikke for dette Aar nogen Beretning indkommen. Det ved Risebro i Eidsvold Aaret forud anlagte Koldt-vandsbad angives at være blevet lidet eller intet benyttet (Jacobsen). Drøbak besøgte fremdeles for sine Søbades Skyld af flere Tilreisende, navnlig fra Christiania. I Soon var ved Actietegning af Stedets Indvaanere opført et Badehus med 5 Rum.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Aker og nedre Romerikes Distrikt: 8 Læger, hvoraf tre ansatte ved Gaustad Sindssygeasyl; Distriktslægen var

bosat inden Christiania Bygrændse, af de øvrige Læger fire i Aker, en i Bærum, en i Skedsmo og en i Fet. 7 ansatte Jordemødre, 11 Hjelpevaccinatorer.

2. Øvre Romerikes Distrikt: 5 Læger, hvoraf to i Ullensaker, en i Næs, en i Eidsvold og en i Hurdalen. 12 Jordemødre, hvoraf ti offentlig ansatte; 12 Hjelpevaccinatorer.
3. Follo Distrikt: 7 Læger, hvoraf to i Drøbak, en i Soon, en i Vestby, en i Aas, en i Enebak og en i Høland. 7 Jordemødre (et Distrikt, nemlig Næsoddens, stod ledigt); 6 Hjelpevaccinatorer.

III. Smaalenes Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele taget og navnlig i Amtets midtre og sydlige Del mindre god end i de nærmest foregaaende Aar. Foruden flere mindre og begrænsede Epidemier af Nervefeber, Skarlagensfeber, Kighoste, Blodgang og Koldfeber, forekom især Børnekopper meget almindelig og krævede ikke faa Ofre. Af Strubehoste nævnes ogsaa flere Tilfælde. Med Hensyn til Tiden synes Aarets første og sidste Maaneder at have frembudt den største Sygelighed, hvorimod for Sommermaanederne Sundhedstilstanden fra enkelte Steder, saaledes Frederikstad, angives som endog meget god. **Dødeligheden** viser sig ligeledes noget større end sædvanligt, idet Dødsfaldenes Antal — 1745 — sammenlignet med det i 1858 og 57, da der døde respective 1475 og 1507 Individer, overstiger disse Tal med 18,3 og 15,3 pCt. Sammenlignet med Middeldødeligheden i Femaaret 1851—55, udviser 1859 en Overvægt af omtrent 11 pCt. Af de enkelte Lægedistrikter sees den større Dødelighed især at tilhøre Amtsphysicetet.

Sygdomsconstitutionen betegnes i det Hele som lidet udtalt. Catarrhalske Affectioner vare paa flere Steder de hyppigst forekommende i Aarets Begyndelse og tildels mod dets Slutning. Nervefeber viste sig af og til hele Aaret men fornemlig i de sidste Maaneder, og de sædvanlige gastriske Affectioner om Sommeren optraadte tildels sjældnere end i de foregaaende Aar.

Af **Nervefeber** ere fra Rakkestad Distrikt anmeldte 85 Tilfælde med 5 Dødsfald. Sygdommen forekom her fornemlig i Thrøgstads og Spydebergs Præstegjelde, paa førstnævnte Sted især i Aarets Begyndelse som Fortsættelse af en tidligere udbrudt Epidemi, paa sidstnævnte Sted mest om Efteraaret. Fra Moss med Omegn nævnes 16 til forskellige Tider indtrufne Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig. Noget mindre hyppig, men mere ondartet viste Sygdommen sig i Amts-

physicetet, hvor de første Tilfælde af epidemisk Natur indtraf i Frederikstads Forstad Vaterland i de første Dage af September. Hvormange her angrebes, kan ikke sees af Beretningerne; men samtlige helbrededes skjönt rigtignok først efter en meget langsom Reconvalescents. Smitten blev herfra forplantet ud i Landdistriktet fornemlig ud til Thorsnes Annexsogn til Borge, hvorfra Sygdommen igjen udbredte sig til en Del af Tunø og endelig i December tillige til Onsø Præstegjeld, overalt optrædende alvorligere end sædvanligt, og paa sidstnævnte Sted endnu i Tiltagende ved Aarets Slutning. Af 44 fra Amtsphysicetet anmeldte Syge døde 8, hvortil endnu maa føies 1 Død i Onsø, hvortil de Angrebnes Antal iøvrigt ikke er angivet. Af Hvaløernes Distrikt forekom Nervefeber især i Aremarks Præstegjeld i Maanedørne October og November; Distriktets Læger anføre i Alt 24 Tilfælde, hvoraf 4 endte dødlig, men blandt 14 af tre Læger i Frederikshald behandlede Tilfælde med 4 Dødsfald tilhøre muligens ogsaa enkelte Omegnen. For det hele Amt kendes saaledes en Sum af 167 Behandlede og 21 Døde af Nervefeber foruden 1 Død, hvortil det tilsvarende Antal Angrebne ikke kendes.

Af **Barselfeber** nævnes fra forskellige Steder tilsammen 26 Tilfælde, hvoraf 5 endte dødlig; hos en af de Syge udviklede sig derhos Lungetuberculose, som medførte Døden efter et Par Maaneder. De fleste (9) Tilfælde ere anmeldte af en Privatlæge i Ødemark.

Børnekopper vare, som allerede antydte, den Sygdom, der mest tildrog sig Opmærksomheden. Efter allerede det foregaaende Aar at være forekommen som en mindre Epidemi, om Sommeren i Frederikstad og senere paa Aaret i Sarpsborg, fortsatte Sygdommen sig i Omegnen af sidstnævnte By ogsaa ind i 1859, spredte sig samtidig videre ud og havde

efter nogen Tid angrebet næsten hele den sydligere Del af Amtet, hvor den paa flere Steder endnu holdt sig ved Aarets Udgang. Rakkestad Lægedistrikt forblev mere forskaaret, og kun enkelte Præstegjelde her fremvise noget flere Tilfælde. Fra Amtsphysicaten, hvis samtlige Præstegjelde Sygdommen gennemvandrede, opgiver Amtsphysicus som anmeldte fra Epidemien Begyndelse om Høsten 1858 til Udgangen af 1859 tilsammen 344 Koppetilfælde med 36 Dødsfald*), heri — ialfald kun paa enkelte Undtagelser nær — ikke iberegne de Tilfælde, der behandlede af de øvrige Læger inden Distriktet. Sarpsborg By synes efter Privatlæge Radich's Indberetning at være gaaet nogenlunde fri i Maanederne Januar og Februar, hvorimod Sygdommen fra Slutningen af Marts begyndte her at blive temmelig almindelig først blandt de mange paa den Tid uvaccinerede Børn og senere tillige blandt Voxne. Til ud i Juni, da Kopperne igjen vare saa godt som ophørte i Sarpsborg, angiver den nævnte Læge at have behandlet i Byen 75 Patienter, hvoraf 35 Voxne og 40 uvaccinerede Børn i en Alder fra to Maaneder til tretten Aar, og blandt Arbejderne ved Borregaards og Hafslunds Brug 38, hvoraf 20 Voxne og 18 Børn; af samtlige 113 Behandlede døde 26, nemlig 5 Voxne og 21 Børn. I Frederikstad iagttoges det første Tilfælde i Slutningen af Marts, hvorefter Sygdommen i de paafølgende Maaneder blev almindeligere, indtil den, som det synes, fra Midtsommers af igjen kun viste sig sporadisk. Paa det civile og det militære Sygehus indlagdes tilsammen 23 Syge for Variolæ og Varicellæ, der alle igjen udskreves helbredede. Udenfor Sygehus nævner derhos af Byens Læger en at have behandlet 15 med ægte og 34 med modificerede Kopper, af hvilke første 1 døde (Jebe), og en anden ligesaa 31, hvoraf 2 døde (E. Ebbesen); men en stor Del af disse Lægers Patienter tilhørte de omliggende Landdistrikter. For Frederikstad Forstads Vedkommende angives Sygdommen udtrykkelig at have været sjældnere end Aaret forud. I Hvaløernes Distrikt viste de første Tilfælde sig i Rokke Annexsogn til Berg, til hvilket Præstegjeld ligesom til Id Epidemien fornemlig holdt sig. Distriktslægen her behandlede i Alt 85 Syge, hvoraf over Halvparten i Aarets fire sidste Maaneder; 6, alle voxne Individer, døde. Noget senere end i de omliggende Nabodistrikter, nemlig i Midten af Mai, udbrod Epidemien i Fre-

derikshald, hvor den med kortere og længre Mellemrum fortsatte sig hele Aaret, og angiver Stadslæge Zimmer efter Anmeldelse fra Byens øvrige Læger Antallet af de i Aarets Løb Angrebne til 184, hvoraf 8 døde. En privat Læge i Tistedalen nævner 50 Behandlede, hvoraf Ingen døde. I Amtets nordlige Del optraadte Sygdommen, som anført, sjældnere, saa at den, efter de behandlede Tilfældes Antal at dømme, kun paa et Par Steder, nemlig i Rakkestad Præstegjeld og paa Moss, fortjener Navn af Epidemien. Paa førstnævnte Sted begyndte den i April, og Distriktslægen samt den private Læge i Eidsberg behandlede her og tildels i enkelte tilgrænsende Bygder tilsammen 40 Syge, hvoraf 4 døde. I Moss By indlagdes fra Slutningen af Mai til Slutningen af Juli 13 Individer paa et der oprettet Lazareth, udenfor hvilket kun et enkelt Tilfælde kan sees at være taget under Behandling; 2 døde. I Moss Landsogn samt i Rygge og Raade Præstegjelde opgiver derhos en af Byens Læger at have tilseet 22 med ægte og 10 med modificerede Kopper, tilsammen 32, hvoraf 3 døde (Nygaard). Endelig nævnes fra Rødenes 7 Tilfælde af ægte Kopper, hvoraf 1 med dødelig Udgang, foruden enkelte af modificeret Natur.

Sammendrages de ovenfor fremstillede Opgaver efter de enkelte Lægedistrikter, fremkommer

for Rakkestad Distrikt	93 Bhdl.	10 Døde	∴ 10,8 pCt.	Døde
- Amtsphysicaten . .	476	— 58	— ∴ 12,2	—
- Hvaløernes Distrikt	135	— 6	— ∴ 4,4	—
- Frederikshald . .	184	— 8	— ∴ 4,3	—

tilsammen 888 Bhdl. 82 Døde ∴ 9,2 pCt. Døde.

Uagtet dette ikke ringe Antal bekjendte Tilfælde anse dog flere Læger de Angrebnes Antal for i Virkeligheden ikke lidet større, da Almuen i de lettere Tilfælde ofte undlod at søge Læge, især naar denne boede længre borte. Amtsphysicus beretter saaledes, paa sine Reiser oftere at have mødt Personer med fuldt udslagne Kopper, uden at Vedkommende bekymrede sig videre derom, og Distriktslæge Reymert tror ligeledes af samme Grund for Hvaløernes Distrikt at kunne ansætte de Angrebnes Antal ikke lidet høiere, end ovenfor angivet. Spørges om Epidemien's Character, skulde efter Ovenstaaende Amtsphysicaten og Rakkestad Distrikt udvise det ugunstigste Mortalitetsforhold. Men flere Omstændigheder, hvoriblandt den rimeligvis ikke overalt lige hyppige Undladen af i de lettere Tilfælde at søge Læge og det ikke overalt lige store Antal uvaccinerede Individer, kunne dog gøre Mortalitetsforholdet, saaledes som det ovenfor er fremkommet, mindre skikket til at bedømme Epidemien's Character paa de forskellige Steder. I Indberetningerne selv angives den fra Rakkestad, Moss og Tistedalen som godartet, fra flere af de andre Steder derimod som ikke sjelden ond-

*) Hvormange af disse Syge og Døde der falder paa 1858, kan ikke sees; som i foregaaende Beretning anført, havde Amtsphysicus til April Maaned 1859 tilseet 84 Syge, hvoraf 7 døde; ved Fradrag af disse fra Hovedsummen blive tilbage 260 Behandlede og 29 Døde, hvilke Tal, da som det synes enkelte af de fra Privatlæge Radich i Sarpsborg opgivne Syge tillige ere anmeldte for Amtsphysicus, rimeligvis tildels kunne ansees for sande.

artet, især i Epidemiens Begyndelse. Stærk Feber med Hjernecongestioner, Søvnløshed og heftig Halsaffection, der hindrede saavel Respirationen som Deglutationen, forekom i den første Tid næsten hos alle de Syge i Hvaløernes Distrikt (Reymert).

Om de Syges Kjøen og Alder give Beretningerne i det Hele mindre Oplysning. Af 13 paa Lazarethet i Moss Behandlede vare 8 af Mandkjøn og 5 af Kvindekjøn; ligesaa af 9 paa Frederikstads Byes Sygehus Behandlede 6 af Mandkjøn og 3 af Kvindekjøn. Af de fra Frederikshald Anmeldte led

	Md.	Kv.		Md.	Kv.
af Variolæ . .	47	34, tils. 81,	hvoraf døde	4	4.
- Varioloides	41	24, —	65, — —	-	-
- Varicellæ .	17	21, —	38, — —	-	-
	105	79, tils. 184,	hvoraf døde	4	4.

Med Hensyn til Alderen vare af de nævnte 13 i Moss Behandlede 6 under 5 Aar, 1 paa 6 og 1 paa 17 Aar, samt 5 mellem 20—40 Aar. Af 113 i Sarpsborg og blandt Arbeiderne ved Borregaard og Hafslund Behandlede (se ovenfor) vare 55 Voxne og 58 Børn. I Hvaløernes Distrikt angives de fleste Koppesyge i Epidemiens Begyndelse at have været unge stærke Mænd mellem 20—30 Aar, hvorimod senere saavel Yngre som Ældre af begge Kjøen angrebes. En Læge i Frederikshald behandlede: for Variolæ 3 Voxne mellem 30—40 Aar og 2 Børn under to Aar (begge døde; det ene var uvaccineret, det andet vaccineret et Par Maaneder forud med positivt Resultat); for Varioloides 9 Voxne og 5 Børn (to af disse uvaccinerede) samt for Varicellæ 1 Voxen og 15 Børn (deraf et uvaccineret. Rasch). — Af de Døde sees blandt 45 Individuer 15 at have været Voxne og 30 Børn, blandt disse igjen mindst 23 uvaccinerede. For de øvrige 39 haves forsaavidt Underretning, som Amtsphysicus for 29 i hans Praxis Afdøde bemærker, at i den første Tid udelukkende spæde uvaccinerede Børn bleve Sygdommens Ofre, senere derimod ogsaa en Del Voxne.

Sygdommens Incubationstid tror en Læge at kunne ansætte til i Gjennemsnit 14 Dage, ligesom han i 37 af ham behandlede Tilfælde iagttog en Middelvarighed af selve Sygdommen for Variolæ af omtrent 5 Uger, for Varioloides af 2—3 Uger og for Varicellæ af 8 Dage (Rasch).

Vaccination og Revaccination, der strax sattes igang, fremhæves af alle de Læger, der berøre denne Gjenstand, at have vist sig som et virksomt Middel til at hemme den herskende Koppepidemi. I et Par Familier, hvor som en Undtagelse et enkelt Medlem undlod at lade sig revaccinere, angrebes dette, medens Familien iøvrigt gik fri (Hannestad).

Skarlagensfeber, der i flere foregaaende Aar havde hersket som en almindeligere Epidemi i dette Amt, traadte i 1859 mere i Baggrunden. Sporadiske Tilfælde viste sig dog hist og her hele Aaret, og fra Midtsommers af udover Høsten syntes endog en Opblussen af Sygdommen paa et Par Steder at gjøre sig gjældende. I Rygge Præstegjeld behandles saaledes fra Juni til November af en Læge paa Moss 30 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig, og ligesaa i Sarpsborg med Omegn af en Læge dersteds 24, hvoraf 5 med dødlig Udgang. Saavel paa disse tvende Steder, som hvor Sygdommen ellers kom til Lægernes Kundskab, optraadte den oftere temmelig heftig, navnlig med stærk Halsaffection, men undertiden ogsaa saa let, at den først ved indtrædende Eftersygdomme lod sig tilkjende. I Alt nævnes 14 Døde af Skarlagensfeber.

Kighoste forekom om Høsten temmelig udbredt i Frederikstads Forstad og viste sig senere ogsaa i Omegnen, navnlig fra December af i Onsø Præstegjeld som en heftigere Epidemi baade blandt Børn og Voxne. Sygdommen behandlede her for offentlig Regning, og vare til Aarets Udgang 30 Syge tilseede (E. Ebbesen). Ogsaa fra Thrøgstad omtales den som ikke sjelden om Sommeren, men forholdsvis kun Faa søgte Lægehjælp; af 12 Behandlede døde 2. Distriktslægen i Rakkestad Distrikt nævner 13 Behandlede og en Læge paa Moss 5. Fra Frederikshald og Hvaløernes Distrikt omtales ikke Kighoste i Indberetningerne for dette Aar.

Diphtheriske Affectioner forekom noget hyppigere end almindeligt. Af Strubehoste ere i Alt anmeldte 37 Tilfælde med 19 Dødsfald, hvoraf af Lægerne paa Moss 11 Tilfælde med 7 Dødsfald og af tre Læger paa Frederikshald 21 Tilfælde med 10 Dødsfald. I sidstnævnte By viste Sygdommen sig især i Juni og Juli Maaneder; Tracheotomi anvendtes i et Tilfælde men med uheldig Udgang. Exsudativ Svælgbetændelse angives ogsaa især fra Frederikshald at være forekommen hyppigere end i de foregaaende Aar, men dog af godartet Natur; 2 Læger her nævne 53 Behandlede, der alle helbrededes. Noget mere ondartet viste denne Affection sig i enkelte Præstegjelde af Rakkestad Distrikt, fornemlig i Skipthvet og Askim, hvor Distriktslægen og en privat Læge i Eidsberg tilsammen behandlede 21 Syge, hvoraf 5 døde. En Læge i Thrøgstad nævner 2 Døde af 8 Behandlede. Paa en Gaard i Raade døde 3 af 4 angrebne Børn, før Læge tilkom, og disse samt enkelte andre Tilfælde medregnede kjendes i Alt 94, hvoraf 11 medførte Døden.

Kusma viste sig oftere paa Frederikshald i September og November, fornemlig inden enkelte Familier, hvor næsten samtlige Børn angrebes; Stadslægen anfører 23 Behandlede. Sporadiske Tilfælde omtales fra enkelte andre Steder.

Catarrhalfeber, Bronchit og simpel Halsbetændelse vare overalt temmelig almindelige i de 3 à 4 første Maaneder, og angives fra Frederikshald nærmest at maatte betragtes som en Fortsættelse af en Høsten forud herskende Influenzaepidemi. Af Byens Læger anfører en at have behandlet 128 Tilfælde af Bronchit og Catarrhalfeber, hvoraf 77 fra Januar til April, og en anden 22 af Influenza og 89 af Bronchit. Fra Moss omtales Bronchit som meget hyppig i December Maaned, især blandt Børn og ofte heftig, forbunden med Strubelyd og Aandenød, men dog altid med gunstigt Udfald (Mordt).

Lungebetændelse synes at være forekommen omtrent med samme Hyppighed som Aaret forud. 13 Læger opgive saaledes tilsammen 229 Behandlede og 30 Døde, nemlig 2 Læger i Eidsberg 34 Behandlede og 2 Døde, 1 Læge i Thrøgstad 15 B. og 2 D., 3 Læger paa Moss 22 B. og 5 D., 1 Læge i Sarpsborg 16 B. og 2 D., 1 Læge i Frederikstad 4 B., der alle helbrededes, 2 Læger i Hvaløernes Distrikt 27 B. og 3 D. (Reymert, Schanche) samt 3 Læger paa Frederikshald 111 B. og 16 D. Af de fra sidstnævnte By anmeldte Tilfælde angives en stor Del at have været Broncho-Pneumonier hos Børn, og blandt 12 Døde her kunne 9 sees at have været under eller omkring et Aar gamle. I Henseende til Tiden paa Aaret indtraf af 106 Tilfælde 60 i første, 18 i andet, 3 i tredje og 25 i fjerde Kvartal. For Pleurit opgive 5 Læger at have behandlet 37 Syge, der alle helbrededes.

Acut **Rheumatisme** sees af enkelte Beretninger at være forekommen tildels ikke saa ganske sjelden; 4 Personer angives døde deraf under tilstødende Complicationer, en af Meningit og tre af Pericardit.

Koldfeber vedblev fremdeles at herske paa Kirkeøen i Hvaløernes Præstegjeld, men stadig sjeldnere og sjeldnere, eftersom Aaret skred frem, og ved Beretningens Afgivelse (i Marts 1860) var i de sidste 2 à 3 Maaneder kun indtruffet et Par Recidiver. 49 Individuer toges tilsammen under Behandling paa Kirkeøen, men kun meget faa af disse vare angrebne for første Gang, og Epidemien angives i det Hele ikke at have frembudt noget fra de foregaaende Aar Forskjelligt. Udenfor Kirkeøen opgive 8 af Amtets Læger at have behandlet 52 Koldfebertilfælde, hvoraf de fleste hos Søfolk, hjemkomne fra Udlandet, navnlig Holland, enkelte hos svenske Arbeidere, der ogsaa tidligere havde været angrebne, og en Del hos Personer, der havde paadraget sig Sygdommen paa Opholdsstedet inden Amtet. I August Maaned forekom i Frederikstad ombord paa flere fra Holland hjemkomne Skibe en Sygdom, der nærmest maatte antages for en gastrisk-nervøs Koldfeber; den ledsagedes af vedholdende Delirier og betydelig Nedstemning af Kræfterne; Helbre-

delse opnaaedes ved Brugen af Mineralsyrer og Chinin; 1 Dødsfald af samme omtales (Jebe).

Af **Blodgang** omtales en lettere Epidemi i Thrøgstad i Maanederne August og September; Størsteparten af de Angrebne vare Børn, og af 53 Behandlede døde Ingen. I de nærliggende Præstegjelde Askim og Skipthvet angive Lægerne i Eidsberg at have behandlet 8 udtalte Blodgangstilfælde, hvoraf 3 endte dødlig. I Enningdalen, Annex til Id, angrebes i November 4 Medlemmer af en Familie, den ene efter den anden med 8—10 Dages Mellemrum; en voxen Søn døde. Sygdommen angives samtidig at have været almindelig i de tilstødende svenske Nabosogne, men nogen Communication med disse havde ikke fundet Sted. 5 Tilfælde, i August og September, anføres af en Læge i Ødemark, og 1 af en Læge i Tistedalen.

Diarrhoe og **Cholerine** synes efter Beretningerne at være optraadte noget forskjellig i de enkelte Egne. Medens disse Sygdomme saaledes fra Frederikstad betegnes som sjeldnere end sædvanligt (E. Ebbesen, Jebe), omtale Lægerne i Eidsberg Diarrhoe som meget hyppig i Maanederne Juni, Juli og August, saa at ikke sjelden samtlige Beboere i et Hus angrebes. Paa Frederikshald viste de sig hverken i betydelig Mængde eller voldsomme, og paa Moss synes Forholdet at have været som i almindelige Aar, kun at enkelte Cholerinetilfælde viste sig meget heftige. 2 Tilfælde af tydelig udtalt Cholera indtraf i Frederikstads Forstad i Begyndelsen af October, det ene, hos en middelaldrende og forresten med Hensyn til Levevis ordentlig Mand, med dødlig Udgang efter 12 Timers Forløb (E. Ebbesen).

Af **Skjørbug** nævnes 1 Tilfælde paa Moss Sygehus; Sygdommen udviklede sig her hos en for Benbrud indlagt 60-aarig Taterkvinde og medførte Døden.

For **Syphilis** indkom paa Amtssygehuset 38 Patienter med secundære Tilfælde og 1 med medfødt Syphilis; 9 Syge laa tilbage fra det foregaaende Aar, og af samtlige 48 Behandlede udskreves igjen 31; Forpleiningsdagens Antal udgjorde 3376 eller for hver Udskreven 108,9 Dag. Paa Frederikstads Byes Sygehus indkom 1, ikke nøiere betegnet, Tilfælde af Syphilis; i det Hele angives Sygdommen paa dette Sted, ligesom Aaret forud, at have været temmelig sjelden. Den samme Bemærkning gjøres fra Sarpsborg og Frederikshald, paa hvilken sidstnævnte Byes Sygehus der alene indlagdes 5 secundære Tilfælde, et ringere Antal end paa mange Aar (Zimmer). I privat Praxis kom dog Sygdommen her oftere til Behandling, og angive 2 af Byens Læger at have behandlet tilsammen 20 Tilfælde af Syphilis, lige mange primære og secundære, samt 29 af Gonorrhoe (Winther, Rasch). Paa Moss Byes Sygehus indkom 3 Personer for secundær Syphilis (Aaret forud 12), og privat sees

alene et enkelt Tilfælde at være taget under Behandling. Af de paa Amtssygehuset Indlagte havde 3, et Fruentimmer og to Børn fra Bergs Præstegjeld, 4 à 5 Maaneder før Indlæggelsen, da de allerede, uden at ane det, vare inficerede af Syphilis, havt de naturlige Børnekopper, hvorefter de dannede Cruster imidlertid ikke vilde falde af; først efter det nævnte Tidsrum, da store Partier af Legemet fremdeles forbleve bedækkede med tykke, rødsorte Skorper, fik Distriktslægen Anledning til at undersøge Sagen og fandt da hos alle 3 Patienter en stærkt udviklet *Rupia prominens syphilitica* (Reymert).

Af **Radesyge** nævnes 5 paa Amtssygehuset behandlede Tilfælde.

Hudsygdomme betegnes som sjeldne, og hvad særlig **Fnat** angaar, var det paa enkelte Steder næsten aldrig at træffe (E. Ebbesen). 1 Tilfælde af *Alopecia areata* nævnes fra Frederikshald (Rasch).

Kjertelsyge og **Svindot** forekom som sædvanligt meget hyppig. 12 Læger i Rakkestad og Hvaløernes Lægedistrikter samt paa Frederikshald opgive Dødsaaarsagen i samtlige i deres Praxis indtrufne Dødsfald, og herefter skulde af 264 Døde 47 — eller 17,8 pCt. — være borttrykkede af Svindot. Opgaverne fra Amtssygehusets Læger ere i denne Henseende for ufuldstændige til at nogen Sammenligning efter den kan anstilles.

Blegset betegnes i dette Aars Indberetninger som meget almindelig i Sarpsborg med Omegn; et Par Læger i Frederikstad og paa Frederikshald ville derimod have seet Sygdommen sjeldnere end sædvanligt (E. Ebbesen, Zimmer).

I den hyppige Forekomst af **Cardialgi** og tildels Ormsygdом sees ingen Forandring at være indtraadt.

Af **Drankergalskab** ere anmeldte 10 Tilfælde, alle paa et nær fra Frederikshald; 4 af dem kunne sees at være opstaaede under Forløbet af andre Sygdomme, og 2 endte dødlig.

Veiriget skildres fra Frederikstad som meget uroligt i Aarets 3 à 4 første Maaneder med idelige sydlige Storme, lav Barometerstand og særdeles mild Temperatur. Den 11te og 12te April indtraf det største Snefald i Vinterens Løb. Juni og Juli udmærkede sig ved tørt og stormende Veir, Barometret stod stadig høit, saaledes i 3 Uger uafbrudt paa smukt Veir. For de følgende Maaneder haves alene Underretning om, at der i Slutningen af September herskede jævnlige Storme fra Syd og derpaa i October en længre Tid fra Nord; fra den 17de October saaes derhos i flere Nætter stærkt Nordlys, hvorefter fulgte et Par Dages Uveir med Regn, Hagel, samt tildels Torden og Lynild (Larsen).

Om Folkets **Levemaade** og **hygiæniske Forholde** henviser Lægerne hovedsagelig til, hvad der allerede er anført i de tidligere Indberetninger. Misbrug af *Spirituosa* omtales fremdeles som meget almindelig i Byerne. Om Frederikstads Vandforsyning oplyser Compagnichirurg Larsen, at man har udmærket og i Almindelighed tilstrækkeligt Vand i den $\frac{1}{8}$ Mil fra Fæstningen beliggende saakaldte Oldenborg Ile, samt at Elvevandet i en længre Tid af Sommeren og under enkelte Omstændigheder ogsaa om Vinteren er fuldkommen blødt. Nogen skadelig Indflydelse af samme paa Sundhedstilstanden kunde ikke paavises; Epidemier hørte til Sjeldenhederne, hvilket dog ogsaa antoges begrundet i Stedets Beliggenhed paa en Slette og ved en stor Flod, hvorved stadig Luftvexling fandt Sted. I Frederikshald var anlagt en ny Vandledning fra Femsøen, der forsynede Byen med udmærket Vand.

Fattigsygepleien besørgedes i Rakkestad Lægedistrikt næsten overalt af private Læger, i Amtssygehuset ligesaa for Sarpsborgs og Frederikstads samt Tunø, Skebergs og Gleminge Landsogns Vedkommende. I Hvaløernes Distrikt tilsaaes de fattige Syge af Embedslægen og først efter Rekvirition fra Fattigbestyrelserne, kun i Bergs Præstegjeld var han fast engageret som Fattiglæge for et bestemt Honorar, hvorfor ogsaa her Lægehjælp til fattige Syge søgtes oftere end i de andre Præstegjelde af Distriktet. Nogen Anmeldelse for **Kvaksalveri** kan ikke sees at have fundet Sted; derimod blev i Rakkestad Distrikt en Jordemoder sat under Tiltale for Forsøg paa at fordrive Fosteret hos en Pige.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 3247, hvoraf fra Rakkestad Distrikt 1686 (Antal af Fødte 1552), fra Amtssygehuset 615 (Fødte 1178), fra Hvaløernes Distrikt 600 (Fødte 510) og fra Frederikshald 346 (Fødte 301). Revaccination fremmedes ligeledes paa flere Steder; i Frederikstad blev saaledes Garnisonens hele Styrke revaccineret og med det Resultat, at den slog an hos 78 af 249 Individuer. Af de med Held Revaccinerede fik en Soldat, fra hvis fuldt udviklede Pustel Vaccine med positivt Resultat var overført paa Andre, ikke desto mindre et let Anfald af modificerede Kopper. Et tilsvarende Tilfælde, hvor et halvvandet Aar gammelt Barn angrebes og døde af Kopper et Par Maaneder efter at være vaccineret med positivt Resultat, er allerede omtalt fra Frederikshald (se ovenfor). For at undersøge hvorledes Vaccinationen i Almindelighed udføres af Hjelpevaccinatorerne, foretog Distriktslægen i Rakkestad ifølge Amtmandens Ordre en Reise omkring i Distriktet, hvorved det viste sig, at den oftere udføres temmelig mislig, idet Hjelpevaccinatorerne dels ved Udførelsen stikke Naalen for dybt ind, saa Blod udflyder og Materien derved fortyndes, dels senere ikke alle forstaa med Sikkerhed at bedømme Pustlernes Ægthed

(Borgen). I Frederikstad og Frederikshald vaccineredes af Læger.

Af **rets-medicinske** Forretninger nævnes 3 Obductioner af i Dølgemaal fødte Børn, 1 Obduction af en efter Lungeslag død Mand, samt 2 Synsforretninger paa Grund af Overfald. 1 Obduction og 2 Synsforretninger kunne derhos sees at være udførte, men beskrives ikke nøiere i Beretningerne, ligesom heller ikke de befalede Afskrifter af samme ere indkomne.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Distriktslægen i Rakkestad behandlede en Dreng i Vaaler Præstegjeld for Recidiv, hvorfor han helbrededes. En Læge paa Moss tilsaa 2 uhelbredelige, for Amtets Regning forpleiede Sindssyge i Rygge; 1 med Dements indlagdes i Gaustad Asyl. Amtsphysicus behandlede 3 i Hjemmet og sendte 1 til Gaustad; en Privatlæge i Frederikstads Forstad opgiver derhos at have tilseet 1. Distriktslægen i Hvaløernes Distrikt undersøgte 4 Sindssyge i Id Præstegjeld, hvoraf 1 indsendtes til Gaustad. I Frederikshald behandlede Stadslægen 2 med Mani og 1 med Melancholi, hvilke alle helbrededes; en fjerde Sindssyg indlagdes i Gaustad Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Overarmen, nogle Exarticulationer af Fingre; 3 Gange Underbinding af Arteria tibialis antica paa Grund af Blødning, i to Tiltælde efter Hugsaar og i et efter Borttagelsen af en større Svulst paa Fodryggen; 3 Exstirpationer af Svulste, hvoraf to for Kræft; 1 Operation for Hareskaar; 1 Tracheotomi, dødlig Udgang, samt hos et 8aarigt Pigebarn Paracentesis abdominis, gjentaget nogle Gange men uden at kunne frelse den Syge.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 8 Vendinger, hvoraf en forceret paa Grund af voldsom Blødning ved Placenta prævia, Fosteret var i dette Tilfælde dødfødt, og Moderen døde kort efter Forløsningen af Blødtab; tvende af Mødrene nedkom med Tvillinger, og maatte hos den ene begge, hos den anden sidste Tvilling ekstraheres ved Vending; af samtlige 8 Børn kunne 4 sees at have været dødfødte. 19 Tangforretninger, hvoraf 12 angives heldige for Moder og Barn; ved 5 var Fosteret dødfødt, og efter 2 døde Moderen, den ene strax efter Forløsningen af Blødtab, den anden to Døgn efter og maaske som Følge af Ruptura uteri, hvorpaa enkelte Phænomener under Fødselen syntes at hentyde. Perforation foretoges paa dødt Foster hos en Kone i 3die Barselseng, efter 2 Døgn's Fødselsarbeide og efterat Tang forgjæves var forsøgt; Bækkenet var noget snævert, Hovedets Stilling skjæv, og i Vagina følte en Svulst af en knyttet Haands Størrelse; selv efter Perforationen var det først, efter at Hovedet ved Værne var trykket længre ned i Bækkenet, muligt at fuldende Forløsningen; Konen kom sig (Koht, Borgen). Endelig nævnes 1 Gjennemboring af Mo-

dermunden hos en 37aarig Førstefødende, hvor Fosterhovedet under yderst smertefulde Veer var sunket ned i Bækkenet, men Modermunden fremdeles kjendtes kun som en liden flad Vorte; den gjennemboredes med Fingeren (Koht).

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Rakkestad	1552	703	123	6	60
Amtsphysicaten . .	1178	675	170	11	63
Hvaløerne med Frederikshald . .	811	367	83	5	36
Smaaløenes Amt	3541	1745	376	22	159

Omkomne ved ulykkelige Hendelser 42.

Selv mordere 11.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1796 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 49,3. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 9,4 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,6. — Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsarsagen alene for 9, nemlig 5 døde af Barselfeber, 1 af Mania puerperalis og 3 efter foregaaende Forløsning ved Kunstens Hjælp, af disse igjen to af Metrorrhagi. Hvor lang Tid efter Forløsningen Døden indtraadte, kan sees for 8, nemlig 2 døde inden en Time efter, og de øvrige respective 2, 3, 4, 6, 8 og 24 Dage efter.

Om de inden Amtet værende **Sygehuse**, nemlig Amtssygehuset, Garnisonssygehusene i Frederikstad og Frederikshald, samt de kommunale Sygehuse i Moss, Frederikstad og Frederikshald henvises til Sygehuslisten.

Sarpsborg fik i dette Aar selvstændigt **Apothek** istedetfor den Filialafdeling under Frederikstads Apothek, som havde bestaaet siden Byens Anlæg; ved den før Apothekets Aabning anstillede Visitation fandtes samme hensigtsmæssig indrettet og i god Orden. Af Amtets tre øvrige Apotheker blev det i Frederikshald visiteret i April, hvorimod det ikke kan sees af Beretningerne, om nogen Visitation af Apothekerne i Frederikstad og Moss fandt Sted eller ikke.

Badeanstalterne ved Moss, Frederikstad og Frederikshald benyttedes næsten udelukkende kun af de paa Stedet Boende. Ved Frederikshalds Badehus toges i Sommermaanederne 971 Kar-, Styrt- og Douchbad, og flere af Byens Indvaanere søgte derhos til Sponvigen, hvor et Badehus til Søbad var indrettet.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Rakkestad Distrikt: 8 Læger, hvoraf tre i Moss, to i Eidsberg, to i Throgstad og en i Haabøl. 15 Jorde-

mødre, hvoraf en privat practiserende; 14 Hjelpevaccinatorer.

2. Smaalenenes Amtspysicat: 7 Læger, hvoraf to i Sarpsborg og fem i Frederikstad (den ene ikke practiserende). 10 Jordemødre, hvoraf en privat practiserende; 11 Hjelpevaccinatorer.

3. Hvaløernes Distrikt med Frederikshald: 9 Læger, hvoraf syv i Frederikshald (den ene ikke practiserende), en i Tistedalen og en i Ødemark. 7 Jordemødre; 5 Hjelpevaccinatorer.

IV. Hedemarkens Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele god, om end i mindre fremtrædende Grad end Aaret forud. Ingen epidemisk Sygdom kan sees at have opnaaet nogen særdeles væsentlig Betydning; de vigtigste vare til forskellige Tider paa Aaret Nervefeber, Skarlagensfeber og gastriske Forstyrrelser. **Dødeligheden** var ligeledes temmelig ringe; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1440 eller 2,1 pCt. over det tilsvarende Antal (1411) Aaret forud og 2,0 pCt. under Middeldødeligheden (1470) i Femaaret 1851—55. Af de enkelte Lægedistrikter udvise Amtspysicatet og søndre Østerdalen en noget større, Soløer og Odalen samt nordre Østerdalen en noget mindre Dødelighed i 1859 end i 1858.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra Soløer og Odalen samt nordre Østerdalen som i det Hele indifferent, dog maaske med noget adynamisk Anstrøg i Aarets Begyndelse. Fra søndre Østerdalen fremhæves den som stærkere inflammatorisk, og fra Amtspysicatet som mere bestemt adynamisk især i sidste Halvaar. Diarrhoe og Cholerine vare som sædvanligt de hyppigste Sygdomme i Slutningen af Sommeren og Begyndelsen af Høsten og ikke sjelden af dysenterisk Natur.

Nervefeber viste sig hyppigere end i de nærmest foregaaende Aar. I Soløer og Odalens Lægedistrikt behandledes i Alt 45 Syge, hvoraf næsten alle i første Halvaar og de fleste i Vingers Præstegjeld, 6 døde. Sygdommens Udbredelse ved Smitte lod sig næsten stedse paaavise, og paa et Par Steder angives den først Angrebne at være kommen syg hjem fra Christiania. I søndre Østerdalens Distrikt indtraf alene 7 Tilfælde i Vaaler, alle med gunstigt Forløb, hvormod Sygdommen i nordre Østerdalen var mere almindelig især i Tolgens Hovedsogn og i Dalsbygden af Oos Annex til samme, paa hvilke Steder den allerede var begyndt i Slutningen af det foregaaende Aar og derefter fortsatte sig gennem de 4—5 første Maaneder af 1859, temmelig smitsom men ikke meget dræbende i sin Optraeden. Distriktslægen nævner 5 Døde, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. I Aamot behandlede en derværende Privatlæge 6 Tilfælde i Januar og

Februar, 2 i Mai og 3 i sidste Kvartal, tilsammen 11, hvoraf 3 endte dødlig. For Stor-Elvedalen, ligeledes henhørende til nordre Østerdalens Distrikt og i den længste Tid af Aaret forsynet med egen Privatlæge, mangler Indberetning fra denne om Sygdomsforholdene. I Amtspysicatet forekom Nervefeber paa forskellige Steder, især i Romedal og Stange og hyppigst i sidste Halvaar. Characteren angives som i Regelen mild, dog gik Reconvalentsen ofte meget langsomt. Smitsomheden var tydelig, og etsteds her ligesom i Soløer og Odalen angives den først Angrebne rimeligvis at have paadraget sig Sygdommen i Christiania. Med Hensyn til de Angrebnes Antal opgiver Amtspysicus at have behandlet 23, hvoraf 3 døde, og en privat Læge i Romedal 11, der alle helbrededes. En Læge i Vangs Præstegjeld nævner derhos 20 Tilfælde, men anfører ingen Mortalitet, og en paa Ringsaker 1, der forløb heldig. For det hele Amt haves saaledes fra 9 Læger fuldstændige Opgaver over 98 Behandlede og 12 Døde, fra en Læge Opgave over 20 Behandlede og fra en anden over 5 Døde.

Af **Barselfeber** nævnes 4 Tilfælde fra Soløer og Odalen, 2 fra Romedal og 1 fra Ringsaker, tilsammen 7, hvoraf 4 medførte Døden.

Vandkopper viste sig fornemlig i Høstmaanederne paa forskellige Steder, saaledes i Soløer og Odalen, i Vang paa Hedemarken og i Aamot, paa hvilket sidste Sted Sygdommen endog betegnes som hyppig forekommende i October og November.

Skarlagensfeber, der i Slutningen af 1858 herskede epidemisk i den sydlige og østlige Del af Amtspysicatet og i Tolgens Præstegjeld af nordre Østerdalen, vedvarede fremdeles paa disse Steder i de 4—5 første Maaneder, i Amtspysicatet udbredende sig gennem den nordlige Del af Stange og den sydlige Del af Vang i nordvestlig Retning indtil Hamar og Ringsaker. Naar undtages enkelte Strøg synes dog Sygdommen i Pysicatet ikke at have været særdeles udbredt og i det Hele af mild Character, ihvorvel Exempel ogsaa anføres paa det Modsatte; fra Vang anføres 6 Børn døde

under Phænomener af acut Hjernevatersot, og fra et Par andre Præstegjelde opgives 3 Døde. I nordre Østerdalen forekom Skarlagensfeber, ligesom Tilfældet ogsaa var med Nervefeber, fornemlig i Tolgens Hovedsogn og i Dalsbygden i Oos Annex, paa hvilke Steder 3 Dødsfald af samme vare Distriktslægen bekendte. Fra søndre Østerdalen omtales ikke denne Sygdom uden forsaavidt et Par Tilfælde findes opførte som behandlede. Soløer og Odalen var ogsaa næsten det hele Aar befriet for samme; først i den sidste Halvdel af December begyndte enkelte Tilfælde at vise sig i Odalen, fornemlig omkring Odalsværk og her meget ondartet med diphtherisk Belæg i Svælget, gangrænøs Destruction i Halskjertlerne og hurtig indtrædende typhøs Tilstand; af 8 anmeldte Syge døde 4.

Kighoste angives fra Aamot mod Aarets Slutning at være optraadt paa flere Gaarde saavel blandt Voxne som Børn, men i Regelen meget mild. I søndre Østerdalen samt i Soløer og Odalen iagttoges kun enkelte Tilfælde, men da denne Sygdom paa Landet kun sjelden bliver Gjenstand for Lægebehandling, antoges den muligens at være forekommen hyppigere end Lægerne bekendt (M. Heiberg).

Diphtheriske Affectioner synes at have været sjældne. Af Strubehoste nævnes 1 Tilfælde fra Odalen og 4 fra Ringsaker, i Alt 5, hvoraf 4 endte dødlig. Exsudativ Svælgbetændelse angreb i December flere Børn i Odalen, men kan iøvrigt ikke sees at være forekommen uden i søndre Østerdalen, hvor 9 Tilfælde kom til Distriktslægens Behandling.

Catarrhalske Sygdomme forekom hyppigst i Aarets første Del, dog vare de heller ikke sjældne i sidste Kvartal, fornemlig i December. Nogen epidemisk Character synes de kun undtagelsesvis at have havt.

Betændelsessygdomme betegnes fra Vinger og Hedemarken som sjældnere end i de foregaaende Aar (M. Heiberg, Todderud). Fra søndre Østerdalen angives derimod Sygdomsconstitutionen, som ovenfor anført, temmelig stærkt inflammatorisk, og saavel her som i nordre Østerdalen sees et ikke ubetydeligt Antal Lungebetændelser at være blevne behandlede, nemlig i søndre Østerdalen 50, hvoraf 3 endte dødlig, og i nordre Østerdalen af Distriktslægen 63 med 5 Dødsfald og af den private Læge i Aamot 3 med 1 Dødsfald. Fra Soløer og Odalen ere af 4 Læger anmeldte 53 Tilfælde med 3 Dødsfald, og fra Amtsphysicaten af Lægerne i Rome-dal, Vang og Ringsaker tilsammen 34 med 2 Dødsfald, hvorhos Amtsphysicus og den private Læge paa Hamar nævne 4 Døde af Lungebetændelse men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Lades de sidstnævnte 4 Døde ude af Betragtning, sees altsaa 10 Læger at have behandlet i Alt 203 Tilfælde, hvoraf 14 endte dødlig. Med Hensyn til Tiden paa Aaret angives af 85 Tilfælde, i nordre Østerdalen og paa

Ringsaker, 12 at være indtrufne i Januar, 10 i Februar, 9 i Marts, 22 i April, 4 i Mai, 1 i Juli, 3 i October, 13 i November og 11 i December.

Acut **Rheumatisme** forekom til forskellige Tider paa Aaret, men dog, som det synes, ikke hyppigere end sædvanligt. Chronisk Rheumatisme angives fra søndre Østerdalen at være bleven almindeligere i de senere Aar, rimeligvis som Følge af at Almuen mere og mere bruger Linned af Bomuld fremfor af Uld, som før var det almindelige (Munthe).

Af **Koldfeber** ere anmeldte 5 Tilfælde, hvoraf 3 kunne sees at være indtrufne hos Personer hjemmehørende i Sverige og der allerede tidligere angrebne af denne Sygdom.

Gastriske Sygdomme vare de forherskende i Maanederne August og September samt tildels i Juni, Juli og October, til hvilke Tider foruden de hyppigere forekommende Diarrhøer og Choleriner ogsaa temmelig stærke Spor af Blodgang viste sig paa forskellige Steder. Rene, udtalte Tilfælde af sidstnævnte Sygdom synes dog ikke at have været ret hyppige, hvorimod Diarrhøerne angives, navnlig hos Børn, ofte at have antaget en dysenterisk Character med Feber, Tenesmus og slimede, tildels blodige Udtømmelser. Mest udbredte synes de gastriske Affectioner at være optraadte i Østerdalen, ialfald sees her de fleste Tilfælde at være tagne under Behandling. Distriktslægen i søndre Østerdalen opgiver saaledes at have behandlet 30 Tilfælde af Blodgang, hvoraf 2 endte dødlig, og 35 af Diarrhoe, hvoraf 1 medførte Døden; Distriktslægen i nordre Østerdalen nævner ligesaa af Diarrhoe og Cholerine 130 Tilfælde med 2 Dødsfald. Fra Amtets tvende øvrige Distrikter findes blandt de opgivne Døde alene 1 af Diarrhoe, og forsaavidt enkelte derværende Læger opgive Antallet af Behandlede, sees dette at have været forholdsvis temmelig ringe.

Gulsot anføres af et Par Læger paa Kongsvinger at have i November og December vist sig hyppigere end sædvanligt, især hos Børn og voxne Fruentimmer. Distriktslægen i nordre Østerdalen behandlede i Maanederne April, Juli og September 5 Tilfælde deraf, hvoraf 1 hos et Barn med dødlig Udgang.

Syphilis var fremdeles sjelden. Paa Amtssygehuset indkom 1 primært og 15 secundære Tilfælde, 13 secundære laa tilbage fra det foregaaende Aar, og af samtlige 29 Behandlede udskreves 19; Forpleiningsdagens Antal udgjorde 4296 eller for hver Udskreven 226,1 Dag. Af de 16 indkomne Syge havde 1 ligget paa Sygehuset for 1 Aar siden, 2 for 12 à 13 Aar og 1 for længre Tid tilbage. Som privat behandlede nævnes af Lægerne i Soløer og Odalen 5 primære og 1 secundært, samt af den private Læge i Vang 1 ikke nøiere angivet Tilfælde.

Fnat fortrængtes aarlig mere og mere, og var allerede i det Hele sjeldent at træffe.

Foruden de i forrige Beretning omtalte tvende **Spedalske** i søndre Østerdalen opdagedes dette Aar i samme Distrikt endnu en tredie, en nogle og tyve Aar gammel Pige, der indlagdes i Rigshospitalet, hvor hun endda henlaa ved Aarets Slutning. Ligesaa lidt som ved hine var det hos denne Pige muligt i Slægtskabsforholde, Levevis eller andre Omstændigheder at paavise nogen Aarsag til Sygdommens Opstaaen. Ogsaa en Broder af hende forekom Distriktslægen noget mistænkelig, hvilket ligesaa var Tilfældet med en Mand af en anden, ret velstaaende Familie i Bygden. (Munthe).

Kjertelsyge og **Svindst** hørte fremdeles til de hyppig forekommende chroniske Sygdomme, den førstnævnte dels som universel Scrophulosis, dels som Affection af enkelte Organer, især Øinene. Den ikke sjeldne Forekomst af Svindst i søndre Østerdalen antoges i flere Tilfælde at maatte tilskrives foregaaende forsømte Lungebetændelser (Munthe). Den private Læge i Vang iagttog i dette ligesom i det foregaaende Aar Sygdommen sjeldnere end forhen (Todderud). 10 Læger opgive iøvrigt 27 Døde af Svindst, hvilket udgjør 15,3 pCt. af samtlige Døde (176) i deres Praxis.

For **Blegsot** og Menstruationsbesværligheder behandlede Distriktslægen i Soløer og Odalen flere Syge end i noget foregaaende Aar, og han antager i det Hele disse Sygdomme at blive almindeligere end forhen. En anden Læge inden samme Distrikt behandlede 16 Tilfælde af Anæmi, hvoraf de fleste hos Koner som Følge af langvarig Diegivning (H. Hartmann). Et Par Læger i Amtsphysicetet angive at have behandlet færre Tilfælde af Blegsot i dette Aar end sædvanligt (Todderud, Langberg); Distriktslægerne i søndre og nordre Østerdalen nævne hver 3 Tilfælde deraf.

De fremdeles meget almindelig forekommende **Cardialgier** tror Distriktslægen i søndre Østerdalen for en væsentlig Del at maatte tilskrive en overdreven Nydelse af Kaffe; uanseet de i og for sig ofte overvættes store Kvantiteter, der drikkes, synes en saadan Antagelse ogsaa at bestyrkes ved den Omstændighed, at Kostholdet der i Egnen forresten er sundt og nærende, og at Sygdommen forekommer næsten lige hyppig hos Mænd og Fruentimmer (Munthe).

Af **chirurgiske Sygdomme** forefaldt, ligesom Aaret forud, paa flere Steder en usædvanlig Mængde Benbrud paa Grund af det stadig glatte Isføre i Aarets første Maaneder. Privatlæge Todderud i Vang anfører at have behandlet 27 Brud af forskellige Ben.

Som et **sjeldnere Tilfælde** nævnes en Misdannelse hos et Barn, fra hvis lille Fontanelle der udgik en petiolat, som et Barnehoved stor Pose, der ved Obductionen, da Barnet døde 3 Maaneder gammelt, viste sig at indeholde foruden

Fluidum tillige den lille Hjerne med Pons Varoli. Svalsten var 2 Gange bleven puncteret, og udtømtes første Gang omtrent en Pægel mørkebrun, blodblandet, anden Gang en klar lidt gulagtig Vædske. Endetarmen aabnede sig hos det samme Barn i Vagina. (Thesen).

Veirliget skildres fra Vang paa Hedemarken som stormende men mildt i Januar, saa Marken for det Meste laa bar for Sne; kun en Dag 14° Kulde. Første Halvdel af Februar fremdeles mild og mere stille, af og til faldt Sne den hele Maaned. Marts lav Barometerstand og afvexlende Veir; Thermometret snart over, snart under Frysepunctet; den skarpeste Kulde indtraf den 27de, nemlig $\div 22^{\circ}$, der den følgende Dag afløstes af $+ 3^{\circ}$ Varme. April bragte for en Tid godt Slædeføre; Slutningen af denne og Begyndelsen af næste Maaned som sædvanligt med Varmegrader om Dagen og Frost om Nætterne, de sidste Dage af Mai temmelig regnfulde. Af Sommermaanederne medførte Juli og August et noget foranderligt Veirlig, oftere med stærk Blæst; Agrene stod godt, men af Hø erholdtes mindre end Aaret forud. September var regnfuld og ugunstig for Indhøstningen. 18de October faldt første Gang Sne; November var stadig, December igjen mere foranderlig, oftere med Snefok. (Todderud). Fra Soløer og Odalen skildres Veirliget for dette Aar som ualmindelig godt og stadigt, dog udebleve ikke de sædvanlige Høststorme; Vinteren var mildere, end den pleier at være, og Sommeren meget varm, men ikke saa tør som paa mange andre Steder i Riget (M. Heiberg). I nordre Østerdalen var Sommeren 1859 i det Hele meget koldere og fugtigere end i 1858 (E. Angell).

Almuens **Levemaade** var i Soløer og Odalen fremdeles ligesaa ensformig som tidligere; naar undtages ved enkelte høitidelige Anledninger bestod Kosten næsten udelukkende af Velling eller Grød, Potetes og Sild, og kun hos de mere formuende Gaardmænd nødes der ugentlig animalsk Kost. Kaffedrik misbrugtes meget. Brændevin til dagligt Brug var sjeldnere end forhen; til Brylluper, Begravelser og andre høitidelige Anledninger indkjøbtes derimod fremdeles ligesaa store Kvanta, som før, og de paa Kongsvinger værende 4 Handlende, som solgte Brændevin i Smaat, antoges at have en ikke ringe Netto-Indtægt, uagtet de tilsammen betalte en Skat af 1000 Spd. aarlig. Nydelsen af bayersk Øl tiltog stærkt. (M. Heiberg). I søndre Østerdalen var den daglige Misbrug af Brændevin næsten ophørt, nærmest paa Grund af den vanskeliggjorte Adgang til at erholde samme, og dels fordi Almuen i det bayerske Øl, som oversvømmede Bygderne, havde faaet et andet Berusningsmiddel. Ved Grundset Mar-

ked var Fylderiet fremdeles almindeligt, og Distriktslægen fremhæver meget stærkt de fordærvelige Følger, dette Marked paa viselig har saavel i ovennævnte Henseende som ved den Usædelighed, som der næres og senere spredes trindt om i Distriktet. (Munthe). Ogsaa fra Amtsphysicaten angives Misbrug af spirituøse Drikke at være aftagen (Blehr).

Fattigsygepleien betegnes som god; i de Præstegjælde, hvor der fandtes privat practiserende Læger, udførtes den i Regelen af disse, ellers af Embedslægerne. Distriktslægen i søndre Østerdalen behandlede 48 Fattige (Omkostningerne beløbe sig til omtrent 80 Spd., hvoraf til Medicin omtrent 32 Spd.), og Amtsphysicus 68, i Stange og Romedal, hvoraf 7 paa Sygehuset. Saavel Læger som Jordemødre angives i det Hele at blive jævnlig benyttede, i Elverum begyndte endog Ansættelsen af en enkelt Jordemoder at vise sig utilstrækkelig. For **Kvaksalveri** blev en tidligere omreisende, derpaa i Elverum bosat svensk Person anmeldt og idømt Bøder.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 3677. Paa Kongsvinger og i sammes nærmeste Omegn udførte Distriktslægen Vaccinationen.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 5, nemlig 1 Obduction af en Kone, som fandtes hængende død, for at undersøge om hun kunde antages kommen af Dage paa anden Maade end ved Selvmord, 1 Obduction af en funden død Mand og 1 af en afdød Kone, 1 Undersøgelse af en Persons mentale Tilstand i retslig Henseende og 1 Erklæring ianledning en tilføiet Legemsbeskadigelse.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i Solør og Odalens Distrikt undersøgtes 3 ikke forhen anmeldte Sindssyge, nemlig 2 i Grue og 1 i Vinger, den sidste indlagdes i Gaustad Asyl. I søndre Østerdalen forpleiedes 11 Sindssyge med Understøttelse af Amtscommunen, nemlig 3 tilhørende Tryssil, 3 Hof og 5 Elverum; 5 vare fuldkomne Idioter; et arveligt Anlæg syntes hos de Fleste at gjøre sig gjældende, dog kunde Sygdommens Udbrud som oftest tilskrives ydre Omstændigheder; udenfor de nævnte 11 behandlede Distriktslægen 3 Syge. I nordre Østerdalen angives de Sindssyges Antal meget stort, Distriktslægen havde i Aarets Løb Anledning til at tilse 24, hvoraf ialfald 19 maatte ansees aldeles uhelbredelige; 6 tilhørte Tolgen, 1 Kvikne, 9 Tønset, 4 Rendalen og 4 Stor-Elvedalen. I Amtsphysicaten forpleiedes 10 Syge for Amtscommunens Regning; 1 nyt Tilfælde var i Aaret anmeldt for Amtsphysicus; den private Læge i Vang indsendte 1 til Gaustad Asyl og behandlede 3 i Hjemmet, der helbrededes; fra Ringsaker, uden at medregne Brottum Annex, opgives 18 Tilfælde. Til Control ved de Syges Forpleining udstedte Amtmanden i November Ordre til, at der til ubestemte Tider, et Par Gange aarlig, skulde foretages Lægeinspection hos de for Amtscommunens Regning udsatte

Syge (Blehr); deres Pleie og Tilsyn angives ogsaa, efter hvad der ved personlige Besøg og ved Efterforskninger gennem Andre var bragt i Erfaring, i enhver Henseende at være saa forsvarlig, som med Billighed kunde forlanges (E. Angell), ved Bortsættelsen toges Hensyn ikke alene til en billig Forsørgelse men ogsaa til en god human Behandling; hvor ikke Hensynet til den Syge selv gjorde Opholdet hos Fremmede ønskeligt, forpleiedes han i Regelen hos Familien eller Paa-rørende (Munthe).

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Underbinding af Arteria radialis; 1 Tenotomi af Flexor longus digiti iv & vti; 1 Exarticulation af Foden mellem Ossa tarsi og metatarsi, 3 Exarticulationer af Fingre og Tæer; 5 Gange Exstirpation af forskellige Svulste, hvoriblandt en Kræftsvulst i Underlæben, 1 Ligatur af en valnødstor teleangiectasisk Svulst paa Tungen, 1 Borttagelse af Polyp, 1 Operation for Læbekraft ved Galvanisme; 1 Operation for Hareskaar, 1 for Hygroma patellæ; 1 Gang Paracentesis pectoris ved Empyem; hos 3 Individuer Paracentesis abdominis, i et Tilfælde hos en Mand gjentaget hver 5te—8de Dag, i Alt 38 Gange, med dødlig Udgang.

Af **obstetriske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 3 Vendinger, hvoraf 2 med dødfødt Foster; en af Mødrene døde Dagen efter at være forløst (M. Heiberg, Bryhn. Distriktslægen i nordre Østerdalen foretog derhos flere, men angiver ikke nøiere Antallet). 24 Tangforretninger, ved 7 af hvilke Fosteret kan sees at være kommet dødfødt til Verden; Indicationerne vare for det Meste langvarigt Fødselsarbeide, Vemangel eller Svaghed hos Moderen; en af Mødrene døde af Barsel-feber. 2 Perforationer paa døde Fostre, den ene Gang paa Grund af langvarigt Fødselsarbeide og efter forgjæves Forsøg med Tang (M. Heiberg), den anden Gang formedelst Bækkensnæverhed og Konens som Følge af fire Døgn's Anstrængelse stærkt medtagne Kræfter (Munthe).

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lagedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen under 1 Aar.	paa Barselseng.	
Solør og Odalen . . .	1338	391	75	5	43
Amtsphysicaten	1545	566	102	5	56
Søndre Østerdalen . .	782	284	67	4	22
Nordre Østerdalen*) . .	495	199	26	2	17
Hedemarkens Amt ! . .	4160	1440	270	16	138

Omkomne ved ulykkelige Hændelser . . . 38.

Selv mordere 17.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 2720 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse =

*) Indset Annexsogn af Kvikne Præstegjæld hører til Opdals Lagedistrikt i søndre Thronhjems Amt, men er her medregnet.

100 : 34,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 15,4, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,3. Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsårsagen for 5, nemlig 4 døde af Barselfeber og 1 Dagen efter at være forløst ved Kunstens Hjælp; med Hensyn til, naar i Barselsengen Døden indtraadte, sees af Præstelisterne 8 at være døde respective 1 Time, 1, 3, 5, 9, 10, 11 og 14 Dage efter Forløsningen. Ved de anførte 56 dødfødte Børns Fødsel i Amtspphysicatet angives Læge eller examineret Jordemoder at have været tilstede i 34 Tilfælde og uexamineret Fødselshjælperne i 19 (3 Par vare Tvillinger.

Om Amtets eneste **Sygehus**, Amtssygehuset i Stange paa Hedemarken, henvises til Sygehuslisten.

Apothekerne, paa Hamar og Kongsvinger, fandtes ved Visitationen i Orden.

Enkelte smaa private **Badeindretninger** vare de eneste

inden Amtet. Fra Amtspphysicatet angives Badning i Elve og Søer meget almindelig i Sommertiden.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Soløer og Odalens Distrikt: 6 Læger, hvoraf fire paa Kongsvinger (den ene ikke practiserende), en i Grue og en i søndre Odalen. 6 Jordemødre; 8 Hjelpevaccinatorer.
2. Hedemarkens Amtspphysicat: 5 Læger, hvoraf en i Stange, en i Romedal, en i Vang, en paa Hamar og en paa Ringsaker. 10 Jordemødre, alle ansatte; 9 Hjelpevaccinatorer.
3. Søndre Østerdalens Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Elverum og en i Aasnes. 5 Jordemødre; 7 Hjelpevaccinatorer.
4. Nordre Østerdalens Distrikt: 3 Læger, hvoraf en paa Tønsset, en i Stor-Elvedalen og en i Aamot. 10 Jordemødre, hvoraf 7 ansatte; 13 Hjelpevaccinatorer.

V. Christians Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele meget god. Naar undtages enkelte lette Epidemier af Nervefeber, Cholérine og Blodgang, den sidstnævnte Sygdom især optrædende i Gausdal og i Hedals Annex til søndre Aurdal, samt endvidere en lidt betydeligere Epidemi af Diphtheritis paa Lillehammer og i Faaberg, kan ingen væsentligere acut Sygdom sees at have opnaaet nogen større Almindelighed. **Dødligheden** var omtrent 6,3 pCt. større end den tilsvarende Middeldødlighed i Femaalet 1851—55, og sammenlignet med de nærmest foregaaende 2 Aars Dødlighed ligesaa 2,3 pCt. større end i 1858, men derimod 3,2 pCt. mindre end i 1857. Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1534. Af de enkelte Lægedistrikter udvise i Sammenligning med det foregaaende Aar Thotens og Faabergs Distrikter den største, Ringebu og Loms den mindste Dødlighed.

Sygdomsconstitutionen synes at have været temmelig indifferent. Fra Faabergs Distrikt angives catarrhalsk-rheumatiske Sygdomsformer at være forekomne mere end almindeligt hyppige i Aarets 4 å 5 første Maaneder, hvorefter fulgte gastriske Tilfælde i Juni, Juli og August, da de om Sommeren tilbagetrængte catarrhalske og rheumatiske Affectioner igjen bleve de almindeligste. Fra Hadeland og Lands Distrikt berettes Sygdomsconstitutionen til enkelte Tider at have vist et adynamisk Præg.

Nervefeber var i det Hele sjelden. Distriktslægerne i

Hadeland og Lands, i Thotens samt Faabergs Distrikter angive kun at have iagttaget sporadiske Tilfælde af Sygdommen, hvoraf 2 endte dødlig, men hvis Antal iøvrigt ikke findes anført. Af private Læger i de nævnte Distrikter nævnes fra Grans Præstegjeld 11 Tilfælde med 5 Dødsfald (S. Wolff), fra Lands 21 med 4 Dødsfald, deraf 13 med epidemisk Character i November og December (Printz), til hvilken Tid en Privatlæge paa Gjøvik angiver ligeledes at have behandlet 11 Tilfælde i Landstorpén, der alle helbreddes (O. Paus), samt fra Lillehammer og Faaberg 6 med 3 Dødsfald (Poppe). I Vaage og Dovre Sogne af Loms og Lesje Distrikter vedvarede de Høsten forud begyndte Epidemier ogsaa i Begyndelsen af dette Aar, paa førstnævnte Sted til Midten af Marts, paa sidstnævnte til Udgangen af Mai. De Angrebnes Antal angives for Vaage til 13, hvoraf 1 døde, og for Dovre til 25, hvoraf ligeledes 1 døde. Fra Ringebu og søndre Valdres Distrikter nævnes intet Tilfælde af Nervefeber, fra nordre Valdres 3 i Marts, hvoraf 2 med dødlig Udgang. For det hele Amt opgive tilsammen 7 Læger at have behandlet 90 Syge, hvoraf 16 døde; fra 2 Læger ere derhos anmeldte 2 Døde af Nervefeber, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede.

Af **Barselfeber** nævnes 4 Tilfælde fra Hadeland og Land, indtrufne i Januar, Marts og April, 2 fra Lillehammer og 2 fra Gausdal, tilsammen 8, hvoraf 5 endte dødlig. Distrikts-

lægen i Lesje anfører derhos at være kaldet til 3 Koner i Barselseng, men først saa sent, at ingen Behandling kunde anstilles, og Døden kort efter indtraadte.

Vandkopper begyndte at vise sig paa Lillehammer i Slutningen af April og angreb efterhaanden flere Børn; Distriktslægen nævner 25 angrebne. Fra Land nævnes et Par Tilfælde i Juli og November.

Ansigtrosen angives fra Lillehammer at være i de senere Aar forekommen hyppigere end forhen, og det Samme synes for dette Aars Vedkommende ligeledes at have været Tilfældet paa enkelte andre Steder. Fra Ringebu og Lom berettes saaledes flere, tildels heftige Tilfælde af dette Slags at være indtrufne, fornemlig om Sommeren, og fra Hadeland og Land ere anmeldte 2 Døde af Rosen.

Af **Mæslinger** nævnes 1 Tilfælde fra Land i Marts Maaned; iøvrigt kan hverken denne Sygdom eller Skarlagensfeber sees at være forekommen.

Kighoste forekom ifølge Beretningerne alene i Amtets sydligste Egne, fornemlig i Gran og Jævnaker, hvorfra den omtales som temmelig udbredt, især, som det synes, mod Slutningen af Sommeren. I Lands Præstegjeld ophørte den Aaret forud herskende Epidemien aldeles i Begyndelsen af dette Aar.

Af **diphtheriske Affectioner** forekom exsudativ Svælgbetændelse om Høsten epidemisk i Faaberg og paa Lillehammer. De første Tilfælde indtraf i Midten af September i den nordlige Del af Faabergs Præstegjeld paa et Par Husmandspladse, hvor der boede mange Mennesker sammen i et indskrænket og tildels urenligt Locale. I Løbet af de påfølgende Maaneder spredte Sygdommen sig herfra videre om i Landdistriktet, og viste sig nogen Tid efter Udbruddet tillige paa Lillehammer. Til Aarets Slutning, da Epidemien fremdeles vedvarede men dog i betydeligt Aftagende, havde Distriktslægen behandlet 63 Syge, hvoraf 23 paa Landet og 40 i Byen. De førstnævnte vare paa faa Undtagelser nær alle Børn, og af disse døde 8, hvorimod de i Byen Angrebne, der alle helbrededes, dels vare Børn, dels voxne endog ældre Personer. Ogsaa med Hensyn til de Syges Livsstilling viste Epidemien sig forskjellig paa Landet og i Byen, idet de Syge her, modsat hvad der var Tilfældet paa Landet, oftere henhørte til den bedre stillede Samfundsklasse. En Privatlæge paa Lillehammer nævner 8 Tilfælde af Diphtherit, hvoraf 2 hos Børn endte dødlig, og det hele Antal bekjendte Tilfælde bliver derefter 71 med 10 Dødsfald. De fleste af Dødsfaldene indtraf i Epidemiens Begyndelse, forinden Almuen var bleven bekjendt med Sygdommens Farlighed og med Nødvendigheden af snarest muligt at søge Lægehjælp. Behandlingen bestod hovedsagelig i gentagne Penslinger med Helvedessten, gentagne Brækmidler og Grønsæbeomslag om Hal-

sen; hvor Kræfterne vare stærkt sunkne, anvendtes Incitantia. (Baumann). Udenfor Faabergs Distrikt ere fra nordre Valdres anmeldte 3 Tilfælde for Mai og Juni, hvoraf 2 med dødlig Udgang. — Strubehoste krævede ogsaa enkelte Ofre; fra Land og Faaberg nævnes 3 behandlede Tilfælde, der alle medførte Døden, og paa Thoten skulde, efter hvad Distriktslægen underhaanden fik høre, 4 Børn være døde af denne Sygdom, uden at Læge blev tilkaldt.

Catarrhalske Sygdomme betegnes fra Faaberg som meget udbredte i første Halvaar, i Begyndelsen, under de hyppige og pludselige Temperaturvexlinger i Januar, Februar og Marts, almindelig ledsagede af rheumatiske Lidelser og senere i April og Mai tildels med Character af Influenza. Ogsaa fra flere andre Steder omtales catarrhalske Affectioner som temmelig hyppige, vel fornemlig i Aarets første og sidste Maaneder men dog ogsaa til andre Tider. Med epidemisk Character synes de at være optraadte i Vangs Sogn af nordre Valdres i Marts og April, samt i Lands Præstegjeld i August, uden dog at kunne tillægges nogen væsentligere Betydning.

Lungebetændelse angives fra Thotens Distrikt at have været sjældnere end i de foregaaende Aar (Raabe). 2 privat practiserende Læger i Land og østre Thoten, der i 1858 behandlede 58 Tilfælde af dette Slags, anføre for dette Aar kun 29, hvoraf 4 endte dødlig. Af 6 andre Læger inden Amtet ere anmeldte 57 Tilfælde med 4 Dødsfald, hvorhos 3 Læger anføre 6 Døde men ikke det tilsvarende Antal Behandlede af denne Sygdom. Med Hensyn til Tiden paa Aaret indtraf af de nævnte 29 Tilfælde i Land og østre Thoten 3 i Januar, 2 i Februar, 2 i Marts, 7 i April, 7 i Mai, 3 i October og 1 i hver af Maanederne Juni, Juli, August, November og December.

Rheumatiske Affectioner ved Siden af catarrhalske forekom, som allerede anført, usædvanlig hyppig i Faabergs Distrikt under den første Tid af Aaret. Fra flere andre Steder betegnes de ligeledes som meget hyppige, fornemlig i de første og sidste Maaneder, men uden at det samtidig anføres, hvorvidt Hyppigheden i dette Aar var større end sædvanligt. Ved Sammenligning af de Behandlede Antal i Aarene 1857—59 synes Forholdet i hvert af disse nogenlunde ens for Amtets sydligere Del; 3 Læger i Gran, Land og østre Thoten opgive saaledes for Aarene 1857, 58 og 59 at have behandlet tilsammen respective 44, 58 og 55 acute rheumatiske Tilfælde (S. Wolff, Printz, Rognstad).

Af **Koldfeber** er anmeldt 1 Tilfælde fra Grans Præstegjeld, men hvis Oprindelse ikke nærmere angives.

Gastriske Sygdomme vare i Sommermaanederne meget almindelige over den største Del af Amtet, paa de fleste Steder optrædende som Diarrhoe og Cholerine, i nogle Egne

som **Blodgang**. Den sidstnævnte Sygdom viste sig dels som enkeltstaaende Tilfælde mellem de gjængse Diarrhøer og Cholinerer, der overhovedet oftere vare forbundne med blodige Udtømmelser, dels som smaa, lette Epidemier af udtalt Blodgang. Det Sidste synes især at have været Tilfældet i Gausdal, i Hedals Annexsogn til søndre Aurdal samt i Lands Præstegjeld. Paa førstnævnte Sted indtraf de første Blodgangstilfælde i de sidste Dage af August, efterat Diarrhoe og Cholerine i nogle Uger havde været almindelige, og i Løbet af September, ved hvis Udgang Epidemien var over, behandlede fornemlig i Nykirkens Sogn 20 Syge, hvoraf kun den først Angrebne, et Barn, døde. I Hedals Sogn udbrød Sygdommen i Slutningen af Juli, forplantede sig senere ogsaa til Bruflat Sogn og vedvarede til Udgangen af October. I Alt angrebes her mellem 70 og 80 Individer, fornemlig blandt den fattigere Del af Befolkningen og mest Børn, af hvilke 4 døde uden Lægebehandling. Som Aarsag til Sygdommens Udbrud anser Distriktslægen den samtidig herskende stærke Hede om Dagen med kolde Aftener og Nætter (L'Abée). I Lands Præstegjeld døde et Barn blandt 29 behandlede Syge; Tilfældene, der indtraf i Juli og August, synes i det Hele at have været mindre rent udtalte. I Nabopræstegjeldene Gran og Jævnaker iagttoges ligeledes enkelte Tilfælde af dysenterisk Natur, deraf 1 hos en ældre Mand med dødlig Udgang; men Sygdommen synes dog her at have været mere enkeltstaaende, hvilket ogsaa maa antages om et enkelt dødt Tilfælde, der anføres fra Ringebu, og om 5 i nordre Valdres fra Mai til November iagttagne Tilfælde, alle med heldigt Forløb. — Af langt almindeligere Udbredning end den egentlige Dysenteri vare imidlertid Diarrhoe og Cholerine, og navnlig angives den sidstnævnte Affection paa flere Steder at have været mere end almindeligt hyppig, saaledes i Hadeland og Lands Distrikt, hvor den fornemlig i Juli og August herskede som en udbredt Epidemi. Lægehjælp blev dog sjelden søgt, og Tilfældene forløbe i Regelen heldig; kun blandt Børn indtraf enkelte Dødsfald; Distriktslægen i Hadeland og Land nævner 5 ham bekjendte Dødsfald blandt Børn, Distriktslægen paa Thoten ligesaa 3.

For **Syphilis** indkom paa Amtssygehuset 17 Individer, samtlige lidende af secundære Tilfælde (Aaret forud indlagdes 28). 9 laa tilbage fra det foregaaende Aar, og 17 udskreves. Liggedagenes Antal var 3450 eller for hver Udskreven 202,9 Dag. Med Hensyn til Behandlingen anvendtes ligesom tidligere dels den ældre, sædvanlige Mercurialbehandling, dels Syphilisation, hvilken sidste Curmethode Distriktslægen fremdeles anser som den mest anbefalelsesværdige i de almindelige secundære Former. Ved Udgangen af 1859 vare i det Hele 46 Personer udskrevne som helbredede for venerisk Sygdom ved Syphilisation, og alene en af disse, nemlig den

Ogsaa i de tvende foregaaende Beretninger omtalte, var til samme Tid igjen indkommen med Recidiv. (Baumann; se samme Læges „Bidrag til Syphilisationen“ i norsk Magazin for Lægevidenskaben, XIV Bind Side 1061). Udenfor Amtssygehuset kom Sygdommen kun sjelden under Behandling, og fra 3 Lægedistrikter, nemlig Hadeland og Land, Thoten samt Lom, angives den udtrykkelig ikke at være bleven bemærket i dette Aar. Distriktslægerne i nordre og søndre Valdres behandlede respective 3 og 2 Tilfælde i Hjemmet; de første vare alle Recidiver; i et af de tvende sidstnævnte anvendtes Syphilisation som Cur, den Syge forlod dog Distriktet inden Behandlingen var tilendebragt, hvorfor Resultatet ikke kunde angives (L'Abée). Af **Radesyge** behandlede paa Amtssygehuset 5 Tilfælde, hvoraf 4 indlagte i dette Aar og af disse 2 fra Hadeland og Land. **Gonorrhoe** forekom af og til; 3 Læger, i Land, paa Thoten samt Lillehammer, anføre tilsammen 12 Tilfælde deraf.

Fnat var fremdeles meget almindeligt i Valdres og flere Egne af Gudbrandsdalen, og angives Almuen paa disse Steder sjelden eller aldrig at søge Raad for samme. Af Loms Distrikt nævnes særlig Skedager Sogn som stærkt befængt, ligesaa af nordre Valdres Vang og den nordligste Del af østre Slidre. Fra Hadeland og Land angives Fnat at blive stadig sjældnere og sjældnere.

Af **Spedalske** fandtes, ifølge de i Overlægerne Høeghs og Løbergs Indberetninger om den spedalske Sygdom for 1859 meddelte Tabeller, ved Udgangen af 1858 17. I 1859 iagttoges 6 nye, forhen overseede Tilfælde, alle i Lesje, og Antallet skulde saaledes efter Fradrag af 2 Døde, ved Aarets Udgang vare 21. Ifølge de til Departementet fra Distriktslægerne indkomne Medicinalberetninger var imidlertid det kjendte Antal Spedalske ved Aarets Udgang alene 16, nemlig 2 i Gran, 1 i Gausdal, 1 i Lom, 9 i Lesje (efter de nævnte Tabeller 12), 2 i Vang (efter Tabellerne 3) og 1 i vestre Slidre (efter Tabellerne 2).

Kjertelsyge betegnes fra Hadeland og Land som meget almindelig baade blandt Voxne og Børn, især som Affectioner af Øinene (Buchholz). En Privatlæge i Land behandlede 3 Tilfælde af Struma.

Svindsot synes, ligesom allerede i foregaaende Beretning paapeget, efter Lægernes Mortalitetsopgaver at være mindre almindelig i dette end i de øvrige Amter af Christiania Stift. Paa 13 Lægers Mortalitetslister findes blandt i Alt 235 Dødsfald 23 — eller 9,8 pCt. — opførte som bevirkede af Svindsot.

Den i foregaaende Beretning omtalte hyppige Forekomst af **Blegsot** i Faabergs Distrikt fremhæves ogsaa i Indberetningen for dette Aar. Næst efter rheumatiske Affectioner angives denne Sygdom af alle at være den almindeligste. Et Tilfælde indtraf hos en Veiarbejder, det første Distrikts-

lægen havde iagttaget hos noget Individ af Mandkjønnet. Menstruationsanomalier omtales fra flere Steder som almindelige, og antages tildels at maatte tilskrives en uhensigtsmæssig Klædedragt.

I den gjængse Forekomst af **Cardialgi** og tildels Orm sees ingen Forandring at være indtraadt.

Af **Drankergalskab** nævnes 2 Tilfælde fra Land, 7 fra Lillehammer med Omegn og 1 fra Gausdal, tilsammen 10, hvoraf 4 endte dødlig.

Af **chirurgiske Tilfælde** angives usædvanlig mange Benbrud at være indtrufne i Begyndelsen af Aaret under det da stedfindende glatte Isføre. Privatlæge Printz i Land behandlede 11 Brud, hvoraf 2 af Laaret og 4 af Skinnebenet.

Andre Sygdomme. Af Diabetes mellitus anføres 2 Tilfælde, fra Gausdal og Lillehammer; det ene endte dødlig, i det andet indtraadte mærkelig Bedring efter længre Tids Anvendelse af Jodjern (Baumann.)

Veirliget var, ifølge Indberetninger fra Amtets sydligere Egne, i Aarets første Maaneder meget mildt, men paa samme Tid temmelig blæsende og ustadigt med Regn og Slud. Marken laa for det Meste bar, og den største Del af Mjøsen og Randsfjorden holdt sig aaben uden at tilfryse. Den stærkeste Kulde iagttoges den 26de Marts, da Thermometret viste i Gran $\div 13^{\circ}$ R, i Land $\div 16^{\circ}$ og paa østre Thoten $\div 15^{\circ}$. I Grans Præstegjeld var i det Hele for Aarets tre første Maaneder den laveste og den højeste Temperatur i Januar $\div 7,5^{\circ}$ og $+ 7,8^{\circ}$, i Februar $\div 9^{\circ}$ og $+ 4^{\circ}$ samt i Marts $\div 13^{\circ}$ og $+ 7^{\circ}$. April bragte fremdeles meget ustadigt Veir og i Midten af Maaneden et betydeligt Snefald, der dog ikke blev af lang Varighed. I Mai og Juni var derimod Veirliget mere stadig klart og tørt, og Juni Maaned udmærkede sig derhos tildels som meget varm skjønt gjerne med kjølige Nætter. Slutningen af hver af disse Maaneder bragte adskillige stærke Regnskyl, hvorefter i Juli og August fulgte en vedholdende Tørke ledsaget af hyppige, for det Meste sydvestlige Vinde. Den højeste Temperatur i Grans Præstegjeld var for Juni $+ 23,5^{\circ}$, for Juli $+ 24,5^{\circ}$ og for August $+ 17^{\circ}$. Paa flere Steder afsvedes Engmarkerne næsten aldeles, og Efterslætten blev liden eller ingen. Først i September beholdtes igjen tilstrækkeligt Regn. Høsten var i Begyndelsen mild, men hen i November indtraadte Kulde, der med Undtagelse af enkelte linde Dage temmelig stadig vedvarede og kort før Jul steg til omkring 20° , den laveste Temperatur i dette Aar, der dog snart efter paafulgtes af mildere Veir. I December havde man tildels Føre. (Buchholz, S. Wolff, Printz, Rognstad). Fra søndre Valders angives Veirliget at have

som sædvanligt været stadigt og om Sommeren tørt og varmt; allerede i October faldt her Sne, der vedligeholdte Slædeføret uafbrudt den hele Vinter; den højeste Temperatur om Sommeren var $+ 22^{\circ}$ R. og den højeste Kulde om Vinteren $\div 23^{\circ}$. (L'Abée).

Om Almuens **Levemaade** gjentages hovedsagelig kun, hvad allerede er anført i de foregaaende Beretninger. Der klages saaledes fremdeles over for stor Ensformighed i Kostholdet, over tiltagende Misbrug af bayersk Øl og Kaffe, fra Valders og enkelte Egne af Gudbrandsdalen over Mangel paa Renlighed o. s. v. Kaffeforbruget angives at være steget tildels til en utrolig Grad (Poppe, L'Abée). Brændevinsdrik syntes i Regelen at være aftaget, en Undtagelse i denne Henseende dannede dog maaske Hadeland og Land.

Fattigsygepleien besørgedes dels af Distriktslægerne, dels af private Læger og i flere Sogne mod en vis aarlig Godtgjørelse. Fra Lesje og søndre Valders Distrikter betegnes den som mangelfuld og tildels slet, idet Lægehjælp ofte aldeles ikke bliver søgt til fattige Syge selv i livsfarlige Sygdomme, og om saa sker, næsten altid først langt hen i Sygdommen, saa at Hjælpen bliver frugtesløs. Benyttelsen af Lægehjælp angives fra Hadeland og Land, fra Faaberg og Lom at være i stadig Tiltagende; i Lesje og Ringebu søgtes derimod Læge sjelden uden hvor det kunde ske for offentlig Regning. Benyttelsen af Jordemødre synes i det Hele at være mere jævnt almindelig; for søndre Aurdal var af Amtsformandskabet bevilget Løn til 2 nye Jordemoderposters Oprettelse. I Ordningen af Amtets Lægedistrikter foregik dette Aar den Forandring, at Hedals Annexsogn til Vaage, der tidligere hørte til Ringebu Distrikt, ved kgl. Resol. af 29de October 1859 fraskiltes dette og henlagdes til Loms Distrikt. — **Kvaksalveri** gav ikke Anledning til nogen Anmeldelse; fra Hadeland omtales dog en hel Del Personer at have valfartet til en Underdoctor i Bærum.

De **Vaccineredes** Antal beløb sig til 3796. Vaccinationen udførtes i Gran af Distriktslægen.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 1 Obduction af en dræbt Kone, 2 Undersøgelser af for Fødsel i Dølgemaal mistænkte Piger, den ene i Forbindelse med Obduction af det fødte Barn, 1 Undersøgelse af, hvorvidt en Kone kunde udholde Vand- og Brødstraf, samt 1 Forretning betræffende et fundet, for tidlig født Fosterlig, hvilken sidste Forretning ikke er nøiere beskrevet i Medicinalberetningen, ligesom heller ikke den befalede Afskrift af samme er indkommen til Departementet.

Af **Sindssyge** forpleiedes for Amtscommunens Regning i Hadeland og Lands Distrikt 10, i Thotens Distrikt ligesaa 10, i Ringebu Distrikt 7 og i nordre Valders Distrikt 6. I søndre Valders angives 12 Sindssyge at nyde offentlig Un-

derstøttelse, men om herunder ere indbefattede de alene for Fattigvæsenets Regning forpleiede, kan ikke sees af Beretningen. Som tilseede eller behandlede nævnes af Distriktslægen i Hadeland og Land 3, hvoraf to bedredes og en fremdeles laa under Behandling; af Distriktslægen i Faaberg 5; af en Privatlæge paa Lillehammer 9, deraf sex med Melancholi og tre med Mani; af en Privatlæge i Gausdal 11; af Distriktslægen i Ringebu 2, der indlagdes i Gaustad Asyl; af en Privatlæge sammesteds 2, der helbrededes, og af Distriktslægen i Lom ligesaa 2. Fra Lesje angives en der herskende religiøs Bevægelse hos Flere at ytre sig som en Art Sindssygdom, og ligesaa berettes fra Thoten Hypochondri oftere at træffes fremkaldt af Religionsskrupler.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 2 Gange Exarticulation af Fingre eller Tær; 2 Exstirpationer af Læbekræft og 2 af Tumor cysticus; 1 Extraction af Næsepolyp; 1 Underbinding af Arteria radialis; 1 Tenotomi af Tendo Achillis paa begge Ben; hos 2 Individer Paracentesis abdominis, gjentaget flere Gange (hos et Individ i Alt 14 Gange, hvoraf 3 i dette Aar); 2 Gange Reposition af Paraphimosis hos Børn, 1 Gang af Prolapsus ani og flere Gange af indeklemt Brok; endvidere 2 Herniotomier, hvoraf den ene med heldigt Udfald (Hagemann).

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 4 Vendinger, ved to af hvilke Fosteret var levende, ved en dødfødt, medens for en Udfaldet i denne Henseende ikke kan sees. 31 Tangforretninger, hvoraf 2 indicerede af Eclampsii, de øvrige for det Meste af Vemangel og langvarigt Fødselsarbejde i enkelte Tilfælde i Forbindelse med nogen Bækkensnæverhed; 7 af Fostrene kunne sees at have været dødfødte; 2 af Mødrene angives døde, den ene kort efter Forløsningen uden anden paaviselig Aarsag end Udmattelse, den anden syv Dage efter af en Puerperalildelse. Ved en af de for Eclampsii foretagne Tangforløsninger var Fosteret (en Tvilling) stærkt forraadnet, saa Hovedet gik itu ved Tangens Anlæggelse; denne udtoges derfor igjen, hvorefter Hovedet ekstraheredes ved en gennem det frembragte Hul indført stump Hage. Perforation foretoges i 2 Tilfælde, hvoraf det ene hos en førstefødende Kone, efterat Tang gjentagne Gange forgjæves var forsøgt paa det i øverste Bækkenaabning fastkilede Hoved; efter Perforationen ekstraheredes Hovedet med Kephalotribe (J. G. Torgersen). I det andet Tilfælde, ligeledes et indkilet Isseleie, kom Læge til først tre Dage, efter at Fødselen var begyndt; Konens Kræfter vare da i høi Grad medtagne, og da Hovedet i længre Tid havde staaet uforandret og Fosterlyd ikke længer var hørbar, skredes efter forgjæves Forsøg med Tang til Perforation, hvorefter Extractionen fuldførtes, ikke uden Besvær paa Grund af

den Modstand, Skuldrene gjorde; Konen døde 15 Timer efter (W. Müller).

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1Aar.	paa Barselseng.	
Hadeland og Land	909	331	55	6	24
Thoten	900	342	59	1	26
Søndre Valders .	408	154	40	3	17
Nordre Valders .	331	121	36	2	15
Faaberg	570	239	47	3	22
Ringebu	504	151	23	3	13
Lom	343	104	22	3	15
Lesje	324	92	27	5	13
Christians Amt .	4289	1534	309	26	145

Omkomne ved ulykkelige Hendelser 23.

Selvmordere 16.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 2755 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 35,8. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 13,9, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,0. — Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsarsagen for 8, nemlig 5 døde af Barselfeber, 1 af Pneumoni, 1 af Hæmorrhagi ved Placenta prævia og 1 kort efter at være forløst med Tang af iøvrigt ikke bestemt paaviselig Aarsag. Om de i Ringebu døde Barselkoner bemærkes udtrykkelig, at Lægehjælp ikke blev søgt (Hals); ligesaa om dem i Lom (dog anføres det nævnte Dødsfald af Pneumoni, otte Dage efter Forløsningen, fra dette Distrikt).

Af **Sygehuse** fandtes alene Amtssygehuset paa Lillehammer, om hvis Belæg henvises til Sygehuslisten.

Amtets 2 **Apotheker**, paa Lillehammer og Gjøvik, fandtes ved den om Høsten foretagne Visitation i Orden. Personalet i Lillehammers Apothek bestod, foruden Apothekeren, af en Medhjælper og en Discipel.

Af **Badeindretninger** angives fra Thoten og Faaberg at findes flere Styrtebade, der flittig benyttes.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Hadeland og Lands Distrikt: 3 Læger, hvoraf to i Gran og en i Land. 4 Jordemødre (og en Post ledig); 3 Hjælpevaccinatorer.
2. Thotens Distrikt: 3 Læger, hvoraf to i østre Thotens Præstegjeld og en paa Gjøvik. 5 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatorer.
3. Søndre Valders Distrikt: 1 Læge, boende i nordre Aurdal. 3 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.
4. Nordre Valders Distrikt: 1 Læge, boende i vestre Slidre. 3 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatorer.

5. Faabergs Distrikt: 3 Læger, hvoraf to paa Lillehammer og en i Gausdal. 5 Jordemødre, hvoraf fire ansatte; 4 Hjælpevaccinatorer.
6. Ringeby Distrikt: 2 Læger, begge i søndre Fron. 3 Jordemødre; 3 Hjælpevaccinatorer.

7. Loms Distrikt: 1 Læge, boende i Loms Præstegjeld. 4 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.
8. Lesje Distrikt: 1 Læge, boende i Dovre Annexsogn. 3 Jordemødre; 3 Hjælpevaccinatorer.

VI. Buskeruds Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele god. Ingen epidemisk Sygdom kan sees at have opnaaet nogen væsentlig Betydning, hvorimod de enkelte Epidemier, der omtales, saaledes af Nervefeber, Koldfeber, Kighoste og dysenterisk Diarrhoe, viste sig dels af liden Udbredning, dels af temmelig mild Natur. Fra Modums Præstegjeld betegnes Sygeligheden endog som overordentlig liden i dette Aar. **Dødligheden** var ligeledes snarere mindre end sædvanligt; i Sammenligning med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 overstiger den vel denne med omtrent 2 pCt., men sammenlignet med de 2 nærmest foregaaende Aar viser Antallet af samtlige Dødsfald — 1510 — sig 4,8 pCt. under Antallet (1586) i 1858 og 6,3 pCt. under Antallet (1612) i 1857. Den noget mindre Dødlighed i 1859 fremfor i 1858 gjentræffes i alle Amtets fire Lægedistrikter, mindst i Ringerike og Modums Distrikt, hvor Forskjellen kun udgjør 2.

Sygdomsconstitutionen characteriseres fra Drammen som væsentligst catarrhalsk-gastrisk (T. Blich); i Byens Omegn viste den sig dog i Aarets 5 første Maaneder mere inflammatorisk (Bergh). Fra de øvrige Egne af Amtet fremstilles den som i det Hele indifferent; dog synes næsten overalt de gastriske Sygdomme at have været forherskende om Sommeren, og ligesaa i enkelte Egne de catarrhalske ved Aarets Begyndelse og Slutning.

Nervefeber forekom i Buskeruds Landphysicat noget hyppigere end Aaret forud, fornemlig i Drammen og paa Eker. Af 153 fra dette Distrikt anmeldte Tilfælde med 23 Dødsfald indtraf 95 med 15 Dødsfald i Drammen, hvor Sygdommen forekom spredt hele Aaret igjennem uden egentlig at antage en epidemisk Character. En Undtagelse i denne Henseende danner dog en liden begrændset Epidemi af exanthematisk Typhus paa Drammens Sygehus, der stod i Forbindelse med en lignende Epidemi i Skouger Præstegjeld i Jarlsberg og Laurvigs Amt, hvorfra en af de først Angrebne blev indlagt paa Sygehuset i Februar Maaned. 9 Personer angrebes i Alt paa Sygehuset, og af disse døde 1; i Skouger behandledes samtidig (af Landphysicus Blich) 18 Syge, hvoraf ligeledes 1 døde. Sygdommen var kjendelig smitsom; Exan-

them for det Meste tilstede, hos Enkelte stærkt udbredt; Diarrhoe indtraadte sjelden, hvorimod Cerebralphænomenerne vare stærkt fremtrædende. I Modsætning hertil angives de øvrige Tilfælde af Nervefeber saavel i Drammen som paa Eker i Almindelighed at være fremtraadte med abdominal Character. Paa Eker forekom 3 særskilte Epidemier, af hvilke en, der begyndte i Mai Maaned i Krogstadelven, med 42 Behandlede og 3 Døde, og en anden, i og om Solbergelven, med 11 Syge og 3 Døde. Begge disse vare ophørte ved Aarets Udgang, hvorimod der til den Tid begyndte at vise sig flere Tilfælde i Vestfossen, hvor i dette Aar af 4 Behandlede 1 døde. I Hurum iagttoges kun 1 Tilfælde af Nervefeber, der endte dødlig. Udenfor Buskeruds Landphysicat sees Nervefeber fornemlig at være forekommen paa Ringeriket, uden at dog Stedet findes nærmere angivet; Sygdommen berettes derimod at have været meget smitsom og ondartet, samt i Regelen af cerebral Character; af 22 Behandlede døde 5 (Schjong). I Aadalen indtraf i Slutningen af November 8 Tilfælde med 1 Dødsfald paa et Par Husmandspladse, og ligesaa paa en Gaard i Sandsvær 6 Tilfælde om Foraaret, der helbrededes. Fra Hallingdal nævnes intet Tilfælde af denne Sygdom. For det hele Amt kjendes efter Ovenstaaende et Antal af 189 Syge og 29 Døde af Nervefeber.

Af **Barselfeber** ere anmeldte 36 Tilfælde med 7 Dødsfald, nemlig fra Landphysicatet 21 med 4 Dødsfald, de fleste med gastrisk eller let inflammatorisk Character, fra Numedal og Sandsvær 14 med 3 Dødsfald, Sygdommen forekom her fornemlig paa Kongsberg og i Sandsværs Præstegjeld, samt fra Ringerike 1, der helbrededes. Paa Modum angives Cellevævs-Betændelser efter Forløsninger at være ikke ualmindelige og i de fleste Tilfælde at hidrøre fra en uvorren og slet Behandling af Barselkonen (Thaulow).

For **Børnekopper** indkom paa Drammens Sygehus en svensk Arbeidsmand fra Skouger, og fra ham smittedes igjen en Tjenestedreng paa Sygehuset, men uden at Sygdommen udbredte sig videre. Foruden disse 2 Tilfælde er anmeldt 1 fra Røken, der hidrørte fra Drøbak, hvor Børnekopper dengang forekom; vedkommende Læge tror derhos at vide, at

3—4 Personer til paa samme Gaard senere gennemgik Sygdommen, men uden at henvende sig til nogen Læge (Gedde).

Vandkopper omtales fra Drammen som ikke ualmindelige, især mod Slutningen af Aaret. **Rødlinger** forekom ligeledes oftere her, fornemlig i de sidste Maaneder af Aaret, og enkelte Tilfælde anføres ogsaa fra Ringerike. Mæslinger nævnes derimod ikke i Beretningerne, og af **Skarlagensfeber** kuns ganske faa Tilfælde, saaledes 1 i Drammen i August Maaned og 7 i Omegnen af Kongsberg i August og September; 1 af disse endte dødlig.

Rosen, især Ansigtsrosen, forekom paa flere Steder temmelig hyppig hele Aaret igjennem. Fra Drammen ere saaledes af tre Læger anførte 69 Tilfælde deraf, og ligesaa af en Læge paa Kongsberg 31. Intet af de paa disse Steder behandlede Tilfælde kan sees at have medført Døden, hvorimod Distriktslægen paa Modum nævner 2, med hvem dette var Tilfældet.

Kighoste herskede i sidste Halvaar epidemisk i Rollaug og Nore, men kom kun sjelden under Lægebehandling. Sygdommen viste sig ligeledes enkeltvis paa Ringerike og mod Aarets Slutning i Drammen, hvor den i Begyndelsen af det paafølgende Aar antog en epidemisk Character.

Af **diphtheriske Affectioner** forekom især Strubehoste oftere. Lægerne i Buskeruds Landphysicat opgive tilsammen 30 Tilfælde, hvoraf 18 endte dødlig; en Læge paa Kongsberg ligesaa 15, hvoraf 4 medførte Døden (blandt disse 2 indtrufne paa Eker), og to Læger i Hønefossen tilsammen 9 med 4 Dødsfald. Af i Alt 54 kjendte Tilfælde endte altsaa 26 dødlig. Tracheotomi foretoges i Drammen paa 3 Børn, af hvilke 1 reddedes. Cauterisation af Larynx angives af Landphysicus at have bevirket Helbredelse under Ophosten af Pseudomembraner hos 2 af 4 Syge, der kom til hans Behandling. Sygdommen forekom i Landphysicatet hyppigst mod Aarets Slutning, paa Kongsberg med Omegn derimod fornemlig i de tre første Maaneder af samme. Af exsudativ Svælgbetændelse nævnes 10 Tilfælde fra Kongsberg og 11 fra Drammen, af hvilke 1 endte dødlig.

Catarrhalske Sygdomme med og uden Feber vare almindelige hele Aaret igjennem i Drammen, dog som sædvanligt hyppigst i de første og sidste Maaneder (F. Blich). Af 414 af Landphysicus behandlede simple Catarrher, Bronchiter og Broncho-Pneumonier faldt 142 paa første, 126 paa andet, 41 paa tredje og 105 paa fjerde Kvartal. Fra Kongsberg angives en mild Influenza at have hersket i Aarets Begyndelse og Slutning.

Lungebetændelse forekom noget sjeldnere end Aaret forud. Af Lægerne i Drammen ere anmeldte 111 Tilfælde med 11 Dødsfald, fra Hurum 13, der helbrededes, fra Ringerike 45 med 4 Dødsfald, fra Modum 11 med 3 Dødsfald, af en Læge

paa Kongsberg 21 med 1 Dødsfald og af Distriktslægen i Hallingdal 3 med 2 Dødsfald — tilsammen for hele Amtet af 8 Læger 204 Tilfælde, hvoraf 21 endte dødlig. Fra Ekers Præstegjeld, hvis private Læge i 1858 behandlede 80 Lungebetændelser, berettes Sygdommen i dette Aar at være forekommen som sædvanlig i Februar og Marts, derimod i den sidste Tid af Aaret mod Sædvane meget sjelden (Holter). Med Hensyn til Sygdommens Hyppighed til forskellige Tider paa Aaret sees af 53 fra Drammen, Hurum og Kongsberg anførte Tilfælde 5 at være indtrufne i Februar, 9 i Marts, 5 i April, 12 i Mai, 7 i Juni, 1 i Juli, 2 i August, 1 i September, 2 i November og 9 i December. Af Pleurit ere fra 4 Læger anmeldte 37 Tilfælde, hvoraf fra Landphysicus 27.

Acut **Ledderreumatisme** forekom jævnlig i Landphysicatet, dog, som det fremhæves, langt fra saa hyppig som chronisk Rheumatisme. Af Lægerne i Drammen ere anførte 43 Tilfælde, af hvilke 1 endte med Døden ved Complication med Pneumoni og Delirium tremens. Complication med Hjerteraffection angives at være ikke sjelden og chroniske Hjerterfeil hyppige Følgesygdomme; Landphysicus behandlede i Aarets Løb 23 Tilfælde af denne Natur. Fra Hallingdal berettes rheumatisk Feber at have været usædvanlig sjelden i 1859; alene 4 Syge kom for samme til Distriktslægens Behandling. En Læge i Hønefossen nævner 17 Tilfælde af acut Rheumatisme.

Koldfeber anføres fra Buskeruds Landphysicat, efter i over 25 Aar saa godt som ikke at have vist sig endemisk i Distriktet, igjen i de sidste Aar at have yttret sig enkeltvis i Drammen og den tilgrændsende Del af Lier og for et enkelt Strøg af dette Præstegjeld i 1859 at være optraadt med epidemisk Character. Epidemien holdt sig udelukkende langs Stranden om den nordostlige Ende af Dramsfjorden, paa samme Sted, ved Lierelvns Udløb i denne, hvor Sygdommen indtil Aarene 1830—31 i Mands Minde skal have hersket endemisk. De første Tilfælde indtraf i Begyndelsen af August og paaføltes hurtig af flere indtil Maanedens Midte, da de igjen bleve mere enkeltstaaende. Noget over 50 Syge kom her under Behandling, men de Angrebnes Antal var rimeligvis noget større, og hvad særlig det mellem Lierelvns tvende Arme dannede Delta angaar, antoges omtrent en Trediedel af Befolkningen her at være angreben. Sygdommen skaanede ingen Alder (blandt 40 af Privatlæge Wennevold Behandlede vare 19 Børn, deraf enkelte Diebørn), men viste sig i det Hele mild. Friske Tilfælde veg i Almindelighed snart for Chinin; men Recidiver vare hyppige, og ved langvarige og forsømte Tilfælde opstod undertiden Miltsvulst med Leucocythæmi og Ødem i Fødderne. Ved fortsatte Recidiver af denne Natur angives svovlsurt Jern i Forbindelse med svovlsur Chinin at have vist særdeles god Virkning

(F. Blich). Feberen optraadte dels og det hovedsagelig med quotidian, dels med tertian Typus; undertiden gik denne over i hin. Til Bedømmelse af Epidemiens Aarsagsforholde bemærker Landphysicus, at den omtalte Del af Lier bestaar af opskyllet Sandjord med lange Grunde ud i Fjorden. Lierelven gennemstrømmer i henved en halv Mils Strækning denne flade Del af Bygden i en Mængde Slangebugter og deler sig derpaa i 2 Arme, af hvilke den vestlige, som er den længste og ældste, siden den andens Gjennembrud i Aaret 1830, Aar for Aar mere taber i Vandmængde, og i den tørreste Del af Aaret mindre ligner en Strøm end en sammenhængende Række af Sumpe, fra hvis Vandflade der i stille Veir opstiger en Mængde Luftblærer, og som er begroet med en Mængde Sumpplanter, hvoriblandt Typha. Paa enkelte af de omliggende Gaarde findes derhos hist og her sidere fugtige Enge med Vandpytte, der ikke aldeles udtørre om Sommeren. I Temperaturen indtræder gjerne en mærkelig Forskjel strax efter Solens Nedgang, da Luften temmelig pludselig føles kold og raa. Egnen er slet forsynet med Vand, da der ikke findes Kilder, og Beboerne saaledes ere tvungne til at benytte enten Vandet i Elven eller Fjorden, der ofte er brakt, eller ogsaa mindre godt Brøndvand. Befolkningen i det mest angrebne Strøg angives iøvrigt væsentlig at bestaa af Arbeidsfolk i taalelig gode Kaar. Husene ere i Almindelighed nette og renlige Bjælkehuse med muret Kjælder, der vel ved enkelte holder sig noget fugtig. Da Sygdommens Opstaaen synes at maatte være begrundet i de ovenfor nævnte Forholde, fremhæver Landphysicus det i sanitær Henseende Ønskelige i, om den vestlige Arm af Elven kunde bevirkes aldeles udtørret. (F. Blich, Wennevold). — Udenfor Liers Præstegjeld kom Koldfeber fornemlig i Drammen oftere til Behandling, af 3 Læger her ere saaledes anmeldte 121 Tilfælde, men den største Del af disse vare hos Sofolk, der fore paa Holland. Det Samme var Tilfældet med 4 i Hurum behandlede, hvorimod en privat Læge i Hønefossen nævner 4 Tilfælde af endemisk Oprindelse i et og samme Hus. Fra Kongsberg omtales 1 Tilfælde hos en Sømand.

Gastriske Sygdomme. Diarrhoe angives fra Drammen at have været almindelig hele Aaret, men især i Sommermaanederne, da Tilfældene ofte vare voldsomme og forbundne med Brækning, sjeldnere med Kramper. Af Byens Læger behandlede i det Hele 669 Tilfælde af Diarrhoe og Cholérine, hvoraf 7 kunne sees at være endte dødlige. I Landdistrikterne kom ikke Mange under Behandling (Holter), men Landphysicus antager dog, at Sygdommen ogsaa der forekom oftere, uden at Læge benyttedes; i Lier vidste han saaledes med Vished, at der i Begyndelsen af Aaret havde været ikke faa Syge af Diarrhoe. Hyppigheden af denne Sygdom synes iøvrigt at have staaet i omvendt Forhold til den af

de catarrhalske Brystaffectioner, af 316 af Landphysicus behandlede Tilfælde falde 79 paa første, 49 paa andet, 149 paa tredje og 39 paa fjerde Kvartal; Maanederne Juli og August udvise tilsammen 125. Fra Numedal og Sandsværs Distrikt angives en mild Cholérine at have hersket epidemisk i Rollaug Hovedsogn i August Maaned, og samtidig at være forekommen sporadisk i det øvrige Distrikt, vel hyppigere end i 1858 men dog sjeldnere end sædvanligt (Støren, Thr. Bryn). Paa Ringerike forekom ligeledes gastriske Sygdomme hyppig om Sommeren; de vare oftere forbundne med blodige Udømmelser og stærk Tenesmus (J. Stang) og betegnes endog tildels som Blodgang, hvoraf en Læge anfører at have behandlet 67 Tilfælde, hvoraf 4 — to hos Børn og to hos Voxne — endte dødlige (Schjong). 2 Tilfælde af Blodgang omtales ligeledes fra Kongsberg i September og October, begge med heldigt Forløb. Distriktslægen i Hallingdal behandlede 11 Diarrhoeer fordelte paa 8 Maaneder, 2 Børn døde deraf.

Af **Syphilis** anmeldtes i Landphysicaten 61 Tilfælde eller noget flere end Aaret forud (50); Forøgelsen hidrørte alene fra Drammen og Lier. De fleste Syge indlagdes paa Amtssygehuset paa Kongsberg eller paa Drammens Sygehus, paa hvilket sidste der i Alt behandlede 5 primære og 7 secundære Tilfælde, disse tildels med Syphilisation (se „Bidrag til Syphilisationen“ af Stadslæge F. C. Wildhagen, i norsk Magazin for Lægevidenskaben XIV Bind Side 938). Paa Kongsberg led en Familie bestaaende af 4 Voxne og 3 Børn alle af Syphilis, for hvilken Sygdom Moderen flere Aar forud var behandlet paa Rigshospitalet; iøvrigt kjendtes intet Tilfælde i Numedal og Sandsvær, da alle de, der behandlede paa Amtssygehuset, vare fra andre Distrikter, fornemlig fra Hol i Hallingdal, hvor en Person havde hjembragt Sygdommen fra Christiania og smittet Flere. Ved Aarets Udgang, da Smitten fremdeles vedblev at udbrede sig, vare fra det nævnte Sogn indlagte paa Amtssygehuset 7 Mænd og 8 Fruentimmer; til Sygdommens Standsning anstillede Distriktslægen af og til almindelige Visitationer, hvortil i Begyndelsen, da en panisk Skræk endda var udbredt over Sognet, Mange fremmødte, senere derimod Faa eller Ingen. Udenfor Hol indlagdes 1 fra Næs og 1 fra Aal, men hos begge disse var Sygdommen Recidiv fra tidligere Dage, hos den ene efter 20 Aars Forløb. Med Hensyn til Smitsomheden af secundære Tilfælde anfører Distriktslægen i Hallingdal at have seet samme constateret ved mange Exempler (J. C. Torgeresen). Fra Modum angives Syphilis ikke at være forekommen, uden forsaavidt en Pige, der tidligere flere Gange var bleven behandlet i Christiania, kom hjem til Bygden og atter maatte indlægges paa Sygehus; fra Ringerike nævnes 1 Tilfælde, ligeledes af gammel Oprindelse. Paa Amtssygehuset indkom i det Hele 6 med primære og 27 med secundære

Tilfælde (Aaret forud var de Indkomnes Antal 22). 8 laa tilbage fra det foregaaende Aar, og af samtlige 41 Behandlere udskreves igjen 38; Liggedagenes Antal udgjorde 3152, eller for hver Udskreven 82,9 Dag. For **Gonorrhoe** opgive 2 Læger i Drammen at have behandlet tilsammen 29 Personer, og en Læge paa Kongsberg ligesaa 6.

Fnat var fremdeles almindeligt i Hallingdal, fornemlig i Hemsedals Sogn, hvor Skurv heller ikke var sjelden. Fra Landphysicaten samt fra Ringerike og Modum betegnes Fnat som sjeldent.

I den i det Hele hyppige Forekomst af **Kjertelsyge** og **Svindot** sees ingen Forandring at være indtraadt. 10 Læger anføre i sine Beretninger 324 i deres Praxis indtrufne eller dem paa anden Maade bekjendte Dødsfald ved Sygdom, og blandt disse ere 58 — eller 17,9 pCt. — angivne bevirkede ved Svindot. Endnu ugunstigere stiller Forholdet sig, naar der alene sees hen til Opgaverne fra 3 Læger i Drammen, da efter dem 37 af 157 Døde, altsaa over 23 pCt., skulle være borttrykkede af denne Sygdom. Distriktslæge Thaulow anser den for upaatvivlelig at være i Tiltagende.

Blegsot betegnes fra Landphysicaten som almindelig, endog paa Landet (Wildhagen, F. Blich). En Læge paa Kongsberg angiver derimod i de senere Aar at have truffet færre Tilfælde af denne Sygdom end før (Thr. Bryn). I Hallingdal saaes ikke sjelden Blegsot og Anæmi som Følger af Aborter og overdrevne Aareladninger.

Cardialgi angives i de Beretninger, der berøre samme, at være lige hyppig som tidligere.

Af **Drankergalskab** sees 1 Tilfælde at være indkommen paa Drammens Sygehus. Som Complication af andre Sygdomme omtales derhos 1 Tilfælde fra Drammen og 2 fra Kongsberg.

Veirliget omtales alene i Beretningerne fra Modum og Ringerike. Januar var temmelig stormfuld, men mild og næsten uden Sne; ligesaa Februar og Marts, hvorimod April bragte Sne og Kulde. Sommeren forløb varm men tør, og Afgrøden blev derfor mindre end man havde ventet, især faldt Høavlen slet ud, og da derhos Vinteren kom tidlig, vare Mange nødsagede til at indskrænke sit Kreaturhold. Maanederne August og September angives særlig fra Ringerike at have udmærket sig ved en tør, trykkende Hede om Dagen med paafølgende Kjølighed om Nætterne (Thaulow, Schjong). Climaten i Drammen betegnes som temmelig skarpt og koldt, ligesaa om Vinteren i Eker, Sigdal og Eggedal samt en stor Del af Lier, mindre derimod i Røken og Hurum, hvor Søluften mere gjør sig gjældende (F. Blich).

Om Befolkningens **Levemaade** og **hygiæniske Forholde** gjentages i det Væsentlige alene, hvad der allerede er anført i tidligere Beretninger. De senere Aars mere tiltagende Velstand angives fra Drammen at have øvet en kjendelig Indflydelse paa Almuens og Arbeidsclassens Sands for bedre Boliger, bedre Beklædning og sundere Næringsmidler. Fra Modum berettes Sandsen for en bedre Undervisning og et godt Skolevæsen og som en Følge deraf en bedre Velstand og Velvære at blive mere og mere almindelig; nogen Indskrænkning i det herskende Natteløberi lod sig dog ikke paavise. Brændevinsdrik antoges temmelig enstemmig at være i Aftagende for Landdistrikternes Vedkommende, hvorimod Misbrugen af samme fremdeles syntes lige stor i Byerne, eller Aftagelsen i ethvert Fald ikke at staa i Forhold til den tiltagende Nydelse af andre spirituøse Drikke, navnlig bayersk Øl.

Fattigsygepleien besørgedes i Landphysicaten for det Meste af særegne fast engagerede Læger, saaledes i Lier, Hurum og Eker; i Sigdal og Eggedal forrettede Distriktslægen paa Modum som Læge ved Fattigvæsenet, og i Røken Landphysicus. I Drammen tilsaa Stadslægen de fattige Syge, ligesaa paa Kongsberg Berglægen, hvorimod Tilsynet i Numedals og Sandsværs Landdistrikt udførtes af Distriktslægen. Paa Modum og i Hallingdal besørgedes Fattigsygepleien ligeledes af vedkommende Distriktslæger, hvorimod paa Ringerike de fleste Communer havde særegne Fattiglæger. — **Kvaksalveri** kan ikke sees at være dreven af nogen inden Amtet Boende, hvorimod flere Syge angives at have søgt hen til en, ogsaa tidligere omtalt Kvaksalver i Bærum. Fra Modum angives en Jøde at have gjæstet Bygden og solgt Medicin.

Antallet af **Vaccinerede** opgives til 2257, nemlig i Landphysicaten 1120 (Antallet af Fødte her 1441), i Ringerike og Modums Distrikt, hvorfra dog mangler Opgave fra enkelte Hjelpevaccinatorer, 585 (Fødte 757), i Numedal og Sandsværs Distrikt 206 (Fødte 627) samt i Hallingdals Distrikt 346 (Fødte 571). Vaccinationen udførtes paa Kongsberg, i Næs Præstegjeld i Hallingdal, i Lier og Eker med Undtagelse af Bakke Annex af Embedslægerne, i Drammen af Stadslægen. Fra Næs i Hallingdal klager Distriktslægen over Almuens Forsømmelighed i at fremmøde til Vaccination, uagtet der aarlig afholdes mange Møder paa den mest beleilige Tid af Aaret, nemlig i Mai og Juni efter Vaaraannen men før Sætertiden.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 7 Obduktioner, hvoraf en i Anledning af et formodet Forgiftningstilfælde tilligemed chemisk Undersøgelse af Mavens Indhold; to af Personer, der formodedes døde ifølge ydre Vold; en af et strax efter Fødselen ombragt Barn; en af et i Dølgemaal født Barn; en i anledning en afdød Sindssvags Dødsmaade og en

af et paa Landeveien fundet Lig; 6 Undersøgelser og Erklæringer ianledning tilføiede Legemsbeskadigelser; 1 Erklæring i Anledning af et Barns Død ved Opiumstinctur; 2 Undersøgelser af Personers Helbredstilstand med Hensyn til Udstaaelsen af Vand- og Brødstraf; 2 Undersøgelser af Personers mentale Tilstand, den ene ianledning Tiltale for forsøgt Mord, den anden ianledning Tiltale for Tyveri; 1 Besigtigelse af et 4—5 Maaneder gammelt Foster samt 1 Undersøgelse af et for Barnefødsel i Dølgemaal tiltalt Fruentimmer. Endvidere nævnes 2 rets-medicinske Undersøgelser af maniacalske Personer, men uden at Anledningen nøiere angives i Beretningen, ligesom de befalede Afskrifter af samme heller ikke ere indkomne.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Landphysicus og Stadslægen i Drammen behandlede tilsammen 14 Syge, hvoraf 3 indlagdes i Gaustad Asyl. I Ekers Præstegjeld var de Sindssyges Antal som forhen 9. Distriktslægen i Numedal og Sandsvær anfører at have ved given Anledning undersøgt flere uhelbredelige Sindssyges Forpleining og fundet denne forsvarlig; nogen Syg til Behandling havde han ikke havt, hvori- mod en anden Læge paa Kongsberg anfører at have tilseet 8, hvoraf 5 helbrededes. I Modums Præstegjeld forpleiedes 8 Sindssyge paa offentlig Bekostning; fra Ringerike angiver en privat Læge i Hønefossen i Aarets Løb at have tilseet alene 1 Tilfælde, der helbrededes. Distriktslægen i Hallingdal undersøgte 8 anmeldte Sindssyge, hvoraf 1 indlagdes i Gaustad Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Forarmen og enkelte Exarticulationer af Fingre; 1 Amputation af Brystkjertelen, 2 Exstirpationer af Kræft i Ansigtet, 1 af den ene Tonsille og 9 af forskellige, mest Blæresvulste; 8 Gange Udrivning af Næsepolyper; 1 Underbinding af Arteria tibialis antica og 1 af Arteria temporalis, den sidste paa Grund af uforsigtig Aareladning foretagen paa selve Pulsaaeren; 3 Tracheotomier, hvoraf den ene med heldigt Resultat; 1 Operation for Hareskaar; 2 Gange Paracentesis abdominis og 1 Gang Operation for Vandbrok.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 7 Vendinger, hvoraf en kan sees at være foretagen paa Grund af Placenta prævia, Konen døde her under Forretningen af Blodstyrning, og to ved Tvillingfødsler, hvor det andet Foster maatte tages med Tang; 3 af Fostrene angives dødfødte, 3 levende, for 1 kan Udfaldet ikke sees. 26 Tangforretninger, hvoraf fire angives indicerede af Bækkensnærvæ-
hed, en af Ansigtsleie og de øvrige, forsaavidt Indicationerne anføres, af Vemangel, langvarigt Fødselsarbeide eller Rigiditet i Fødselsveiene; 18 af Fostrene vare levende og 8 dødfødte; 1 af Mødrene døde senere af Barselseber. 3 Perforationer paa forud afdøde Fostre, den ene hos en 24aarig For-

stefødende 5 Døgn efter Vandets Afgang og efter flere forgjæves Forsøg med Tang; Konen døde fem Uger senere af Svindsot (J. C. Torgersen); den anden hos en Kone i anden Barselseng, der otte Aar tidligere var forløst paa samme Maade, men hvis Bækken efter paa Fødselsstiftelsen i Christiania foretagne Udmaalinger dog ikke var trangere end at det ogsaa denne Gang ansaaes rigtigst at afvente den normale Periode uden at fremkalde Partus præmaturus, der først var paatænkt; ved Lægens Ankomst havde Fosterhovedet stillet sig i Ansigtsleie og indkilet sig saa fast, at ingen Vend-
ning kunde foretages, og da flere Forsøg med Tangen ligeledes vare blevne uden Resultat, skredes til Excerebration igjennem den ene Øienhulhed, hvorefter Fødselen fuldendtes ved Naturens egen Hjælp; Konen gennemgik i Barselsengen en heftig Puerperalfeber men kom sig dog (Thr. Bryn); den tredje Perforation foretoges hos en Kone, der havde født tre Gange før ved Naturens Hjælp, Frugtvandet var afgaaet to Døgn forud, Konens Tilstand noget betænkelig, Fosterhovedet fast indkilet i øverste Bækkenaabning i Pande-
leie, Tang forsøgtes flere Gange forgjæves, og selv efter Perforationen lod Fødselen sig først fuldende, da Hovedet flere Timer senere ved Naturens egen Kraft var drevet noget fremad, og Pande-
leiet gaaet over til et Baghovedleie; Konen kom sig, men først efter at have gennemgaaet en Barselfeber med Mania puerperalis (Thr. Bryn). Løsning og Udbringelse af Efterbyrden omtales af en Læge i 2 Tilfælde.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Landphysicaten . .	1441	685	117	10	48
Ringerike og Modum	757	337	64	2	31
Numedal og Sandsvær	627	282	60	10	26
Hallingdal	571	206	48	4	13
Buskeruds Amt	3396	1510	289	26	118

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 40.

Selv mordere 3.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1886 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 44,5. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 11,8 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,2. — Af de nævnte 26 døde Barselkoner sees ifølge Medicinalberetningerne 7 at være døde af Barselfeber, 1 af Metrorrhagi ved Placenta prævia under Vendingsforsøg, 1 af tilbageholdt Efterbyrd (uden at Læge tilkaldtes), og 2 uforløste, af disse den ene rimeligvis af Ruptura uteri (Schjong, Tilfældet omtales iøvrigt ikke nøiere, og Læge synes ikke

at have været tilstede), den anden, i Nore Præstegjeld, efter 5—6 Døgn's Fødselsarbeide, som det syntes, af Udtømmelse af Kræfterne; Jordemoder blev her hentet paa 5te Døgn men fandt ved sin Ankomst Konens Kræfter saa medtagne, at Døden med Vished kunde antages at ville indtræde, forinden den 7 à 8 Mile borte boende Læge kunde komme tilstede, hvorfor heller intet Bud afsendtes; Fosterhovedet fremdreves vel nogle Timer efter Jordemoderens Ankomst, men Extraction af Kroppen lod sig ikke fuldbringe (Støren). Med Hensyn til hvor lang Tid efter Forløsningen Døden indtraadte, sees 2 at være døde inden 1 Døgn efter og 7 respective 4, 5, 6, 9, 12 og 14 Dage samt 4 Uger efter; for 4 andre anføres derhos Døden at være indtraadt inden 8 Dage efter.

Om **Sygehusene**, nemlig Amtssygehuset og Drammens Byes Sygehus, henvises til Sygehuslisten.

Amtets 4 **Apotheker**, hvoraf to i Drammen, et i Hønefossen og et paa Kongsberg, fandtes ved Visitationen i Orden; Personalet paa sidstnævnte bestod, foruden Apothekeren, alene af en Discipel.

Badeindretninger. St. Olavs Badeanstalt paa Modum besøgte i dette Aar af 50 egentlige Curgjæster, af hvilke 37

helbrededes eller betydelig bedredes, 8 bedredes noget og 4 afreiste uhelbredede; en gammel svagelig Patient med Tarmsaar døde af Cholerine; der toges i Alt ved Anstalten 1638 Bad, hvoraf 1565 af de nævnte 50 Curgjæster. Af Badeindretninger iøvrigt inden Amtet fandtes paa Kongsberg et til kolde Styrtebad og varme Karbad, i Drammen et nyt opført Strømbad og ellers rundt i Landdistrikterne adskillige smaa private Styrtebad.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Buskeruds Landphysicat: 6 Læger, hvoraf fire i Drammen, en paa Eker og en i Lier. 14 Jordemødre, hvoraf syv i Drammen (1 Post paa Eker derhos ledig); 5 Hjælpevaccinatorer.
2. Ringerike og Modums Distrikt: 3 Læger, hvoraf en paa Modum, en i Hønefossen og en i Norderhou. 8 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatorer.
3. Numedal og Sandsværs Distrikt: 3 Læger, alle boende paa Kongsberg; 9 Jordemødre, hvoraf sex fast ansatte; 9 Hjælpevaccinatorer.
4. Hallingdals Distrikt: 1 Læge, boende i Næs. 5 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatorer.

VII. Jarlsberg og Laurvigs Amt.

Sundhedstilstanden betegnes som særdeles tilfredsstillende, og sees bort fra de hvert Aar til enkelte Tider hyppigere forekommende catarrhalske, rheumatiske og gastriske Affectioner, angives ingen acut Sygdom at have opnaaet nogen synderlig Udstrækning. **Dødligheden** synes dog snarere at have været noget over end under det sædvanlige Forhold; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde nemlig 1354, hvilket i Sammenligning med Aarene 1858 og 1857, da der døde respective 1304 og 1228 Individuer, udviser en Overvægt af 3,8 og 10,3 pCt. Sammenlignet med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 viser derimod Dødligheden i 1859 sig saa ubetydelig større, at den, naar Hensyn tages til den forøgede Folkemængde, i det Mindste kan betegnes som middels.

Sygdomsconstitutionen var i det Hele uden bestemt Præg, vexlende efter Aarstiderne. Det overveiende Flertal af Sygdomstilfælde var imidlertid i Aarets første og sidste Maaneder af catarrhalsk-rheumatisk, om Sommeren af gastrisk Natur. Saavel Nervefeber som Lungebetændelse forekom temmelig sjelden.

Af **Nervefeber** ere i Alt anmeldte 129 Tilfælde med 14

Dødsfald, nemlig fra Landphysicaten 110 med 12 Dødsfald og fra Laurvigs Distrikt 19 med 2 Dødsfald. En Læge angiver derhos at have behandlet enkelte, ikke nøiere angivne Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig. Sygdommen optraadte til dels som smaa begrænsede Epidemier, saaledes i Januar og Februar paa et Par Nabogaarde i Stokke Præstegjeld, hvor af 6 Angrebne 1 døde; i Marts, April og Mai paa nogle Pladse under en Gaard i Skouger, med 18 Tilfælde, hvoraf 1 dødligt, samt i September paa en Gaard i Wivestad, hvor de Angrebne, 6 i Antal, alle helbrededes. Characteren var her, ligesom i Stokke, abdominal, hvorimod Epidemien i Skouger, der behandledes af Landphysicus i Buskerud og allerede er omtalt under Beskrivelsen af Buskeruds Amt, udmærkede sig, foruden i flere Tilfælde med tydeligt Exanthem, tillige hos de fleste Syge med stærkt udtalte Cerebralphenomener. I Laurvigs Distrikt viste Nervefeber sig fra Marts til November oftere i Brunlaugnes og Hedrum, i Regelen med abdominal Character og ikke sjelden tydelig smitsom; Distriktslægen nævner 16 Behandlede og 2 Døde i disse Præstegjelde. Udenfor de ovennævnte Steder forekom Sygdommen næsten kun sporadisk, hyppigst som det synes

paa Horten og i Tønsberg med Omegn samt med Hensyn til Tiden fornemlig i August og September, sjeldnest i Juli og Januar.

Barselseber synes ved at dømme efter de behandlede Tilfældes Antal at have været hyppigere end i de nærmest foregaaende Aar. Landphysicats Læger opgive saaledes 43 Tilfælde deraf med 12 Dødsfald, og Lægerne i Laurvigs Distrikt ligesaa 4, alle med ugunstigt Forløb. De fleste Tilfælde sees at være indtrufne for et Par Læger i Tønsberg og Holmestrand, men med liden Mortalitet, idet af tilsammen 22 kun 2 endte dødlige (Hasberg, Schjander); næst disse nævner en Læge i Sande Præstegjeld de fleste Behandlede, nemlig 6, hvoraf 4 døde.

Børnekopper forekom enkeltvis paa forskellige Steder, men uden at vinde nogen Udbredning. Sygdommen indførtes saaledes i April til Frederiksværn ved en Reisende fra Sarpsborg, og i de paafølgende Maaneder indtraf her 5 Tilfælde, 1 i Laurvig samt 3 i Brunlaugnes, tilsammen 9 i Laurvigs Distrikt, alle paa et nær hos tidligere Vaccinerede; Ingen døde. I Landphysicats anmeldtes i Mai og Juni 2 Tilfælde paa Nøtterø, 2 i Borre og 2 i Sande, til hvilke Steder Smitten var indbragt dels fra Smaalenene dels fra Frederiksværn; de Angrebne vare alle voxne Individuer og overstode heldigen Sygdommen, der hos et Par optraadte som Variolæ confluentes, hos de Øvrige som Varioloides.

Vandkopper omtales af flere Læger, men kun som sjeldnere forekommende; af 30 anmeldte Tilfælde ere 19 opgivne fra Lægerne paa Horten.

Skarlagensfeber viste sig paa forskellige Steder, dog uden at opnaa nogen synderlig Betydning. Fra Landphysicats nævnes i Alt 60 Tilfælde med 4 Dødsfald, hvoraf 2 for Januar, 11 for Februar, 9 for Marts, 12 for April, 18 for Mai og de øvrige 8 fordelte paa de tilbageværende 7 Maaneder med Undtagelse af Juli og October, der intet Tilfælde udvise. 40 af de nævnte Tilfælde tilhørte Horten og Tønsberg med Omegn. Af Laurvigs Distrikt forekom Skarlagensfeber i sidste Kvartal epidemisk i Laurvig, men godartet, saa intet Dødsfald var Lægerne bekjendt. Diphtherisk Svælgbetændelse iagttoges undertiden som Complication.

Af **Mæslinger** nævnes 4 Tilfælde fra Stokke Præstegjeld og 1 fra Sande.

Kighoste forekom i sidste Halvaar sporadisk i Landphysicats, fornemlig som det synes paa Horten, hvis Læger anføre 24 Behandlede og 3 Døde af denne Sygdom. Udenfor Horten indtraf enkelte Tilfælde i Hof, Ramnes samt mod Aarets Slutning i Holmestrand.

Af **diphtheriske Affectioner** var Strubehoste ikke ganske sjelden. Der nævnes i Alt 48 Tilfælde af samme med 26 Dødsfald, nemlig fra Laurvig 6 med 4 Dødsfald, fra San-

defjord 1, dødlige, fra Tønsberg 4 med 3 Dødsfald, fra Horten 16 med 7 Dødsfald, fra Holmestrand 4 med 3 Dødsfald, fra Svelvig 2, helbredede, samt fra Præstegjeldene Sande, Stokke og Hof tilsammen 15 med 8 Dødsfald. Exsudativ Svælgbetændelse var mindre hyppig, for det Meste endog kun ganske sporadisk i sin Optraeden. De fleste Tilfælde kom til Behandling paa Horten, nemlig 17 med 4 Dødsfald; iøvrigt er de Anmeldtes Antal meget ringe. 6 Individuer sees i Alt at være døde deraf. Med Hensyn til Behandlingen angive Lægerne Rønne og Bolstad at have anvendt Pensling med Helvedessten, store Doser af Chloras kalicus, irriterende Omslag om Halsen samt ved Affection af Larynx tillige Brækmidler.

Enkelte Tilfælde af **Kusma** nævnes fra Horten og Sande Præstegjeld.

Catarrhalske Sygdomme vare som sædvanligt af alle de hyppigste, men angives dog ikke at være optraadte med epidemisk Character. Under Benævnelserne Catarrh, Catarrhalfeber, Angina og Bronchit anføre 8 Læger i Landphysicats at have tilseet 1125 Tilfælde eller omtrent 15 pCt. af samtlige paa deres Sygelisten opførte, 7627 (Aaret forud ligesaa 7 Læger 1012 Tilfælde eller omtrent 18 pCt. af det hele Antal). Paa Horten, hvorfra i det Hele det største Sygeantal er opført, nemlig 3642, var Procentforholdet 18,9, medens det Aaret forud, da der sammesteds behandledes 3478 Syge, opgik til 21,5. I Forhold til andre Sygdomme synes saaledes de catarrhalske at have været noget sjeldnere i 1859 end i 1858, hvorimod de sammenlignede sig imellem i begge Aar kunne antages at have været omtrent lige hyppige. Betræffende den større og mindre Hyppighed til forskellige Tider paa Aaret sees blandt 803 af de ovenfor nævnte 1125 Tilfælde 88 at være indtrufne i Januar, 97 i Februar, 102 i Marts, 82 i April, 68 i Mai, 36 i Juni, 79 i Juli, 34 i August, 29 i September, 44 i October, 57 i November og 87 i December.

Lungebetændelse forekom noget sjeldnere end Aaret forud, iøvrigt optrædende som sædvanligt især i Maanederne Marts, April og Mai, hvorimod Fordelingen over den øvrige Tid af Aaret synes noget mere ligelig end almindeligt. Af 125 Tilfælde, for hvem Tiden, da Sygdommen begyndte, er angiven, indtraf 13 i Januar, 8 i Februar, 18 i hver af Maanederne Marts og April, 19 i Mai, 9 i Juni, 4 i Juli, 6 i August, 10 i September, 5 i October, 7 i November og 8 i December. For det hele Amt opgive i Alt 16 Læger 235 Tilfælde med 31 Dødsfald, hvoraf for Landphysicats 185 med 24 Dødsfald og for Laurvigs Distrikt 50 med 7 Dødsfald; 2 Læger her anføre derhos tilsammen 4 Døde men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. (Aaret forud opgaves for det hele Amt af 21 Læger 328 Tilfælde med 38 Dødsfald).

I Henseende til Betændelsens Sæde angive 2 Læger blandt 22 Patienter at have iagttaget den 11 Gange i høire Lunge, 9 Gange i venstre og 2 Gange i begge Lunger (Leegaard, Poulsson). Af **Pleurit** ere fra 7 Læger anmeldte 36 Tilfælde med 2 Dødsfald.

Rheumatiske Affectioner frembøde intet Særegt i sin Optræden. 6 Læger i Landphysicaten opføre under Benævnelserne acut Rheumatisme og Ledderheumatisme 38 Tilfælde og under Benævnelserne Rheumatisme og chronisk Rheumatisme 349 Tilfælde, deraf respective 11 og 242 fra Horten.

Koldfeber forekom som sædvanligt især hos Søfolk, der havde paadraget sig Sygdommen i Udlandet fornemlig i Holland; dog nævnes ogsaa enkelte Tilfælde, som vare opstaaede paa selve Stedet, saaledes navnlig i Tønsberg og Laurvig. I Alt ere af 11 Læger anmeldte 131 Tilfælde, hvoraf 36 af en Læge i Tønsberg og 41 af en i Stokke Præstegjeld. Sygdommen optraadte almindelig med tertian Typus, undertiden med quotidian eller quartan; den veg i Regelen let for Behandling med Chinin, men recidiverede ofte. Et Tilfælde af typhøs Character, hos en Sømand, endte dødlig.

Gastriske Sygdomme betegnes i det Hele som ikke ualmindelige (Lorentzen, Leegaard); dog vil en Læge i Holmestrand have fundet dem sjeldne, selv under den varme Sommertid (D. Wejdemann). Søges Forholdet belyst ved en Sammenligning af de behandlede Tilfældes Antal i dette og de nærmest foregaaende 2 Aar, sees efternævnte 6 Læger i hvert af de 3 Aar at have behandlet for Diarrhoe og Cholera:

	i 1857.	i 1858.	i 1859.
Rønne og Bolstad . .	228	179	232
Bonnevie	37	36	71
Hasberg	101	61	73
Schjander	31	20	22
Kahrs	41	12	21
	438	308	419.

Den gastriske Sygdomsconstitution synes efter denne Fremstilling med temmelig megen Vished at kunne antages stærkere udtalt i 1859 end i 1858, derimod maaske noget svagere end i 1857. Foruden Diarrhoe og Cholera forekom i 1859 tillige en Del Tilfælde af **Blodgang**, for det Meste af sporadisk Character. Alene paa et enkelt Sted i Brunlaugnes herskede fra Slutningen af Juli til Begyndelsen af October en let Epidem af denne Sygdom, oprindelig maaske hidbragt fra Kragerø Lægedistrikt, hvor den først Angrebne en 2 á 3 Uger iforveien havde opholdt sig. Distriktslægen behandlede i Alt 19 Syge, hvoraf et $\frac{1}{2}$ Aar gammelt Barn døde. Af sporadiske Blodgangstilfælde ere anmeldte 2 fra

Sandefjord, 3 fra Horten, 13 fra Stokke Præstegjeld, 2 fra Hof, 3 fra Sande og 2 fra Waale, tilsammen 25, hvoraf 1 endte dødlig; 1 indtraf i Februar, 1 i Marts, 4 i April, 5 i Mai, 1 i Juli, 10 i August—September, 1 i October og 2 i December. Et af de nævnte Tilfælde i Sande Præstegjeld indtraf i August hos en Pige paa en Gaard, hvis Eier faa Dage forud var hjemkommen fra et længre Ophold i Kragerø (A. Backer).

Af **Skjørbug** er anmeldt 1 Tilfælde fra Stokke Præstegjeld.

For **Syphilis** indkom paa Amtssygehuset 38 Individuer, saertlige lidende af secundære Tilfælde (Aaret forud indkom 39); 7 laa tilbage fra det foregaaende Aar, og af samtlige 45 Behandlede udskreves 42 helbredede og døde 2, nemlig et atrophisk Spædbarn af Eclamsi og en Kone af Hydrops, saa at kun 1 laa tilbage til det paatølgende Aar. Liggedagenes Antal udgjorde 1983 eller for hver Udskreven 45,1 Dag. Udenfor Sygehus opgive 11 Læger at have behandlet 48 dels primære, dels secundære Tilfælde, hvoraf 11 anmeldte af en Læge i Aasgaardstrand og 10 af Distriktslægen i Laurvig. For **Gonorrhoe** behandlede paa Amtssygehuset 3 Individuer, og ligesaa i privat Praxis af 7 Læger 36. **Radesyge** sees alene at være behandlet paa Amtssygehuset, hvor 4 Tilfælde deraf indlagdes i Aarets Løb.

Fnat betegnes fra Landphysicaten som yderst sjældent i de nedre til Søen grændsende Præstegjelde; i de indre Bygder var det vel at træffe, men kun sparsomt, og Almuen søgte i Almindelighed strax Raad mod samme.

Kjertelsyge omtales fra Landphysicaten som i enkelte Egne temmelig udbredt (Bodom, i Svelvig), i andre som mindre paafaldende hyppig (A. Backer, i Sande Præstegjeld). En Læge i Holmestrand erklærer Sygdommen for at have været sjeldnere i dette end i de nærmest foregaaende Aar. Af Distriktslægen i Laurvig henregnes den til de sædvanligst forekommende Affectioner.

Svindot synes ogsaa i dette Aar af alle Sygdomme at have krævet de fleste Ofre. Blandt 397 paa 17 Lægers Mortalitetslister opførte Dødsfald sees 81, eller 20,4 pCt., at være bevirkede deraf. Af de Døde er Kjønnen opgivet for 79, nemlig 40 af Mandkjøn og 39 af Kvindekjøn, samt Alderen for 48, nemlig 2 under 5 Aar, 4 mellem 5—10 Aar, 1 mellem 10—20 Aar, 7 mellem 20—30 Aar, 14 mellem 30—40 Aar, 14 mellem 40—50 Aar, 5 mellem 50—60 Aar og 1 mellem 60—70 Aar.

Af **Blegsot** opgive 6 Læger i Byerne Tønsberg, Aasgaardstrand, Horten og Holmestrand at have behandlet 55 Tilfælde, hvoraf 21 i Tønsberg og Omegn. Af Lægerne i Landdistriktet nævner en i Stokke Præstegjeld 42, hvoraf 5 hos Individuer af Mandkjønnet, og en i Hof 25.

Cardialgi var fremdeles lige hyppig. En Læge i Holmestrand anser endog Sygdommen for at være almindeligere end før, ligesom han oftere vil have seet den fremkaldt ved Misbrug af koghed Kaffe og ikke sjelden at ende med Desorganisationer i Underlivet (D. Wejdemann). I Hof og Laurdal syntes Cardialgi at træffes hyppigst i Maanederne Juli, August og September, maaske paa Grund af det strængere Arbeide i Aannetiderne og fordi Kosten, medens Kreaturerne ere tilfjelds, næsten udelukkende bestaar af Spegemad samt sur og bedærvet Melk eller daarligt Øl (Kahrs). Ogsaa Misbrug af Skraatobak antages at bidrage til at fremkalde og underholde denne Sygdom, og i flere Tilfælde var Helbredelse opnaaet ved at den Syge afstod fra videre Brug deraf (Lorentzen).

Af **Drankersygdomme** nævnes fra Horten 4 Tilfælde af Drankergalskab og 1 af Alcoholismus chronicus.

Forskjellige Tilfælde. Compagnichirurg Bonnevie paa Horten omtaler en 3aars gammel Dreng, der blev overkjørt af en 4hjulet fuldlæstet Vogn uden at tilføies nogen synderlig Skade, skjønt Hjulet gik lige over Underlivet. Lægerne Rønne og Bolstad sammesteds anføre 5 Forgiftningstilfælde ved Kulgas, 1 ved Kalilud og 1 ved Farver i et Farveskrin, alle med gunstigt Forløb; endvidere 2 Tilfælde af Nedsynkning af fremmede Legemer, i det ene et Stykke af en Thekop, i det andet en Dopsko af en Stok, begge Dele afgik efter nogle Doser Oleum ricini — samt 1 Tilfælde af **Tetanus traumaticus**, helbredet under Brugen af Cognac. Den Syge var i dette Tilfælde en 70aarig, stor og musculos Arbeider, der otte Dage før han indlagdes paa Sygehuset, havde faaet et ubetydeligt Saar paa hoire Tømmelfinger. Ved Indlæggelsen bemærkedes stærk Trismus med toniske Kramper i alle Ansigtsmuscler, fornemlig Orbiculares palpebrarum og Levatores anguli oris; venstre Underextremitet var stiv og ubevægelig, hvorimod ingen Spænding sporedes i Nakkens og Halsens Muscler. Efter at Saaret var forbundet, og den Syge godt tildækket med Uldtæpper, ordineredes et Vinglas Cognac hver halve Time, hvormed fortsattes fra Kl. 9 om Aftenen til 4 om Morgen, da den Syge faldt i nogle Timers dyb Søvn, hvorunder Kramperne betydelig aftog. Remissionen vedvarede til om Eftermiddagen, da Trismus atter begyndte at tiltage, og Krampen i Extremiteten igjen at indfinde sig, hvorfor ogsaa Dosis af Cognac, der i Løbet af Dagen var formindsket til et Glas hver 2den Time, igjen forøgedes til den tidligere. Under lignende Remissioner og Exacerbationer i de paafølgende Dage aftog Sygdommen regelmæssig og var den 12te Dag fuldstændig hævet. Af Cognac brugtes i det Hele lidt over 3 Flasker, paa 6te Dag blev den seponeret og ombyttet med Æther, 30 Draaber 4—6 Gange daglig. Noget Tegn til Beruselse bemærkedes ikke den hele Tid.

Med Hensyn til **Veirlig** og meteorologiske Forholde betegnes, i Lægerne Rønnes og Bolstads Indberetning fra Horten, Aaret 1859 som i flere Henseender mærkeligt. Foruden ved sin høie Middeltemperatur af $+ 6,3^{\circ}$ R., i hvilken Henseende Aaret stod ved Siden af de 2 foregaaende, usædvanlig varme Aar, udmærkede det sig især ved Vinterens paa-faldende Mildhed. Den laveste Kuldegrad var i Januar $- 5^{\circ}$, i Februar $- 3^{\circ}$ og i Marts $- 6^{\circ}$, alle kun iagttagne enkelt eller nogle faa Gange, hvorimod Thermometret jævnlig viste Varmegrader. Sne havdes derfor saa godt som ikke, hvorimod Regn og Storme hørte til det Sædvanlige; de sidste angives endog i Heftighed og Hyppighed at have overgaaet Alt, hvad man kunde mindes selv for en længre Aarrække, og vare gjentagne Gange ledsagede af Torden og Lynild. Fra 16de til 18de April faldt et betydeligt Snelag, der imidlertid hurtig gik bort igjen. Den største Del af Mai var særdeles varm og tør, og denne Tørke vedvarede hele Juni, Juli og den første Halvdel af August, saa Vandmangelen blev endnu føleligere, end den havde været i de 2 foregaaende Aar. I Modsætning hertil var Eftersommeren og Høsten ligesaa fugtig som Sommeren havde været tør. Den første Kulde ytrede sig den 21de October ($- 2^{\circ}$), men gik hurtig over til voldsom Regn med Torden og Lynild. November var, ligesom den sidste Del af October, storm- og regnfuld, men mild; først den 30te sank Kviksølvet ned til $- 3$ à 4° . December var Aarets koldeste Maaned, paa Horten observeredes dog ikke over $- 9^{\circ}$, i Omegnen derimod $- 11$ à 12° , og bragte mod Slutningen temmelig megen Sne. Barometerstanden viste hele Aaret en mærkelig Stadighed. Middeltemperaturen og Middelbarometerstanden, beregnede efter 3 Gange daglig anstillede Observationer, vil sees af følgende fra de nævnte Lægers Indberetning hentede Fremstilling:

	Middel- temperatur.	Middel- barometerstand.
Januar . . .	$+ 1,5^{\circ}$ R.	28"
Februar . . .	$+ 1,5$	27" 10"
Marts . . .	$+ 2,7$	27" 8,6"
April . . .	$+ 3,1$	27" 11,3"
Mai . . .	$+ 10,6$	28" 3,3"
Juni . . .	$+ 13,9$	28" 1,3"
Juli . . .	$+ 14,7$	28" 3,0"
August . . .	$+ 13,1$	27" 3,8"
September . .	$+ 9,8$	28" 0,8"
October . . .	$+ 5,3$	27" 11,9"
November . .	$+ 2,0$	28" 0,7"
December . .	$- 2,0$	28" 0,0"
Hele Aaret . .	$+ 6,3^{\circ}$ R.	27" 11,6"

Om Befolkningens **hygiæniske Forholde** henviser Lægerne til sine tidligere Indberetninger. Alene betræffende Misbrug

af Spirituosa bemærkes fra Tønsberg og Horten, at uagtet Brændevin, bayersk Øl og forskellige tildels forfalskede Slags Vin endda nødes i rigeligere Maal end ønskeligt, vare dog Beruselser med deraf følgende Optrin mindre hyppige end før, ligesom en vaagnende Sands for Orden og bedre Stel umiskjendelig sporedes i Almuens Boliger, Levemaade og Beklædning (Lorentzen, Rønne, Bolstad). I Holmestrand syntes derimod Drukkenskab ingenlunde at være i Aftagende (D. Wejdemann).

Fattigsygepleien betegnes som i det Hele forsvarlig og god. Den besørgedes i de fleste Præstegjelde af private Læger, og særlig for Landphysicats Vedkommende sees dette at have været Tilfældet overalt undtagen i Andebu, Ramnes, Sem, Nøtterø og Tønsberg, hvor de fattige Syge tilsaas af Landphysicus. Lægehjælp angives i det Hele at søges temmelig jævnlig, men her som andetsteds ofte først altfor sent, saa Hjælp bliver umulig. For **Kvaksalveri** blev en Person anmeldt og dømt i Laurvigs Distrikt. — Af offentlige Foranstaltninger til Sundhedspleiens Fremme nævnes, at Sande Formandskab efter Forestilling fra Lægen bevilgede Bygdens Jordemoder 5 Spd. som Understøttelse til at holde Iglar, der tidligere havde maattet hentes fra Byerne, hvorved deres Brug faldt altfor kostbar for den Ubemidlede og Fattige (A. Backer).

De **Vaccineredes** Antal opgives til 2337. Vaccinationen udførtes i Frederiksværn af den der bosatte Underlæge ved Marinen, i Laurvig af Distriktslægen, i Tønsberg af Landphysicus, i Holmestrand og Svelvig med Strømmens Landsogn af private Læger.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 10, nemlig 3 Obduktioner af i Dølgemaal fødte Børn, 1 af et paa Stranden opskyllet Barnelig, 1 af et nyfødt Barn, der pludselig og ubemærket var død nogle Timer efter Fødselen, 1 af et omtrent halvtåarsgammelt Barn, hvis Død var indtruffen under mistænkelige Omstændigheder samt 1 af en Person med Brud af Hjerneskalen efter et Slagsmaal; 1 Undersøgelse af et sindssvagt Fruentimmer i anledning med hende bedreven Utugt, samt 2 Gange Undersøgelse af tilføjede Legemsbeskadigelser.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Distriktslægen i Laurvigs Distrikt tilsaa og afgav Erklæring om 10, af hvilke 6 indlagdes i Gaustad Asyl, deraf en for egen og de øvrige for offentlig Regning. Landphysicus tilsaa 7, af hvilke 2 indlagdes i Gaustad Asyl. I Holmestrand fandtes 4 uhelbredelige Sindssyge, hvoraf 2 forpleiedes for Fattigvæsenets Regning. Iøvrigt omtales kun et Par Tilfælde af Sindssygdom.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Underbinding af Arteria radialis; flere Gange Exarticulation af Fingre; 5 Extirpationer af forskellige Svulste, hvoraf en af Læbekræft

og en af Steatom i Brystkjertelen; 1 Amputation af Uvula; hos 3 Individuer Paracentesis abdominis, deraf hos en Kone gjentaget ni Gange; 1 Punction af Vandbrok med Indsprøitning af Jodopløsning, samt 1 Incision ved Atresia ani, hvor Rectum, der udmundede i Blæren, dog ikke kunde naaes, Barnet døde ni Dage gammelt.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger 26 Tangforretninger og 2 Perforationer. Indicationerne for Tangens Anvendelse vare i de fleste Tilfælde svage eller manglende Veer, enkelte Gange Bækkensnæverhed, mindre gunstigt Isseleie med Panden fortil, eller aftagende Hjertelyd hos Fosteret, i et Tilfælde Mani; over Halvparten af Mødrene kan antages at have været Førstefødende, ligesom 2 kunne sees at være døde, nemlig en af Mania puerperalis og en af Diarrhoe med tilstødende Metrorrhagi 14 Dage efter Forløsningen (efter en Beretning synes endnu et Par at være døde af senere tilstødende Barselseber); af Fostrene angives 20 som levende og 6 som dødfødte, to vare Tvillinger. Af Perforationerne foretoges den ene hos en 34aarig Førstefødende med noget forsnævret Bækken, Frugtvandet var afgaaet 2 à 3 Døgn forud, Fosteret bød sig for i Ansigtisleie og var ved Lægens første Ankomst levende, hvorfor Fødselen søgtes overladt til Naturen, men da Tegn til Liv efter nogen Tid ikke længre kunde mærkes og Konens Kræfter imidlertid vare medtagne, skredes efter forgjæves Forsøg med Tang til Perforation, hvorefter Hovedet ekstraheredes ved Kephalotribe, Konen kom sig hurtig (Schjander); ved den anden Perforation døde den Fødende uforløst, Obduktionen viste her et stærkt forsnævret, rachitisk Bækken, hvis Conjugata knapt maalte $2\frac{3}{8}$ Tomme; Læge blev først sent tilkaldt, og under den besværlige Forretning svandt Konens Kræfter i den Grad, at videre Forsøg paa at forløse hende ansaaes uforvarlige; ved Obduktionen fandtes Intestina omgivne af Pus (Tandberg).

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Jarlsbergs Landphysicat . . .	1805	881	143	13	74
Laurvigs Distrikt	1021	473	101	10	24
Jarlsberg og Laurvigs Amt .	2826	1354	244	23	98

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 43.

Selv mordere 12.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1472 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100: 47,9. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1: 11,6 og til Antallet af samt-

lige Døde = 1 : 5,5. — De nævnte 23 af Præsterne opgivne Døde paa Barselseng kunne næsten alle antages at have været tilseede af Læge. I de fra samtlige Amtets Læger indkomne Beretninger omtales nemlig i Alt 23 Dødsfald i Barselsengen, hvoraf alene 1 kan sees at være indtruffet efter Udløbet af den første, puerperale Maaned. Lades dette Dødsfald ude af Betragtning, sees af de øvrige 22 de fleste at være bevirkede af Barselfeber, nemlig 15, dernæst 2 af Eclamsi, 2 af Metrorrhagi, 1 af Mania puerperalis, 1 af Lungebetændelse og 1 i uforløst Tilstand efter forgjæves Forsøg paa Forløsning ved Kunstens Hjælp. Med Hensyn til Mortaliteten i det Hele taget opgive Landphysicats Læger Dødsarsagen i 302 Sygdomstilfælde med dødlig Udgang, og antages samtlige disse at tilhøre Landphysicaten, kjendes altsaa, selv uden Hensyn til de ved Ulykkestilfælde Omkomne, Dødsarsagen for hver 1 af 3 Døde. De fleste af disse Dødsfald falde paa følgende Sygdomme: Svindsot 63, Lungebetændelse 24, Strubehoste 21, Hjernebetændelse og acut Hjernevatersot tilsammen 17, Nervefeber 13, Barselfeber 12, organiske Feil i Underlivet ligesaa 12, Vatersot 11, acut og chronisk Bronchit tilsammen 11, Apoplexi 8, Kræft 7, samt Diphtherit og Krampe hos Børn hver 6.

Om Amtets 2 **Sygehuse**, nemlig Amtssygehuset i Tønsberg og det militære Sygehus i Carljohansværn, henvises til Sygehustabellen.

Foruden Amtets 4 tidligere **Apotheker** i Byerne Holmestrand, Horten, Tønsberg og Laurvig aabnedes i Januar Maaned det ved høieste Resolution af 26de August 1857 nyoprettede Apothek i Sandefjord. Samtlige Apotheker fandtes ved de i November og December foretagne Visitationer i Orden; Hortens Apothek, der nedbrændte i de sidste Dage af Juli, var desuden foreløbig visiteret i Begyndelsen af October. Personalet bestod, foruden vedkommende Apothekere, i Laurvig og paa Horten af en Medhjælper og en Discipel, i Sandefjord alene af en Discipel; for Apothekerne i Holmestrand og Tønsberg er Personalet ikke opgivet.

Sandefjords **Badeanstalt**, der ogsaa dette Aar havde modtaget flere Udvidninger og Forbedringer, besøgte af et temmelig betydeligt Antal Curgjæster. Efter Inspectorens

Opgivende havde Antallet af abonnerende Gjæster udgjort 471 (eller 91 flere end Aaret forud) og af Gratister 12; Ikke-Abonnenternes Antal ansloges efter en Sandsynlighedsberegning til 181, saa det hele Antal Badende kan ansættes til 664, heri ikke medregnet dem der alene benyttede Strømbad. 47 Gjæster vare fra Udlandet, nemlig 5 fra Sverige, 39 fra Danmark og 3 fra Tydskland. Der toges omtrent 25,000 Bad, hvoraf 13,000 Svovlbade. Ifølge ved Anstalten gjorte meteorologiske Iagttagelser udgjorde Regnmængden pr. □ Fod i Juni 0,63 Pot, i Juli 6 Potter, i August 4,75 Pot og i September indtil den 15de 5,75 Pot. Vindene vare af Badetidens 107 Dage: S. i 41 Dage, V. i 24, Ø i 21 og N. i 4; i 17 Dage var der Stille. I 72 Dage var Veiret klart, i 15 med Regn, den øvrige Tid skyet eller tykt. Lægerne Ebbesen og Winsnes behandlede ved Badet tilsammen 337 Patienter, hvoraf 48 helbrededes, 207 betydelig bedredes, 61 noget bedredes, 1 døde (af Volvulus) og 20 forbleve uhelbredede. De hyppigste Sygdomme vare chronisk Rheumatisme (59 af de nævnte 337 Patienter), Kjørtelsyge (39), Leddesygdomme (27), Leversygdom og Forstoppelse (hver 19), Neuralgi, Lamhed og nervøs Svækkelse (hver 18), chroniske Hudsygdomme (17), Arthritis (16) og Spinalirritation (13). — Badeindretningerne i Holmestrand og Laurvig, af hvilke den førstnævnte havde undergaaet betydelige Forbedringer, angives at være blevne godt besøgte, ligesaa Søbadet i Tønsberg. Paa Carljohansværns Sygehus fandtes et vel indrettet Kar- og Dampbad, og omkring i Landdistrikterne ligesom langs Kysten angives private Styrtebade og Søbade at blive mere og mere almindelige.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Jarlsbergs Landphysicat: 12 Læger, nemlig en i Svelvig, to i Holmestrand, tre paa Horten, to i Tønsberg, en i Aasgaardstrand, og en i hvert af Præstegjeldene Stokke, Hof og Sande. 20 Jordemødre, hvoraf 15 fast ansatte; 16 Hjælpevaccinatorer.
2. Laurvigs Distrikt: 8 Læger, hvoraf tre i Laurvig, to i Frederiksværn, to i Sandefjord og en paa Tjømo. 15 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatorer.

VIII. Bratsbergs Amt.

Sundhedstilstanden var i første Halvaar for det Meste god, i andet Halvaar derimod, og fornemlig indtil Udgangen af October Maaned, meget mislig paa Grund af en over næsten det hele Amt i mere og mindre Grad udbredt Blod-

gangsepidemi. Hvor denne især optraadte, fornemlig i hele Kragerø Lægedistrikt ligesom i flere Præstegjælde saavel i nedre som øvre Thelemarken, steg Sygeligheden derved til en Grad, som den nuværende Generation paa Stedet ikke kunde

mindes at have oplevet, og hvis Bekjæmpelse krævede extraordinære Foranstaltninger. Alene Tinn's Lægedistrikt blev forskaanet for Farsoten, og medens denne i de andre Distrikter optraadte paa det Stærkeste, var Sundhedstilstanden i Tinn saa god, at Befolkningen selv fandt det paafaldende sygdomsfrit, en Iagttagelse der har sit Tilsvarende i den af Lægerne i de øvrige Distrikter temmelig almindelig gjorte Erfaring om alle andre epidemiske Sygdommes Tilbagetræden, medens Blodgangsepidemien herskede. I denne Henseende synes alene en i Porsgrund fra Juli af optrædende Nervefeber-epidemi at danne en Undtagelse. Som Følge af den større og mere ondartede Sygelighed viser ogsaa **Dødligheden** sig betydelig, dog sees alene i tvende Præstegjelde, nemlig Kragerø's og Drangedals, de Dødes Antal at have overskredet de Fødtes (i førstnævnte med 71, i sidstnævnte med 95). Antallet af samtlige Døde opgives til 1940, eller 45,6 og 30,3 pCt. flere end i 1858 og 1857, da der døde respective 1332 og 1483. Sammenlignet med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55, da der døde i Gjennemsnit 1299 Mennesker aarlig, viser Dødligheden i 1859 sig 49,3 pCt. større end denne.

Sygdomsconstitutionen betegnes næsten enstemmig af Lægerne som stærkt gastrisk om Sommeren og Høsten. I første Halvaar ligesom ogsaa i Aarets Par sidste Maaneder kunde i Almindelighed intet bestemt Sygdomspræg paavises; catarrhalske Affectioner vare da de hyppigste, paa enkelte Steder forbundne med nogen Tilbøielighed til sthenisk Character, saaledes i Kragerø Distrikt, hvorfra dog den stheniske Sygdomsconstitution udtrykkelig angives langt svagere end Aaret forud. I Porsgrund gjorde den adynamiske Sygdomsconstitution sig stærkt gjældende i andet Halvaar.

Nervefeber forekom i Landphysicaterne oftere og til forskjellige Tider, hvorimod Sygdommen ellers var meget sjælden; i øvre kens vestfjeldske Distrikt ligesom i Tinn synes den endog at have været ganske ukendt i dette Aar. Af Landphysicus ere anmeldte 52 Tilfælde med 7 Dødsfald, deraf de fleste i Solum og Slemdal, paa hvilket første Sted der i Januar og Februar under den fra foregaaende Aar vedvarende Epidemi angrebes 15 Individuer og døde 2, medens Sygdommen i Slemdal tog sin Begyndelse i Mai og i de paafølgende Maaneder, væsentlig paa en enkelt Gaard, angreb 18 Personer, hvoraf 2 døde. I Skien indtraf af det nævnte Antal Tilfælde kun 2, begge med dødlig Udgang; en anden af Byens Læger bemærker dog, uden nøiere Opgivelse af Antallet, at have behandlet enkelte typhoide Febre dels af gastrisk, dels af cerebral Character. Den betydeligste Nervefeber-epidemi inden Amtet forefaldt i Porsgrund, hvor en lignende, men mindre Epidemi ogsaa var forekommen Aaret forud, dengang næsten udelukkende i Byens vestre, i

1859 derimod i dens østre Del. Af 5 i vestre Porsgrund i Januar og Februar indtrufne Tilfælde vare 4 at betragte som den sidste Rest af foregaaende Aars Epidemi, medens det femte, med dødlig Udgang, indtraf hos en Person, der kom syg hjem fra Fossum Jernværk. Den nye Epidemi i østre Porsgrund begyndte i de sidste Dage af Juni med 2 Tilfælde, hvorefter angrebes i Juli 18, i August 22, i September 13, i October 5, i November 4 og i December 2, tilsammen 66, nemlig 26 af Mandkøn i Alder fra 4 til 32 Aar, og 40 af Kvindekøn fra 3 til 65 Aar gamle; 5 døde. Characteren var dels abdominal, dels cerebral; Exanthem iagttoges aldrig; hos to Trediedele af de Syge indfandt sig Næseblødning, hos en enkelt Tarmblødning. Smitte var som oftest paaviselig; kun i fem Huse fandtes en enkelt Syg, medens der i de øvrige angrebes fra 2 til 5 Personer (A. Wetlesen). Fra Kragerø Distrikt anføres 7 Tilfælde, hvoraf 6 i Sandekedal og 1 hos en fra Udlandet hjemkommen Sømand; 4 af de Syge døde, deraf to forinden Lægehjælp blev søgt. Distriktslægen i nedre Thelemarken omtaler 3 Tilfælde, der helbrededes, og Distriktslægen i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 14 med 2 Dødsfald, nemlig 5 i Silgjord i April—Mai og 9 i Sauland i Juni og Juli. For det hele Amt kjendes saaledes et Antal af 147 Angrebne og 19 Døde af Nervefeber; blandt de Døde vare 8 af Mandkøn og 11 af Kvindekøn, ligesom med Hensyn til Alderen 2 under 5 Aar, 2 mellem 5—10 Aar, 4 mellem 10—20 Aar, 3 mellem 20—30 Aar, 2 mellem 30—40 Aar, 4 mellem 50—60 Aar samt 2 mellem 60—70 Aar.

Af **Barselfeber** nævnes tilsammen 13 Tilfælde, hvoraf 7 endte dødlig. Det største Antal er anmeldt af en Læge i Brevik, nemlig 6 med 2 Dødsfald. Et af Tilfældene angives at have hørt hjemme i Numedal. Under Benævnelsen Puerperalaffection opføres derhos fra Kragerø Distrikt 5 Tilfælde, hvoraf intet kan sees at have medført Døden.

Acute **exanthematisk Sygdomme** vare sjældne. Af Skarlagensfeber nævnes enkelte sporadiske Tilfælde fra Landphysicaterne og Kragerø, de fleste nok i Aarets sidste Maaneder. Vandkopper omtales alene fra Skien, hvor Sygdommen angives jævnlig at være forekommen i sidste Halvaar. Rosen iagttoges paa flere Steder, men til forskjellige Tider af Aaret og, som det synes, ikke hyppigere end almindeligt.

Kighoste, der i Løbet af de to foregaaende Aar efterhaanden havde udbredt sig over den største Del af Amtet, vedblev at herske ogsaa i første Halvdel af 1859, dog fornemlig kun i mere afsidesliggende Dalfører. Særlig nævnes i denne Henseende Drangedal, Nissedal og Moland, hvorimod Sygdommen i de lavere Egne af Amtet ligesom i Byerne synes at være forekommen sjældnere og tildels kun ganske sporadisk. Udover Vaaren og Sommeren angives den i Re-

gelen at være ophørt; blandt 104 af Lægerne i Kragerø, fornemlig i Drangedal behandlede Tilfælde falder intet paa Aarets fire sidste Maaneder, hvorimod omtrent Halyparten paa Marts alene. Characteren betegnes overalt som mild, hvorfor ogsaa Lægehjælp i flere Distrikter kun sjældnere paa kaldtes. Af Dødsfald ere kun et Par anførte.

Diphtheriske Affectioner tør antages at have været sjældne; de omtales alene fra Landphysicaten og nedre Thelemarkens Lægedistrikt. Landphysicus opgiver saaledes at have behandlet 6 Tilfælde af Laryngitis infantum, hvoraf 3 med dødlig Udgang, og 1 af exsudativ Svælgbetændelse, der helbrededes. En anden Læge i Skien iagttog de samme Affectioner Vaar og Høst, men anfører ikke Tilfældenes Antal. En Læge i Porsgrund behandlede i Juli, November og December 4 Børn for Strubehoste, hvoraf 1 døde, og Distriktslægen i nedre Thelemarken ligesaa i Juli og mod Aarets Slutning 6, hvoraf 3 døde, alle i Holdens Præstegjeld; Diphtherit forekom her til samme Tid, men uden at Nogen døde deraf. Fra Brevik angives Laryngit og Diphtherit at have været almindelige i Aarets første Maaneder, men altid gunstige i sit Forløb.

Af **Kusma** anfører en Læge i Skien at have behandlet nogle faa Tilfælde.

Catarrhalske Sygdomme vare, som allerede anført, temmelig almindelige i Aarets 4 å 5 første Maaneder, men synes iøvrigt ikke at have frembudt noget Særegt ved sin Optræden. Maanederne Marts, April og Mai nævnes i flere Beretninger som den Tid, da de forekom hyppigst.

Lungebetændelse maa, ved at dømme efter de behandlede Tilfældes Antal, antages at have været sjældnere end Aaret forud, hvilket ogsaa udtrykkelig anmærkes for Kragerø Distrikts Vedkommende, derimod i Sammenligning med 1857 noget hyppigere end i dette Aar. Udenfor Sygdommens, som sædvanligt, hyppigste Forekomst i Vaarmaanederne omtaler en Læge i Skien catarrhalsk-inflammatoriske Tilfælde som usædvanlig hyppige i sidste Kvartal og med temmelig stor Dødlighed blandt Børn og Gamle (Schaanning). Af de enkelte Læger opgiver Landphysicus 32 Behandlede og 4 Døde, en privat Læge i Porsgrund 23 B. 4 D., en privat Læge i Brevik 11 B., hvoraf Ingen døde, Lægerne i Kragerø 82 B. 10 D. af Pneumoni og Pleurit tilsammen, Distriktslægen i nedre Thelemarken 5 B., hvoraf Ingen døde, Distriktslægen i Tinn 5 B. 3 D. samt Distriktslægerne i øvre Thelemarkens øst- og vestfjeldske Distrikter respective 18 og 28 Behandlede, der alle helbrededes. For det hele Amt ere saaledes af 9 Læger anmeldte 204 Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 21 med dødlig Udgang. Med Hensyn til Sygdommens Forekomst til forskellige Tider paa Aaret sees blandt 123 af Lægerne i Kragerø, Porsgrund og øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt behand-

lede Tilfælde 17 at være indtrufne i Januar, 10 i Februar, 17 i Marts, 22 i April, 25 i Mai, 10 i Juni, 2 i Juli, 5 i August, 1 i September, 1 i October, 6 i November og 7 i December. Af 19 Døde vare 10 af Mandkjøn og 9 af Kvindkjøn, samt med Hensyn til Alder 1 under 5 Aar, 1 mellem 5—10 Aar, 1 mellem 20—30 Aar, 1 mellem 30—40 Aar, 1 mellem 40—50 Aar, 5 mellem 50—60 Aar, 4 mellem 60—70 Aar, 4 mellem 70—80 Aar og 1 over 80 Aar.

Acut Rheumatisme angives fra øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt at have været temmelig almindelig og oftere forbunden med Hjerteaffection; i de nærmest foregaaende Aar skal Sygdommen her have været meget sjelden. Fra de øvrige Distrikter nævnes flere eller færre Tilfælde deraf, saaledes af Landphysicus 5, af Distriktslægen i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 9 og af Distriktslægen i Tinn 7.

Af **Koldfeber** nævnes 9 Tilfælde fra Skien og 17 fra Kragerø, alle, saavidt det kan sees, opstaaede i Udlandet.

Som allerede fremhævet ved Beskrivelsen af den almindelige Sundhedstilstand hjemsøgt Bratsbergs Amt i dette Aar af en betydelig **Blodgangsepidemi**. Da imidlertid Lægerne Indberetninger om Sygdommen allerede fuldstændigen ere aftrykte i norsk Magazin for Lægevidenskaben (se sammes XIV Bind 3die, 4de og 11te Hefte), ligesom en af Departementets Expeditionschef for Medicinalvæsenet affattet orienterende Oversigt over den hele Epidemi der vil findes gjengiven, hidsættes paa dette Sted alene følgende korte Angivelse af dens Gang og Udbredning. Sygdommen tog sin Begyndelse i Sandekedal i de sidste Dage af Mai og skylder ifølge Lægerne Homann's og Hartwig's Beretning Smitte ved en fra England hjemkommen syg Matros sin Oprindelse. I Begyndelsen af Juni fandtes allerede flere Angrebne paa de om Udgangspunctet nærmest liggende Gaarde, men Udbredningen var dog i denne Maaned i det Hele ringere og indskrænket til Sandekedal og Drangedal. Først i Juli og især henimod Maanedens Midte og Slutning forplantede Sygdommen sig ogsaa til de tilgrændsende Bygder saavel i nedre som øvre Thelemarken, paa samme Tid som Byerne bleve næsten ganske forsvaarede. I Begyndelsen af September begyndte Epidemien at aftage og kunde i October ansees næsten overalt at være ophørt. Ved Aarets Udgang udgjorde de Angrebnes Antal, forsaavidt samme var kjendt, tilsammen 3453, hvoraf 552 vare døde*). Fordelingen paa de enkelte Byer og Præste-

*) I disse Summer ere medregnede 35 Angrebne og 3 Døde i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt, der ere anmeldte for Tidsrummet fra 15de December 1859 til 15de Februar 1860, men hvis nærmere Fordeling paa hvert af de tvende Aar ikke er angiven.

gjelde vil sees af følgende Fremstilling, hvor ogsaa er anført Folkemængden paa de respective Steder, saadan som den fandtes ved Tællingen i 1855:

Præstegjeld, Sogn eller By.	Folkemængde ved Udgangen af 1855.	Angrebne.	Angrebne af 1000 Indv. n.	Døde.	Døde af 100 Angrebne.
1. Af Kragerø Lægedistrikt:					
Kragerø By med Forstæder	3233	53	16,4	7	13,2
Sandekedal	4521	1047	231,6	199	19,0
Bamble Landdistrikt . .	3968	395	99,5	68	17,2
Drangedals Præstegjeld .	3106	649	209,0	141	21,7
2. Af Bratsbergs Landphysicat:					
Brevik By	1813	8	4,4	-	-
Eidangers Landdistrikt .	2273	15	6,6	6	40,0
Gjerpens Do.	4591	11	2,4	1	9,1
Solums Do.	4148	73	17,6	20	27,4
3. Af nedre Thelemarkens Distrikt:					
Flaa og Lunde Annexer til Bø	2371	415	175,0	45	10,8
Bø Hovedsogn	2512	16	6,4	1	6,3
Holdens Præstegjeld . .	2941	154	52,4	14	9,1
Saude Do.	3867	10	2,6	1	10,0
4. Af øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt:					
Silgjords Præstegjeld . .	3899	98	25,1	13	13,3
Hjærtals Do.	4280	35	8,2	-	-
5. Af øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt:					
Nissedals Præstegjeld . .	1816	195	107,4	26	13,3
Hvideseid Do.	3556	92	25,9	5	5,4
Mo Do.	1961	63	32,1	4	6,3
Molands Do.	1991	62	31,1	1	1,6
Laurdals Do.	1679	54	32,2	-	-
Vinje Do.	2750	8	2,9	-	-

Af Amtets samtlige Byer og Præstegjelde skulde saaledes Skien, Porsgrund, Stathelle og Langesund samt Præstegjeldene Slemdal, Hiterdal, Grandshered og Tinn eller Amtets østlige Grændsetrakter være gaaede frie. Fra Tinn nævnes dog 1 Tilfælde af Blodgang i Juli, og fra Hiterdal angives der, samtidig med den egentlige Blodgangsepidemi i Nabopræstegjeldene, at have hersket en lignende men saa mild Epidemi, at af omtrent 300 Angrebne alene 3 døde, hvorfor den ogsaa maaske nærmest bliver at betragte kun som et Udtryk af den almindelige gastriske Sygdomsconstitution, der i Sommermaanederne næsten overalt inden Amtet gav sig tilkjende ved en hel Del Diarrhøer og Choleriner.

Under Benævnelsen **Cholera** er anført 1 Tilfælde fra Porsgrund, der medførte Døden efter tre Dages Forløb. Den Syge, en 60aarig Mand, havde rimeligvis paadraget sig Sygdommen ved Uforsigtighed i sin Diæt.

Gulsot omtales fra Kragerø Distrikt som temmelig hyppig i Aarets første Maaneder; af i Alt 33 behandlede Til-

fælde indtraf 8 i Januar, 9 i Februar og 7 i Marts. De viste sig paa de forskjelligste Steder af Distriktet og vare i Almindelighed meget godartede.

Af **Skjorbug** anføres fra Tinn 3 Tilfælde i Juli Maaned, alle indtrufne i samme Familie.

For **Syphilis** indkom paa Amtssygehuset 3 Individder med primære og 7 med secundære Tilfælde; 4 Syge laa tilbage fra det foregaaende Aar, og af samtlige 14 Behandlede udskreves 6 helbredede og 1 uhelbredet, ligesom 1 døde (af chronisk Bronchit). Liggedagenes Antal var 1857 eller for hver Udskreven 232,1 Dag. Sammesteds behandledes 6 Tilfælde af **Radesyge**, hvoraf 2 indkomne i dette Aar. Udenfor Sygehus opgive Landphysicus og en privat Læge i Skien at have behandlet tilsammen 5 Individder for Syphilis, en Læge i Porsgrund ligesaa 3 og Lægerne i Kragerø 4. I de øvrige Egne af Amtet synes Sygdommen ikke at være forekommen, navnlig bemærkes dette fra Tinn og øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt. Af **Gonorrhoe** anføre 5 Læger i Landphysicetet og Kragerø tilsammen 8 Tilfælde.

Af **chroniske Hudsygdomme** var Fnat fremdeles hyppigt i øvre Thelemarken. Sygdommen betegnes tildels som lidet paaagtet af Almuen, og selv hvor Raad jævnligere søgtes for samme, lagde den herskende Ligeegyldighed for Smitte en væsentlig Hindring for Udryddelsen. I de sydligere Egne af Amtet var Fnat derimod dels i stærkt Aftagende, dels næsten ganske forsvundet; Lægerne i Kragerø anføre saaledes i dette Aar ikke at have haft noget Tilfælde deraf under Behandling. For Skurv behandledes paa Amtssygehuset 33 Individder med 3727 Forpleiningsdage.

En ogsaa i tidligere Beretninger omtalt **spedalsk** Pige i Hiterdal levede fremdeles.

I den hyppige Forekomst af **Kjertelsyge** og **Svindset** sees ingen Forandring at være indtraadt. Af den førstnævnte Sygdom behandlede Lægerne i Kragerø 53 Tilfælde, ligesom ogsaa 1 af Struma og 5 af Rachitis. Lades ved Bestemmelsen af Svindsots Hyppighed som Dødsårsag ligeoverfor andre Sygdomme de af Blodgang Døde ude af Betragtning, sees blandt 271 af 7 Læger anmeldte Dødsfald 41 — eller 15,1 pCt. — at være bevirkede deraf. For Kragerø og Sandekedal alene, fra hvilke Steder Opgaverne omfatte alle i Aarets Løb indtrufne Dødsfald, er Forholdet (ligeledes naar der ikke tages Hensyn til de af Blodgang Døde) 13 af 117 eller 11,1 pCt. Med Hensyn til Sygdommens Aarsagsforholde antoges den oftere begrundet i foregaaende forsmøt Lungebetændelser (Thomesen), hvorhos dog ogsaa de climatiske Forholde tillægges særlig Betydning. Distriktslægen i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt vil saaledes have fleraarig Erfaring for, at Svindsot hos indflyttede Personer med Anlæg til Syg-

dommen gjerne antager en meget hurtig Udvikling og Gang (Bakke).

Blegsot betegnes som mere og mindre hyppig; en Læge i Skien tror i de senere Aar at have fundet Sygdommen noget sjeldnere end forhen (Bentzen). Den hyppige Misbrug af Aareladninger anføres fra øvre Thelemarken oftere at fremkalde Anæmi med forskjellige nervøse Affectioner; ogsaa Menstruationsuordener vare sammesteds meget almindelige og tilskrives for den største Del Fruentimmernes uhensigtsmæssige Klædedragt samt den Omstændighed, at de jævnlig maa gaa vaade paa Fødderne; hvor Dragten var bleven bedre, angives ogsaa disse Affectioner at være blevne langt sjeldnere, saaledes i enkelte Egne af det vestfjeldske Lægedistrikt, hvor Brugen af Benklæder var bleven almindeligere end før.

Den hyppige Forekomst af **Cardialgi** og tildels Ormsygdom fremhæves ogsaa i Beretningerne for dette Aar. I enkelte Egne af øvre Thelemarken var, fornemlig i Sommermaanederne, den førstnævnte Affection saa almindelig, at forholdsvis kun Faa kunde siges ganske frie (Bakke); ved Fossum Jernværk iagttoges den især blandt Arbeiderne i Støberiet.

Af **Drankersygdomme** nævner Landphysicus 2 Tilfælde af Drankergalskab og 1 af Alcoholismus chronicus, Lægerne i Kragerø ligesaa 2 af Alcoholismus acutus, deraf 1 med dødelig Udgang, og 10 af Alcoholismus chronicus.

Af sjeldnere **sporadiske Tilfælde** omtaler Privatlæge Bentzen i Skien et af chronisk Arsenikforgiftning. En Familie med 3 Børn, hvoraf det yngste tre Fjerdingaar gammelt, var om Høsten efter at være flyttet ind i et nyt Logi begyndt stadig at skranke. De tvende ældste Børn, som daglig vare ude, holdt sig endda taalelig friske med Undtagelse af at de bleve paafaldende blege og magre, hvorimod Moderen og det yngste Barn befandt sig stadig ilde. Det Sidste blev fra Dag til Dag mattere og blegere, tabte Madlysten, fik af og til Brækninger ligesom ogsaa afvexlende løs og træg Afføring. Hovedet kjendtes hedt, og den store Fontanelle stod betydelig udspændt. Samtidig afmagredes det i en forbausende Grad, hvilket ogsaa skjønt mindre stærkt var Tilfældet med Moderen. Nogen Lidelse i et bestemt Organ lod sig ikke paavise, og Tilfældet syntes i nogen Tid uforklarligt, indtil Lægens Mistanke faldt paa det stærkt grønne Tapet i Barnekammeret, der dog ved Undersøgelsen viste sig ikke at indeholde Arsenik. Derimod vare Væggene i Sideværelset, som kun ved en ganske tynd Bordvæg var adskilt fra Barnekammeret og derhos havde Dør ind til dette, malede med Vandfarve af Schweinfurtergrønt, der indeholdt Arsenik i Mængde. Solskinnet og Rystningen af den tynde Skillevej, naar Døren i samme aabnedes og lukkedes, kunde især antages at have løsnet Malingen, der saaledes som fint Støv

førtes om i Værelserne. Familien blev strax paalagt at flytte ind i et andet Værelse, og 3 á 4 Maaneder efter vare Alle, selv det yngste, stærkest angrebne Barn, fuldkommen friske og raske.

Veirliget skildres fra alle Distrikter som meget forskelligt fra det sædvanlige. Efter en særdeles mild og næsten sneløs Vinter med jævnlige vestlige Vinde indtraadte Vaaren tidlig og med gode Udsigter for Aarsvæxten. Disse bleve dog ikke af lang Varighed; thi snart efter begyndte en ødelæggende Tørke, der vedvarede saa godt som uafbrudt til langt ud i August, og samtidig med at forkue al Vegetation, tillige bevirkede en paa mange Steder i høi Grad følelig Vandmangel. Temperaturen var tillige meget høi, og denne Omstændighed i Forbindelse med Drikkevandets slette Beskaffenhed antages af flere Læger i væsentlig Mon at have bidraget til at fremkalde den om Sommeren saa almindelige Gastricisme. Med Hensyn til Afgrøden var Aaret for flere Egne af Amtet et fuldstændigt Misvæxtaar.

I Befolkningens **Levemaade** og hygiæniske Forholde synes efter de korte Bemærkninger derom, som Lægernes Beretninger for dette Aar indeholde, ingen mærkelig Forandring at være indtraadt. Misbrug af spirituøse Drikke var, hvad den egentlige Brændevinsdrik angik, fremdeles i Aftagende, hvorimod Nydelsen af bayersk Øl og Frugtvin i enkelte Egne var stegen til en utrolig Grad. Fra øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt angives dog selv Øldrikningen at være bleven betydelig indskrænket, efterat Udsælgerne vare ilagte Skat, og i det Hele betegnes Ædruelighedstilstanden der som meget god. Kaffe nødes derimod ofte i Overmaal.

Fattigsygepleien udførtes, ligesom tidligere, i Porsgrund og Brevik med Bamble af de derværende private Læger, overalt ellers af Embedslægerne. Landphysicus behandlede, foruden flere, der kun en enkelt Gang søgte Raad for lettere Tilfælde, i Alt 58 fattige Syge, hvoraf 27 i Skien og 31 paa Landet; Distriktslægen i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt ligesaa 88, hvoraf 60 i Silgjord og 28 i Hjærtal, Distriktslægen i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt 103 og Distriktslægen i Tinn 85 fattige Syge (paa sidstnævnte Sted med en Udgift til Medicin af 27 Spd. 105 Skill). Fra øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt fremhæves rosende Communernes Humanitet og Beredvillighed til at søge Lægehjælp for sine fattige Syge. **Kvaksalveri** gav ingen Anledning til Paatale; derimod anføres ogsaa fra dette Amt Exempler paa, at Syge ere reiste til den tidligere omtalte Underdoctor i Bærum, saaledes en Mand fra Tinn med Diabetes mellitus, der af vedkommende Læge var tilraadet at lægge sig ind paa

Rigshospitalet, men i det Sted søgte til Bærum, hvorfra han kom tilbage 14 Dage efter netop tidsnok for at kunne dø i Hjemmet. — I nedre Thelemarkens Distrikt blev en Jordermoder anmeldt for Amtet, for at have ved en Forløsning anvendt en Fødselshjælp, hun ikke forstod, og derved muligens bevirket Moderens nogle Dage efter indtrufne Død.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 1915 eller ikke ubetydelig mindre end i de nærmest foregaaende Aar. Paa Grund af den udbrudte Blodgangsepidemi blev nemlig Vaccinationen paa enkelte Steder aldeles ikke sat igang, saaledes i Brevik, Bamble og Drangedal, paa andre igjen indstillet efterat være begyndt, nemlig i Sandekedal og Silgjords Hovedsogn. I Hovin Annexsogn til Grandshered fandtes saa faa Børn, der ikke vare vaccinerede, at af denne Grund ingen Vaccination der blev foretaget. I Skien og Kragerø udførtes den af Læger.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 5, nemlig 1 Obduction af en Mand, der fandtes at have hængt sig, 1 af et i Søen fundet Fosterlig, 1 Undersøgelse af en Del i en Skov fundne Menneskeben, 1 af et i en Stenrøs fundet Barneskelet samt 1 Undersøgelse af en Pige, der mistænktes for Barnefødsel i Dølgemaal.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Lægerne i Skien behandlede tilsammen 6 Syge, hvoraf 3 indlagdes i Gaustad Asyl, medens 1 helbrededes og 2 bedredes i Hjemmet; Landphysicus tilsaa derhos samtlige Sindssyge inden Distriktet, som forpleiedes paa Amtets Regning. Lægerne i Kragerø tilsaa og tildels behandlede 31, hvoraf enkelte dog i dette Aar vare friske og alene bleve tilseede paa Grund af tidligere Anfald; 27 vare i det Hele tidligere angrebne og kun 4 for første Gang i dette Aar; 6 henlaa en kortere eller længre Tid af Aaret paa Gaustad. Fra nedre Thelemarkens Distrikt angives at være tilkomne 4 Sindssyge, der alle indlagdes i det nævnte Asyl. I øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt forpleiedes 27 Sindssyge paa Amtets og vedkommende Fattigvæsens Regning, i det østfjeldske Distrikt ligesaa 17, hvoraf 12 i Silgjord, 4 i Hjærtal og 1 i Grandshered; i Silgjord fandtes desuden 2, som forpleiedes privat. Et Par Syge fra øvre Thelemarken henlaa paa Gaustad.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes paa Amtssygehuset 1 Amputation af Laaret formedelst Fungus medullaris og 1 af begge Skinneben paa Grund af betydelige Beskadigelser ved en Cirkelsag, begge Operationer med dødlig Udgang; 2 Amputationer af Fingre; 1 Exstirpation af en Osteophyt af et Hønsægs Størrelse bag høire Øre, samt 1 af en Fedtsvulst; 1 Exstirpation af Taaresækken, 1 Operation for Skelen samt 2 Extractions cataractæ; 2 Operationer for Vandbrok og 1 Gang Reposition af en 4 Uger gammel Luxation af Skulderen. Som udførte udenfor Sygehus nævnes af Læ-

gerne flere Exarticulationer af Fingre, 1 Exstirpation af Læbekræft, 1 af en Fedtsvulst og 2 af Blæresvulste; 3 Gange Udrivning af Næsepolyper; 1 Operation for Skelen samt hos 3 Individuer Paracentesis abdominis.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne 3 Vendinger, hvoraf en formedelst Tværleie ved Tvillingfødsel og en paa Grund af Bækkensnæverhed hos en Kone, der to Gange før var forløst med Tang men med dødfødte Børn; heller ikke denne Gang reddedes Fosterets Liv; i det Hele vare ved de nævnte 3 Vendinger 2 af Fostrene dødfødte. 26 Tangforretninger, hvoraf 23 med levende og 3 med dødfødt Foster; ingen af Mødrene kan sees at være død, de fleste synes at have været Førstefødende, idet af 12, for hvem Forholdet i saa Henseende er angivet, dette var Tilfældet med 9. Ved en af de nævnte Forretninger, hos en Førstefødende med trangt og lidt skjævt Bækken, der gjorde Tangens Anlæggelse meget besværlig, rumperede under en af Tractionerne Fosterets Hoved, hvorfor fuldstændig Excerebration foretoges; Barnet var fuldbaaret, og Tegn til nogen begyndende Forraadnelse kunde ikke opdages (A. Wetlesen).

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen un. 1Aar.	paa Barselseng.	
Bratsbergs Landphysicat	731	424	83	14	33
Kragerø Distrikt	574	712	66	9	22
Nedre Thelemarken . .	553	325	49	8	21
Øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt . . .	256	134	21	2	12
Øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt . . .	495	285	72	3	15
Tinn	122	60	13	-	8
Bratsbergs Amt	2731	1940	304	36	111

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 27.

Selvmordere 9.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 791 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 71,0 (Aaret forud = 100 : 48,2). Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 9,0, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 6,4 (Aaret forud 1 : 5,2). — Til den store Dødlighed, som ifølge ovenstaaende Opgaver fra Præsterne sees at have fundet Sted blandt Barselkoner, give de indkomne Medicinalberetninger ingen tilstrækkelig Forklaring. I disse og de særskilte Beretninger om Blodgangsepidemien omtales nemlig alene 7 Døde af Barselfeber og 7 af Blodgang, blandt disse endog — skjønt mindre rigtigt — medregnede 5, der efter at være angrebne af Sygdommen nedkom for tidlig i 4, 5, 7 og 8de Maaned af Svangerskabet. 2 Fødende angives i Præstelisterne at være døde

uforløste, nemlig en i Holden og en i Bø; vedkommende Distriktslæge omtaler alene en, der døde før Jordemoderens Ankomst. Af de enkelte Præstegjelde ere de fleste Dødsfald i Barselsengen anmeldte fra Eidanger (8), Drangedal (5), Bø og Bamble (hvert 4) samt Gjerpen (3).

Af faste **Sygehuse** havdes, ligesom tidligere, alene Amtssygehuset ved Skien, hvorom henvises til Sygehuslisten; et midlertidigt blev indrettet i Kragerø under Blodgangsepidemien.

Af Amtets 4 **Apotheker** i Byerne Skien, Porsgrund, Brevik og Kragerø blev det sidstnævnte visiteret i 1859, og de 3 førstnævnte i de første Maaneder af 1860; samtlige befandtes i god Orden. Paa Kragerø Apothek angives Personalet at have bestaaet, foruden Apothekeren, af en examineret Medhjælper.

Af **Badeindretninger** havde Amtssygehuset Kar- og Dampbad. I Skien fandtes, foruden et lidet Dampbad, endvidere et Badehus til kolde Kar- og Styrtebad, og i hver af Byerne Kragerø og Langesund ligesaa et til aabne Søbad. Sidstnævnte Sted, hvor der var Adgang til at erholde Gytje, besøgte af omtrent 30 Badegjæster.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Bratsbergs Landphysicat: 6 Læger, hvoraf fire i Skien, en i Porsgrund og en i Brevik. 6 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatorer.
2. Kragerø Distrikt: 3 Læger, alle boende i Kragerø. 5 Jordemødre, hvoraf fire ansatte; 7 Hjælpevaccinatorer.
3. Nedre Thelemarkens Distrikt: 1 Læge, boende i Holden. 4 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatorer.
4. Øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt: 1 Læge, boende i Silgjord. 2 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.
5. Øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt: 1 Læge, boende i Laurdal. 5 Jordemødre; 10 Hjælpevaccinatorer.
6. Tinn's Distrikt: 1 Læge, boende i Tinn. 1 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatorer.

Under Blodgangsepidemien virkede foruden de offentlig ansatte Læger i det Hele 9 særskilte Epidemilæger, hvoraf 6 iøvrigt ikke hørte til Amtets Medicinalpersonale.

IX. Nedenes og Raabygdelagets Amt.

Sundhedstilstanden var temmelig forskjellig i de enkelte Egne af Amtet, men synes dog i det Hele at kunne ansees for at have været ganske god. Som meget tilfredsstillende betegnes den fra vestre Nedenes, hvilket Lægedistrikt ogsaa er det eneste, der udviser en noget mindre Dødlighed i dette end i det foregaaende Aar. Mindst gunstig ialfald til en enkelt Tid paa Aaret maa den paa den anden Side antages at have været i Gjerestad Sogn, der hjem søgtes af den i Bratsbergs Amt saa almindelige Blodgangsepidemi, og hvor derfor ogsaa de Dødes Antal sees at have oversteget de Fødtes. En større Sygelighed end i de foregaaende Aar omtales endvidere fra Tvedestrand og Omegn, her nærmest at tilskrive en alvorligere Kighosteepidemi, samt fra Evje Distrikt, hvor navnlig i Aarets første Maaneder Skarlagensfeber opnaaede en større Betydning. De tvende sidstnævnte Sygdomme synes i det Hele af alle at have vundet den videste Udbredning, Kighoste i Amtets østlige Del som en paanyt fremrykkende Epidemi, Skarlagensfeber derimod i den vestlige Del som en sidste Rest efter de foregaaende Aars større Epidemi af dette Slags. Nervefeber forekom i November og December noget hyppigere i Arendal, men var iøvrigt meget sjelden. I Østerrisøer herskede en liden Epidemi af Kold-

feber. Som allerede antydnet, var **Dødligheden** i det Hele større end i det foregaaende Aar, der dog allerede hørte til de i denne Henseende mindre gunstige. Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1315, eller 9,8 og 17,4 pCt. mere end i Aarene 1858 og 1857, da der døde respective 1198 og 1120 Individuer. Sammenlignet med Middeldødligheden i Femaaret 1851-55 viser Dødligheden i 1859 sig omtrent 23 pCt. større.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra Arendal som catarrhalsk i første Halvaar, især i Mai og Juni, og som gastrisk i de paafølgende Maaneder indtil November og December, da den antog et adynamisk Præg (A. Kittel). For de øvrige Egne af Amtet synes ligesaa de catarrhalske og gastriske Sygdomme at have været de overveiende, sidstnævnte dog i Regelen ikke mere end i almindelige Aar. Alene i enkelte Egne angives den inflammatoriske Sygdomsconstitution at have gjort sig gjældende, og da især om Foraaret.

Af **Nervefeber** ere fra Amtets samtlige Læger med Undtagelse af tvende i Arendal, der ikke nøiere angive de Behandlede Antal, i Alt anmeldte 72 Tilfælde med 8 Dødsfald. I to Lægedistrikter nemlig Aamlids og Sætersdalens forekom Sygdommen, saavidt Lægerne bekjendt, aldeles ikke,

ligesom den i det Hele udenfor Arendal med nærmeste Omegn overalt var meget sjelden. Fra Evje Distrikt anføres alene 2 Tilfælde, i Januar og Juni, det ene med dødlig Udgang; fra vestre Nedenes 6 sporadiske, hvoraf ligeledes 1 endte dødlig; og fra østre Nedenes 20, hvoraf 10 i Januar—Februar paa en Gaard i Gjerestad Sogn og de øvrige sporadiske eller hos hjemkomne Søfolk, der vare indsygnede under Reisen. Til Østerrisøer indkom saaledes et Fartoi med 5 af Mandskabet lidende af Typhus. Fra Arendal med Omegn angives Nervefeber især at have vist sig ved Aarets Begyndelse og Slutning, og iblandt 44 fra tre af Byens Læger opgivne Tilfælde sees 11 at være indtrufne i Januar og Februar, 2 i September, 1 i October samt 30 i November og December.

Barselfeber viste sig tildels ikke saa ganske sjelden, uden dog at optræde med epidemisk Character. Hyppigst men tillige meget mild synes Sygdommen at være forekommen i Arendal med Omegn, hvorfra ere anmeldte 14 Tilfælde med 2 Dødsfald; Lægerne i Østerrisøer nævne 3 Tilfælde, hvoraf ligeledes 2, i Januar og Juli, endte dødlig; og af Lægerne i de øvrige Byer langs Kysten anføres fra Tvedestrand 1, der helbrededes, fra Grimstad 6 med 3 Dødsfald, indtrufne til forskellige Tider og Steder, samt fra Lillesand 7 med 3 Dødsfald, hvoraf et i Juli, et i September og fem i October. Naar til de her nævnte føies 1 af Distriktslægen i Evje behandlet Tilfælde med dødlig Udgang kjendes i Alt 32, hvoraf 11 medførte Døden.

Modificerede **Børnekopper** behandledes i 1 Tilfælde i Tvedestrand hos en dansk Matros, der ankom fra Odense og var smittet af Skipperen, som tidligere havde erhvervet Sygdommen i Sarpsborg.

Vandkopper angives af Stadsphysicus i Arendal at have været temmelig almindelige, mest blandt Børn. Enkelte Tilfælde deraf omtales ogsaa fra Tvedestrand, fra Sætersdalen og Evje, fra hvilket sidste Distrikt Sygdommen berettes i September at være forekommen paa nogle Gaarde i Hordnes Sogn.

Skarlagensfeber, der fra Begyndelsen af 1857 havde gennemvandret Amtets sydligere Egne i Retning i det Hele fra Øst mod Vest, gjentræffes for dette Aar som Epidemi betragtet alene i den vestligere Del af det nævnte Strøg og selv her næsten alene i første Halvaar. Distriktslægen i østre Nedenes anfører udtrykkelig ikke at have iagttaget noget Tilfælde af denne Sygdom i Aarets Løb; fra Tvedestrand nævnes 1, af Lægerne i Arendal 49 med 2 Dødsfald, næsten alle i Januar og Februar, af den i Grimstad bosatte Distriktslæge for vestre Nedenes 30, alle lette og med gunstigt Forløb, af en privat Læge i Lillesand 10 Døde, men ikke de Behandlede Antal samt af Distriktslægen i Evje

53 Tilfælde med 2 Dødsfald, ligesom 3 Børn herfra opgives døde uden at være tagne under Behandling. Amtets tvende sydvestligste Sogne Birkenes og Iveland, hvorhen Sygdommen først naaede i Slutningen af det foregaaende Aar, synes i 1859 at have været stærkest angrebne, dog ikke i nogen særdeles Grad; paa begge Steder ophørte Epidemien udover Vaaren, og naar undtages 14 næsten samtidig i September indtrufne Tilfælde i Høvaag og Gammel-Hellesund, kom fra April—Mai af ingen ny Angreben til Lægernes Kundskab. Med Hensyn til Sygdommens Character synes den dette Aar at have været temmelig godartet, hvilket navnlig anføres for Grimstad og Omegn; i Iveland angives de dødlige Tilfælde næsten alle at have haft en meget hurtig Gang, medens de øvrige vare af almindelig Intensitet, ikke sjelden med et let Ødem som Eftersygdom. Exanthem var ikke altid tilstede, og flere af de paa enkelte Steder samtidig ualmindelig hyppige Halsbetændelser antoges maaske rigtigst at burde betragtes som Tilfælde af Scarlatina sine exanthemate (Uchermann).

Modsat hvad Tilfældet var med Skarlagensfeber forekom **Kighoste** alene i den østlige Del af Amtets Kystdistrikt, fornemlig i Dybvaags og Holts Præstegjelde samt i Vegaardsheiens Annexsogn til Gjerestad. Paa sidstnævnte Sted skal Sygdommen være begyndt i April Maaned, hvorefter den i Mai og udover Sommeren efterhaanden bemærkedes ved Næs Jernværk samt i og omkring Tvedestrand, ligesom den fra Høsten af blev almindelig ogsaa i Omegnen af Arendal. Østerrisøer med Omegn gik mere fri, og navnlig synes Tilfældene for Byens Vedkommende at have været ganske enkeltstaaende. Ved Næs Værk havde Kighoste efter Sigende ikke hersket som Epidemi paa henvend fjorten Aar, hvorfor Sygdommen denne Gang ogsaa viste sig i de fleste Familier men i Regelen af mild Character; blandt omtrent 200 her og i den nærmeste Del af Holt indtrufne Tilfælde kjendte vedkommende Læge kun 1 at være endt dødlig (Schneider). Ogsaa fra Tvedestrand betegnes Epidemien som nogenlunde godartet, naar undtages i den spædeste Børnealder, hvor Dødeligheden var meget stor; af 61 herfra anmeldte Tilfælde endte 9 dødlig, og blandt disse 7 hos ikke aarsgamle Børn. Den uheldige Udgang skyldtes i Almindelighed tilstødende Lungebetændelse, men tvende, kun 6 og 10 Uger gamle, Børn angives dog ogsaa at være døde, uden paaviselig Complication, under selve Hosteparoxysmen (F. Vogt). En Læge i Arendal omtaler ligeledes Epidemien som temmelig voldsom blandt smaa Børn, hvoraf flere bukkede under (Hachenberg). I Alt nævnes i Beretningerne 19 Dødsfald af Kighoste.

Diphtheriske Affectioner forekom tildels noget hyppigere end sædvanligt. Af Strubehoste anføres saaledes fra Østerrisøer 11 Tilfælde med 7 Dødsfald, deraf 1 i Januar, 1 i

Februar, 2 i Marts, 1 i Juni og 3 i hver af Maanederne October og December; fra Arendal ligesaa 3 Tilfælde, der helbrededes, fra Tvedestrand 1 og fra Grimstad 4, alle med dødlig Udgang. Exsudativ Svælgbetændelse omtales især fra Østerrisøer, Grimstad og Lillesand som hyppig forekommende, men fra disse Steder tillige som meget mild, saa den i Almindelighed veg for local Behandling. Distriktslægen i vestre Nedenes behandlede 22 Syge, hvoraf 1 døde, desuden vare, ham bekjendt, 2 Dødsfald indtrufne i samme Hus før Læges Ankomst. Fra Lillesand nævnes 1 Død, men ikke de Behandlede Antal. Mindre hyppig, men mere ondartet synes den samme Affection at have været i Arendal, hvorfra to Læger opgive at have behandlet 12 Tilfælde, hvoraf 7 — og blandt disse 3 i et og samme Hus — medførte Døden, undertiden temmelig langt henne i Sygdommen, efterat allerede Reconvalescens syntes sikret. En 9aarig Pige var endog at anse som rask, da hun pludselig faldt om paa Gulvet og døde umiddelbart efter (P. Blich). Fra Tvedestrand omtales alene 1, men i sin Optræden mærkeligere Tilfælde af Diphtheritis hos en gift Kone, der levede under gode Vilkaar, naar undtages at Familien boede meget trangt, saa at Mand, Kone og 6 Børn maatte benytte et fælles, ganske lidet Soveværelse paa omtrent 800 Cubikfod. Sygdommen optraadte her med udprægede Croup-Symptomer, og under dens Forløb ophostedes paa engang tvende diphtheriske Membraner, den ene rørformig omtrent 3 Tommer lang og med $1\frac{1}{2}$ Tommes Peripheri, den anden af tilsvarende Størrelse men pladeformig. Under den langsomme Reconvalescens udviklede sig omtrent en Maaned efter en næsten fuldstændig Paralyse af Over- og Underextremiteterne, hvilken Tilstand efterhaanden hævedes under Brugen af Pulvis seminum strychni indvendig og af Strychnin endermatisk i flyvende Vesicatorier langs Rygraden (F. Vogt).

Catarrhalske Sygdomme angives i det Hele at have været temmelig almindelige, og fra Tvedestrand tillægges dem endog en epidemisk Character for Aarets første Maaneder. Stadsphysicus i Arendal iagttog Forkjølelsetilfælde paafaldende hyppig i sidste Halvdel af Mai og i Begyndelsen af Juni, hvorimod en anden Læge sammesteds erklærer dem for hyppigst forekommende mod Aarets Slutning. Overhovedet synes Marts og April, samt November og December at have frembudt de fleste Tilfælde af dette Slags.

Af **Lungebetændelse** ere fra 11 Læger anmeldte tilsammen 178 Tilfælde med 24 Dødsfald, deraf fra Østerrisøer 40 med 6 Dødsfald, fra Tvedestrand 8 med 2 Dødsfald, af Distriktslægen i Aamlid 9 med 2 Dødsfald, af 3 Læger i Arendal tilsammen 17 med 3 Dødsfald, fra Grimstad 14 med 2 Dødsfald, fra Lillesand 43 med 4 Dødsfald, af Distriktslægen i Evje 28 med 3 Dødsfald og af Distriktslægen i Sætersda-

len 19 med 2 Dødsfald. Med Hensyn til Tiden paa Aaret sees blandt 141 af de nævnte Tilfælde 16 at være indtrufne i Januar, 8 i Februar, 26 i Marts, 34 i April, 15 i Mai, 10 i Juni, 6 i Juli, 4 i August, 3 i September, 9 i October, 7 i November og 3 i December. For 16 af de Døde er Alderen anført, hvoraf 2 sees at have været under 5 Aar, 1 mellem 5—10 Aar, 1 mellem 10—20 Aar, 2 mellem 20—30 Aar, 3 mellem 30—40 Aar, 3 mellem 40—50 Aar, 1 mellem 50—60 Aar, 1 mellem 60—70 og 2 mellem 70—80 Aar. Af de 28 i Evje Behandlede var hos 16 høire Lunge, hos 10 venstre og hos 2 begge Lunger angrebne (A. Smith).

Rheumatiske Affectioner omtales af en Læge i Arendal som noget almindeligere end sædvanligt i Tidsrummet Februar—Mai (F. Kittel). Iøvrigt fremhæves i Beretningerne intet Særegt ved deres Forekomst. Under Benævnelsen Rheumatismus acutus opføre 7 Læger tilsammen 29 Tilfælde, hvoraf et Par opstaaede som Følgesygdom efter Blodgang. For Sætersdalen antoges de mange chroniske Rheumatismen for en stor Del at maatte tilskrives foruden Bøndernes forsømte Hudcultur ogsaa deres Ondtliden paa By- og Fjeldreiserne, da de ofte blive gennemvaaede uden at medhave Klæder til Omskifte (J. Lund).

Koldfeber optraadte epidemisk i Østerrisøer, fornemlig omkring et i Byens vestre Kant beliggende Kjær, hvor der laa flere Huse, hvis samtlige Beboere paa faa Undtagelser nær angrebes. Kjærnet forment i Bunden at communicere med Havvandet, og den stærkere Fordampning af det derved fremkomne Brakvand under dette Aars usædvanlig varme og tørre Sommer var maaske Aarsagen til at Sygdommen, som ogsaa tidligere var forekommen i Byen, i dette Aar viste sig hyppigere end ellers. De tvende Læger sammesteds anføre 72 Tilfælde af Koldfeber; om alle disse ere opstaaede paa Stedet eller, som Tilfældet sees at have været i de øvrige Byer langs Kysten, for en Del ere indtrufne hos Sømænd og erhvervede i Udlandet, kan ikke sees af Beretningerne; men den Omstændighed, at Maanederne April og Mai forholdsvis fremvise de fleste Tilfælde, synes sammenholdt med den nævnte Formodning om Epidemiens Aarsagsforholde nærmest at tale for det Sidste. Udenfor Østerrisøer nævnes fra Arendal af 3 Læger 24 Tilfælde, fra Tvedestrand 20 og fra Grimstad 7, tilsammen 51, der alle, paa 1 i Tvedestrand nær, synes at være hjembragte fra Udlandet.

Ligesom i Bratsbergs Amt forekom **Blodgang** epidemisk ogsaa i dette Amt, men alene i dets østligste til Kragerø Lægedistrikt grændsende Del. I de tre Sogne Sundeled, Gje-restad og Vegaardsheien angrebes her tilsammen 478 Individer, hvoraf 54 døde; desuden ere fra Holt anmeldte 7 Tilfælde, der alle helbrededes. Iøvrigt henvises betræffende den nøiere Beskrivelse af Sygdommens Forekomst paa disse Ste-

der til vedkommende Lægers særskilte Indberetninger, der findes aftrykte i norsk Magazin for Lægevidenskaben, XIV Bind 11te Hefte Side 1006 og figg.; alene til Belysning af Sygdommens forskjellige Styrke i hvert af de nævnte tre Sogne hidsættes følgende Fremstilling:

Sogn.	Folkemængde ved Udgangen af 1855.	Angrebne.	Angrebne af 1000 Indvaanere.	Døde.	Døde af 100 Angrebne.
Sundeled	3152	19	6,03	2	10,5
Gjerestad	2519	418	165,9	48	11,5
Vegaardsheien . .	1758	41	23,3	4	9,8

Diarrhoe og **Cholerine** forekom vel i det Hele temmelig almindelig i Sommermaanederne, men dog, som det synes, intetsteds hyppigere end sædvanligt, og af et Par Læger, i Østerrisøer og Grimstad, betegnes deres Optræden endog som sjældnere, end man ifølge tidligere Erfaring kunde vente i Forhold til den stærke og tørre Sommervarme (J. Olsen, Frisak). Cholerinetilfældene optraadte undertiden med megen Heftighed, og fra Arendal anføres et at have medført Døden under choleralignende Phænomenen. Fra Sætersdalen angives gastrisk Feber i Marts og April at have hersket epidemisk over en større Del af Distriktet, men meget mild, saa Lægehjælp kun sjelden blev søgt.

Syphilis iagttoges fremdeles næsten udelukkende i Byerne, og her mest hos Sømænd eller i deres Familier. Et Par Læger nævne saaledes tre Exempler, hvori Koner vare smittede af sine fra Udlandet hjemkomne Mænd. I det Hele angive 5 Læger at have behandlet 39 Tilfælde af denne Sygdom, hvoraf en Læge i Arendal 23, næsten alle secundære. I de 3 indre Lægedistrikter var den heller ikke i dette Aar bemærket; dog anfører Distriktslægen i Sætersdalen at have paastruffet enkelte gamle tertiære Former (Radesyge). For **Gonorrhoe** behandlede en Læge i Arendal 5, og en i Grimstad 2 Individuer; de øvrige Læger opgive ikke nøiere noget Antal.

Chroniske Hudsygdomme omtales fra vestre Nedenes som sjældne, navnlig var dette Tilfældet med Fnæt (Frisak), som derimod i Evje og Sætersdalen fremdeles var lige almindeligt som forhen.

Af **Spedalske** kjendtes alene 1, nemlig den ogsaa i foregaaende Aarsberetning omtalte Mand i Holts Præstegjeld.

Hvad der i foregaaende Beretninger er anført om **Kjertelsyge** og **Svindst** gjælder ogsaa for dette Aar. Ved Beretningen af den sidstnævnte Sygdoms Hyppighed som Dødsarsag viser Forholdet sig næsten ganske som i 1858; 11 Læger meddele nemlig nøiagtige Mortalitetstaster, hvorefter blandt 345 Døde udenfor Blodgangsepidemien 80, eller 23,2

pCt., skulle være borttrykkede af Svindst; Aaret forud gav 22,9 pCt. Sygdommen angives vel saa hyppig paa Landet som i Byerne (Eger), og enkelte Strøg synes især at være mere hjemsogte, saaledes østre Sandø i Nærheden af Tvedestrand. Som en mulig Aarsag til Hyppigheden paa dette Sted gjør vedkommende Læge opmærksom paa, at efter Opgivende af kjendte Folk skal Giftermaal mellem Nærbeslægtede her være almindeligere end paa andre Steder, hvorfor ogsaa Befolkningen sammesteds i flere Henseender har et særegent Præg (F. Vogt). Distriktslægen i Sætersdalen beretter i halvandet Aar at have havt 11 Tilfælde under Behandling, ved 5 af hvilke Arvelighed var tydelig udtalt, i de øvrige derimod ikke tilstede. Af de i Beretningerne nævnte Døde er Kjøen og Alder opgivet for 54, nemlig 24 af Mandkjøn og 30 af Kvindekjøen; 3 vare under 5 Aar, 4 mellem 5—10 Aar, 10 mellem 10—20 Aar, 9 mellem 20—30 Aar, 7 mellem 30—40 Aar, 9 mellem 40—50 Aar, 6 mellem 50—60 Aar, 3 mellem 60—70 Aar og ligesaa 3 mellem 70—80 Aar.

Af chroniske Sygdomme iøvrigt omtales især **Blegsot** med forskjellige Menstruationsuordener og nervøse Affectioner samt **Cardialgi** og Ormsyge. Hyppigst af alle kom Cardialgi til Behandling.

Af **Drankersygdomme** nævnes fra Tvedestrand 2 Dødsfald af Alcoholismus chronicus samt fra Grimstad, Lillesand og Sætersdalen tilsammen 3 Tilfælde af Drankergalskab, hvoraf 1 med dødlig Udgang. Sygdommen omtales som sjelden fra Grimstad, saa at den der bosatte Læge endog i mange Aar kun havde havt under Behandling for samme 1 Person, der i Løbet af omtrent fem Aar havde havt 13 eller 14 Anfald.

Corpslæge Eger i Arendal beskriver et **Misfoster**, fra hvis bagre Fontanelle udgik en Svulst, mere end dobbelt saa stor som selve Hovedet og fæstet til dette ved en ganske kort, fingertyk Petiolus. 8 Dage efter Fødselen blev Svulsten incideret, men medens den klare gulagtige Vædske, hvoraf Indholdet bestod, udtømtes, af og til med lange Mellemrum, blev Barnets Aandedræt svagere og svagere, indtil det, da omtrent Alt var udtømt, døde. Blæren blev senere opklippet, og paa dens Bund fandtes da, fasthæftet til Hovedet, et rundt, noget hvælveth Legeme med rødtribet, jævnt Overflade, temmelig ligt Cerebellum.

Veiriget var her som ellers i Landet meget afvigende fra det Sædvanlige. Vinteren forløb i det Hele sneløs, mild, med Regn og stadige vestlige Storme indtil Midten af April, da der for nogen Tid indtraadte koldt og skarpt Østenveir. Vaaren og den største Del af Sommeren udmærkede sig ved Varme og en usædvanlig Tørke, der kun afbrødes af ganske

enkelte Regndage, og paa flere Steder bevirkede Vandmangel. Høsten var igjen regnfuld indtil Begyndelsen af December, som bragte tildels strængere Kulde og nogen Sne. Paa Grund af Tørken blev Aarsvæxten mislig baade for Hø og Korn, og den ringe Fodermængde nødte allerede fra Høsten af Mange til at indskrænke sin Kvægbesætning. (F. Vogt, J. Lund, Schneider).

Den daarlige Høst i Forbindelse med de senere Aars mindre gode Handelsconjuncturer antages vel tildels ikke at have været uden Indflydelse paa Almuens **Levemaade og hygieeniske Forholde**, uden at der dog i saa Henseende endda kunde tales om nogen egentlig Forværrelse. Over Misbrug af Spirituosa klages fremdeles fra Byerne, navnlig fra Arendal med Omegn (A. Kittel); tildels skyldtes dog Fylderiet i Byerne ogsaa tilreisende Bønder, som benyttede Anledningen til Svir, medens de hjemme i Huset sjelden nød Brændevin uden ved enkelte Høitider, Brylluper, Begravelser o. s. v. — Af Amtets enkelte Egne skildres Folket i Sætersdalen som meget urenligt saavel om egen Person som i det hele Husstet, alene med Hensyn til Behandlingen af Melken gjøres heri en hæderlig Undtagelse. Sædeligheden staar heller ikke syn-derlig høit, men Forholdet antages dog bedre end for nogle Tiaar tilbage, da Natteløberiet mere og mere er aftaget, om det end ikke endnu kan kaldes sjældent. Kosten bestaar for de Fattigeres Vedkommende næsten udelukkende af Grød, Potetes, gammel sur Melk, Fladbrød og Kaffe, hvilken sidste for Mange er en saadan Nødvendighed, at de heller undvære andre mere nærende Madvarer for at kunne forskaffe sig samme. Den drikkes almindelig meget stærk og i store Kvan-titeter, hvorfor ogsaa Distriktslægen tror at maatte give den en væsentlig Skyld i de mange nervøse Tilfælde, som forekomme. En Grund til disse antages ogsaa at ligge i Sætersdalens Lyst til at have det dygtig varmt i sine Stuer, hvor Temperaturen vel i Regelen kan ansættes til omkring 20°R. Med Hensyn til Brændevinsdrik er Forholdet som andetsteds paa Landet, hvor Adgangen til at erholde samme ikke er tilstede; kun paa Byreiserne og undertiden et Par Dage efter Hjemkomsten mærkes i Regelen nogen Misbrug i saa Henseende. (J. Lund). Af Byerne klages fra Arendal og Østerrisøer over slet Vandforsyning; under den tørre Som-mer maatte Drikkevandet oftere hentes langvejsfra og blev tildels solgt bøssevis. Til andet Brug end Mad- og Drikke-vand angives dog Østerrisøer at have rigelig Forsyning i et saa godt som inde i Byen beliggende Kjær, der aldrig ud-tørre.

Fattigsygepleien udførtes i Østerrisøer, i Tromø og Hiis Sogne, samt i Lillesand, vestre Molands Præstegjelds Land-distrikt og Birkenes Sogn af Privatlæger, iøvrigt af Embeds-lægerne. Distriktslægen i Aamlid, der boede paa Næs Jern-

værk, tilsaa de fattige Syge i Holt Sogn, der iøvrigt hører til østre Nedenes Distrikt. Stadsphysicus i Arendal behand-lede i Alt 217 fattige Syge, til hvis Cur Udgifterne bestredes dels af Fattigvæsenet, dels af flere velgjørende Le-gater. I Østerrisøer beløbe Medicinudgifterne for Byens Fattigvæsen sig til 77 Spd. 107 Skill. Lægehjælp syn-es i det Hele at blive temmelig almindelig søgt, hvori-mod Benyttelsen af Jordemødre i flere Præstegjelde angives liden. I Arendal havde dog Jordemoder været tilstede ved hver eneste Fødsel. Jordemødrenes Antal inden Amtet ud-gjorde tilsammen 15, hvoraf 6 bosatte i Byerne; Gjerestad Sogn fik dette Aar en ansat. — **Kvaksalveri** var ikke be-mærket, naar undtages, at den samme Person i Lillesand, der ogsaa tidligere er omtalt i Beretningerne, fremdeles stif-tede megen Skade ved sine stærke og uvorne Aareladninger. Fra Sætersdalen angives den før almindelige Misbrug af disse at være næsten afskaffet, idet Erkjendelsen af deres Skade-lighed, brugte i Utide, efterhaanden var trængt igjennem.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 1809. I Gjerestad blev Vaccinationen indstillet paa Grund af Blodgangsepide-mien. Den udførtes i Østerrisøer og Grimstad af Distrikts-lægerne, i Arendal af Stadsphysicus og i Tromø Sogn af en Privatlæge i sidstnævnte By.

Af **rets - medicinske** Forretninger nævnes 2 Obduccio-ner af ihjelligede Børn, 1 af en i Søen funden død Mand, 2 Erklæringer om Personers Helbredstilstand, hvorvidt samme kunde udholde Vand- og Brødstraf, 2 Erklæringer om Perso-ners Sindstilstand i rets-medicinsk Henseende, 1 Erklæring om, hvorvidt en Pige kunde antages at være besvangret i Søvn eller paa anden Maade, uden at være sig Samleie bevidst, samt 1 Erklæring i en mod en Jordemoder for mis-ligt Forhold ved en Fødsel anlagt Justitssag (se Beretningen for 1858). Endvidere omtaler Distriktslægen i østre Nede-nes en Synsforretning, der imidlertid ikke er nøiere beskrev-en i Medicinalberetningen og hvorover heller ikke den befalede Afskrift er indkommen, en saadan savnes ogsaa for flere af de ovenfor nævnte Forretninger.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Distriktslæ-gen i østre Nedenes tilsaa 4, hvoraf to som uhelbredelige be-sørgedes forpleiede i Hjemmet. Distriktslægen i vestre Ne-denes behandlede 4 Tilfælde af Melancholi, hvoraf et endte dødlig, og tre helbrededes; 9 Sindssyge overgik her til Am-tets Forpleining i Aarets Løb, og blandt disse bleve fem ind-lagte i Gaustad Asyl. Af 4 private Læger i Arendal, Tve-destrand og Lillesand nævnes tilsammen 8 Sindssyge som til-seede eller behandlede, de fleste for Melancholi; en af dem døde af Alderdomssvaghed, og en indsendtes til Gaustad Asyl. Distriktslægen i Evje undersøgte 5 i Præstegjeldet af samme Navn og 2 i Aaseral. Af Sætersdalens Distrikt blev fra Byg-

land 1 indsendt til ovennævnte Asyl, i Valle Præstegjeld sammesteds fandtes som tidligere 2, der forpleiedes paa Amtets Regning. Af 2 fra Aamlids Distrikt i Gaustad Asyl Indlagte havde den ene, der tidligere forpleiedes ved Omgangslægd, i Vrede bibragt den Gaardmand, hos hvem han just opholdt sig, 3 Knivstik, hvoraf to perforerende i Underlivet og et i Armen. Læsionen havde dog ingen farligere Følger, Saarene i Underlivet forenedes med Sutura circumvoluta og tilhelede per primam, uden at nogensomhelst secundære Tilfælde indfandt sig. Saaret paa Armen havde aabnet en Blodaare, og den ufrivillige Aareladning antoges maa ske at have havt Del i det gunstige Udfald. (Schneider).

Af **chirurgiske Operationer** anføres Borttagen af over-tallige Fingre hos 3 Personer; 2 Exarticulationer af Fingerled; 2 Exstirpationer af Læbekræft, 2 af degenererede Brystkjertler, 1 af en degenereret Lympheglandel, 2 af fibrøse Svulste i eller ved Øret, 1 af en Excrescens i Næsen, 1 af en Teleangiectasi samt 5 af forskellige Fedt- og Blæresvulste; 2 Gange Afvridning af Livmoderpolyper, 1 Gang af en Polyp i Næsen; 1 subcutan Løsning af en større Cicatrice paa Kinden; 1 Operation for Hareskaar; 1 Operation for Empyem; hos 2 Individuer Paracentesis abdominis; 6 Gange Punction af Vandbrok, hvoraf en med Jodinjektion; 1 Herniotomi, med dødlig Udgang tre Dage efter, samt 3 Gange Reposition af Paraphimosis. Endvidere omtales en Tracheotomi hos et ikke fuldt aarsgammelt Dregebarn, der efter et Par Dages Ildebefindende pludselig havde faaet Kvælningsanfald, som efter de forhaandenværende Omstændigheder alene syntes at kunne tilskrives en Affection af Larynx. Passagen gennem samme vilde imidlertid ikke paanyt komme istand, hvorfor Barnet efter 7 à 8 Ugers Forløb indsendtes til Righospitalet, hvor det en Dag ophostede en liden Sten. Efter senere Oplysninger havde det netop leget med Smaasten, da det blev sygt. Fuldstændig Helbredelse indtraadte. (P. Blich).

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne 4 Vendinger, hvoraf to kunne sees at være foretagne paa Grund af Tværleie og en, forbunden med Accouchement forcé, formedelst Placenta prævia og efter forudgaaende Tamponade; Børnene vare i disse Tilfælde dødfødte; om den fjerde Vending savnes videre Oplysning. 26 Tangforretninger, ved 8 af hvilke Fostrene kunne sees at have været dødfødte; Indicationerne vare som oftest langvarigt Fødselsarbejde, svage eller ophørte Veer samt Svækkelse hos Mødrene, i tre Tilfælde nævnes en ringere Grad af Bækkensnæverhed, i et Eclamps, samt i et Ruptur af Livmoderen; i sidstnævnte Tilfælde var Frugt vandet afgaaet 23 Dage før Fødselen begyndte, Væerne vare kraftige og smertefulde, men ophørte pludselig under Fornemmelse for Konen af at Noget revnede indvendig; den strax tilstedekomne Læge fandt hende allerede døende men fik hende

dog med Lethed forløst; Jordemoderen, der gik ind for at udtage Efterbyrden, erklærede at kunne føre hele Haanden gennem Livmoderen ind i Bughulheden strax ovenfor Os pubis (Uchermann); foruden denne angives endnu tvende af de med Tang Forløste at være døde, nærmest af Barselfeber. Perforation foretoges i 2 Tilfælde, hvoraf det ene hos en 45aarig Kone i anden Barselseng 16 Aar efter hendes første, normalt forløbende; ved Lægens Ankomst havde Fødselen ingen Fremgang gjort i sidste halve Døgn uagtet stærke Veer, Hovedet stod høit, Promontorium fandtes fremstaaende og Livmoderen at danne en fuldstændig Strictur om Fosterets Hals; forskellige Midler, hvoriblandt Chloroformindaanding, bleve forgjæves bragte i Anvendelse for at hæve Sammensnøringen, hvorfor det, da Fosteret var dødt, besluttedes at perforere Hovedet for at vinde mere Plads til at naa op til Stricturen og efter dennes Ophør at foretage Vending, hvilken ogsaa lykkedes efter at hin ved Armenes Løsning var bleven mere eftergivelig; Konen befandt sig i Begyndelsen taalelig vel, men den næste Dag forværredes Tilstanden og inden Læge atter kunde hentes, døde hun omtrent 1½ Døgn efter Operationen (P. Blich). Den anden Perforation foretoges hos en meget sygelig Kone i ottende Barselseng og paa Grund af skjævt forsnævret Bækken; Fosteret var dødt; Hovedet stod bevægeligt over øverste Bækkenaabning, hvorfor Perforationen var meget vanskelig; Konen døde 5 Dage efter, ifølge Jordemoderens Udsagn, under en pludselig opstaaet Hoste og under Opkastning af en Mængde tynd Materie (Schneider). Udtagen af Efterbyrden omtales i et Tilfælde, formedelst Sammensnøring af den indvendige Modermund.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1Aar.	paa Barselseng.	
Østre Nedenes med Arendal	870	546	97	8	30
Vestre Nedenes	688	451	87	7	29
Aamlid	214	111	37	3	6
Evje	198	115	25	2	4
Sætersdalen	187	92	22	1	7
Nedenes og Raabygdelagets Amt	2157	1315	268	21	76

Omkomne ved ulykkelige Hændelser . . . 57.

Selv mordere 3.

Det hele Amt havde saaledes et Overskud af 842 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse var = 100 : 61,0. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 8,0, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,9. — Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsarsagen for 16, nemlig 11 døde af Barselfeber, 2 af Mania puerperalis, 1 af Ruptura uteri og 2

efter Forløsning ved Kunstens Hjælp uden nøiere paaviselig Aarsag (se ovenfor). Med Hensyn til Tiden efter Forløsningen sees blandt 11 af de nævnte 21 Barselkoner 2 at være døde inden 24 Timer, 1 halvandet og 2 to Døgn ligesom de øvrige respective 3, 5, 7, 10, 11 og 16 Dage efter.

Noget Amtssygehus fandtes ikke i dette Amt, hvorimod, som ogsaa i forrige Beretning omtalt, Byerne Østerrisør og Arendal paa sine Fattighuse havde nogle Værelser indrettede til Indlæggelse af enkelte Syge. Paa Østerrisørs Sygestuer behandlede dette Aar 10 Syge, hvoraf 3 døde; Liggedagenes Antal udgjorde 373.

Amtets 3 **Apotheker**, hvoraf det i Arendal undergik flere Forandringer i Aarets Løb, angives alle at have været i god Orden; Østerrisørs blev visiteret om Høsten, Arendals i de første Dage af det følgende Aar, hvorimod det ikke af Beretningerne kan sees, hvorvidt nogen egentlig Visitation har fundet Sted af Grimstads Apothek eller ikke. Apothekerpersonalet i Arendal bestod, foruden Apothekeren, af en Medhjælper og en Discipel; for de øvrige Byers Vedkommende er det ikke anført.

Af **Badeindretningerne** angives Søbadene i Østerrisør og

Grimstad at være blevne flittig benyttede om Sommeren; Arbeidsmanden skal dog paa flere Steder saa godt som aldrig gaa i Bad (Frisak).

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Arendals Stadsphysicat: 5 Læger og 2 Jordemødre, af disse en ansat for Byen og en for Tromø Sogn.
2. Østre Nedenes Distrikt: 3 Læger, hvoraf to i Østerrisør og en i Tvedestrand; Distriktslægen i Aamlid bor desuden inden dette Distrikt. 4 Jordemødre, foruden en i Arendal bosat for Tromø Sogn; 7 Hjælpevaccinatorer.
3. Vestre Nedenes Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Grimstad og en i Lillesand. 4 Jordemødre; 9 Hjælpevaccinatorer.
4. Aamlids Distrikt: 1 Læge, boende paa Næs Jernværk. 1 Jordemoder; 3 Hjælpevaccinatorer.
5. Evje Distrikt: 1 Læge, boende i Evje. 2 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatorer.
6. Sætersdalens Distrikt: 1 Læge, boende i Bygland. 2 Jordemødre; 2 Hjælpevaccinatorer.

X. Lister og Mandals Amt.

Sundhedstilstanden maa i det Hele ansees for at have været ret god, ihvorvel temmelig forskjellig i de enkelte Egne af Amtet ligesom ogsaa til de forskjellige Tider paa Aaret. I Mandals Lægedistrikt herskede saaledes i første Halvaar en alvorlig Epidemii af Skarlagensfeber, og i Christiansand ligesaa om Høsten en mindre af Nervefeber, hvorhos Dødligheden overhovedet sees at have været temmelig betydelig paa begge disse Steder. Lyngdals Distrikt udviser et gunstigere Forhold, idet med Undtagelse af en liden Blodgangsepidemii i Vanse Sogn paa Lister ingen acut Sygdom her kan sees at have opnaaet nogen større Betydning, og Dødligheden her tillige var forholdsvis mindre. End bedre stiller sig i sidstnævnte Henseende det flekkefjordske Lægedistrikt, og Sundhedstilstanden betegnes herfra som meget god; en Epidemii af Kighoste forekom vel, men var i Regelen godartet. Antallet af **Døde** udgjorde for det hele Amt 1341, eller 22,9 pCt. flere end i det foregaaende Aar, da Antallet var 1091, men kun 0,6 pCt. flere end i 1857, da der tilsammen døde 1333 Individuer. Sammenlignet med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 viser Dødligheden i 1859 sig for Christiansands Stiftsprovsti samt Mandals og Listers Provstier omtrent 10,7 pCt. større end hin.

Med Hensyn til Sygelighedens større og mindre Styrke i de enkelte Maaneder angives den fra Christiansand ifølge Antegnelserne i Lægernes maanedlige Møder at have været mindst i Marts, April, August og December. Af Medicinalberetningerne sees 4 af de derværende Læger at have dels i Byen, dels paa Landet behandlet tilsammen 3759 acute og chroniske Sygdomstilfælde, hvoraf de fleste i Januar (455), Mai (333), August (328) og September (325), de færreste derimod i December (229), November (264) og April (284).

Sygdomsconstitutionen characteriseres af en Læge i Mandal som afgjort adynamisk, af en i Farsund som almindelig catarrhalsk-rheumatisk. Iøvrigt omtales den ikke særlig i Beretningerne, og en Oversigt over de enkelte Sygdommes Forekomst og Natur synes ikke at tillægge nogen især en større end almindelig Vægt i denne Henseende. I Christiansand stod de vigtigere acute Sygdomme ifølge Lægernes maanedlige Opgaver i saadan Talrække: catarrhalske Affectioner 820 Tilfælde, Cholérine og Diarrhoe 270, Nervefeber 110, Lungebetændelse 100, rheumatisk Feber 100, Rosen 89 og Hæmorrhagier 68.

Nervefeber optraadte om Høsten i Christiansand som en liden men meget smitsom Epidemii. Det første Tilfælde ind-

traf i Begyndelsen af August i et Hus, hvorfra dreves en stor Melkehandel, og næsten alle de senere i September og October tilkommende Tilfælde kunde med Bestemthed udledes fra dette Sted (S. Heyerdahl, Lochmann; se sidstnævnte Læges under Bilag I indtagne Bemærkninger desangaaende). Sygdommen culminerede i September med 42 Angrebne, hvorefter Antallet af nye Tilfælde i October faldt ned til 13, i November til 8 og i December til et eneste. Dødligheden angives at have været ringe, men kan iøvrigt ikke nøiere bestemmes, da Op-gaverne dels omfatte det hele Aar, dels ingen Forskjel gjøre mellem By- og Landdistriktet. 4 af Stedets Læger anføre tilsammen 88 Tilfælde med 8 Dødsfald; paa Byens almindelige Sygehus behandledes 24, hvoraf 1 endte dødlig, hvorimod Stadsphysicus for sin Praxis udenfor dette kun nævner 6 Døde, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Sygdommen ytrede sig hos Enkelte som maanedlang Hentæren med unaturlig stærk Hunger, stærk Sved, Afmagring, stor Puls-frekvents og betydelig Mathed, der dog ikke hindrede dem i at forrette Arbeide. — I Mandals Lægedistrikt udenfor den nærmeste Omegn af Christianssand, hvor vel en Del af de nævnte Tilfælde maa antages at have været hjemmehørende, sees vedkommende Distriktslæge at have behandlet i October 3 Syge paa en Gaard i Løvdal Sogn, hvorhen Smitte var bragt fra Christianssand, og i December 6 paa et Par Steder i Oddernes. De fleste Tilfælde i dette Distrikt bleve dog behandlede fra Mandal, af hvis tvende Læger den ene nævner 37 Behandlede med 5 Døde, den anden 2 Døde uden iøvrigt nøiere Angivelse af det hele Antal. Nervefeber forekom paa denne Kant dels til forskellige Tider i de omliggende Sogne, dels i Mandals By, her først om Vaaren og derpaa igjen i November og December med Fortsættelse ind i det paafølgende Aar. I Lyngdals Distrikt viste Sygdommen sig i første og sidste Fjerdingaar paa nogle Gaarde i Lyngdal og Hered, til begge Steder indbragt ved syge fra Udlandet hjemkomne Matroser; blandt 20 af Distriktslægen tilseede Syge døde 2. En privat Læge i Farsund opgiver 5 Tilfælde, der helbrededes. I det flekkefjordske Lægedistrikt var Nervefeber sjældnere end paa mange Aar; af 26 Tilfælde med 6 Dødsfald indtraf de fleste, 9, i December paa Hiterø, de øvrige til forskellige Tider i Fjotland, Næs, Liknes, Fedde, Lunde og Flekkefjord. For det hele Amt haves saaledes fra 9 Læger og Sygehuset i Christianssand Opgave over 209 Tilfælde med 22 Dødsfald, hvorhos 2 Læger nævne tilsammen 8 Døde blandt et forresten ikke angivet Antal Syge.

Af **Barselfeber** ere anmeldte af tre Læger i Christianssand 15 Tilfælde, hvoraf intet kan sees at være endt dødlig, af en Læge i Mandal 1, dødligt, og af en i Farsund 4 med 2 Dødsfald.

Børnekopper forekom med nogle faa Tilfælde i Chri-

stiansand og Flekkefjord. Paa førstnævnte Steds Kvarantæneindretning optoges i April en koppesyg Passager fra et forbireisende Dampskib, og fra Juli til October behandledes paa et i Byen Aaret forud indrettet Lazareth 5 Syge, nemlig to spæde uvaccinerede Børn og tre ældre, vaccinerede Fruentimmer, disse kommende fra Kjøbenhavn. I Flekkefjord angrebes i Juni af Børnekopper en Dame, der nogle Dage forud var ankommen fra Bergen, hvor Sygdommen paa den Tid herskede; hendes Tjenestepige smittedes ligeledes, men efterat begge vare indlagte paa et isoleret Værelse paa Sygehuset, lykkedes det ved Iagttagelse af en streng Forsigtighed at hindre Smittens videre Udbredning. Samtlige nævnte 7 Patienter helbrededes.

Af **Vandkopper** anføre fem Læger i Christianssand og Farsund tilsammen 23 Tilfælde, næsten alle for første Halvaar.

Rosen anmeldtes i Christianssand, som allerede ovenfor berørt, i 89 Tilfælde, hvoraf de fleste Ansigtsrosen og enkelte temmelig heftige. En Læge i Farsund nævner 8 Behandlede for samme Sygdom.

Skarlagensfeber forekom saa godt som alene i Mandals Lægedistrikt, men her som en meget udbredt og heftig Epidemi. Allerede sporet paa enkelte Steder den foregaaende Vaar og fra Høsten af i stadig Tiltagende fortsatte Sygdommen sig med uformindsket og tildels tiltagende Heftighed gjennem de første Maaneder af dette Aar, i hvis første Halvdel den næsten overalt — tidligere eller sildigere — synes at have naaet sit Hødepunct. I Mandals By indtraf dette sidst i Februar, men nye Tilfælde vedbleve dog at vise sig ligetil Høsten, da Epidemien, omtrent 1½ Aar efter de første Tegn til dens Begyndelse, her maatte ansees endt. I Landdistriktet vedvarede den paa enkelte Steder endda ved Aarets Slutning. Saavel Distriktslægen, der behandlede Epidemien fra Christianssand af, som Lægerne i Mandal fremhæve enstemmig Sygdommens baade store Udbredning og alvorlige Character, uden dog at kunne angive hverken de Angrebnes eller Dødes Antal, da paa Landet forholdsvis kun Faa søgte Lægehjælp, uagtet denne ydedes for Amtsscommunsens Regning. Exempel anføres paa at 2 ja 3 Børn ere døde i et Hus, uden at kyndig Hjælp søgtes, og den i det Hele større Dødlighed i Mandals Distrikt sees ogsaa af Præsterens Fødte- og Dødelister væsentlig at tilhøre Børnealderen; af i Alt 592 Døde vare 239, eller 40,4 pCt., i Alder under 10 Aar og i enkelte Præstegjelde steg Forholdet end høiere, saaledes i Øvrebø til 48 pCt. Distriktslægen vidste 8 Børn at være døde i Venesland blandt dem, han der havde tilseet, og Lægerne i Mandal nævne tilsammen 19 Døde af Skarlagensfeber. Ondartede, undertiden gangrænøse Halsaffectioner, Hjernebetændelse og paafølgende hydropiske Tilfælde angives

hyppigst at have bevirket den uheldige Udgang; foruden disse iagttoges ogsaa hos Enkelte Affectioner af Næsehulheden samt Ørene. Blandt de Angrebne nævnes ogsaa enkelte Voxne, men Sygdommen synes hos dem i Regelen at have været mindre characteristisk udtalt, ialfald anfører Distriktslægen kun hos faa Syge over 12 Aar at have truffet ordentligt Exanthem. Derimod saaes saavel under som fornemlig kort før Epidemien Mange, baade Børn og Voxne, og undertiden hele Familier paa engang angrebne af stærk Halsbetændelse, der vel oftere kunde ansees for en Scarlatina sine exanthemate, og det saa meget mere som den hos Flere var forbunden med nogen Kløe i Huden og et papuløst eller vesiculøst Udslet (F. Dietrichson). Skjønt omgiven af Sygdommen paa flere Kanter gik dog Christiansand selv næsten fri for samme; vistnok sees foruden den der bosatte Distriktslæge for Mandals Distrikt ogsaa de øvrige Byens Læger at have behandlet en Del Tilfælde, tilsammen 59 med 6 Dødsfald, men ifølge Lægernes maanedlige Opgaver for Byens Vedkommende skulle alene 19 af disse tilhøre selve Christiansand. Fra Lyngdals Distrikt angiver den private Læge i Farsund at have behandlet 5 Tilfælde, hvoraf tre inden Mandals Distrikt og to paa Grændsen af dette; iøvrigt kan Sygdommen ikke findes at være forekommen hverken her eller i det flekkefjordske Distrikt.

Kighoste herskede hele Aaret i det flekkefjordske Distrikt, først i Bakke Sogn, derpaa om Sommeren og Høsten paa Hiterø og mod Aarets Slutning i Kvinesdal. I Flekkefjord By iagttoges kun enkelte Tilfælde. Skjønt Lægehjælp sjelden blev søgt, og Distriktslægen derfor ogsaa erklærer sit Kjendskab til Epidemiens Character for mindre fuldstændigt, tror han dog i det Hele at kunne betegne den som godartet, om end enkelte Dødsfald vare indtrufne. I Farsund behandles 3 Børn i en Familie, som for en kort Tid opholdt sig paa Stedet, og i Christiansand anmeldtes 19 Tilfælde, de fleste for Tiden fra August til November.

Diphtheriske Affectioner vare maaske noget hyppigere end Aaret forud, men dog, som det synes, i det Hele uden videre Betydning. Af Strubehoste nævnes fra Christiansand 18 Tilfælde med 6 Dødsfald, fra Mandal 2, der begge endte dødlige, fra Farsund 10 med 2 Dødsfald og fra Flekkefjord 2, der helbrededes, i Alt 32 med 10 Dødsfald. For Diphtherit paa forskellige Steder af Legemet angive et Par Læger i Christiansand at have havt 21 Syge, fordelte paa ni Maaneder, under Behandling.

Kusma omtales i nogle faa Tilfælde fra Christiansand.

Catarrhalske Affectioner forekom som sædvanligt af og til hele Aaret, med større og mindre Hyppighed. For Christiansand sees blandt 3759 i 4 Lægernes Praxis indtrufne Sygdomstilfælde 709, eller 18,9 pCt., at have været af catarrhalsk

Natur (Catarrhalfeber, Catarrh, Bronchit og simpel Halsbetændelse). Aaret forud var Forholdet omtrent det samme. Med Hensyn til Tiden paa Aaret findes blandt 575 af de nævnte 709 Tilfælde de fleste at være indtrufne i Marts (72), October (69), Mai (66) og Januar (61), de færreste i Juli (27), December (28), Juni (34) og August (35). Uden nogen tilsvarende Sygelighed iøvrigt paa Stedet forekom derhos i April og Mai en Influenzaepidemi paa Christiansands Tugthus, næsten udelukkende blandt de kvindelige Fanger, af hvis Antal, 49, ikke mindre end 30 angrebes, medens af de langt flere Mandsfanger alene 3 indsygnede. Tilfældene optraadte med stærke nervøse Phænomener, undertiden i Form af Kramper, og medførte en meget langsom Reconvalescents. Ingen døde.

Lungebetændelse angives tildels at have været temmelig sjelden. 5 Læger i Christiansand og 2 i Farsund angive at have behandlet tilsammen 138 Tilfælde med 14 Dødsfald *), hvorhos 3 Læger i Byerne Christiansand, Mandal og Flekkefjord anføre 10 Døde men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Ved Betragtningen af Sygdommens forskellige Hyppighed i de enkelte Maaneder sees af 118 Tilfælde 7 at være indtrufne i Januar, 11 i Februar, 16 i Marts, 8 i April, 21 i Mai, 5 i Juni, 6 i Juli, 4 i August, 8 i September, 15 i October, 7 i November og 10 i December. Af de 24 Døde vare 16 af Mandkjøn og 8 af Kvindekjøn, og med Hensyn til Alderen 5 under 1 Aar, 3 mellem 1—5 Aar, 1 mellem 10—20 Aar, 1 mellem 30—40 Aar, 1 mellem 40—50 Aar og 12 i en, tildels meget, høiere Alder; for 1 er Alderen ikke angiven.

Rheumatiske Affectioner synes ikke at have frembudt noget Ualmindeligt for dette Aar. Blandt de ovenfor nævnte 3759 fra 4 Læger i Christiansand opførte Sygdomstilfælde høre 264, eller 7,0 pCt., hid. Farsunds tvende Læger nævne 22 Tilfælde af rheumatisk Feber og 37 af chronisk Rheumatisme, tilsammen 59, eller 5,2 pCt. af det hele Sygeantal.

Koldfeber kan ikke sees at være forekommen uden i Tilfælde, der vare erhvervede udenlands eller udenfor Amtets Grændser; af saadanne nævne et Par Læger i Christiansand og en i Farsund tilsammen 17 Tilfælde, desuden ere en Del omtalte af andre Læger men uden Angivelse af Antal.

Af **Blodgang** forefaldt fra Midten af August til Midten af September en liden men voldsom Epidemi i Vanse Sogn paa Lister; af i Alt 61 Tilfælde, hvoraf 31 med Character af ren Blodgang, medens de øvrige mere maatte betragtes som dysenterisk Cholérine eller Diarrhoe, endte 15 dødlige.

*) Heri ere medregnede 68 Tilfælde med 7 Dødsfald opførte af Batterichirurg S. Heyerdahl i Christiansand under den fælles Benævnelse „Pneumoni, Bronchit og Pleurit“.

Distriktslægens Beskrivelse af Epidemien er imidlertid allerede aftrykt i norsk Magazin for Lægevidenskaben XIV Bind 11te Hefte Side 1040, hvorfor iøvrigt henvises dertil. Udenfor Vanse Sogn indtraf i November og December 2 alvorlige Tilfælde i Farsund, begge i en og samme Familie; ligesaa nævnes for Mai og Juli 3 af en Læge i Christianssand og uden Anførsel af Tiden 1 af en Læge i Mandal.

Diarrhoe og **Cholerine** omtales som hyppigst forekommende i Juli og August, da de tillige ofte medførte blodige Udtømmelser, skjönt i det Hele ikke af nogen synderlig haardnakket eller farlig Natur (S. Heyerdahl). Enkelte Dødsfald, mest blandt spæde Børn, indtraf dog, og deraf et, hos en 60aarig Haandværker, under choleralignende Symptomer (G. Heiberg). For Christianssand anmeldtes i hele Aaret tilsammen 270 Tilfælde af disse Sygdomme.

For **Syphilis** indkom paa Christiansands almindelige Sygehus 1 Syg med primære og 7 med secundære Tilfælde, paa Garnisonssygehuset sammesteds 1, for hvem Sygdommens Form ikke nøiere er angiven, og paa Amtssygehuset i Flekkefjord 2 med secundære Tilfælde. Udenfor Sygehusene opgive 8 Læger at have behandlet tilsammen 29 Individer for Syphilis og 34 for Gonorrhoe; de Fleste vare smittede paa Steder udenfor Amtet, for det Meste i Udlandet. I det flekkefjordske Distrikt var Syphilis dette Aar ikke bemærket, af de paa Amtssygehuset Behandlede var Ingen der hjemmehørende. En Læge i Christianssand nævner flere Exempler paa samme Sygdoms ødelæggende Indflydelse paa Afkommet; i en Familie, hvor baade Manden og Konen havde været smittede, vare 7 Børn døde af Syphilis, foruden 3 af Strubehoste og 1 af Kighoste; det 12te Barn, en aars gammel Pige, levede og saa endda frisk ud. En anden Familie, hvor ligeledes begge Forældre havde været angrebne, mistede i fem Aar 3 Børn af Syphilis, alle kort efter Fødselen. I en tredje Familie, hvor alene Konen havde været syphilitisk, nedkom hun i første Svangerskab for tidlig, i andet og tredje vare Børnene fuldbaarne men dødfødte; det fjerde Barn levede et Par Timer, det femte tre Uger, og det sjette ved Beretningens Afgivelse endda levende Barn var bedækket med kobberødt syphilitisk Hududslet og Condylomer. De syge Forældre vare alle, tildels gjentagne Gange, behandlede med Mercur. (S. Heyerdahl).

Af **chroniske Hudsygdomme** var Enat paa enkelte Steder endda temmelig almindeligt, hvilket synes at fremgaa blandt Andet af, at blandt 389 paa Garnisonssygehuset i Christianssand indlagte Syge ere 97 opførte som lidende deraf. Af andre herhen hørende Sygdomme nævne 2 Læger (Lochmann og Roscher) tilsammen 15 Tilfælde af Eczem, 8 af Lichen, 12 af Impetigo, 3 af Acne, 1 af Porrigo, 4 af Lupus nasi og 6 af Prurigo.

Af **Spedalske** fandtes 2 i Farsund, 1 i Liknes og 1 i Hiterø Sogn. Den Sidstnævnte var i Aarets Løb indflyttet fra Soggendal i Stavanger Amt, hvor han i flere Aar havde lidt af Sygdommen. Af de tvende Førstnævnte antog vedkommende Distriktslæge den ene for neppe at være spedalsk, og den andens Tilstand var i de sidste Par Aar betydelig bedret, uden nogen Anvendelse af Medicin; ialfald var kun brugt Tran, og denne nærmest paa Grund af en chronisk Hoste (Buch).

Kjertelsyge angives fra Mandal at have frembudt mærkeligt faa betænkelige Tilfælde i dette Aar, maaske paa Grund af det herskende usædvanlige Veirig (Roscher). For Christianssand med Omegn sees, ved en Sammenligning af dette Aar med de to nærmest foregaaende, Lægerne Lochmann og Heyerdahl at have under Benævnelsen Scrophulosis (et Tuberculosis exclusive pulmonum, Lochmann) opført følgende Antal Tilfælde:

	i 1857.	i 1858.	i 1859.
Lochmann	39	19	22
Heyerdahl	42	30	36.

Efter denne Fremstilling skulde altsaa det midterste af de tre Aar have fremvist de færreste Tilfælde af almindelig Scrophulosis; men med Hensyn til Sygdommens Character i hvert af disse Aar anføres Intet i Beretningerne fra dette Sted. For Rachitis behandlede den førstnævnte Læge i 1857 18 Syge, og i 1858 ligesaa 6, medens for 1859 intet Tilfælde af denne Natur findes særskilt opført paa Sygelisten.

Svindstot var fremdeles foruroligende hyppig. Efter 11 Lægers Mortalitetstaster vare blandt 329 Dødsfald (deri ikke medregnet 15 af Blodgang) 75 — eller 22,8 pCt. — at tilskrive denne Sygdom. Aaret forud viste samme Beregningsmaade et Forhold af 23,7 pCt. Af de Døde vare 38 af Mandkjøn og 37 af Kvindekjøn, samt med Hensyn til Alderen, 2 under 5 Aar, 4 mellem 5—10 Aar, 8 mellem 10—20 Aar, 19 mellem 20—30 Aar, 9 mellem 30—40 Aar, 5 mellem 40—50 Aar, 3 mellem 50—60 Aar, 4 mellem 60—70 Aar og 3 mellem 70—80 Aar; for 18 Døde kan Alderen ikke angives, uagtet den findes anført i vedkommende Lægers Indberetninger, men efter en Classeinddeling, som ikke passer med ovenstaaende. Betræffende Sygdommens Aarsagsforholde antages den ikke sjelden fremkaldt ved Smitte under længre Tids dagligt Samliv (Blichfeldt).

Blegsot iagttoges af en Læge i Mandal sjældnere end sædvanligt (Roscher), og en Læge i Farsund vil i det Hele have fundet Sygdommen mindre hyppig i de senere Aar (Tobiesen). For Christianssand sees af Indberetningerne for de 3 Aar 1857—59 Lægerne Lochmann, Heyerdahl og Blichfeldt at have behandlet følgende Antal Tilfælde:

	i 1857.	i 1858.	i 1859.
Lochmann	8	2	10
Heyerdahl	32	8	14
Blichfeldt	8	8	3
	48	18	27.

Af **Cardialgi** opgive 5 Læger i Christiansand 382 Tilfælde — eller 7,6 pCt. — af samtlige fra dem anmeldte (5007), ligesaa 2 Læger i Farsund tilsammen 58 — eller 5,1 pCt. — af det hele Sygeantal (1139).

Af **Drankergalskab** nævnes 12 Tilfælde fra Christiansand, 5 fra Farsund og 1 fra Flekkefjord, tilsammen 18, hvoraf 2 endte dødlig. Enkelte af disse Tilfælde ere dog muligens kun gentagne Anfald hos samme Individ.

S. Heyerdahl i Christiansand anfører i sin Beretning for dette Aar 45 Tilfælde af **Brok**, hvoraf 1 endte dødlig. Distriktslæge Buch omtaler et Tilfælde af indeklemt Brok, som gik over i Gangræn og fuldstændig helbrededes efter omtrent to Maaneders Forløb; det var 3die Gang han i sin Praxis saa indeklemt Brok helbredes paa denne Maade.

Mærkeligere sporadiske Tilfælde. Paa Amtssygehuset i Flekkefjord behandledes, nærmest for Caries i Metatarsus, en Kone, der led af en næsten over hele Legemet udbredt fuldstændig Anæsthesi. Den havde udviklet sig 12 Aar forud uden paaviselig Aarsag og var siden forbleven uforandret. Følelsen var i den Grad borte, at man paa ethvert Sted af Huden kunde indstikke Naale ligetil Benet uden at det fremkaldte nogen Fornemmelse, kun i Regionen omkring Hjertet var endda en svag og dunkel Følelse tilstede. Distriktslægen havde selv seet, hvorledes hun til at fæste sit Sytøi i stak en Stoppenaal dybt ind i Laaret og lod den sidde der timevis. I Mundhulheden var Følelsen usvækket tilstede, hvorfor hun havde vant sig til at føle med Tungen, og ligesaa vare Bevægelsesevnen og Muskelkraften, ligesom Syn og Hørelse samt Aandsevner næsten ganske usvækkede. Af Sind var hun mismodig og led derhos almindelig af hysteriske Tilfælde, undertiden med Feber; virkelige Smerter følte hun dog aldrig, kun nogen Fornemmelse af Tryk i Hjerteregionen med Angst og Beklemthed. Hun helbrededes for sin Sygdom i Foden, men Anæsthesien forblev uforandret. (Kraft). — Distriktslæge Buch omtaler en Fødsel, hvor Barnet bragtes til Verden gennem Anus istedetfor gennem Vagina. Konen, 26 Aar gammel og af tilsyneladende god Constitution, havde født engang forhen og da ved Hjælp af Tang. I sit andet Svangerskab havde hun befundet sig vel den hele Tid. Veerne vare begyndte 4 Døgn før Lægens Ankomst, havde i Begyndelsen været meget stærke, men vare efterhaanden aftagne og tilsidst ganske ophørte, hvorimod Konen led af uafledelige Trængsler og Smerter nedad. Ved Undersøgelsen

fandtes Mødermunden udvidet til ikke fuldt en Sølvspecies Størrelse og opfyldt af nedtrykte Fosterdele. Perinæum stod udspændt som en Halvkugle, og udenfor Orificium ani saaes Issen af Fosterhovedet at rage frem. Efter nogen Tvivl om den lempeligste Maade at forløse Konen paa under disse Omstændigheder, besluttedes at anlægge Smellie's Tang, hvilket skede uden særdeles Vanskelighed, og ved nogle faa Tractioner lykkedes det at bringe Hovedet og strax efter Kroppen frem. Det var et fuldkommen udviklet stort Drengebarn med Tegn til begyndende Forraadnelse. Efterbyrden fandtes strax indenfor Orificium ani og blev med Lethed trukket. Den hele Forretning skildres overhovedet som meget let; Mellemkjødet rumperede ikke, og Blodtabet var ikke større end ved en naturlig Fødsel. Ved Beretningens Afgivelse vare 5 Maaneder forløbene efter Fødselen; Konen var da ussel og sengeliggende og led efter Beskrivelsen — Lægen havde ikke selv havt Anledning til at se hende, da hun boede 3 à 4 Mile borte paa et meget afsides Sted — af en Fistula vesico-vaginalis.

Den ved de foregaaende Amter givne Skildring af **Veirliget** passer ogsaa for Lister og Mandals Amt. Vinteren var mild, men regn- og stormfuld. Foraaret kom tildels tidlig, nu og da afbrudt af kolde Dage. Sommeren forløb i det Hele varm og ualmindelig tør, til Skade for al Vegetation. I August kom lidt Regn og senere mod Slutningen af Aaret betydeligt Nedbør; iøvrigt var Høsten mild, og først i December indfandt sig stærkere Kulde, der dog ikke blev af lang Varighed. Fra Farsund angives den høieste Varmegrad at have været + 19° R., i Juni, den laveste ligesaa ÷ 8°, i December; Middeltemperaturen for hele Aaret var: Kl. 8 Morgen + 6,5°, Kl. 2 Middag + 8° og Kl. 9 Aften + 5,5°. Den høieste Barometerstand iagttoges sammesteds i December, nemlig 29" 4"', den laveste derimod i Januar og November, nemlig 27" 4"'; Middelbarometerstanden for Aaret 28" 2,2"' (Tobiesen). Fra Christiansand opgives den høieste Varmegrad til + 22°, den 22de Juni, og den laveste til ÷ 10°, den 15de December. Uagtet Sommerens vedholdende Tørke, der neppe havde havt sin Lige siden 1818, sporedes dog ingen kjendelig Indvirkning paa Sundhedstilstanden og de forekommende Sygdomme. I den nævnte By var Brøndvandet vel oftere mere concentreret og rigere paa baade organiske og uorganiske Bestanddele, end ellers, men nogen paatagelig Skade deraf for Helbreden lod sig ikke paavise (Lochmann). Ogsaa fra andre Steder gjøres samme Bemærkning, ialfald betræffende Veirligets directe Indflydelse paa Sygdomsforholdene, medens Meningerne synes mere delte

med Hensyn til, hvorvidt Brøndvandets forandrede Beskaffenhed har havt skadelige Følger eller ikke.

Levemaade, hygiæniske Forholde. Ved at omtale Nervefeberens Optræden i dette Aar gjør Distriktslæge Kraft opmærksom paa, at medens det forhen næsten var sikkert, at der efter Fiskernes Hjemkomst om Vaaren fra Sildefisket udbrod Nervefeber blandt dem med smaa Epidemier paa forskjellige Steder, fornemlig i Hiterø Sogn, havde dette nu paa flere Aar ikke været Tilfældet. Aarsagen hertil laa vel tildels i Fiskernes bedre og omhyggeligere Udrustning i det Hele, men især dog i den saa almindelig indførte Benyttelse af Logifartøier, der baade tillod at medbringe større Provisioner Mad og Klæder, end det før var muligt i de aabne Baade, og derhos ved saavidt muligt stedse at følge de til dem hørende Baadlag satte Fiskerne istand til at faa kogt sin Mad og erholde ordentligt Nattelogi. At Vaarsildfisket er af væsentlig Betydning for det flekkefjordske Distrikt kan skjønnes af, at det til samme udsender omtrent 200 Baade og, iberegnet Bødkere og andre Arbeidere foruden Fiskerne, mere end 1000 Mand. Desuden tilvirkes her en væsentlig Del af de Tønder og Tøndestav, Fiskedistrikterne forbruge. — Med Hensyn til Misbrug af Spirituosa angives Bønderne i Landdistrikterne, her som andetsteds, sjelden at have Brændevin hjemme i Huset, hvorimod de paa sine Byreiser oftere hengive sig til Svir og Beruselse. Distriktslægen i Flekkefjord havde i 20 Aar ikke behandlet et eneste Tilfælde af Drankergalskab paa Landet, hvorimod et og andet vel var indtruffet i Byen. Fra Mandal berettes Ædrueligheden ogsaa for selve Ladestedets Vedkommende at være i utvivlsomt Tiltagende.

Fattigsygepleien besørgetes i Christiansand af Stadsphysicus, i Lyngdals og Flekkefjords Distrikter af Embedslægerne; for Mandals Distrikt omtales ikke Forholdet i saa Henseende. I Christiansand bleve 381 fattige Syge tilseede i Hjemmet og 73 behandledes paa Sygehuset, ligesom 12 Sindsyge nød Understøttelse af Fattiggassen. Jordemodervæsenet inden Amtet befandt sig fremdeles i en meget daarlig Forfatning. Det hele Antal Jordemødre, som fandtes, var 8 (Aaret forud 9), hvoraf 3 bosatte i Christiansand, de tvende fast ansatte; 2 i Mandal, den ene for Byen, den anden for Halsaa og Hartmark Sogne; 1 i Farsund, alene for Byen; 1 i Flekkefjord, tillige for Præstegjeldets Landdistrikt, og 1 i Ørebø Sogn. Selv paa enkelte af de her nævnte Steder angives Jordemoderen kun lidet at benyttes. Mange Misligheder ved Barselkoners Pleie og Behandling fandt derfor endda Sted og vilde først fuldkommen kunne udryddes, naar Bygderne fik examinerede Jordemødre. I det flekkefjordske Distrikt havde det overalt været en almindelig Skik, at Barselkonen skulde have Brændevin strax efter Forløsningen og

det ikke altid i smaa Portioner eller kun den første Dag; i de sidste Aar kunde vistnok denne Misbrug antages afskaffet i de Flekkefjords By nærmere Sogne, men den fandt fremdeles Sted i Udkanterne af Distriktet, fornemlig i Siredalen.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 2069. I 4 Sogne af Mandals Distrikt var ingen Vaccination foretagen, da, som vedkommende Hjelpevaccinatorer bemærkede, der sammesteds fandtes saa faa og spredt boende uvaccinerede Børn, at Udførelsen vilde have medført Udgifter istedetfor nogen Fortjeneste for Hjelpevaccinatorerne; Distriktslægen ansaa det dog rigtigst at paalægge dem at vaccinere hvert Aar. Paa Grund af de enkelte forekommende Tilfælde af Børnekopper i Christiansand blev Revaccination her udført paa samtlige til Garnisonstjeneste indcommanderede Militære samt paa den Del af den faste Garnison, der tidligere ikke havde undergaaet samme; af i Alt 140 Revaccinerede frembragtes hos 24 ægte, hos 106 uægte Pustler og hos 10 ingen Virkning (J. Wolff). Iøvrigt sees kun ganske Enkelte af Byens Indvaanere at være blevne revaccinerede. Fra Vaccinationsindretningen i Christiansand udleveredes i dette Aar 101 Glasrør med flydende og 4 Glas med tør Vaccine; af de her vaccinerede Børn var det ældste 13 Aar og det yngste 4 Uger gammelt. Vaccinationen udførtes i Christiansand af den som offentlig Vaccinator ansatte Læge, i Mandal og Halsaa Sogn af en Privatlæge, i Oddernes Sogn, i Farsund, Egvaag og Lodshavn samt i Flekkefjords By og Næs Sogn af vedkommende Distriktslæger.

Af **rets-medicinske** Forretninger anføres 1 Obduction af et i Dølgemaal født Barn tilligemed Undersøgelse af dettes Moder, 1 Obduction af en under et væltet Læs funden død Mand, 1 Undersøgelse og Erklæring i anledning ved Overfald tilføiet Mishandling, 1 angaaende en for voldsom Adfærd tiltalt Piges Sindstilstand samt 2 Forretninger, den ene betræffende en ved Vaadeskud dræbt Dreng, hvorover de befalede Afskrifter ikke ere indkomne, og som heller ikke ere nøiere forklarede i Medicinalberetningerne.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i Christiansand forpleiedes 12 Sindssyge paa Fattigvæsenets Regning. Lægen ved Sindssygeasylet sammesteds opgiver udenfor dette at have tilseet og tildels behandlet 48 Syge, hvoraf 24 ogsaa tidligere af ham vare tilseede og 24 i dette Aar for første Gang; af de sidste døde 2 og helbrededes 9, medens de øvrige enten maatte ansees som uhelbredelige eller kun befandt sig i Bedring; af de tidligere tilseede var 1 død og 2 igjen friske, de øvrige derimod for det Meste som uhelbredelige udsatte til Forpleining (S. Heyerdahl). Distriktslægen i Mandals Distrikt undersøgte 2, Distriktslægen i Lyngdals Distrikt 5, der alle overgik til Amtets Omsorg og hvoraf 1

indsendtes til Gaustad Asyl; en anden for privat Regning hertil indsendt Sindssyg fandt underveis paa Dampskibet Anledning til at springe overbord og druknede. Af private Læger angiver en i Farsund at have behandlet 5 for Melancholi og 4 for Mani, blandt disse to for Mania puerperalis, der hurtig helbrededes; en Læge i Mandal ligesaa at have behandlet 4 ikke nøiere betegnede Tilfælde af Sindssygdom, hvoraf 2 endte dødlig. I Flekkefjords Distrikt bleve alle under Amtets Forsorg værende Sindssyge, i det Hele 23, tilseede af Distriktslægen; 1 af disse udgik helbredet, og 2 tilkom som nye; 1 henlaa paa Gaustad og 1 ligesaa paa Christiansands Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 2 Gange Exarticulation af Fingre; 1 Amputation af Brystkjertelen for Kræft, hos 7 Individuer Exstirpation af Kræft i Læben og hos 5 af Kræft paa ikke nøiere betegnede Steder af Legemet; flere Gange Borttagelse af forskellige, større og mindre Svulste, hvoraf særlig nævnes 1 Ganglion, 1 Epitheliom, 4 Teleangiectasier, 2 Tumores cystici og 7 Lipomer; 1 Gang Borttagelse af forreste Væg paa et stort Hygroma cysticum patestellare; 1 Polypoperation; 1 Operation for Hareskaar; 4 Operationer for Vandbrok, hvoraf en radical med Indsnit, og 1 for Paraphimosis; samt endelig af Øienoperationer 3 for Cataract (Roscher, Kraft) og 5 for Pterygium, foruden et Par Gange Borttagelse af indurerede Hordeola.

Af **obstetriciske Operationer** omtales som udførte af Læger: 8 Vendinger, hvoraf syv paa Grund af Tværleie og en ved Tvillingfødsel, hvor det første Barn var taget med Tang; 3 af Fostrene vare levende, 5 dødfødte; 1 af Mødrene, hjemmehørende i Lunde Sogn af Stavanger Amt, døde senere, efter Opgivende til vedkommende Læge rimeligvis af Barselfeber. 24 Tangforretninger, ved 6 af hvilke Fosteret kan sees at have været dødfødt; Indicationerne vare for det Meste langvarigt Fødselsarbeide med Afkræftelse for Konen eller Fare for Barnets Liv, i et Tilfælde begyndende Kramper og i et andet Fremfald af Navlesnoren. Løsning og Udbringelse af Efterbyrden omtales 2 Gange.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Christiansands					
Stadsphysicat .	319	255	71	-	14
Mandal	935	592	98	6	38
Lyngdal	515	267	59	6	20
Flekkefjord . . .	438	227	51	4	24
Lister og Mandals Amt	2207	1341	279	16	96

Omkomne ved ulykkelige Hændelser . . . 50.

Selvmordere 5.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 866 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 60,8 (Aaret forud var Forholdet = 100 : 50,6). Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 7,9 (Aaret forud = 1 : 11,6) og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,8 (Aaret forud = 1 : 5,9). Den store Dødelighed blandt spæde, ikke aarsgamle Børn, som efter Tabellen sees at have fundet Sted i Christiansand, endog i et Forhold af 1 : 3,6, kan af Beretningerne ikke udfindes at være begrundet i nogen enkelt Sygdoms større Hyppighed i dette Aar. — Om de paa Barselseng Døde oplyses med Hensyn til Dødsårsagen at 3 ere døde af Barselfeber, 1 af Hæmorrhagia uteri og 3 uforløste, af de sidste en i Egens Sogn uden at have søgt Lægehjælp, en i Hiterø Sogn før Lægens Ankomst, rimeligvis paa Grund af Tværleie, og en i Lyngdals Lægedistrikt uden nøiere Angivelse af Stedet. Læge kom her tilstede, efterat Fødselsarbeidet havde varet i 3 Døgn; Fosteret laa i Tværleie med den ene Arm fremfalden, men paa Grund af Livmoderens stærke Sammensnøring lod Vending, uagtet gjentagne under Chloroformering anstillede Forsøg, sig ikke udføre; Embryotomi ansaaes, som sidste Tilflugt, utilraadelig, da Konens Kræfter allerede vare i højeste Grad medtagne (Buch).

Sygehuse. Om Christiansands almindelige Sygehus, om Garnisonssygehuset og Sindssygeasylet sammesteds, ligesom om Amtssygehuset i Flekkefjord henvises til Sygehuslisten. Paa Sygestuerne i Christiansands Tugthus behandledes af 181 Fanger 59 Syge i 2747 Døgn, altsaa i Gjennemsnit 7,5 daglig og enhver i 46,6 Døgn; 2 døde. Udgifterne til Medicin i og udenfor Sygestuerne opgik til 101 Spd. Odderøens Kvarantæneanstalt optog fra 22de April til 6te Mai en kopper-syg Passager fra et indenlandsk Dampskib paa dets Gjen-nemfart til Vestlandet.

Amtets 5 **Apotheker** i Byerne Christiansand, Mandal, Farsund og Flekkefjord angives alle ved Visitationen at være befundne i Orden. Af Christiansands tvende Apotheker havde Løveapotheket ved Aarets Udgang til Personale, foruden Apothekeren selv, 1 Medhjælper og 1 Discipel, Elephantapotheket ligesaa 1 Medhjælper og 2 Disciple.

Af **Badeindretninger** fandtes, foruden et i Christiansand Aaret forud indrettet Badehus for de Militære, kun mindre dels ganske private, dels til almindelig Afbenyttelse staaende Søbadehuse i Byerne.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Christiansands Stadsphysicat: 6 Læger foruden Distriktslægen i Mandals Distrikt. 3 Jordemødre, hvoraf 2 ansatte.

2. Mandals Distrikt: 3 Læger, deraf en, Distriktslægen, bosat i Christianssand og to i Mandal. 3 Jordemødre; 12 Hjelpevaccinatorer.

3. Lyngdals Distrikt: 2 Læger, begge i Farsund. 1 Jordemoder; 8 Hjelpevaccinatorer.

4. Flekkefjords Distrikt: 1 Læge, boende i Flekkefjord. 1 Jordemoder; 7 Hjelpevaccinatorer.

XL. Stavanger Amt.

Sundhedstilstanden synes i det Hele at have været god og det, som Distriktslægen i vestre Ryfylke bemærker, uagtet den under det mislykkede Vaarsildfiskestedfindende Mangel paa Fødemidler for Fiskerne med Grund lod befrygte Udviklingen af mere ondartede Sygdomme. Dette blev dog ikke Tilfældet, og hvad navnlig Nervefeber angik, paa hvilken Sygdom Opmærksomheden i saa Henseende nærmest maatte rettes, forekom denne snarere sjeldnere end sædvanligt. Af Epidemier med nogen større Udbredning og Styrke turde alene en af Kighoste fortjene at nævnes, men ogsaa denne tillægges en i Regelen mild Character, ihvorvel forskjellig for de enkelte Egne af Amtet. Antallet af **Døde** opgives til 1465, eller 13,3 pCt. flere end i 1858, da Antallet alene udgjorde 1293, og næsten lige med det for 1857, da der døde 1473. Sammenlignet med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 viser Dødligheden i 1859 sig omtrent 8 pCt. større, ved hvilken Beregning dog intet Hensyn er taget til Folkemængdens Forøgelse.

Nogen bestemt **Sygdomsconstitution** lader sig ved Betragtningen af de vigtigere epidemiske Sygdommes større og mindre Hyppighed ikke paavise. I Beretningerne omtales den ogsaa for det Meste som indifferent, og alene fra nordre Ryfylke tillægges den med nogen Bestemthed et adynamisk Præg.

Nervefeber forekom i Jæderen og Dalernes Distrikt oftere end Aaret forud, men aldrig som større Epidemi, uagtet Sygdommen i Slutningen af Aaret var baade temmelig ondartet og tillige usædvanlig smitsom. Alene Befolkningens stærke Frygt for Smitte, der manges Gang dreves saa vidt, at det faldt vanskeligt at skaffe de Syge den nødvendige Pleie, kunde det tilskrives at Udbredningen sjelden gik udenfor de enkelte angrebne Gaarde. Paa 23 saadanne særskilte Steder, fordelte paa 7 Sogne, kom tilsammen 60 Tilfælde under Behandling, hvoraf 13 endte dødlig. Fra Stavangers Distrikt angives Nervefeber, især for Landets Vedkommende, at have været sjeldnere end sædvanligt, derimod hyppigere af cerebral Character og, navnlig i Stavanger By, temmelig dødlig. Nogen fuldstændigere Besked om Sygdommens Forekomst meddeler iøvrigt ikke Distriktslægens Beretning; paa Byens

tvende Sygehuse indkom tilsammen 24 Nervefeberpatienter, hvoraf 6 døde, nemlig i første Kvartal 5, i andet 7, i tredje 2 og i fjerde 10; et Par af Byens privat practiserende Læger nævne derhos 22 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig. Af Ryfylkes trede Lægedistrikter var Sygdommen paafaldende sjelden i det søndre og vestre Distrikt; i førstnævnte behandlede af Embedslægen 10 Tilfælde med 1 Dødsfald, deraf otte paa Finø, i sidstnævnte 17, ogsaa med 1 Dødsfald, nemlig 9 i Skudesnes Præstegjeld, 7 i Augvaldsnes og 1 i Haugesund, ligesom med Hensyn til Tiden paa Aaret 3 i første, 1 i andet, 1 i tredje og 12 i fjerde Kvartal. Noget flere Tilfælde ere igjen anmeldte fra nordre Ryfylke, nemlig 51 med 6 Dødsfald, indtrufne i smaa, begrænsede Epidemier, saaledes paa en Gaard elleve, paa en anden otte Tilfælde. For det hele Amt haves efter Ovenstaaende fra 6 Læger og Sygehuse i Stavanger Beretning om 184 Behandlede og 30 Døde i Nervefeber.

Barselfeber angives af Distriktslægen i Stavanger at være forekommen i Begyndelsen af Aaret som en liden og i det Hele mild Epidemi, der allerede var begyndt Aaret forud; af 12 i hans Praxis indtrufne Tilfælde endte 1 dødlig, og en anden af Byens Læger nævner 4, hvoraf ligeledes 1 med dødlig Udgang. Udenfor Stavangers Distrikt sees 2 Tilfælde at være behandlede i søndre Ryfylke, begge med heldigt Udfald; Distriktslægen i Jæderen og Dalerne opfører derhos paa sin Mortalitetsliste 2 Døde af Metritis, men uden at angive om i eller udenfor Barselseng, og ved Beskrivelsen af Sygdomsforholdene i Lister og Mandals Amt er allerede anført, at Distriktslægen i Flekkefjord foretog en Vending i Lunde Sogn af Stavanger Amt, hvorefter Konen senere døde rimeligvis af Barselfeber.

Af **Børnekopper** ere anmeldte 7 Tilfælde, nemlig under Benævnelsen Variolæ 1 Tilfælde i Skjolds Præstegjeld, hos en middelaldrende Mand, og 2 i Haugesund, disse i Januar Maaned og ligeledes hos voxne Personer, hvoraf den først angrebne havde medbragt Smitten fra Bergen, samt som Varioloides 2 Tilfælde i Mai paa Veaaen, det ene hos et uvaccineret Barn, og 2 i Stavanger behandlede paa de derværende Sygehuse i første og andet Fjerdingaar.

Vandkopper omtales fra nordre Ryfylke, hvor Sygdommen senhøstes angreb en Del Børn i Vats Sogn, og ligesaa fra vestre Ryfylke, hvor enkeltde spredte Tilfælde fornemlig i Februar Maaned kom til Lægens Kundskab.

For **Rosen** behandlede 2 Læger i Stavanger 11 Syge, hvoraf 1 døde, og Distriktslægen i vestre Ryfylke 5, blandt hvilke tvende med Erysipelas gangrænosa.

Skarlagensfeber viste sig enkeltvis og til forskellige Tider i Stavanger; Distriktslægen nævner 22 behandlede Tilfælde, hvoraf enkelte complicerede med Diphtherit, og en anden Læge 4.

Kighoste var den mest udbredte epidemiske Sygdom inden Amtet. I Stavangers samt vestre Ryfylkes Distrikter havde den allerede taget sin Begyndelse det foregaaende Aar, og samtidig med at fortsætte sig paa disse Steder optraadte den efterhaanden og blev almindelig over Jæderen og Dalerne samt søndre Ryfylkes Distrikter, medens nordre Ryfylke synes fremdeles at være bleven befriet. Naar undtages Stavanger med Omegn, hvor Sygdommen ved sin hyppigere Overgang i Brystbetændelse og Hjernelidelser maatte ansees lige alvorlig som Aaret forud, tillægges Epidemien iøvrigt en i det Hele mild Character, hvorved dog maa bemærkes, at i Landdistrikterne Lægehjælp næsten aldrig blev søgt i denne Sygdom og at Lægernes Kjendskab, navnlig til de enkelte Tilfældes Forløb, derfor ogsaa blev mindre nøiagtigt. En Læge i Stavanger opgiver 6 Døde blandt 69 Behandlede, Distriktslægerne i Jæderen og Dalerne samt i søndre Ryfylke hver 2 Døde samt Distriktslægen i vestre Ryfylke, der udtrykkelig bemærker ikke at have havt nogen Kighostepatient til Behandling udenfor Haugesund Ladested, 1 Død. Ved Aarets Slutning antoges Epidemien dels at være ophørt, dels at være i betydeligt Aftagende.

Af **diphtheriske Affectioner** anføre 3 Læger i Stavanger at have behandlet tilsammen 2 Tilfælde af Strubehoste, der helbrededes, samt 22 af exsudativ Halsbetændelse, hvoraf 2 endte dødt.

Kusma iagttoges i Begyndelsen af Aaret sporadisk i nordre Ryfylke, og nogle faa Tilfælde nævnes ogsaa af en Læge i Stavanger.

Catarrhalske Sygdomme omtales fra Egersund og Stavanger som hyppige, fornemlig i Maanederne Marts og April samt November og December. Af de enkelte Affectioner synes især catarrhalsk Halsbetændelse at have været almindelig, og for de tvende førstnævnte Maaneder tillægges der endog samme en epidemisk Character (Lassen). I nordre og vestre Ryfylke anføres foruden April ogsaa August og September at have frembudt flere Tilfælde af sidstnævnte Slags, i Regelen vistnok lette men enkelte dog ogsaa temmelig alvorlige.

Lungebetændelse forekom i Stavanger ikke ganske sjelden og til forskellige Tider paa Aaret, først, som det synes at fremgaa af Beretningernes i denne Henseende ikke ganske overensstemmende Angivelse, om Foraaret og derpaa igjen om Høsten fra October af, til denne Tid mest hos Børn. Af Byens Læger nævner Distriktslægen foruden 3 paa Sygehus indlagte Tilfælde endvidere 34 udenfor samme behandlede, deraf 21 i første og 13 i andet Halvaar samt 2 med dødt Udgang; en anden Læge ligesaa 20 med 3 Dødsfald, de fleste i sidste Kvartal (Lassen), og en tredje under Benævnelsen Brystbetændelse 29, hvoraf flest i Mai og Juli, hver 6, og alle med gunstigt Udfald (Siqueland). Fra nordre Ryfylke angives Lungebetændelse at have været meget sjelden i dette Aar og paa Grund af den der herskende adynamiske Sygdomsdiathese i Regelen kun at have tilladt en sparsom Anvendelse af Blodudtømmelser; Ingen af de Behandlede døde, men disses Antal er forresten ikke nøiere angivet. Fra søndre Ryfylke nævnes 4 Tilfælde med 1 Dødsfald, fra vestre Ryfylke 19, ligesaa med 1 Dødsfald og flest i April (4) og Januar (3); hos 12 af disse havde Sygdommen sit Sæde i høire, hos 7 i venstre Lunge. Distriktslægen i Jæderen og Dalerne omtaler ikke Forekomsten af Lungebetændelse, og da Opgave over de Behandlede som anført ogsaa savnes fra nordre Ryfylke, kommer den statistiske Oversigt til at omfatte alene tre af Amtets fem Lægedistrikter. For disses Vedkommende haves fra 5 Læger Meddelelse om 109 Tilfælde 7 Dødsfald.

Rheumatiske Affectioner fremhæves hverken som hyppigere eller sjældnere end sædvanligt. Et Par Læger i Stavanger behandlede tilsammen 13 Tilfælde af acut og 74 af chronisk Rheumatisme, Distriktslægerne i vestre og nordre Ryfylke ligesaa 17 acute foruden en hel Del chroniske Rheumatismen. Hjerteaffectioner vare oftere tilstede i de acute Tilfælde, og et Par af disse sees at have havt Døden til Følge.

Af **Koldfeber** nævnes 18 Tilfælde, hvoraf 12 af tvende Læger i Stavanger, 1 fra søndre, 2 fra nordre og 3 fra vestre Ryfylke. Forsaa vidt Forholdet i saa Henseende berøres, sees de alle at være opstaaede i Udlandet eller ialfald udenfor Amtet.

Diarrhoe og Cholera forekom vel oftere om Sommeren og Høsten men ikke i nogen paafaldende Mængde. Under Benævnelsen **Blodgang** ere derhos opførte 1 Tilfælde fra søndre og 2 fra vestre Ryfylke, ligesom fra Stavanger af en Læge 2 Tilfælde i December i Strandstedet Sandnes (Lassen) og af en anden 16, hvoraf 6 i Juni, 7 i August og 1 i hver af Maanederne September, November og December (Siqueland).

Skjørbug omtales fra Stavanger som iagttagen i nogle faa, lettere Tilfælde.

For **Syphilis** indkom paa Amtssygehuset i Stavanger 9 Personer med secundære Tilfælde, paa Bysygehuset samme- steds 7 med ikke nøiere betegnede Tilfælde. Udenfor Sy- gehusene berette derhos trende af Byens Læger at have be- handlet 14 Individuer for denne Sygdom, der forresten ikke kan sees at være kommen til Behandling inden Amtet. For **Radesyge** indlagdes 4 Personer paa Amtssygehuset, og af **Gonorrhoe** nævner Distriktslægen i Jæderen og Dalerne 4, en privat Læge i Stavanger 19 og Distriktslægen i vestre Ryfylke 1 Tilfælde.

Fnat antoges i nordre Ryfylke, hvor det tidligere havde været meget udbredt, nu at være i Aftagende; Distriktslæ- gen havde ved Foranstaltninger gennem Sundhedscommisio- nerne søgt at virke til dets Udrydd, og Almuen begyndte efterhaanden at anse det for en Skam at lide deraf (J. Dahl). Et Tilfælde af Scabies crustosa behandledes paa Amtssyge- huset hos en Pige fra Haalands Præstegjeld; i et Sundheds- commissionsmøde var hun bleven vedkommende Distriktslæge opgivet som rimeligvis spedalsk, og i 20 Aar at have været syg og udygtig til alt Arbeide; ved Undersøgelsen fandtes hun imidlertid at lide af den nævnte Sygdom, og cureret for denne efter 42 Dages Behandling udgik hun som et friskt og arbejdsført Menneske (C. Stang).

Af **Spedalske** fandtes, saavidt Antallet var kjendt, ved Aarets Begyndelse 157. Heraf afgik 5 ved Døden, 1 udflyt- tede, 6 indlagdes i Stiftelse, 12 befandtes at være feilagtig opførte og 1 at være spontant helbredet (se Overlægerne Høeghs og Løbergs Aarsberetning for 1859, Side 19 og 20). Som nye Tilfælde antegnedes 27, hvoraf 9 som virkelig i Aarets Løb opstaaede, 15 som overseede ved tidligere Tæl- lingen og 3 som hjemkomne fra Stiftelser. Ved Udgangen af 1859 skulde altsaa Antallet beløbe sig til 159.

Kjertelsyge og Rachitis betegnes fra nordre Ryfylke som temmelig almindelige, især i Strandstederne, og dette vel nær- mest fordi Kosten, som rigtignok er ussel i hele Distriktet, dog forholdsvis i disse er allerdaarligst, næsten udelukkende vegetabilsk. Paa Strandstedet Sand er saaledes i Regelen Melk ikke at faa kjøbt hele Sommeren og Fisk næsten ikke hele Aaret, medens der for Mange ikke kan blive Tale om Kjød, som falder for kostbart. (J. Dahl). Ogsaa for de andre Distrikter omtales Kjertelsyge som mere eller mindre hyppig.

Svindstot fremhævedes allerede i forrige Aars Indberet- ninger af Distriktslægen i Stavanger at være i Tiltagende inden hans Distrikt, og den samme Bemærkning gjentages dette Aar af en anden Læge, der havde 47 Tilfælde af Phthisis og Tuberculosis under Behandling (Antal Døde ikke angivet). „Det største Antal falder paa Bønder og især

blandt Jæderbefolkningen, hvor Sygdommen efter alle Mær- ker maa være i rask Tilgang. Sygdommens Arvelighed er i flere Familier saa paatagelig, at Almuesmanden selv begyn- der at faa Respect derfor. Hvad angaar Bybefolkningen, sy- nes Erfaring i en paafaldende Grad at tale for, at Sygdom- men som arvelig er sjeldnere blandt de ægte stavangerske Familier end blandt de i de sidste Par Decennier tilflyttede.“ (Lassen). Mortalitetsopgaverne fra Stavangers Distrikt til- stede forøvrigt ingen Beregning af Svindstots Hyppighed som Dødsårsag, da kun en af de derværende Læger meddeler fuldstændig Fortegnelse over de for ham indtrufne Dødsfald, i Alt 13 hvoraf 4 af Svindstot (Siqueland). Fra de øvrige Distrikter ere Beretningerne i saa Henseende nøiagtigere, og efter dem skulde blandt 62 i 4 Lægers Praxis indtrufne Døds- fald 8 — eller 12,9 pCt. — være bevirkede af denne Sygdom.

Blegsot betegnes i det Hele som oftere forekommende, dog ville et Par Læger have iagttaget færre Tilfælde deraf i dette end i flere foregaaende Aar (Birch, Eye). Ogsaa an- dre anæmiske Tilstande, saaledes efter utidige og overdrevne Aareladninger, vare paa enkelte Steder langt fra sjeldne, lige- saa, som det synes at fremgaa af nogle Beretninger, heller ikke hysteriske Affectioner.

Ingen Sygdom angives dog at være stadigere og hyp- pigere i sin Forekomst end **Cardialgi** og Ormsyge. Sidst- nævnte forekom i nordre Ryfylke, dels som Lumbrici dels som Ascarides, næsten hos alle Børn foruden hos mange Voxne. En Læge i Stavanger nævner blandt 1341 behand- lede Sygdomstilfælde 107 af Cardialgi og 77 af Helmin- thiasis.

Af **Drankergalshab** anfører en Læge i Stavanger 2 og Distriktslægen i nordre Ryfylke 1 Tilfælde, dette med død- lig Udgang. I sidstnævnte Distrikt døde derhos en Gut paa nogle og tredive Aar som Følge af overstadig Drik i et Bryl- lup, uden nogensinde før at have vist sig beruset.

Sjeldnere sporadiske Tilfælde. Distriktslæge Stang i Stavanger behandlede 3 Personer, der vare blevne smittede ved at flaa Kreaturer, døde af Miltbrand. Den først An- grebne, der kom under Behandling 6 à 7 Dage efter at Smit- ten kunde være paaført, døde forinden Tilfældets Sammen- hæng endda var opklaret, og uden andre Phænomener end en tilsyneladende lettere nervøs Feber, lidt hurtigt Aande- dræt, stærk Trykning i Cardia samt nogen Spænding i Re- gionen af Vesica, hvorhos der den sidste Dag iagttoges et Par brustne, Pemphigus lignende Blærer paa venstre Tom- melfinger og Forarm. Hos de tvende Andre var Almenbe- findendet mindre angrebet, hos den ene dog nogen Feber til- stede; derimod fandtes paa den enes Tømmelfinger og den andens Forarm en sort, indtørret Carbunkel, omgivet med en erysipelatøs, pastøs Svulst og forbunden med nogen Hæ-

velse af Glandlerne i Albuen og Axelhulen. De Syge bleve alle indlagte paa Byens Sygehus, hvorfra de tvende sidste igjen udskreves helbredede efter omtrent 14 Dages Forløb.

Fra nordre Ryfylke omtales tvende Misfostre, det ene manglende den store Hjerne, det andet født med 6 Fingre paa hver Haand og 6 Tær paa hver Fod.

Veirliget skildres fra vestre Ryfylke som mildt, men regn- og stormfuldt i Aarets første Maaneder. April bragte nogen Frost og Sne. Mai var kold med nordlige Vinde; Juni afvejlende kold og stærk varm, samt tør med østlige, nordlige og sydøstlige Vinde; Juli tør og kold til Midten af

Maaneden, da der faldt lidt Regn, senere varm og tør. August og Høstmaanederne forløbe tildels regnfulde til Midten af November, da der indtraadte Frost, som vedvarede gennem den største Del af December. Vinteren indfandt sig i det Hele tidlig. Med Hensyn til Afgrøden faldt Avlingen af Korn og Hø ikke ubetydeligt mindre end i de foregaaende Aar, hvorimod Poteteshøsten var temmelig rig og næsten fri for Raaddenhed. (Eye). Af Distriktslægen i Jæderen og Dalerne, der bor i Egersund, betegnes den første Del af Aaret som mild og rolig, med afvejlende Slud og Regn, Sommeren som ualmindelig baade tør og varm, samt Høsten og Vinteren som i det Hele mindre stormende og regnfulde end sædvanligt. Om den gennemsnitlige Barometer- og Thermometerstand ligesom om de forherskende Vinde i hver Maaned meddeler han følgende Oversigt:

Maaned.	Barometerstand.	Thermometerstand.	Herskende Vinde.	Maaned.	Barometerstand.	Thermometerstand.	Herskende Vinde.
Januar	28" 0,2"	+ 4,0°	V. og SV.	Juli	28" 2,3"	+ 13,3°	N. og NV.
Februar	27" 10,6"	+ 3,6	SO. og S.	August	28" 1,1"	+ 12,4	SO. og N.
Marts	27" 9,5"	+ 3,7	N. og NV.	September	27" 11,5"	+ 9,6	SV. og V.
April	27" 10,4"	+ 5,0	N. og NV.	October	27" 10,8"	+ 7,5	O. og SO.
Mai	28" 3,3"	+ 10,9	N. og NV.	November	28" 0,9"	+ 4,1	SO. og O.
Juni	28" 1,3"	+ 14,2	V. og NV.	December	27" 10,9"	+ 0,7	O. og SO.

Til sine i foregaaende Aarsberetning fremsatte Bemærkninger om **Levemaaden** og Culturen i nordre Ryfylke tilføier Distriktslægen i sin Beretning for dette Aar, at det især er Suledal og Saude, som i Henseende til Oplysning og Cultur staa langt tilbage. Mellem begge Præstegjelde finder dog den Forskjel Sted, at medens der i Suledal paa mange Steder er forholdsvis Velstand, er Folket i Saude tildels ved Overbefolkning i Forening med Sløvhed og Uvorenhed, ned-sunket i en overordentlig Fattigdom, der igjennem lange Tider vil lægge næsten uovervindelige Hindringer iveien for alle Slags Fremskridt, selv om Sands for noget Bedre maatte blive vakt blandt Almuen. Ogsaa med Hensyn til Brændevinsdrik, som ellers ikke finder Sted inden Distriktet uden ved enkelte Anledninger, navnlig Brylluper, skal Suledal danne en bedrøvelig Undtagelse, idet Forholdet her er endnu som i gamle Dage. Mod det i Distriktet udbredte Sektvæsen og almindelige religiøse Sværmeri, der som oftest for-dømmer al verdslig Læsning paa samme Tid som det giver Almuen en stor Mængde usunde og for saa uvidende Men-nesker aldeles ufordøielige religiøse Bøger ihænde, havde Distriktslægen troet at burde virke ved som Ordfører i Sundhedscomissionerne at arbeide for Oprettelsen af Almuebibliotheker, hvoraf han havde havt den Tilfredsstillelse af faa

2 oprettede, nemlig et i Sand og et i Saude. (J. Dahl). Fra Jæderen og Dalerne angives Tarvelighed og Ensformighed i Levemaade i Forening med fuldkommen Mangel paa Sands for Orden og Renlighed, som tidligere, at være almindelig blandt Befolkningen (Birch). Om det nogle Aar forud oprettede Ladested Haugesund bemærker Distriktslægen i vestre Ryfylke, at Stedet, der er anlagt for største Delen paa Fastlandet og tvende Øer, ligger frit og høit, men aldeles ubeskyttet undtagen lidt mod Øst af nogle Fjelde. Nogen ordentlig Vandforsyning havdes endda ikke og i tørre Sommere maatte Drikkevandet hentes langveisfra, indtil $\frac{1}{8}$ à $\frac{1}{4}$ Mil borte. De langs Søen opførte Vaaningshuse ere tildels mindre sunde, da de ere udsatte for Affald fra de høiere beliggende, hvortil kommer at der i Fisketiden paa Bryggerne og Søhusene ophobes en Mængde Sildegan, som paa flere Steder henligger i længre Tid og raadner. Stedets Kirkegaard var for liden, saa at man af Mangel paa Plads havde maattet benytte ældre Grave, hvor Ligene neppe havde ligget i 10 Aar; ogsaa andre Misligheder fandt her Sted, saaledes havde Distriktslægen i 1858 seet et Lig nedsættes i en Grav, der neppe var mere end en Alen dyb, hvorfor ogsaa Anmeldelse derom skede til vedkommende Foged. (Eye).

Fattigsygepleien berettes fra nordre Ryfylke ved Præ-

sternes ufortrødne Virksomhed at være bleven bedre i dette Aar mod før, fornemlig i Jelse og Sand. I Stavanger besørgedes den, ligesom tidligere, af Distriktslægen og en privat Læge. Lægehjælp for privat Regning søgtes i det Hele sjældnere i Landdistrikterne, dog noget forskjellig i de enkelte Egne, i vestre Ryfylke saaledes kun lidet, og først efterat alle Husraad vare forsøgte, i nordre Ryfylke som det synes noget hyppigere, især hvor Adgangen til at erholde den faldt nogenlunde let. Kvaksalveri antoges vel paa enkelte Steder ikke ganske ukjendt, men nogen Anmeldelse i den Anledning havde ikke fundet Sted. Jelse Præstegjeld fik saaledes om Høsten for en kort Tid Besøg af en Person, der angav sig udsendt af Regjeringen med 300 Spd.s aarlig Løn for at udlevere Medicin gratis til hvem der maatte behøve; dog skulde han have Ret til at beregne sig et Honorar for sin Umage, og dette Honorar viste sig at have været ikke saa ganske ubetydeligt. Distriktslægen kom først senere til Kundskab om Bedrageriet, og mere specielle Oplysninger kunde da ikke erhverves. Ordningen af **Jordemodervæsenet** var fremdeles i højeste Grad mangelfuld. I 2 Distrikter fandtes ikke en eneste examineret Jordemoder, nemlig i søndre og nordre Ryfylke; i vestre Ryfylke havde 2, hvoraf en ansat i Ladestedet Haugesund og en privat practiserende i Ladestedet Skudeneshavn; i Stavangers Distrikt 5, hvoraf 4 bosatte i Stavanger By og 1 i Strandstedet Sandnes, samt i Jæderen og Dalernes Distrikt 2, begge i Egersund, den ene ansat og den anden privat practiserende. Flere Communer havde dog, tildels som Følge af Lægernes Forestillinger i Sundhedscommissionerne, begyndt at interessere sig for Sagen, og ifølge en Beslutning i Amtsformandskabet anmodedes Amtmanden om at anstille Undersøgelser om, hvorledes Jordemodervæsenet paa hensigtsmæssigste Maade maatte kunne ordnes, og om at forelægge det næste Amtsformandskab Resultatet af disse Undersøgelser.

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** ianledning den spedalske Sygdom kunne sees at være afholdte i nordre Ryfylke 11 og i vestre Ryfylke 8, medens for de øvrige Distrikter Antallet ikke er anført i Medicinalberetningerne.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 2075. I Finø Præstegjeld samt Heskestads og Utsire Sogne var ingen Vaccination foretagen, paa sidstnævnte Sted fordi Hjælpevaccinatøren om Sommeren afgik ved Døden. I Egersunds og Haa Præstegjelde samt i Hellelands Sogn af Jæderen og Dalernes Distrikt ligesom i Ladestedet Haugesund i vestre Ryfylke udførtes den af vedkommende Distriktslæger. I Stavanger var ligesom tidligere Distriktslægen Vaccinator og Opsamler af Vaccinematerie.

Af **rets - medicinske** Forretninger nævnes 14, nemlig 2 Obduktioner af i Dølgmaal fødte Børn tilligemed 2 Under-

søgelser af disses Mødre; 1 Obduktion af et Fosterlig fundet under en Torv i Kanten af en Grav; 1 Obduktion af et fem Uger gammelt Barn, samt 1 Synsforretning over et halvtredie Maaned gammelt, der begge vare døde i Sengen hos Mødrene, det første rimeligvis ihjelliget, det andet formentlig død af Sygdom; 1 Obduktion af en funden død Mand; 2 Synsforretninger over Selvmordere; 4 Undersøgelser af Personers Sindstilstand i rets-medicinsk Henseende, deraf en om, hvorvidt en Pige, som havde givet Atkald paa en hende lovlig tilfalden Arv, kunde ansees dygtig til selv at varetage sine Interesser, og en anden om hvorvidt Vedkommende kunde beedige sin for Retten afgivne Erklæring. Over flere af de nævnte Forretninger er den befalede Afskrift ikke indkommen.

Af **Sindssyge** tilsaa Distriktslægen i vestre Ryfylke 2, hvoraf 1 indlagdes i Bergens Asyl, og Distriktslægen i nordre Ryfylke 9, hvoraf 5 forpleiedes for Amtets og 4 for privat eller vedkommende Fattigvæsens Regning. I søndre Ryfylke angives i Alt 6 Sindssyge at have nydt Understøttelse af Amtet; en Gaardmandssøn indsendtes herfra til Gaustad Asyl. Fra Jæderen og Dalernes samt Stavangers Lægedistrikter gives ingen Oplysning om de udenfor Stavangers Sindssygeasyl værende Sindssyge, uden forsaavidt en privat Læge i Stavanger anfører at have behandlet 2 Tilfælde af Dements, 1 af Mani og 4 af Melancholi (Lassen).

Blandt **chirurgiske Operationer**, hvoraf de fleste Læger berette at have udført kun ganske enkelte og af mindre Betydning, nævnes særlig 4 Gange Exarticulation af Fingre, i de tre Tilfælde paa Grund af Caries, i det fjerde, hos et fem Uger gammelt Barn, af en overtallig Finger paa hver Haand; 1 Exstirpation af to store Kræftsvulste udgaaende fra Pharynx, samt 1 Operation for Strictura urethræ, udført paa Stavanger Byes Sygehus ved at gennemstikke Stricturen med en lang Troisquart forsynet med en Blycanyle, der lodes liggende i flere Dage og senere ombyttedes med Blybougier; fuldstændig Helbredelse opnaaedes (C. Stang).

Af **obstetriciske Operationer** angives at være udførte af Læger: 6 Vendinger, til ingen af hvilke Indicationerne findes anførte; om tre af dem oplyses at Fostrene vare dødfødte. 12 Tangforretninger, ved 6 af hvilke Fosteret kan sees at have været levende, ved 2 dødfødt, medens Forholdet for 4 ikke findes oplyst; forsaavidt anført, sees Indicationerne for det Meste at have været langsom Fremgang af Fødselen bevirket ved Vemangel. Udtagelse af Efterbyrden omtales i 4 Tilfælde fra nordre og vestre Ryfylke.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen un. 1Aar.	paa Barselseng.	
Jæderen og Dalerne . .	670	340	89	4	30
Stavanger	964	467	143	4	35
Søndre Ryfylke	383	176	35	2	5
Nordre Ryfylke	548	205	53	3	28
Vestre Ryfylke	614	277	74	6	24
Stavanger Amt	3179	1465	394	19	122

Omkomne ved ulykkelige Hændelser . . . 64.

Selv mordere 5.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1714 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 46,1. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 8,1 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 3,7. — Af de paa Barselseng Døde synes ogsaa dette Aar kun meget faa at have været under Lægebehandling; i de indkomne Beretninger gives bestemte Oplysning alene om 6, nemlig 3 døde af Barselsfeber, 1 af Eclampsia parturientium og 2 uforløste, af disse en i Tysværs og en i Skjolds Præstegjeld begge uden Lægehjælp. Distriktslægen i nordre Ryfylke bemærker udtrykkelig kun at være tilkaldt til den ene af de i hans Distrikt døde Barselkoner.

Om **Sygehusene**, der vare de samme som tidligere, nemlig et Amtssygehus, et Sygehus for Stavanger By og et Sindssygeasyl sammesteds, henvises til Sygehustabellen.

Foruden Amtets 2 ældre **Apotheker**, i Egersund og Stavanger, af hvilke det førstnævnte nedbrændte i Juli Maaned, men til midlertidig Brug strax igjen indrededes i et andet Hus i Byen, blev ogsaa det ved kgl. Resol. af 27de Decbr. 1856 ny oprettede Apothek i Ladestedet Haugesund efter forudgaaet Visitation aabnet i Februar. Alle 3 Apotheker bleve visiterede om Høsten og erklærede i forsvarlig Stand.

Af **Badeindretninger** angives 1 privat Styrtebad i Egersund samt 1 Sø- og Karbadehus i Stavanger at være blevne meget flittig benyttede. Et andet, tidligere eksisterende Badehus i Stavanger var paa Grund af uheldig Beliggenhed standset som saadant og taget i andet Brug.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Jæderen og Dalernes Distrikt: 1 Læge, boende i Egersund. 2 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatorer.
2. Stavangers Distrikt: 6 Læger, alle bosatte i Stavanger (den ene ikke practiserende). 5 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatorer.
3. Søndre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, i Finø Præstegjeld. Ingen Jordemoder; 7 Hjælpevaccinatorer.
4. Nordre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, i Sands Præstegjeld. Ingen Jordemoder; 7 Hjælpevaccinatorer.
5. Vestre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, boende i Haugesund. 2 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatorer og 1 Post ledig.

XII. Søndre Bergenhus Amt.

Sundhedstilstanden maa, naar undtages Midthordlands samt ytre og indre Nordhordlands Lægedistrikter, ansees at have været i det Hele ret god. Paa de nævnte Steder herskede derimod gennem en lang Tid af Aaret megen Sygelighed, hidrørende fornemlig fra Epidemier af Børnekopper, Nervefeber og Kighoste, hvilke Sygdomme vel ogsaa forekom i de fleste øvrige Distrikter af Amtet, men hvad de tvende førstnævnte Sygdomme angaar, i det Hele af mindre Udbredning. **Dødligheden** var noget større end sædvanligt, skjønt ikke særdeles meget; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1701, eller 13,6 pCt. flere end i 1858, derimod kun 3,9 pCt. flere end i 1857, i hvilke tvende Aar Antallet beløb sig til respective 1498 og 1637 Døde. Sammenlignet, uden Hensyn til Forandringen i Folkemængde, med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 viser Dødligheden i 1859 sig 6,7 pCt. større end denne. Af de enkelte Distrikter synes,

saavel ifølge vedkommende Læges Fremstilling som efter en Betragtning af Dødlighedsforholdene, ytre Nordhordland at have været det af Sygdom stærkest hjemsøgte; mod 196 Døde her Aaret forud udviser Mortalitetslisten for 1859 et Antal af 291 eller en Forøgelse af omtrent 48 pCt.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra ytre Nordhordland som udtalt adynamisk næsten det hele Aar, ligesaa fra ytre Hardanger for de 3 à 4 første Maaneder. Iøvrigt omtales den enten ikke i Beretningerne, eller characteriseres nærmest som indifferent, tildels med et catarrhalsk-rheumatisk Anstrøg i første og sidste Kvartal.

Nervefeber, der Aaret forud havde været forholdsvis meget sjælden, forekom i dette Aar igjen hyppigere, fornemlig i ytre og indre Nordhordlands samt i Midthordlands Distrikter. I det førstnævnte af disse forekom Sygdommen som en meget alvorlig Epidemi, især efterat syge fra Vaarsild-

fisket hjemvendende Fiskere havde spredt Smitten udover begge Distriktets Præstegjelde, fornemlig i Sandnes Sogn. Foruden det ikke ringe Antal Angrebne var Epidemiens Character temmelig ondartet; ved Siden af stærk Depression af Nervesystemet med Døvhed, Tab af Hukommelse o. s. v. forekom ogsaa Bronchiter og Lungebetændelser, Tarmblødninger, udstrakte Liggesaar og som Eftersygdom hydropiske Ansamlinger usædvanlig hyppig. Af 163 under den egentlige Epidemi Behandlede døde desuagtet kun 9, foruden 3 der ikke kom under Behandling, og dette i det Hele gunstige Resultat antoges at skyldes blandt Andet den Omstændighed, at Sygdommen herskede foruden mest i et Sogn, hvor Oplysningen og de økonomiske Forholde vare taalelig gode, tillige især i Sommermaanederne, da det var muligt at flytte de Syge fra de trange overfyldte Stuer ud i de mere luftige Udhuse. Før Sildefiskets Slutning vare behandlede 29, der alle helbrededes, og det hele Antal Angrebne bliver derefter 195, hvoraf 12 døde (Krohn). Næst dette Distrikt ere de fleste Tilfælde anmeldte fra Midthordland, uden at dog Sygdommen her var hyppigere eller i sin Optræden forskjellig fra det hvert Aar Sædvanlige; af 93 for offentlig Regning behandlede Tilfælde, hvoraf 29 i Januar, 5 i Februar, 9 i Marts, 11 i April og 39 i Mai, endte 11 dødlig. Fra indre Nordhordland nævnes 84 Tilfælde med 6 Dødsfald, deraf 23 i første, 24 i andet, 18 i tredje og 19 i fjerde Kvartal. Udenfor disse tre Distrikter var Nervefeber i det Hele sjældnere. Af de tvende Søndhordlands Distrikter iagttoges den i det indre Distrikt kun paa en eneste Gaard, i Etne, hvor der i Juni og Juli angrebes 9 og døde 2; i det ytre derimod noget hyppigere, fornemlig fra Slutningen af Marts til August Maaned, da flere smaa Epidemier viste sig paa forskjellige Steder; af 51 Behandlede døde her 1, hvorhos 1 Syg var død uden at komme under Behandling. I ytre Hardanger indtraf 39 Tilfælde med 5 Dødsfald, i indre Hardanger ligesaa 20 med 1 Dødsfald; paa førstnævnte Sted forekom Nervefeber fornemlig i Strandebarm, først i Begyndelsen af Aaret dels som Fortsættelse fra den foregaaende Høst dels fra Nyt af indbragt, dernæst senhøstes fra November af; i indre Hardanger til forskjellig Tid omtrent med lige mange Tilfælde i Røldals og Gravens Sogne. Distriktslægen i Vos nævner endelig 27 Behandlede og 5 Døde, fordelte paa tolv Gaarde; saavel her som i det nævnte Gravens Sogn angives Sygdommen, modsat hvad der ellers i Regelen var Tilfældet, oftere at være opstaaet uden at Smitte kunde paavises, i Gravens Sogn, som det syntes, nærmest fremkaldt ved en paa de angrebne Steder herskende utrolig Grad af Skiddenfærdighed. For det hele Amt kjendes efter Ovenstaaende et Antal af 519 Angrebne og 44 Døde af Nervefeber i 1859, hvilket Aar, som af hosstaaende Fremstilling vil sees, med Hensyn til

Sygdommens Hyppighed baade for det hele Amts og de særskilte Lægedistrikters Vedkommende nogenlunde svarer til Aaret 1857, medens det i denne Henseende langt overtræffer 1858.

Lægedistrikt.	Angrebne og Døde af Nervefeber					
	i 1857.		i 1858.		i 1859.	
	Angrebn.	Døde.	Angrebn.	Døde.	Angrebn.	Døde.
Ytre Søndhordland	53	3	49	2	52	2
Indre Søndhordland	16	1	10	-	9	2
Ytre Hardanger . . .	72	6	14	4	39	5
Indre Hardanger . . .			5	-	20	1
Vos	23	3	5	-	27	5
Midthordland . . .	82	8	52	7	93	11
Ytre Nordhordland	165	8	55	1	195	12
Indre Nordhordland	84	8	80	5	84	6
Søndre Bergenhus Amt	495	37	270	19	519	44

Af **Barselseber** nævnes fra ytre Søndhordland, ytre Hardanger samt Vos tilsammen 5 Dødsfald, men iøvrigt anføres ligesaa lidt fra disse Distrikter som fra indre Søndhordland, ytre Nordhordland samt Midthordland Noget om denne Sygdoms Forekomst. I indre Hardanger behandlede 1 Tilfælde, der helbrededes, og i indre Nordhordland angives Sygdommen ikke at være kommen til Lægens Kundskab i dette Aar.

Af **Børnekopper** ere anmeldte 378 Tilfælde med 57 Dødsfald, hvis Fordeling paa de enkelte Distrikter var følgende:

1. Ytre Søndhordland 4 Angr., ingen Døde.
(Svedens og Mosters Sogne).
2. Indre Søndhordland 26 — — —
(Vikebygd Sogn 14, Aalunds Sogn 6, Skonevik 6).
3. Ytre Hardanger 50 — 4 —
(Varalsø 11, Jondal 7, Kvinhered Hovedsogn 14, Vikør 18).
4. Indre Hardanger 1 — — —
(Røldal).
5. Midthordland 72 — 14 —
(især i Sandvigen, Aarstad Sogn, Fjæld, mindre i Fane og Oos).
6. Ytre Nordhordland 180 — 31 —
(Lindaas Præstegjeld 49, Mangers Præstegjeld 131).
7. Indre Nordhordland 45 — 8 —
(hele Distriktet med Undtagelse af Stamnes og Mo).

378 Angr., 57 Døde.

Vos er saaledes det eneste Distrikt, der gik aldeles fri, hvorhos dog i et Par af de øvrige de Angrebnes Tal kun var ganske lidet. Sygdommen der samtidig forekom i Bergen og ved Landdistriktets stærke Samfærdsel med denne By herfra jævnlig førtes omkring til de omliggende Bygder, forekom som det allerede fremgaar af ovenstaaende Fremstilling, naar undtages ytre Nordhordland og enkelte Strøg af Midthordland, i det Hele meget spredt, idet det, naar Smitten var indbragt til et Sted, i Almindelighed lykkedes fornemlig ved Afspærring og Vaccination at indskrænke dens Udbredning til en enkelt eller nogle faa nærliggende Gaarde. Til Sygdommens større Hyppighed i ytre Nordhordland bidrog i Lindaas Præstegjeld den Omstændighed, at dens Udbrud der først kom til Lægens Kundskab efter at allerede tre Gaarde vare angrebne, og i Manger væsentlig den blandt Befolkningen i dette Præstegjeld herskende dybe Uvidenhed og fatalistiske Livsanskuelse, der overalt hvor ikke Lovens Arm kunde naa hen, traadte Lægens Virksomhed hemmende imøde. Sygdommens hele Optræden i dette Præstegjeld — de fleste Tilfælde characteriserede sig saaledes som ægte Variolæ, medens i Lindaas almindeligst som Varioloides — syntes derhos at tale for en gennem en længre Aarrække mindre nøiagtig udført Vaccination, hvortil kom at en af Hjælpevaccinatorerne sammesteds i længre Tid undlod at efterkomme Distriktslægens selv gjentagne Paabud om strax at paabegynde Vaccinationen, for hvilken Undladelse han blev anmeldt for Amtet og sat under Tiltale. (Krohn). Et lignende Forhold med Hensyn til tidligere mislig Udførelse af Vaccinationen synes ogsaa at have gjort sig gjældende i Fjæld i Midthordland; blandt de her Angrebne viste sig nemlig en paafaldende stor Dødlighed i Alderen mellem 22 og 26 Aar, og ved at efterforske Aarsagen hertil fandt Distriktslægen som en ikke urimelig Forklaringsgrund, at Præstegjeldet 20—25 Aar forud havde havt en gammel og drikfældig Hjælpevaccinator, som man mente kun yderst slet havde udført sit Hverv. (Holmsen). Betræffende Tiden paa Aaret indtraf de fleste Tilfælde næsten overalt i første Halvaar, saaledes af de nævnte 26 i indre Søndhordland 14 i Januar—Februar, 6 i April og 6 i Juni; ligesaa af 72 i Midthordland 5 i Januar, 7 i Februar, 3 i Marts, 7 i April, 16 i Mai, 21 i Juni, 5 i Juli og 8 i October, samt af 45 i indre Nordhordland 17 i første, 7 i andet og 18 i tredje Kvartal foruden 3 i October. I ytre Nordhordland angives Epidemien at være ophørt ud paa Høsten. Sygdommen angreb alle Aldre, dog med den Forskjel, at yngre Individuer i Regelen angrebes lettere end ældre, for hvem Vaccinationstiden laa længre tilbage, saaledes vaccinerede Børn under 12 Aar kun meget let, Personer over 25 Aar derimod næsten alle temmelig haardt (Holmsen). Af de Døde sees ogsaa udenfor ytre Nordhord-

land, hvor nærmest som Følge af den nævnte Forsømmelse fra Hjælpevaccinatørens Side Halvparten af de Døde vare spæde uvaccinerede Børn, den største Del at have været voxne tildels ældre Individuer, saaledes blandt de fra ytre Hardanger og indre Nordhordland anmeldte, for 11 af hvilke Alderen er anført, 2 over 60 Aar, 4 mellem 40—50 Aar, 1 henved 30 Aar, 2 mellem 14—18 Aar og alene 2 ikke aarsgamle, uvaccinerede Børn. Til Epidemiens Bekjæmpelse toges forskellige Forholdsregler. Saaledes blev en af Amtmanden undertegnet Afskrift af de vigtigste, tildels ved Lov paabudte Bestemmelser med Hensyn til Begravelser, Afspærring af de Syge, Udluftning o. s. v. trykt for Amtsgemeindens Regning til Uddeling i de Egne, hvor Sygdommen herskede. Vaccinationen sattes overalt strax i Gang, ligesom ogsaa Revaccination paa de angrebne og de disse nærliggende Gaarde saa meget som muligt søgtes fremmet, til hvilket Øiemed den paa flere Steder tillodes udført paa Amtsgemeindens Bekostning. Uagtet dette viste dog Almuen oftere liden Lyst til at benytte sig af samme, hvorfor det ogsaa ansees hensigtsmæssigt, om Lovens Paabud om Vaccination tillige kunde udstrækkes til Revaccination, saa at denne engang i Livet, og da i Udviklingsalderen, kunde blive tvungen for Alle. Iøvrigt iagttoges ogsaa under denne Epidemi enkelte Exempler paa, at Vaccination og Revaccination ikke i alle Tilfælde formaa at beskytte det enkelte Individ; blandt de Angrebne omtales saaledes en Mand paa nogle og 20 Aar i Midthordland, der uagtet han var revaccineret nogen Tid forud og efter Hjælpevaccinatørens Opgivende med Held, ikke desto mindre fik Kopperne og døde; ligesaa 2 Børn, der skjønt vaccinerede, det ene 8 Maaneder forud af vedkommende Distriktslæge med fuldkommen heldigt Resultat (Holmsen), det andet ikke fuldt 2 Aar forud (Krohn), dog begge angrebes, det førstnævnte af ægte, men i let Grad udviklede Variolæ, det andet af Varioloides. Exempler paa Sygdommens Optræden for anden Gang hos samme Individ nævnes ligeledes, navnlig et, hvor en middelaldrende Mand som 13 Aar forud havde gennemgaaet Sygdommen i en meget høi Grad, blandt Andet med Tab af det ene Øie, desuagtet denne Gang angrebes af confluierende Kopper. Endelig turde fortjene Omtale, at hos en spedalsk Pige, der døde af Kopper, svandt under denne Sygdom alle Symptomer paa den tidligere Lidelse (Krohn).

Vandkopper omtales fra ytre Hardanger, hvor Sygdommen viste sig paa flere Steder men uden at blive Gjenstand for Lægebehandling.

Rosen forekom epidemisk paa et Par Steder i Aasenens Sogn af Hammers Præstegjeld; ved Distriktslægens Ankomst vare paa en Gaard 2 Syge døde deraf, og 2 andre angrebne; disse saavel som enkelte paa en anden Gaard mildere An-

grebne helbrededes. Nogle faa Tilfælde af samme Sygdom anføres ogsaa fra to af de øvrige Lægedistrikter og deriblandt 1 med dødlig Udgang.

Kighoste forekom epidemisk i alle Amtets Distrikter, i de 4 sydlige, hvor Sygdommen herskede allerede Aaret forud, fornemlig i første Halvaar, i de 4 nordlige især i sidste. I Vos angives den først at have vist sig almindeligere i de tvende sidste Maaneder af Aaret. Skjønt som sædvanligt ved denne Sygdom kun de Færreste kom til Behandling, og de fleste Læger derfor heller ikke se sig istand til endog kun tilnærmelsesvis at kunne opgive Antallet af Angrebne og Døde eller til med Sikkerhed at bedømme Epidemiens Character, formenes dog Sygdommen paa ikke faa Steder at have været stærkt udbredt. Fra Midthordland og indre Nordhordland berettes derhos Characteren at have været mere ondartet, end Tilfældet pleier at være med Kighoste, hvorfor ogsaa en Del Børn her bleve behandlede for offentlig Regning, saaledes i førstnævnte Distrikt 18, hvoraf 2 døde, og i sidstnævnte 19, der helbrededes. Fra ytre Nordhordland anføres efter Ministerialbøgerne at være døde af Kighoste 14 Børn i Manger og 4 i Lindaas.

Af **diphtheriske Affectioner** nævnes alene 3 Tilfælde af exsudativ Svælgbetændelse, indtrufne paa en Gaard i Bremnes Sogn i den første Halvdel af November; 1 af dem endte dødlig.

Influenza forekom temmelig udbredt i ytre Nordhordland, og blev endogsaa paa et Par Gaarde, hvor tilsammen 12 Personer vare angrebne, tagen under Behandling for offentlig Regning. Distriktslægen i Midthordland sees ligeledes paa offentlig Bekostning at have behandlet 20 Tilfælde af denne Sygdom, nemlig 4 i Februar, 2 i Mai, 1 i Juli, 12 i October og 1 i December. Fra de øvrige Distrikter angives catarrhalske i Forbindelse med lettere rheumatiske Affectioner at have været mere og mindre hyppige i Vaar- og Høstmaanederne.

Betændelsessygdomme omtales fra indre Søndhordland som sjeldne, fra ytre Nordhordland derimod som til en enkelt Tid temmelig hyppige, nemlig i Maanederne April og Mai, medens Sygdomsconstitutionen for Aaret i det Hele her maatte betegnes som adynamisk. Iøvrigt gjælder om disse Sygdomme, hvad der allerede er anført om Kighoste, at de, som Følge af i Regelen ikke at behandles paa offentlig Bekostning, kun sjelden komme til Lægernes Kundskab. Hvad navnlig Lungebetændelse angaar, opgive derhos kun tre af Amtets ni Læger Antallet paa de af dem behandlede Tilfælde, hvorved en Sammenligning af de enkelte Aar med Hensyn til denne Sygdoms hyppigere eller sjældnere Forekomst end mere vanskeliggjøres. Distriktslægen i indre Hardanger behandlede, foruden 2 Tilfælde af Pleurit med 1 Dødsfald, 5

Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 2 endte dødlig, Distriktslægen i ytre Hardanger ligesaa 4 og den private Læge i Kvinhered 8, af hvilke respective 1 og 2 medførte Døden. Fra Vos angives Brystbetændelse i Februar og Marts at have været almindelig blandt smaa Børn og blandt disse at have borttrykket flere, saavidt Distriktslægen bekjendt, 6, hvoraf kun 1 havde været under Behandling.

Rheumatiske Affectioner forekom, som nævnt, oftere Vaar og Høst i Forbindelse med catarrhalske. Af mere acute Tilfælde nævner den private Læge i Kvinhered at have behandlet 12, hvoraf 5 i April, og Distriktslægen i indre Hardanger 5; for det hele Amt ere i Alt anmeldte 6 Døde af acut eller chronisk Rheumatisme.

Af **Koldfeber** anføres 2 Tilfælde fra ytre Søndhordland og indre Hardanger, men uden nøiere Angivelse af deres Oprindelse.

Gastriske Sygdomme synes til forskjellige Tider paa Aaret at være forekomne ikke ganske sjelden, fra ytre Nordhordland berettes endog i August og September Diarrhoe og Cholera at have været hyppigere end i noget af de nærmest foregaaende Aar, ligesom der ogsaa efter Vinterfiskets Slutning her bemærkedes en Mængde Digestionsforstyrrelser. Fra de øvrige Distrikter angives dels de nævnte tvende Maaneder, dels Juni, Juli, October og November at have leveret de fleste Tilfælde af dette Slags; blandt 24 i Midthordland for offentlig Regning behandlede Tilfælde af Cholera indtraf 8 i November og 5 i Juli, de øvrige med mindre Tal fordelte paa sex Maaneder. Med Hensyn til Diarrhøernes Beskaffenhed iagttoges undertiden Afgang af Blod, og paa et Par Steder i Hardanger skulle de i det Hele hos Enkelte have vist sig som lette Blodgangstilfælde.

Syphilis omtales alene i Beretningerne for enkelte Distrikter, nemlig for indre Søndhordland og ytre Nordhordland, fra hvert af hvilke 1 Syg indlagdes i Bergens Sygehus, samt for Vos og indre Nordhordland, hvor intet Tilfælde deraf iagttoges.

Fnat betegnes fremdeles som almindeligt fra indre Søndhordland og indre Nordhordland. Enkelte Familier søgte vel at befri sig for samme, men hvor der var Børn, udsattes disse strax igjen for Smitte i Skolerne (Ellertsen).

Antallet af de udenfor Stiftelserne værende **Spedalske**, saavidt samme var kjendt, beløb sig ved Udgangen af 1858 til 285. Heraf døde 26 i Aarets Løb, 3 udflyttede, 19 indlagdes i Stiftelse, og 1 befandtes at være feilagtig opført. Som nye Tilfælde opførtes derimod 49, hvoraf 22 som overseede ved tidligere Tællinger, 2 som indflyttede, 4 som hjemkomne fra Stiftelse og 21 som virkelig i Aaret opstaaede. Af- og Tilgang skulde saaledes være lige stor, og Antallet altsaa ved Aarets Udgang fremdeles udgjøre 285.

Kjertelsyge forekom, saavidt det kan sees af Beretningerne, ogsaa dette Aar temmelig almindelig.

Svindst angives af den private Læge i Kvinhered at have været hyppigere end i noget af de flere foregaaende Aar, han havde practiseret i dette Præstegjeld; af 12 Behandlede døde 7 (Matthiessen). Nogen lignende Iagttagelse omtales ikke udtrykkelig af de øvrige Læger; men en Betragtning af de fra 5 af disse indsendte Mortalitetslister viser dog Antallet af Døde i denne Sygdom ogsaa for deres Vedkommende, baade absolut og relativt, noget større i dette end i det foregaaende Aar. Blandt 189 af Distriktslægerne i ytre Søndhordland, ytre og indre Hardanger, Vos og ytre Nordhordland anmeldte Dødsfald (de af Spedalskhed ikke medregnede) sees nemlig 15 — eller 7,9 pCt. — at være en Følge af Svindst, medens Forholdet Aaret forud fandtes at være 5,5 pCt. Indtages i Beregningen endvidere Opgaven fra Kvinhered — blandt 22 anmeldte Dødsfald 7 af Svindst — bliver Forholdet end ugunstigere, nemlig 10,4 pCt.

Blegst betegnes fra ytre Hardanger som sjelden, fra enkelte andre Distrikter som ikke ualmindelig.

Den i det Hele hyppige Forekomst af **Cardialgi** tilskrives i indre Nordhordland Kosten, der fornemlig bestaar af Potetes, Mel, Sild og tildels Kaffe, medens der af Melk, Smør og Kjød, som alt sælges i Bergen, kun nydes ubetydeligt (Ellertsen).

Af **chirurgiske Sygdomme** turde indeklemte Broktilfælde fortjene at nævnes som ikke sjeldne; Distriktslægen i indre Søndhordland behandlede 3 Personer for Fistula stercorea, opstaaet paa denne Maade.

Som mærkeligere **sporadiske Tilfælde** omtaler Distriktslæge Holmsen et Skudskaar i Knæet samt en Hydrocephalus. En Mand paa nogle og 30 Aar fik om Sommeren 1858, ved at en som Kanon apteret Bøssepipe sprang under Affyringen, et Saar i Knæet ved den indvendige Side af Patella lidt nedad. Saaret tilhelede dog ganske i Løbet af et Par Maaneder, og ligesom Manden selv ikke kunde tænke sig Muligheden af noget fremmed Legemes Tilstedeværelse i samme, saaledes havde det heller ikke lykkedes Lægen, der nogle Dage efter Læsionen for en enkelt Gang fik Anledning til at anstille en paa Grund af Smerterne rigtignok ganske let Søndring, at opdage noget saadant. Det følgende Aar, efter Vinterfisket, hvori Manden deltog uden anden Ulempe end af og til at føle nogen Smerte i Knæet, viste sig imidlertid lidt nedenfor det tidligere Saar Spidsen af et Jernstykke, der uddroges gennem en gjort Incision og befandtes at være 3 Tommer langt og $\frac{3}{4}$ Tomme bredt. Uden at forvolde syndelig Uleilighed havde det siddet i Knæet næsten et Aar. Det andet Tilfælde anføres paa Grund af den betydelige Størrelse, det hydrocephaliske Hoved opnaaede. Et halvt

Aar efter Barnets Fødsel, strax efter hvilken Sygdommen udviklede sig, maalte det 24 Tommer i Omkreds og 15 Tommer fra Øre til Øre over Issen. Ved en Punction udtømtes da en Mængde Vand, og Omfanget mindskedes betydelig for Øieblikket, men begyndte snart atter at voxe, saa Hovedet et Fjerdingaar senere, da Beretningen nedskreves, udgjorde 29 Tommer i Omkreds og 18 Tommer over Issen. Barnet var endda forholdsvis friskt, ligesom Fordøielsen og Kræfterne temmelig gode.

Veirliget skildres som mildt, men regn- og stormfuldt i i de første Maaneder af Aaret, kun Slutningen af Marts viste sig noget mere vinterlig. Vaaren kom sent og var ligesom den første Tid af Sommeren meget tør og varm, saa at der paa enkelte Steder endog blev Mangel paa godt Drikkevand. I Modsætning hertil var igjen den paafølgende Tid fra Juli til October ualmindelig regnfuld, hvorfor ogsaa Indhøstningen faldt meget vanskelig. Maanederne November og December bragte roligt og behageligt Veir, af og til med nogle Kuldegrader og lidt Sne. Saavel paa Grund af den tørre Forsommer som formedelst den regnfulde Høst var Udbyttet af Hø og Korn paa flere Steder kun lidet, hvorimod Poteteshøsten slog noget bedre til. (Gotaas, Klingenberg, Ellertsen).

Med Hensyn til **Levemaaden** og de hygieeniske Forholde bemærkes fra Søndhordland, at ihvorvel manglende Folkeoplysning, et slet Jordbrug og en mindre god økonomisk Forfatning fremdeles lagde væsentlige Hindringer iveien for Forbedringer i saa Henseende, kunde det dog ikke negtes, at en Vækkelse sporedes, og at virkelige om end mindre Forandringer til det Bedre allerede vare foregaaede i enkelte Retninger. Forholdet var dog meget forskjelligt i de enkelte Egne. Sandsen for almennyttig Læsning tiltog; i indre Søndhordland fandtes allerede før Almuebibliotheker i Skonevik og Fjælberg, og i dette Aar var man ifærd med at bringe et istand i Distriktets tredje Præstegjeld, Etne. Misbrug af spirituøse Drikke var ikke stor; derimod brugtes Tobak i Mængde, og Kaffedrik var i stadig Tiltagende. I ytre Hardanger og indre Nordhordland angives ligeledes Misbrug af spirituøse Drikke ikke at være almindelig; i sidstnævnte Distrikt fandtes dog en hel Del Udsalgssteder for hjemmebrygget, stærkt Øl, og Forbruget heraf antager Distriktslægen at tiltage.

Om **Fattigsygepleien** gjaldt fremdeles, hvad der allerede er anført i Beretningen for 1858, at den i enkelte Communer maatte ansees for meget god, i andre for slet. I Vos, der er det eneste Distrikt, hvorfra haves Opgave over de for

Fattigvæsenets Regning behandlede Syge, udgjorde disses Antal 56, ved hvis Behandling Udgifterne til Medicin og Diætgodtgjørelse for Lægen beløbe sig til 116 Spd. 25 Skill.

Jordemødrenes Antal blev i dette Aar forøget med 3, nemlig en i ytre Hardanger (for Jondals Sogn), en i indre Nordhordland (for Haus) og en i Midthordland, hvorefter det i Alt udgjorde 11. I tre Distrikter, nemlig ytre Nordhordland, samt indre og ytre Søndhordland fandtes fremdeles ingen Jordemoder, men i enkelte Præstegjelde, saasom Etne, Skonevik og Lindaas samt i Tysnes og Onereims Sogne næredes dog Haab om inden kort Tid at faa saadanne ansatte. Enkelte Formandskabsdistrikter vægrede sig fremdeles for enhversomhelst Udgift til dette Øiemed, hvilket særlig nævnes at være Tilfældet i Fjælberg, Hammer og Hosanger. Den store Mangel, der endda i mange Egne fandt Sted med Hensyn til kyndig Fødselshjælp, turde maaske nærmest være Skyld i at, efter Præstelisterne, ikke mindre end 6 Fødende døde uforløste (se nedenfor).

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** mod den spedalske Sygdom kunne sees at være afholdte i ytre Hardanger 12 og i ytre Nordhordland 4, medens Antallet ikke er opgivet fra de øvrige Distrikter. Som Gjenstande for de i Møderne holdte Foredrag nævnes i et Par Beretninger: Næringsholdigheden af de vigtigste Fødemidler (Lossius); de gjærede Drikkes Betydning for og Forhold til Organismen navnlig med Hensyn til de skadelige Virkninger af sammes Misbrug; den atmosfæriske Lufts Sammensætning samt i Forbindelse hermed Aandedræts- og Forbrændingsprocessen (Krohn). Fra ytre Nordhordland angives det hele Distrikt at være inddelt i Roder, hver med sin Opsynsmand; for disse var derhos udfærdiget en Instrux angaaende Overholdelse af Renlighed og andre hygiæniske Bestemmelser, som i Lindaas efter Forsamlingens enstemmige Beslutning var bleven trykt og omdelt i et Antal af 1500 Exemplarer, saa at den fandtes i hver eneste Hytte i Præstegjeldet.

Vaccinationen blev, ligesom tildels allerede Aaret forud, dreven med megen Iver, og i de fleste Distrikter sees de Vaccineredes Antal at have oversteget de Fødtes. Det Modsatte fandt alene Sted i ytre Hardanger (275 Vaccinerede, 285 Fødte) samt i Vos (98 Vaccinerede, 276 Fødte), ved hvilket sidste Distrikt dog maa bemærkes, at Antallet Aaret forud sammesteds var særdeles stort. For det hele Amt opgives at være vaccinerede i Alt 3383. Revaccinationen sattes ligeledes i Gang paa flere Steder og udførtes tildels, nemlig hvor Distriktslægerne ansaa det nødvendigt til Standning af Børnekopperne, for Amtscommunens Regning. I indre Nordhordland udførte Distriktslægen selv Vaccinationen i hele Haus Præstegjeld.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 4 Obduction-

ner af fundne døde Personer, 1 Obduction af et i Dølgemaal født og dræbt Barn, 1 af et nyfødt allerede begravet Barn, for at bestemme om samme havde havt selvstændigt Liv efter Fødselen og isaafald var bleven dræbt eller ikke; 1 Synsforretning over et Fosterlig fundet paa et afsides Sted i en Kirke, hvor det rimeligvis havde ligget i flere Aar; 1 Undersøgelse af en for Barnefødsel i Dølgemaal mistænkt Pige, der befandtes uskyldig, samt 1 af en ikke fuldt 14aarig Pige betræffende hvorvidt der med samme var udøvet Samleie.

Som i foregaaende Beretning omtalt udstedte Amtmanden i Slutningen af November 1858 en Opfordring til Distriktslægerne om at tilse alle i deres Distrikter for Amtscommunens Regning forpleiede **Sindssyge**. I de fra Lægerne som Følge heraf indkomne Meddelelser, de fleste afgivne ved Udgangen af Marts Maaned dette Aar, oplyses at være tilseede i Alt 36, hvoraf 3 i hvert af Søndhordlands Distrikter, 9 i ytre og 3 i indre Hardanger, 5 i Vos, 6 i Midthordland samt 6 i ytre og 1 i indre Nordhordland. Af det hele Antal erklæredes paa en Sindssyg i Vos nær, der maatte ansees helbredet, de øvrige fremdeles alle at tiltrænge en fra almindelig Fattigforsørgelse forskjellig Behandling. Forsaa vidt Lægerne tillige udtale sig om Beskaffenheden af den Behandling, som blev de Syge tildelt, antoges den i det Hele at maatte ansees for god og forsvarlig (Lossius, Nesheim). Foruden de nævnte sees af Medicinalberetningerne tillige en Del andre Sindssyge at være undersøgte, nærmest med Hensyn til Forsørgelsesmaaden, og da Amtmanden i Februar 1860 atter anmodede Distriktslægerne om at tilse de for Amtets Regning forpleiede, var disses Antal steget til 47. Fra Midthordland angives foruden de ovenfor nævnte 6, der underholdtes af Amtscommunen, endvidere at findes 23 i mere og mindre Grad sindssyge Personer, hvoraf 1 i Aarstad Sogn, 4 i Fane, 6 i Oos, 4 i Fuse, 2 i Sund og 6 i Fjæld.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Exarticulation af en overtallig Finger; 1 Gang Exstirpation af en Kræftknode i Brystkjertelen, 2 Gange af Læbekræft og 6 Gange af forskellige andre Svulste, hvoraf tre Tumores cystici og et Lipom; 1 Operation for Hareskaar; hos 2 Individuer Paracentesis abdominis og hos 1 Reposition af Prolapsus ani.

Af **obstetriciske Operationer** omtales som udførte af Læger: 1 Vending hos en Førstefødende paa Grund af Tværleie, Barnet var dødfødt, hvorimod Konen hurtig kom sig. 18 Tangforretninger, ved 9 af hvilke Fosteret kan sees at have været dødfødt; en af Mødrene angives at være død anden Dag efter Forløsningen, rimeligvis af Ruptura uteri, som antoges opstaaet allerede et Par Døgn før Lægens Ankomst (Matthiessen). Perforation foretoges i et Tilfælde hos en Førstefødende med ligelig forsnævret Bækken, efterat Fødselsarbeidet havde varet i fire Dage, Tang forgjæves var for-

søgt og Fosterets Død godtgjort; efter Perforationen lykkedes det at ekstrahere Hovedet, men Skuldrene gjorde derefter saa stærk Modstand, ligesom Konens Kræfter samtidig faldt saa betydelig, at videre Forsøg ansaaes utilraadelige; hun døde nogle Timer senere uforløst (Nesheim). Løsning og Udbringelse af Efterbyrden fandt Sted hos to Koner, hvoraf den ene den ovenfor nævnte med Ruptura uteri.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Ytre Søndhordland	495	275	93	6	28
Indre Søndhordland	346	147	40	3	25
Ytre Hardanger . .	285	149	35	2	22
Indre Hardanger . .	267	104	18	3(*)	13
Vos	276	158	39	4	19
Midthordland**)	713	348	104	8	54
Ytre Nordhordland	443	291	89	5	33
Indre Nordhordland	472	229	79	5	24
Søndre Bergenhus Amt	3297	1701	497	36	218

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 61.

Selv mordere 4.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud 1596 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 51,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 6,6, og til Antallet af samtlige

*) Paa de fra Sognepræsterne til Tabelcontoret indsendte Fortegnelser over Ægteviede, Fødte og Døde nævnes alene 1 Død paa Barselseng fra hvert af de to Distrikter Vos og indre Hardanger; vedkommende Læger nævne derimod tilsammen 7.

**) Aarstad Sogn, Forstaden Sandvigen samt Korskirken og Domkirkens Landsogne, der alle henhøre til Bergens Stiftsprovsti, ere her ikke medregnede.

Døde = 1 : 3,4. — Af de paa Barselseng Døde skulle ifølge Præstelisterne 6 være døde uforløste, nemlig 1 i hvert af Præstegjeldene Fjælberg, Finnaas, Stordøen, Vos, Oos og Fjæld; alene om en af disse, nemlig den i Vos afdøde, give Medicinalberetningerne nøiere Besked (se ovenfor). Ligesaa savnes for de øvrige 30 døde Barselkoner i de fleste Tilfælde nærmere Oplysning om Dødsårsagen; 5 angives døde af Barselseber, nemlig to i hvert af Præstegjeldene Vos og Stordøen samt en anmeldt af Distriktslægen i ytre Hardanger, endvidere 1 af Ruptura uteri, i Kvinhered (se ovenfor), og 1 af Eclampsii, i Vos.

Apotheker, offentlige **Sygehuse** og **Badeindretninger** findes ikke i dette Amt.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Ytre Søndhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Stordøens Præstegjeld. Ingen Jordemoder; 8 Hjælpevaccinatorer.
2. Indre Søndhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Fjælberg. Ingen Jordemoder; 5 Hjælpevaccinatorer.
3. Ytre Hardangers Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Strandebarm og en i Kvinhered. 3 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.
4. Indre Hardangers Distrikt: 1 Læge, boende i Kinservik. 2 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatorer.
5. Vos Distrikt: 1 Læge, boende i Vangens Sogn. 2 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatorer.
6. Midthordlands Distrikt: 1 Distriktslæge, der bor i Bergen. 3 Jordemødre; 9 Hjælpevaccinatorer.
7. Ytre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Lindaas. Ingen Jordemoder; 7 Hjælpevaccinatorer.
8. Indre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Haus. 1 Jordemoder; 5 Hjælpevaccinatorer.

XIII. Bergens By.

Sundhedstilstanden betegnes som i det Hele god. Børnekopper og Kighoste forekom vistnok epidemisk gennem den længste Tid af Aaret, men naar undtages disse tvende Sygdomme, af hvilke den førstnævnte derhos maatte siges at have en i Forhold til Byens Folkemængde kun ringe Udbredning, opnaaede ingen anden acut Sygdom nogen væsentlig Betydning. **Dødligheden** var dog adskilligt større end sædvanligt, saaledes i Sammenligning med det nærmest foregaaende Aar, da der i Bergens Stiftsprovsti døde 656 Individuer,

medens i dette Aar 766, omtrent 16,8 pCt. større. Overvægten hidrører fornemlig fra den tidligste Børnealder, idet der i hvert af de tvende Aar døde i det første 154, i det sidste 231 Børn i Alder under et Aar. De Sygdomme, som i denne Henseende kunne have havt Indflydelse, ere fornemlig Børnekopper, hvoraf flere spæde Børn sees at være døde, og Kighoste. Sammenlignes Dødligheden i 1859 med Mideldødligheden (594) i Femaaret 1851—55, — ved hvilken Sammenligning dog maa erindres, at Pleiestiftelsen for Spe-

dalske No. 1 først traadte i Virksomhed i 1857, og at derfor 46 i 1859 her indtrufne Dødsfald bør lades ude af Betragtning — udkommer for 1859 en Overvægt svarende til 21,2 pCt.

Sygdomsconstitutionen angives forskjellig af Byens Læger, men synes dog ved at sammenholde de enkelte Beretninger med hinanden nærmest at maatte ansees for indifferent, dog saaledes, at om noget bestemt Præg skulde paavises, dette før maatte betegnes som adynamisk end som inflammatorisk (D. Martens). Saavel Lungebetændelse som Nervefeber forekom i det Hele sjelden.

Af **Nervefeber** indlagdes i Byens Sygehus 32 Tilfælde, hvoraf 8 i første, 4 i andet, 2 i tredje og 18 i fjerde Kvar- tal; 4 døde. Aaret forud indkom sammesteds 18 Patienter for denne Sygdom og ligesaa i Aarene 1857, 56 og 55 respec- tive 50, 39 og 61. Udenfor Sygehuset opgive 5 Læger at have behandlet 22 Tilfælde, hvoraf 5 endte dødlig, ligesom af en sjette Læge nævnes 1 Død men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Foruden at Sygdommen overhovedet var sjelden, angives den tillige kun at være optraadt sporadisk. Gastrisk Feber forekom hyppigere, især i Begyndelsen af Aaret samt i October og November (O. Heiberg). Paa Sy- gehuset indkom af denne Sygdom 27 Tilfælde, der alle hel- brededes, og udenfor samme opgive 2 Læger at have behand- let tilsammen 36, ligeledes alle med heldigt Udfald.

Af **Barselfeber** anføres fra 5 Læger 14 Tilfælde, hvoraf 5 medførte Døden, ved et indtraadte dog denne først fire Maaneder efter Forløsningen og nærmest som Følge af en acut Svindsot.

Børnekopper, der allerede Aaret forud vare forekomne i Bergen, først med enkelte Tilfælde fra April til Juli, og der- paa, efter i nogle Maaneder ikke at have vist sig, igjen mod Aarets Slutning og da i Tiltagende, vedbleve fremdeles at herske ogsaa i dette Aar. Fra Januar holdt Sygdommen sig omtrent paa samme Høide indtil Begyndelsen af August, fra hvilken Tid den stadig aftog indtil Slutningen af November, da den sidste Anmeldelse indløb til Stadsphysicus. Fra Syg- dommens Optraeden den foregaaende Høst til dens Ophør i dette Aar angrebes i Byen 247 Individer, hvoraf 38, og blandt disse 22 uvaccinerede Børn, døde. Sygdommen forekom des- uden i St. Jørgens Hospital ligesom ogsaa i Pleiestiftelsen for Spedalske No. 1*), paa førstnævnte Sted med 21 An- grebne og 3 Døde, paa sidstnævnte med 37 Angrebne og 2 Døde. Af det hele Antal Tilfælde, i Alt 305 med 43 Døds-

fald, falde enkelte paa Slutningen af det foregaaende Aar, hvormange kan imidlertid paa Grund af den Maade, hvorpaa Beretningerne ere affattede, ikke nøiagtig sees, men ved at dømme efter Sygdommens Gang i den første Tid og efter det ved Udgangen af Januar bekendte Antal Tilfælde, 53, turde neppe mere end 20 à 25 blive at henføre til det fore- gaaende Aar (cfr. Beretningen for 1858). Med Hensyn til Epidemiens Character angives vel de Fleste at have været lettere angrebne, men dog heller ikke Faa, baade Voxne og Børn, meget alvorlig; af 72 i dette Aar paa Bergens Syge- hus behandlede Koppepatienter ere 27 opførte som lidende af Variolæ og 45 af Varioloides. At Epidemien ikke op- naaede en større Udbredning i Byen, tilskrives især den Iver, hvormed Vaccinationen og Revaccinationen var dreven allerede fra det foregaaende Aar af. Som Bevis paa Revaccinati- onens Nytte anføres udtrykkelig, at blandt det store Antal Individer, der i dette og det foregaaende Aar lod sig revac- cinere, bleve alene 2 senere angrebne og disse særdeles let. Af andre Iagttagelser, hvortil Epidemien gav Anledning, næv- nes iøvrigt omtrent de samme, som ogsaa gjordes af Lægerne paa flere andre Steder i Landet, hvor Sygdommen forekom. Exempler anføres saaledes paa, at Sygdommen kan optræde hos samme Individ 2 Gange, ligesaa paa at den kan udbryde hos Individer, der kort i Forveien ere vaccinerede, saaledes nævnes særlig et Barn, hos hvem Eruptionen fandt Sted 9 Dage efter Vaccinationen. Som en af de slemmeste Compli- cationer omtales Delirium tremens; 2 Tilfælde, hvori denne Complication kan sees at have fundet Sted, endte begge dødlig.

Vandkopper viste sig af og til hele Aaret, efter en Læ- ges Iagttagelse især i Maanederne April, Juni og September (O. Heiberg).

Rosen forekom ligesom i de nærmest foregaaende Aar temmelig hyppig; 3 Læger nævne af samme 45 Tilfælde.

Skarlagensfeber iagttoges enkeltvis udover Høsten, næ- sten altid meget mild; alene en Læge anfører et Par ved Eftersygdomme bevirkede Dødsfald deraf. De for Sygdommen characteristiske Symptomer angives ofte at have været saa svagt udtalte, at Tilfældene med ligesaa megen Ret kunde betragtes som Erythem eller Rødlinger.

Kighoste herskede epidemisk det hele Aar, af en tem- melig haardnakket men i Regelen ikke farlig Character. Sygdommen angreb i de Huse, hvor den optraadte, som of- test alle Børn, der ikke tidligere havde gennemgaaet den, og tildels ogsaa Voxne, hos hvem Hosteanfaldene gjerne skulle have været meget voldsomme. Tilfældenes Varighed var forskjellig, fra 2 à 3 Maaneder til 1 Aar (D. Martens.) Com- plicationer forekom vistnok, men angives dog at have været forholdsvis sjældne i dette Aar. Blandt 135 fra 3 Læger

*) Pleiestiftelsen for Spedalske No. 1 ligger paa Landets Grund, tæt udenfor Bergens By, men er desuagtet i denne ligesom i foregaaende Beretning for lettere Oversigts Skyld betragtet som hørende til Byen.

anmeldte Tilfælde sees 5 at være endte dødlige; nogle faa Dødsfald nævnes ogsaa af et Par andre Læger, men uden at det tilsvarende Antal Behandlede findes anført.

Af **diphtheriske Affectioner** omtales alene 4 Tilfælde af Strubehoste, der alle medførte Døden. I et af dem blev foretaget Tracheotomi, hvorefter Barnet levede i tolv Timer.

Catarrhalfeber synes at have været sjældnere end i de nærmest foregaaende Aar, i ingen af Beretningerne tillægges der den nogen epidemisk Character. Bronchit, Laryngit og simpel Halsbetændelse forekom især i Marts og April men iøvrigt ogsaa spredt over det hele Aar. Af de nævnte Sygdomsformer opgive 3 Læger at have tilsammen behandlet 75 Tilfælde af Catarrhalfeber, 116 af Bronchit, 16 af Laryngit og 91 af Halsbetændelse, hvorhos 2 af de samme Læger desuden anføre 336 Tilfælde af Catarrh.

Brystbetændelser vare meget sjældne. Paa Sygehuset indkom alene 3 Syge med Lungebetændelse og ligesaa 3 med Pleurit, hvilke alle helbrededes; udenfor samme behandlede 5 Læger 56 Tilfælde med 11 Dødsfald af hin, og 14 med 1 Dødsfald af denne Sygdom. Med Hensyn til Behandlingen af Lungebetændelse fremhæver Reservelæge D. Martens stærkt Gavnligheden af streng Rolighed fra den Syges Side, hvilket Forhold han efter sine Erfaringer fra Sygehuset endog er tilbøielig til at anse som en af de væsentligste Betingelser for et gunstigt Udfald.

Rheumatiske Affectioner forekom som sædvanligt oftere. Paa Sygehuset indkom for rheumatisk Feber 9 Syge, hvoraf 5 i første Kvartal, og privat opgive 3 Læger at have behandlet tilsammen 40 Tilfælde af dette Slags; 3 Personer angives døde deraf, hvoraf en ved Complication med Drankergalskab.

Af **Koldfeber** nævnes 9 Tilfælde, hvoraf 6 indlagte paa Sygehuset.

Diarrhoe og Cholérine ytrede sig især om Sommeren og i Begyndelsen af Høsten, men uden dog selv da at vinde nogen større Betydning. Enkelte Dødsfald indtraf imidlertid, saaledes anføres 1 af Cholérine, 6 af Diarrhoe og 5 af Enteritis eller Gastro-enteritis infantum.

Syphilis angives dette Aar at have været noget hyppigere end før (O. Heiberg, W. Martens). Paa Sygehuset indkom for samme 15 med primære og 20 med secundære Tilfælde, tilsammen 35, eller 8 flere end Aaret forud; 6 Patienter laa tilbage fra 1858, og af samtlige Behandlede udskreves igjen 35; Liggedagenes Antal udgjorde 1716, eller for hver Udskreven 49,0 Dag. Paa Lungegaardshospitalet, der foruden Spedalske optager en Del Syphilitiske og Hudsyge fra Landdistrikterne omkring Bergen, dette Aar især fra indre Sogn, behandlede 25 Personer for Syphilis, hvoraf 2 lidende af primære og 22 af secundære Tilfælde samt 1 af

Neuralgia syphilitica; 23 vare indlagte i dette Aar. Udenfor de nævnte tvende Sygehuse nævne 4 Læger 12 Behandlede for Syphilis og 10 for Gonorrhoe. Ved Behandlingen af de paa Byens Sygehus forekommende syphilitiske Tilfælde sees Syphilisationen dette Aar ikke at være bleven bragt i Anvendelse, dels fordi kun faa af Tilfældene egnede sig for denne Curmethode, og naar saadanne fremstillede sig, Materie ikke var at opdrive, dels fordi Methoden havde meget imod sig i Folkeopinionen, som smertefuld og langvarig (D. Bull).

Chroniske Hudsygdomme synes at være temmelig sjældne. Paa Lungegaardshospitalet og Byens Sygehus indlagdes tilsammen 4 Tilfælde af Eczem, 1 af Impetigo, 2 af Psoriasis, 1 af Pityriasis versicolor, 1 af Lupus og 21 af Scabies. Byens tvende Fattiglæger nævne 8 Tilfælde af Eczem og 17 af Scabies, og blandt Fangerne i Tugthuset led 17 af sidstnævnte Sygdom.

Af **Spedalske** henlaa ved Udgangen af 1858 paa St. Jørgens Hospital 111 og i Pleiestiftelsen for Spedalske No. 1 248, altsaa paa begge Steder tilsammen 359. Af disse døde i Aarets Løb 64; 1 udgik efter at være befunden ikke at lide af Spedalskhed, 13 hjemreiste og 4 overflyttedes til Lungegaardshospitalet. Derimod indkom, de fleste fra nordre Bergenhus Amt, i Alt 102 Syge, saa at det samlede Antal ved Aarets Slutning udgjorde 379, hvoraf 104 henliggende paa det nævnte Hospital og 275 i Pleiestiftelsen. Paa Lungegaardshospitalet indkom 25, døde 2 og hjemreiste 14, hvoraf 3 som helbredede; det tilbageværende Belæg af Spedalske var 51. Udenfor Hospitalerne og Stiftelsen fandtes i Bergen ved Aarets Udgang 9 Spedalske, saa at det samlede Antal da udgjorde 439.

Af chroniske Sygdomme iøvrigt angives, ligesom tidligere, **Kjertelsyge, Svindsot, Blegst** samt **Cardialgi** at maatte henregnes til de hyppigst forekommende. Af Svindsot anføres 9 Læger 38 Dødsfald, hvilket i Forhold til samtlige fra dem anmeldte, 215 (de af Spedalskhed ikke medregnede), svarer til 17,7 pCt.

Af **Drankergalskab** nævnes 10 Tilfælde, hvoraf 4 endte dødlige; 3 af de sidstnævnte Tilfælde forekom som Complication af andre Sygdomme.

Veiriget var i Begyndelsen af Aaret indtil Midten af April regnfuldt og stormende, enkelte Gange, saaledes Natte til den 9de og om Dagen den 11te Marts, rasede endog orkanagtige Storme. Af Sne faldt kun ubetydeligt, det største Snefald indtraf den 30te og 31te Marts, men gik strax bort igjen. Ved Midten af April indtraadte et særdeles tørt, i

Begyndelsen tillige koldt, men fra Mai af til sine Tider meget varmt Veirig, som vedvarede til henved St. Hanstid, da den langvarige Tørke afløstes af Regn. Maanederne Juli, August og September vare, som sædvanligt, kjølige med taaget og regnfuld Luft, hvorimod October igjen var behageligere. I November faldt en Del Sne, og Thermometret viste enkelte Dage indtil 10° Kulde, men baade denne og Sneen var dog af temmelig kort Varighed. December var regnfuld og mild. (D. Bull).

Af Hensyn til de **hygiæniske Forholde** bleve ogsaa dette Aar to ambulerende Læger midlertidig ansatte til at føre Opsyn med Byens Renlighedsforholde, og det angives derved tilstrækkelig at have vist sig, hvor nødvendig en saadan Control er. Ved samme Anledning blev det derhos tilfulde oplyst, hvor mangelfuldt Latrinvæsenet i det Hele var. Foruden at der i enkelte Huse, hvor Gaardsrum manglede, heller ikke fandtes noget Locum, saa at man maatte hjælpe sig med smaa Kopper med Laag, hvis Plads gjerne var i eller i Nærheden af Kjøkkenet, lod man i de fleste Huse efter gammel Skik og Brug Excrementer, Affald o. s. v. gaa ned i de underjordiske Veier, for derfra at føres ud i Søen, naar Vandskyllet efter Regn blev stærkt nok til at rive det med sig. Men under tørt Veirig foraarsagedes let Stagnation af Veiternes Beholdning og der opdyngedes en betydelig Masse, som ikke alene udbredte en afskyelig Stank, men ogsaa nødvendig maatte virke skadelig i sanitær Henseende. En Reform af Latrinvæsenet var derfor ogsaa under Overveielse, men Byens eiendommelige locale Forholde og Bygningsmaaden, hvorved den omtalte Indretning af Latrinerne ofte var tagen med ved Byggeplanens Affattelse, lagde mange Hindringer iveien. At faa Latrinvæsenet overalt i Byen indrettet efter en bestemt Plan ansaa Stadsphysicus for en Umulighed, men han haabede dog at faa samme saa meget forbedret, som de locale Omstændigheder maatte tillade. (O. Heiberg).

Byen angives stedse at have været rigelig forsynet med Levnetsmidler, men der klages over, at Bonden aldrig lærer at afholde sig fra af og til at bringe bedærvede Varer til torvs, skjønt saadanne oftere confisceres. Misbrug af Spirituosa antoges at holde sig paa samme Høide som før; Nydelsen af bayersk Øl overgik rimeligvis langt den af Brændevin (O. Heiberg).

Fattigsygepleien besørgetes, forsaavidt de Syge ikke indlagdes paa Sygehuset, af 2 Fattiglæger.

1063 Børn angives at være blevne **vaccinerede**, hvøraf 785 af den offentlige Vaccinator og Resten af Byens øvrige Læger. Paa Grund af de herskende Børnekopper bleve nyfødte Børn i Regelen vaccinerede snart efter Fødselen, ofte kun en eller et Par Dage efter, og som det anføres uden

nogensomhelst skadelig Virkning (D. Martens). Til den offentlige Revaccination, der i dette Aar foretoges paa Communens Regning, fremmødte 584 Personer, og end flere kunne antages at være revaccinerede privat af Lægerne. Fra Vaccinationsindretningen blev dette Aar en større Mængde Vaccine end sædvanligt omsendt til Landdistrikterne.

Af **rets-medicinske** Forretninger foretog Stadsphysicus en Obduction af et i Lungegaardsvandet fundet nyfødt Barnelig, og afgav flere Gange mundtligt Skjøn om bedærvede Fødemidler.

Betræffende **Sindssyge** udenfor Sindssygeasylet sees en af Fangerne paa Tugthuset at være behandlet for Melancholi.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes paa Sygehuset 1 Amputation af Laaret og 1 af Skinnebenet; 1 Underbinding af Arteria radialis; 3 Operationer for Hareskaar; 1 Tracheotomi, paa Grund af Kvælningsanfald hos en Kone med en betydelig Kræftsvulst paa Halsen, dødlig Udgang otte Timer efter Operationen; 1 Herniotomi; 1 Amputatio penis samt af Øienoperationer 1 Discisio cataractæ i Forbindelse med Iridectomi og 1 Iridectomi alene. Udenfor Sygehuset kan sees at være udført 1 Exstirpation af en indureret Knude i Mamma, 1 Udrivning af en Næsepolyp og 1 Tracheotomi ved Strubehoste.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Vending, hvorved Barnet bragtes levende til Verden. 15 Tangforretninger, ved 3 af hvilke Fosteret kan sees at have været dødfødt; Indicationerne vare i Almindelighed langvarigt Fødselsarbeide, svage eller manglende Veer samt i et Tilfælde Ansigtsleie i Forbindelse med nogen Bækkensnæverhed. 1 Perforation, der foretoges hos en Førstefødende paa Grund af Bækkensnæverhed, efter tre Dages Fødselsarbeide og efterat Tang forgjæves var forsøgt for at bringe det over Indgangen staaende Hoved længre ned i Bækkenet; selv efter Perforationen, der først foretoges, da Fosterets Død var vis, lykkedes det kun med megen Besvær at fuldende Forløsningen; Konen døde den paafølgende Dag (D. Martens).

Mortaliteten og Antallet af Fødte i Bergens Stiftsprovsti, der foruden Bergens Stadsphysicat tillige omfatter Forstaden Sandvigen, Korskirkens og Domkirkens Landsogne samt Aarstad Sogn, samtlige henhørende til Midthordlands Lægedistrikt, vil sees af hosstaaende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1Aar.	paa Barselseng.	
Bergens Stiftsprovsti	1045	766	231	17	55

Omkomne ved ulykkelige Hendelser 7.
Selvmordere 1.

Overskuddet af Fødte over Døde i Provstiet udgjorde altsaa 279, og Forholdet mellem begge var $= 100 : 73,3$ (Aaret forud $= 100 : 61$). Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte $= 1 : 4,5$ (Aaret forud $1 : 7$), og til Antallet af samtlige Døde $= 1 : 3,3$ (Aaret forud $= 1 : 4,3$). — Af det store Antal Døde paa Barselseng give Medicinalberetningerne Oplysning alene om 5, nemlig 4 døde af Barsel-feber, og 1 kort efter at være forløst ved Kunstens Hjælp. Med Hensyn til Dødsaaarsagerne i Almindelighed meddele de nævnte Beretninger i saa Henseende Opgaver over 215 Dødsfald, hvoraf følgende Sygdomme sees at have bevirket de fleste: Børnekopper 43, Svindsot 38, Lungebetændelse 14, Apoplexi 13, Diarrhoe, Cholérine og Gastro-enteritis infantum tilsammen 12, Nervefeber 10, acut og chronisk Bronchit tilsammen 9, Kighoste og acut Hjernevatersot hver 8, Hjernebetændelse 6, Kramper hos Børn samt Vatersot og Kræft hver 5; Strubehoste, Barsel-feber, Peritonæit og organiske Feil i Underlivet hver 4.

Af **Sygehuse** og Pleiestiftelser for Spedalske fandtes, som forhen, Byens almindelige Sygehus og Lungegaardshospitalet, om hvilke begge henvises til Sygehustabellen, endvidere St. Jørgens Hospital og Pleiestiftelsen No. 1 for Spe-

dalske, hvis Belæg er angivet ovenfor under de Spedalske, samt et Sindssygeasyl, hvorom henvises til Sygehustabellen og vedkommende Læges Aarsberetning, der findes indtagen under Bilag II. Paa Tugthusets Sygestuer behandledes 93 Syge med 1964 Liggedage; Middeltal af Liggedage for hver Syg var altsaa 21,1. Udenfor Sygestuerne behandledes 69. Udgifterne ved Sygebehandlingen udgjorde 77 Spd. 44 Skill., hvoraf 51 Spd. 7 Skill. til Medicamenter. I Bergenhus Fæstnings Strafanstalt behandledes paa Sygestuerne 13 Syge i 1238 Dage; Middeltal af Liggedage for hver Syg altsaa 95,2 Dag.

Antallet af Byens **Apotheker** blev dette Aar forøget til 3, idet nemlig det ved kgl. Resol. af 25de Mai 1858 nyoprettede Apothek i Bergen efter forudgaaende Visitation aabnedes i Midten af August Maaned. De 2 ældre Apotheker bleve visiterede i December og befundne i Orden. Personalet i disse bestod, foruden Bestyrerne, af tilsammen 3 Medhjælpere og 4 Disciple, i det nyoprettede, Elephantapotheket, ligesaa af 1 Medhjælper og 1 Discipel.

Af **Badeindretninger** angives Sygehusets at være bleven flittig benyttet det hele Aar.

Medicinalpersonalet bestod af 13 Læger, foruden den i Byen boende Distriktslæge i Midthordland, samt af 14 Jordemødre,

XIV. Nordre Bergenhus Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele god inden dette Amt. Af vigtigere epidemiske Sygdomme forekom alene Nervefeber og Børnekopper noget mere udbredt, førstnævnte dog ikke hyppigere end sædvanligt og sidstnævnte overhovedet af mindre væsentlig Betydning. **Dødligheden** viser sig ligeledes at have været temmelig ringe, idet Antallet af Døde — i Alt 1239 — ikke alene er 2 à 3 pCt. under de tilsvarende Antal for de tvende nærmest foregaaende Aar, men tillige 7,5 pCt. under Middeltallet for Aarrækken 1851—55.

Sygdomsconstitutionen maa i Betragtning af den i det Hele ringe Sygelighed, og da hverken adynamiske eller inflammatoriske Sygdomme kunne sees at have vundet nogen usædvanlig Hyppighed, antages at have været temmelig indifferent. De indtrufne Nervefebertilfælde sees vel at have grupperet sig stærkest paa enkelte Præstegjelde, men inden disse angives igjen Sygdommen mest at være optraadt som Local-epidemier uden nogetsteds at have udbredt sig over et større Terrain.

Af **Nervefeber** anføres tilsammen 346 Tilfælde med 29 Dødsfald, hvoraf de fleste fra Lægedistrikterne indre Søndfjord, 93 med 5 Dødsfald, ytre Sogn, 80 med 3 Dødsfald, ytre

Søndfjord, 61 med 3 Dødsfald, og Lærdal, 41 med 6 Dødsfald, derimod de færreste fra midtre Sogn, 4 med 1 Dødsfald, indre Nordfjord, 15 med 5 Dødsfald, indre Sogn, 20 med 4 Dødsfald og ytre Nordfjord, 32 med 2 Dødsfald. Som allerede anført optraadte Sygdommen mest i smaa indskrænkede Epidemier, hvoraf ingen synes at have frembudt noget for dette Aar Særegt. De vare i det Hele af mild Character, enkelte med forherkende abdominelle, andre med overveiende cerebrale Phænomener. Betræffende Tiden paa Aaret angives fra indre Søndfjord Tilfældene at have været temmelig jævnt fordelt over det hele Aar, hvorimod de i flere andre Distrikter, navnlig i ytre Søndfjord og ytre Nordfjord, sees at have været hyppigst i andet og sjældnest i tredje Kvartal. Hvad angaar Sygdommens Oprindelse paa de forskellige Steder, viste den sig ogsaa dette Aar som oftest at hidrøre fra Smitte dels ved Personer, som havde paadraget sig samme under Vaarsildfisket og herfra spredte den ud til forskellige Steder, dels ved Samkvem med allerede angrebne Gaarde. Spontan Oprindelse var uagtet de i Almindelighed mislige hygiæniske Forholde kun sjelden at antage, hvorimod Paavisningen af Smittens Overførelse fra Sted til andet i Regelen faldt me-

get let. Almuen angives derfor ogsaa at være selv saa overtydet om Sygdommens væsentligste Udbredelse paa denne Maade, at den, hvor Smitte ikke kan paavises, kun vanskelig fæster Lid til Lægens Paastand om at et foreliggende Tilfælde er Nervefeber og ikke nogen anden Sygdom (Hammer). Saa gavnlig denne Almuens Overbevisning maa siges at være i Henseende til at hindre videre Udbredning, anføres den dog ogsaa undertiden, naar en overdreven Frygt kommer til, at medføre stor Vanskelighed ved at forskaffe de Syge den nødvendige Pas og Pleie, idet Naboerne negte at yde sin Bistand hertil (Grimsgaard). At Nervefeber paa disse Kanter af Landet næsten altid udbreder sig ved Smitte, antages at maatte tilskrives nærmest den Omstændighed, at der paa de fleste Gaarde kun findes een varm Stue, hvor alle Beboere om Vinteren opholde sig eller ialfald lægges hen, naar de blive syge, og hvor altsaa Smittestoffet har let for at overføres fra de Angrebne til den friske Befolkning. Med Hensyn til Behandlingen anfører Distriktslægen i ytre Sogn især at have benyttet Solutio chloratis kalici, hvilket Middel forekommer ham at fortjene anbefaling i offentlig Praxis paa Landet, saavel formedelst dets Virkning, som dets tidsbesparende Tilberedelse og den Lethed, hvormed det lader sig transportere uden at bedærvs af Veirliget eller ved længre Opbevaring.

Af **Barselfeber** nævnes 1 Tilfælde fra midtre Sogn, der helbrededes, og 2 fra ytre Nordfjord, hvoraf det ene medførte Døden.

Børnekopper iagttoges i alle Amtets Lægedistrikter med Undtagelse af Lærdals. I indre Sogn viste sig først et Tilfælde i Februar hos et uvaccineret Barn i Lyster, og derpaa fra Mai af, efter at to af Sygdommen lidende Handelskarle vare hjemkomne fra Bergen, igjen saavel her som i Hafslø Præstegjeld flere spredte Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlige, men hvis Antal iøvrigt ikke er opgivet. Sygdommen angives dog paa begge Steder snart at være standset, indtil den i December paany optraadte i dette Distrikt og mere og mere udviklede sig ind i det paafølgende Aar. Fra de øvrige Distrikter ere i Alt anmeldte 175 Tilfælde med 20 Dødsfald, hvis Fordeling paa de enkelte Distrikter vil sees af følgende Fremstilling:

Midtre Sogn	30	Angr.,	ingen	Døde.
(især i Tjugums Sogn, mindre i Arnefjord og Leganger).				
Ytre Sogn (Ladviks Præstegjeld)	6	—	3	—
Indre Søndfjord	24	—	4	—
Ytre Søndfjord	27	—	6	—
(Kin og Askevold.)				

Lateris . . 87 Angr. 13 Døde.

Transport	87	Angr.,	13	Døde.
Indre Nordfjord	25	—	2	—
(Lodens Sogn 17, Opstryn 3, Gimestad 2, Verid 1, Bredum 2).				
Ytre Nordfjord	63	—	5	—
(43 Varioloides, 20 Variolæ, af disse 1 i Eid og 19 i Bremanger).				

175 Angr., 20 Døde.

Ligesom Tilfældet var i søndre Bergenhus Amt, optraadte Børnekopperne ogsaa her meget spredt og uden paa noget af de Steder, hvorhen Smitten blev bragt, at vinde nogen Udbredning. Til dette gunstige Resultat antoges foruden Vaccinationen og Revaccinationen, der dels allerede vare satte igang, før Sygdommen sporedes inden Amtet, dels strax fremmedes, da de første Tilfælde viste sig, ogsaa væsentlig at have bidraget den strenge Afspærring af de angrebne Steder, som overalt søgtes overholdt, og hvis Iværksættelse meget lettedes ved den blandt Almuen i Regelen herskende Frygt for Sygdommen. At desuagtet ikke saa faa Steder smittedes, hidrørte fornemlig fra Amtsdistriktets livlige Samfærdsel med Bergen, hvor Børnekopper herskede allerede ved Aarets Begyndelse, og hvorfra Smitten i Regelen blev directe paaført. Af 18 angrebne Gaarde i ytre Sogns, ytre Søndfjords samt indre og ytre Nordfjords Distrikter angives saaledes 15 at være blevne directe smittede paa denne Maade, idet den først Angrebne paa hver Gaard enten, og det som oftest, selv havde været i Bergen en kortere eller længre Tid forud (der nævnes i saa Henseende Exempler paa 13 Dage og 3 Uger forud), eller ogsaa var kommen i Berørelse med Personer, med hvem dette havde været Tilfældet. Som allerede anført ved Beskrivelsen af Epidemiens Forekomst i Bergen, herskede Sygdommen sammesteds fornemlig i første Halvaar, og i dette Tidsrum sees ogsaa Overførelsen til Landdistrikterne hyppigst at have fundet Sted, navnlig i Tiden fra Marts til Udgangen af Juni, da i det Hele ogsaa det største Antal Tilfælde indtraf. I ytre Nordfjord falde af de der indtrufne Tilfælde 16 paa Mai, 34 paa Juni og 13 paa Juli, ligesaa i indre Nordfjord næsten alle paa Juni og Juli, og i ytre Søndfjord samtlige paa Tidsrummet fra Midten af Marts til Begyndelsen af August. Med Hensyn til de Angrebnes Alder synes kun Faa at have tilhørt den tidligere Børnealder; i midtre Sogn angives saaledes de Fleste at have været henimod 20aarsalderen, og af 47 Syge i ytre Søndfjord og ytre Nordfjord sees 9 at have været under 10 Aar gamle, 12 mellem 10—20 Aar, 5 mellem 20—30 Aar, 13 mellem 30—50 Aar og 8 end ældre. De fleste Dødsfald synes ligeledes at være indtrufne i den voxne, tildels endog i den ældre Periode af Livet, idet af 11 Døde, for hvem Alderen er anført, alene

2 vare spæde uvaccinerede Børn, medens af de øvrige 2 mellem 13—16 Aar, 2 omkring 30 Aar og 5 over 50 Aar gamle.

Af andre exanthematisk Sygdomme blev **Rosen** af og til Gjenstand for Behandling; fra ytre Nordfjord nævnes deraf 15 Tilfælde, hvoraf 4 i første, 5 i andet og 6 i tredje Kvartal.

Kighoste angives i Slutningen af Aaret at have vist sig i indre Sogn samt i indre og ytre Søndfjord, i sidstnævnte Distrikt noget mere almindelig og af temmelig ondartet Character.

Diphtheriske Affectioner synes at have været meget sjældne. Fra Lærdal nævnes 1 Tilfælde af Strubehoste, der endte dødt, og fra ytre Nordfjord 5 af exsudativ Svælgbetændelse, der helbrededes.

Kusma viste sig i October og November oftere i ytre Søndfjord, tildels temmelig alvorlig, saa at endog et Par Tilfælde, i hvilke der indtraadte Metastase til Hjernen, endte dødt. Sporadisk sees Sygdommen at være iagttagen i indre Sogn og i ytre Nordfjord.

Catarrhalske Sygdomme kunne antages at være forekomne med sædvanlig Hyppighed. Fra ytre Sogn angives Catarrhalfeber, Catarrh og Svælgbetændelse at have vist sig især i April—Mai og i Slutningen af Aaret, dog uden epidemisk Character; fra indre Nordfjord og ytre Søndfjord lige saa Influenza, fornemlig i Juli og August. Distriktslægen i ytre Nordfjord anfører blandt 1060 i Aaret behandlede Sygdomstilfælde 55 af Catarrhalfeber, 30 af Catarrh, 44 af Svælgbetændelse og 42 af acut Bronchit.

Lungebetændelse omtales fra indre Sogn som ualmindelig hyppig i dette Aar, fra ytre Nordfjord derimod som maa ske noget sjældnere end sædvanligt. Paa førstnævnte Sted behandledes 13 Tilfælde med 1 Dødsfald, hvoraf flest i Marts (3) og December (6), paa sidstnævnte af Distriktslægen 15 med 2 Dødsfald, hvoraf flest i Marts (3) og April (4), og af en privat practiserende Læge sammesteds 9, hvoraf 1 endte dødt. Fra de øvrige Amtets Læger med Undtagelse af Distriktslægen i ytre Søndfjord, der opgiver 1 Død men ikke de Behandlede Antal, anføres tilsammen 14 Tilfælde med 3 Dødsfald, i hvilken Opgave dog for et Par Lægers Vedkommende kun ere medtagne de for offentlig Regning behandlede fattige Syge. Hos 9 blandt de af Distriktslægen i ytre Nordfjord iagttagne Tilfælde havde Sygdommen sit Sæde i venstre, hos 6 i høire Lunge. For Pleurit behandledes i nysnævnte Distrikt 18 Syge, hvoraf 2 døde.

Rheumatiske Affectioner forekom især i første Halvaar; af 108 fra Lærdal og ytre Nordfjord anførte dels acute, dels chroniske Tilfælde falde 83 paa dette Tidsrum. Med Hensyn til Hyppigheden sees de i flere Distrikter at have leveret mellem 7 og 8 pCt. af de behandlede Sygdomstilfælde, men Hyppigheden er rimeligvis i Virkeligheden ikke lidet

større, da chronisk Rheumatisme i det Hele omtales som en af de almindeligste Lidelser blandt Befolkningen. Fra Lærdal og indre Søndfjord nævnes tilsammen 4 Døde af Rheumatisme.

Diarrhoe, især som chronisk Lidelse, henregnes ligeledes til de hyppigst forekommende Sygdomme, og af Sygelisterne sees den næsten lige saa ofte som Rheumatisme at være bleven Gjenstand for Lægebehandling. Udtømmelserne angives ikke sjelden at have været blodige, og fra et Par Distrikter ere enkelte Tilfælde opførte under Benævnelsen Blodgang. Betræffende Tiden paa Aaret indtraf af 74 i indre Sogn og ytre Nordfjord behandlede Tilfælde 36 i første, 14 i andet, 10 i tredje og 14 i sidste Kvartal. Af Dødsfald ved denne Sygdom ere anmeldte 6.

For **Syphilis** indsendtes til Lungegaardshospitalet 13 Personer fra indre Sogn, nemlig 2 fra Jostedals og 11 fra Sogn-dals Præstegjeld. Sygdommen var i flere foregaaende Aar ikke bemærket i Distriktet; for nu atter at faa den standset foretog Distriktslægen almindelige Visitationer, hvorved det angives paany at have stadfæstet sig, hvilke fordærlige Følger Natteløberiet medfører ikke alene med Hensyn til Sædeligheden men ogsaa betræffende Udbredelsen af denne Sygdom. Iøvrigt kan Syphilis ikke sees at være forekommen, hvorimod af **Gonorrhoe** anføres 2 Tilfælde fra ytre Sogn, hvoraf det ene indsendtes til Bergens Sygehus, og 36 fra ytre Nordfjord, af disse 6 hos Personer, der hørte hjemme i Distriktet, og Resten hos forbireisende Søfolk.

Til **Fnatsygdommens** Bekjæmpelse var, som i foregaaende Beretninger omtalt, foranstaltet uddelt en trykt Anvisning til dens Behandling, ligesom der, for endmere at paa skynde Udryddelsen, nogle Aar forud var af Amtsgemeinden bevilget Bidrag til Anskaffelse og gratis Uddeling af Wienerfnatsalve til Enhver, som tiltrængte og ønskede samme. I indre Søndfjord var til dette Øiemed anvendt et Beløb af 66 Spd. og ligesaa i ytre Søndfjord et Beløb af omtrent 24 Spd. Uddelingen skedde blandt Andre gennem Sundhedscommissionernes Medlemmer, men uagtet Adgangen til at erholde Midlet paa denne Maade var gjort saa let som muligt, viste dog Enkelte kun liden Lyst til at benytte sig deraf, og hvor Meget der end ved den trufne Foranstaltning allerede var vundet og forhaabentlig fremdeles vilde vindes, befrygtedes dog Sygdommen endda ikke paa langt nær at ville blive udryddet. Almuens gamle Ligegyldighed ligeoverfor samme var dog, ialfald i flere Egne, rokket i væsentlig Grad, og i enkelte Sundhedscommissioner havde endog hævet sig Stemmer for Ønskeligheden af en Lov, hvorefter man kunde tvinge en Fnattet til at lade sig rense (Vidsteen).

Af **Spedalske** fandtes, saavidt Antallet var bekjendt, ved Aarets Begyndelse 496. Heraf afgik 30 ved Døden, 5 ud-

flyttede, 89 indlagdes i Stiftelse og 22 befandtes at være feilagtig opførte. Som Tilkomne opførtes 89, hvoraf 27 som overseede ved tidligere Tællinger, 4 som indflyttede, 10 som hjemkomne fra Stiftelse og 48 som i Aaret nyangrebne. Ved Aarets Udgang skulde altsaa Antallet udgjøre 439. Lysten til at indlægges i Pleiestiftelsen for Spedalske i Bergen angives fra ytre Sogn stadig at være tiltagen, saa at den i dette Aar endog maatte kaldes ligesaa almindelig, som den Aaret forud havde været sjelden, ialfald naar Sygdommen ikke længer kunde holdes skjult.

Kjertelsyge omtales fra Lærdal at være mindre almindelig, end man skulde vente efter Naturforholdene i de trange, paa Sollys fattige Dale, hvoraf Distriktet bestaar (N. Heiberg). Heller ikke i indre Nordfjord antages Sygdommen at være saa særdeles hyppig, ihvorvel en stor Del Børn have et svageligt, blegsottigt Udseende. Derimod angives fra indre Søndfjord de lettere Grader af Kjertelsyge at træffes hos Fler-tallet af Børn, især i Familier, som talte mange Spedalske (Vidsteen).

Svindst synes ogsaa efter Beretningerne for dette Aar at maatte betegnes som sjelden, endskjønt mere og mindre i de enkelte Distrikter. Blandt 173 af Amtets 9 Læger anmeldte Sygdomstilfælde med dødlig Udgang (de af Spedalsk-hed ikke medregnede) sees 13 — eller 7,5 — pCt. at være en Følge af Svindst. De fleste Dødsfald af denne Natur anføres fra indre Sogn, nemlig 4 af i Alt 23, og Sygdommen bemærkes ogsaa her at have været hyppigere dette Aar end sædvanligt. Gunstigst kan maaske Forholdet antages at have været i ytre Nordfjord, idet sammes Distriktslæge udtrykkelig anfører, ikke at have havt nogen Svindstpatient under Behandling i hele Aarets Løb; Sygdommen forekom dog, og en privat Læge i Selø nævner endog 9 Behandlede og 2 Døde af samme.

Ved den hyppige Forekomst af **Cardialgi** tror Distrikts-lægen i indre Nordfjord, naar Spørgsmaalet er om Sygdom-mens Aarsagsforholde, at burde gjøre opmærksom paa, at den forekommer vel saa hyppig hos Fruentimmer som hos Mandfolk, og i mangfoldige Tilfælde synes at staa i Forbin-delse med Forstyrrelser i Menstruationen, hvilke for Kvinde-kjønnet Vedkommende turde være af ligesaa megen Vægt til at betinge Sygdommen som den unegtelig altfor ens-formige og tildels mislige Kost (Grimsgaard). Menstrua-tionsanomalier fremhæves overhovedet af de fleste Læger som særdeles almindelige, og antages for den væsentligste Del be-grundede foruden i en uhensigtsmæssig og utilstrækkelig Klæ-dedragt tillige i Fruentimmernes Uforsigtighed med Hensyn til at gaa barbenede en lang Tid af Aaret, uanseet hvordan Veiret er. Hjemme, hedder det saaledes i en Beretning fra Nordfjord, gaa vel mange paaklædte paa Fødderne, men

skulle de ud en Tur, og allermest om denne gaar tilfjelds, aftage selv de mest Velstaaende Sko og Strømper ligesom, forsaavidt Benklæder af Enkelte benyttes, ogsaa disse for derved at blive saa meget lettere under Gangen. Gjæterpi-gerne gjæte barbenede saa ofte det paa nogen Maade kan lade sig gjøre, og hvad de mindre Velstaaendes Børn angaar maa disse selv høieste Vinterdag gaa med bare Ben inde i Huset, hvor fugtige og kolde end Gulvene kunne være (A. Koren).

Af **Drankergalshab** behandlede 1 Tilfælde i Lærdal og 4 i ytre Nordfjord.

Af **chirurgiske Tilfælde** omtales Brok og gamle Saar paa Benene som temmelig hyppige; af sidstnævnte anføre Distriktslægerne i indre Sogn og ytre Nordfjord tilsammen 30 Tilfælde. Et medfødt, dobbelt Lyskebrok hos et 11 Uger gammelt Barn angives at være bleven fuldstændig hævet ved Brugen af Blyvandsomslag, hvormed fortsattes i halvanden Maaned (A. Koren). Endvidere turde fortjene at nævnes et Dødsfald efter Bid af en Orm (Landmark), et Tilfælde af Oedema uvulæ med faretruende Kvælningssanfald hver Gang, som den 1½—2 Tommer lange Drøbbel kom ned i Svælget, hvorfor den afklippedes ved Roden (A. Koren).

Veiriget skildres i sine Hovedtræk nogenlunde ens fra Amtets forskjellige Egne, navnlig for de tre første Fjerding-aar. Maanederne Januar til Marts vare overalt ganske usæd-vanlig storm- og regnfulde, med kun ganske faa Dages God-veir og Stille. Derefter fulgte fra Begyndelsen af April til ind i Juli en vedholdende Tørke, som ødelagde Vegetationen og paa flere Steder, især paa de mindre Øer, bevirkede stor Vandmangel for Befolkningen. Temperaturen var samtidig i det Hele meget høi. I Juli faldt igjen en Del Regn og endmere i August og September, da endog Klagerne over Regnveiret bleve ligesaa almindelige som de tidligere havde lydt over Tørken. October synes atter at have bragt klarere og behageligere Veir. Vinteren indtraadte i enkelte Egne meget tidlig, saaledes i Sogndal, hvor man allerede først i November havde Sne- og Kuldegrader. Paa de fleste Steder kom Vinteren dog først senere, nemlig ved Midten af De-cember, fra hvilken Tid og til Aarets Udgang man overalt havde Sne og tildels streng Kulde. Førend denne indtraadte, gik især i de første Dage af December langs Kysten vold-somme Uveir med Storm samt Torden og Lynild. Aarets særegne Veirforholde virkede i flere Henseender skadelig for Befolkningens Næringsveie. Det vigtige Vaarsild- og Tor-skefiskeri slog næsten aldeles feil, væsentlig paa Grund af de uafbrudte heftige Storme i Maanederne Januar til Marts,

som hindrede Fiskerne fra at komme paa Søen. For Landmanden kuedes Aarsvæxten ved den vedholdende Tørke i Forsommeren, og da dertil kom en meget regnfuld Indhøstning, blev Afrøden i det Hele baade ringe og sletbjerget.

Til nærmere at belyse den ovenfor givne Skildring af Veir- liget, hidsættes følgende af Distriktslæge Landmark meddelte Oversigtstabel over Temperaturforholdene i ytre Holmedals Præstegjeld.

Maaned.	Middeltemperatur.	Høieste Temperatur.	Laveste Temperatur.	Klare Dage.	Maaned.	Middeltemperatur.	Høieste Temperatur.	Laveste Temperatur.	Klare Dage.
Januar . . .	+ 0,83° R.	+ 6,00	÷ 5,00	3	Juli	+ 11,00° R.	+ 21,00	+ 4,00	12
Februar . .	+ 0,04	+ 5,00	÷ 7,00	7½	August . . .	+ 10,10	+ 19,00	+ 3,50	7
Marts	+ 0,73	+ 5,00	÷ 6,00	2	September .	+ 8,06	+ 14,00	+ 2,50	6
April	+ 1,09	+ 8,00	÷ 6,00	22	October . .	+ 4,00	+ 12,00	÷ 6,50	12
Mai	+ 8,00	+ 21,50	÷ 3,00	19	November .	+ 1,00	+ 6,00	÷ 4,00	6
Juni	+ 11,00	+ 24,00	+ 4,00	15	December .	÷ 5,00	+ 0,50	÷ 11,00	11

Til Bedømmelse af Almuens Levemaade og hygiæniske Forholde levere Beretningerne for dette Aar intet nyt Bidrag. Derimod fremhæve Distriktslægerne i Lærdal samt indre og ytre Sogn samtidig og stærkt den store **Usædelighed**, som hersker mellem den ugifte Del af Befolkningen. Det betegnes saaledes som meget almindeligt, at baade Mænd og Koner have havt Børn med andre Personer forinden Giftermaalet, ved hvis Stiftelse det i det Hele mest kommer an paa, om Vedkommende medbringer Noget eller ikke. At en Pige har havt 2 à 3 uægte Børn regnes hende overhovedet ikke til nogen Skam, og Distriktslægen i Lærdal antager endog denne slappe Sædelighedsfølelse som den væsentligste Grund til at Barnefødsel i Dølgemaal i flere af disse Egne er næsten ukjendt (Hammer, N. Heiberg). Lægernes Udtalelse stadfæstes ogsaa ved en Undersøgelse af de uægte Fødslers Hyppighed i ytre og indre Sogns Provstier. Medens der nemlig for hele Bergens Stift, som rigtignok næstefter Christiansands af Landets 5 Stifter udviser det i saa Henseende gunstigste Forhold, i Femaaret 1855—59 kommer 1 uægte Barn paa 15 Fødsler, stiger Forholdet i ytre Sogns Provsti til 1 : 8,9 og i indre Sogns Provsti til 1 : 6,3.

Fattigsygepleien udførtes fremdeles, paa en Femtedel nær, som udrededes af vedkommende Fattigcommuner, for Amtscommunens Regning. Distriktslægerne i midtre og ytre Sogn samt i ytre Søndfjord opgive at have behandlet respec- tive 54, 35 og 30 fattige Syge i dette Aar. Den offentlige Lægepraxis synes i det Hele at være temmelig betydelig i dette Amt, navnlig i Forhold til den ringe Udstrækning, hvori Lægehjælp for privat Regning i de fleste Distrikter, maaske alene med Undtagelse af indre Sogn og ytre Nordfjord, angives at blive søgt. Uagtet saaledes farligere epidemi- ske Forholde vare forholdsvis temmelig sjældne i dette Aar, sees dog Distriktslægerne i Lærdal og indre Søndfjord at have for Amtscommunens Regning behandlet, den først-

nævnte 340, den anden 224 Patienter. Omvendt anfører Distriktslægen i ytre Sogn til Exempel paa, hvor ringe den private Lægepraxis var, at han i Aarets Løb kun 9 Gange var anmodet om at tilse betalende Syge, og at kun 30 saadanne til samme Tid havde henvendt sig til ham om Raad. I midtre Sogn behandledes 28 Personer for privat Regning. Aarsagen til at Lægehjælp saa lidet søges, antages tildels begrundet foruden i Reisernes Besværlighed, ogsaa i Almuens Uvidenhed og den heraf flydende ringe Tillid til og Agtelse for Lægen og Lægevidenskaben. I Almindelighed be- trægtes Læge, Apotheker, Aareladere o. s. v. omtrent som ensbetydende Størrelser; og da den Førstnævntes Medicin nødvendig maa falde dyrere end den, der pr. Commission kan erholdes i Haandkjøb paa Apothekerne i Bergen, bliver han ogsaa i Regelen den Tabende i Concurrencen (Hammer). Dertil kommer at Almuens Tro paa overnaturlige Midler med Signen og Læsen og allehaande Besværgelsesformularer er altfor stærk til at Lægens nøgterne Fremstilling kan vinde synderlig Indpas. Selv fra det Distrikt, hvor Lysten til at søge Lægehjælp maa, saavel efter de Behandlede Antal som Beretningernes Ytringer, antages at være mest almindelig, nemlig i ytre Nordfjord, skildres dog „Aatgjørernes“, „Kok- lernes“ Indflydelse som meget stor, om end mindre directe skadelig end den, som „Blodtagerne“ eller „Blodtapperne“ udøve. Næsten enhver Sygdom tilskrives en Feil ved Blodet og skal selvfølgelig søges hævet ved Aareladning, som ofte gjentages flere Gange kort efter hinanden. Og selv udenfor egentlige Sygdomstilfælde er den tilvante Tro paa Aarelad- ningens Gavnlighed saa stærk, at den omvankende Blodtap- per gjerne paa enhver Gaard finder Enkelte eller Flere, som alene fordi Leiligheden er der, ogsaa benytte den. Paa en Gaard, hvorhen Lægen kom kort efter en saadan Persons Afreise, fandtes saaledes ikke mindre end 12 aareladte Per- soner (A. Koren).

De ansatte Jordemødres Hjælp benyttes ogsaa i Regelen lidet, da de lange Afstande gjøre det baade besværligere og kostbarere at hente dem fremfor de almindelige Hjælpekoner, som bo nærmere og ofte lade sig betale ved en simpel Gjentjeneste. Først naar Jordemødrenes Antal blev forøget, og Adgangen til deres Hjælp derved lettet, vilde ogsaa Benyttelsen kunne antages at blive almindeligere, hvilket i høi Grad maa ansees ønskeligt ikke alene til at skaffe Barselkonerne en bedre Behandling men ogsaa af Hensyn til de skindøde Børn, for hvem de almindelige Hjælpekoner ikke synes at have noget Begreb om Nyttens og Vigtigheden af Oplivningsforsøg (Hammer). Jordemødrene i Selø Præstegjeld og Bremanger Sogn angives at blive flittig benyttede.

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** mod den spedalske Sygdom kunne sees at være afholdte i midtre Sogn 7 og i ytre Sogn 4. I sidstnævnte Distrikt syntes Interessen for Institutionen ikke at være saa stor som ønskeligt kunde være, og i 8 Tilfælde, hvori der afholdtes fuldstændige Møder af Formænd og Repræsentanter, havde Lægen ikke modtaget den befalede Underretning derom. Den ringere Interesse antoges at hidrøre foruden fra det med Møderne nødvendig forbundne større Ophold for de Mødende, ogsaa for en ikke uvæsentlig Del fra den Omstændighed, at Fruentimmerne følte sig ubehagelig berørt ved Opfordringen til at indføre en større Renlighed i Husene og det hele Stel, end almindelig fandt Sted. Fra indre Sogn berettes i Modsætning til det her Anførte Sundhedscommissionerne at omfattes med Iver af Almuen. I ytre Søndfjord var uddelt en trykt Instrux for Medlemmerne betræffende de vigtigste hygiæniske Forholde.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 3849 eller ikke ubetydelig flere end der fødtes i Aaret (2638). I Jostedal blev ingen Vaccination foretagen, da det uagtet gjentagne Forsøg ikke lykkedes at faa samme igang; i ytre Holmedals og Dale Sogne udførtes den af Distriktslægen i ytre Søndfjord. Paa Grund af de paa flere Steder udbrudte Børnekopper iværksattes Revaccination i alle Distrikter med Undtagelse af Lærdals, hvor Sygdommen ikke var iagttagen. Den blev tildels meget almindelig benyttet af Almuen, og fra indre Søndfjord angives i enkelte Sogne næsten Halvparten af Befolkningen at have ladet sig revaccinere. Fra midtre Sogn anføres 1070 og fra ytre Sogn 724 Revaccinerede, af de sidste Flertallet mellem 10—30 Aar, idet de ældre Personer mere vægrede sig for Revaccinationen, tildels fordi de forment i sin Barn-dom at have gennemgaaet de naturlige Kopper.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 1 Obduction ianledning formodet Drab, og afgaves flere Erklæringer om forskellige Spørgsmaal, nemlig 3 Gange betræffende Beskaffenheden af ved Overfald eller Mishandling tilføiede Legems-

beskadigelser, 2 Gange betræffende Barnefødsel i Dølgsmal, 3 Gange om hvorvidt Personers Helbredstilstand tillod Anvendelsen af Vand- og Brødstraf, samt 1 Gang betræffende en under Tiltale værende Persons Sindstilstand.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i Lærdal afgav Distriktslægen en Erklæring om en Sindssyg, som overgik til Amtets Forpleining. I indre Sogn behandledes et Tilfælde af acut Mani, som helbrededes; 9 chroniske Sindssyge forpleiedes her under offentlig Control, og 1 var indsendt til Bergens Asyl. I midtre Sogn behandledes en Sindssyg for Fattigvæsenets Regning, 9 vare udsatte til Forpleining, af hvilke man havde ønsket 2 indlagte i Bergens Asyl men uden at Plads havde været at erholde. I ytre Sogn gaves, saavidt Distriktslægen bekjendt, 9 Sindssyge i Ladvik og 4 i Evindvik, hvilke sidste vare blevne anmeldte af vedkommende Sognepræst og tilseede, medens de første rimeligvis aldrig havde nydt noget Lægetilsyn; af de nævnte Syge i Evindvik blev 1 indsendt til Asylet i Bergen. I indre Søndfjord tilsaas 6, hvoraf 3 for første Gang dette Aar angrebne; en af disse indsendtes til nysnævnte Asyl, hvor ogsaa henlaa for Amtets Regning 2 Sindssyge, medens 9 saadanne paa samme Maade vare udsatte hos Private. I ytre Søndfjord hørte hjemme i Askevold 2, i ytre Holmedal 1 og i Kin ligesaa 1 Sindssyg, denne ligesom en af de tvende førstnævnte henliggende i Asylet. Af Nordfjords tvende Distrikter anfører Distriktslægen i det indre ikke at have haft nogen sindssyg Patient under Behandling, Distriktslægen i det ytre derimod at have tilseet 3.

Af **chirurgiske Operationer** foretoges 1 Amputation af Skinnebenet hos en 65aarig, spedalsk Mand med et stort gammelt Saar paa Benet, heldigt Udfald; 2 Gange Exarticulation af Fingre; 1 Gang Exstirpation af Læbekræft og 1 Gang Operation for Hareskaar.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne 3 Vendinger, alle med heldigt Udfald for Mødrene, hvorimod Barnet i et Tilfælde var dødfødt. 13 Tangforretninger, ved hvilke 4 Mødre døde, nemlig en uforløst, en strax efter Forløsningen samt en fire og en fjorten Dage efter; 6 af Børnene bragtes levende til Verden. I det ene Tilfælde hvor Konen døde uforløst, var Fosterhovedet efter flere Dages Fødselsarbejde nedtraadt i Bækkenhulheden i Ansigtssleie med Hagen bagtil; de anstillede Forsøg paa at faa Leiet rettet ved Haandhjælp eller Tang mislykkedes, og yderligere Indgreb bleve, da Barnet levede, og Familien desuden modsatte sig saadanne, ikke foretagne; Døden indtraadte nogle Timer efter (Vidsteen). Perforation foretoges i 4 Tilfælde, alle hos Førstefødende; en af disse, hos hvem Fødselen havde varet i fem Dage, døde uforløst, idet hendes Kræfter, der allerede tidligere vare stærkt medtagne, strax efter Perforationen sank

i den Grad, at Extractionen ikke kunde fuldføres (Landmark). De trede øvrige derimod, hos hvem Operationen ligeledes foretoges først efter flere Dages Fødselsarbeide, i de tvende Tilfælde nærmest paa Grund af nogen Bækkensnæverhed (N. Heiberg, Hammer), i det tredje formedelst Fosterets skjæve Hovedstilling (Cappelen), kom sig alle, den ene, hos hvem Efterbyrden tillige maatte udtages, dog først efter et langvarigt Sygeleie, betinget af en smertefuld Affection i høire Hofte, hvor Konen flere Aar tidligere havde faaet et heftigt Stød, hvorefter nogen Deformitet af Bækkenbenene rimeligvis var forbleven Følgen.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Lærdal.	245	87	22	1	7
Indre Sogn . . .	388	148	25	2	23
Midtre Sogn. . .	243	113	33	1	13
Ytre Sogn. . . .	265	138	23	3	8
Indre Søndfjord.	375	182	45	2	8
Ytre Søndfjord .	400	185	43	4	25
Indre Nordfjord .	332	162	36	2	9
Ytre Nordfjord .	390	224	80	8	26
Nordre Bergenhus Amt	2638	1239	307	23	119

Omkomne ved ulykkelige Hændelser . . . 64.

Selv mordere 4.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1399 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem disse indbyrdes = 100 : 47,0. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 8,6 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,0. — Af de paa Barselseng Døde vare 14 Lægerne ubekjendte, saa at nøiere Oplysning om Dødsaaarsagen ikke kunde meddeles. Blandt de tilbageværende 9 døde 1 af Barselseber, 1 af Eclampsii, 3 efter at være forløste med Tang

(den specielle Dødsaaarsag ubekjendt) og 4 uforløste, af disse en i Selø, en i Evindvik, en i Førde Præstegjeld samt en i ytre Søndfjords Lægedistrikt. De tvende sidstnævnte*) ere omtalte ovenfor under obstetriciske Operationer; til de i Selø og Evindvik blev ligeledes Læge tilkaldt, men først saa sent, at Døden allerede var indtraadt, før han ankom; i det ene Tilfælde var der efter Jordemoderens Opgivende en høiere Grad af Bækkensnæverhed tilstede.

Apotheket paa Lærdalsøren fandtes ved Visitationen i Orden.

Af **Badeindretninger** nævnes enkelte ganske smaa private.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Lærdals Distrikt: 1 Læge, boende paa Lærdalsøren. 2 Jordemødre; 3 Hjelpevaccinatorer.
2. Indre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Sogndal. 4 Jordemødre, hvoraf tre ansatte (en Post, i Jostedal, ledig af Mangel paa Ansøgere); 5 Hjelpevaccinatorer.
3. Midtre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Vik. 3 Jordemødre; 6 Hjelpevaccinatorer.
4. Ytre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Ladvik. 1 Jordemoder; 2 Hjelpevaccinatorer.
5. Indre Søndfjords Distrikt: 1 Læge, boende i Førde. 4 Jordemødre; 6 Hjelpevaccinatorer.
6. Ytre Søndfjords Distrikt: 1 Læge, boende i ytre Holmedal. 4 Jordemødre, hvoraf tre ansatte; 5 Hjelpevaccinatorer.
7. Indre Nordfjords Distrikt: 1 Læge, boende i Indviken. 4 Jordemødre; 6 Hjelpevaccinatorer.
8. Ytre Nordfjords Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Vaagsø Sogn og en i Selø Hovedsogn. 3 Jordemødre; 6 Hjelpevaccinatorer.

*) Omtales ikke i Præstelisterne som uforløste.

XV. Romsdals Amt.

Sundhedstilstanden betegnes i det Hele som tilfredsstillende, for enkelte Distrikter, saaledes navnlig for ytre Romsdal, endog som meget god. Af acute Sygdomme var som sædvanligt Nervefeber den væsentligste og for dette Aar tillige saa godt som den eneste, der antog en mere bestemt Character af Epidemii. Børnekopper, som i nordre og søndre Bergenhus Amter ligesom i Bergens By vare ikke ganske sjældne, viste sig i dette Amt kun med nogle faa Tilfælde i

Christiansund. **Dødligheden** var temmelig ringe. Antallet af samtlige Dødsfald beløb sig til 1300, eller 9,9 pCt. under det tilsvarende Antal (1443) Aaret forud, 5,9 pCt. under Antallet (1381) i 1857, og 9,1 pCt. under Middeldødligheden (1430) i Femaaret 1851—55. Den ringere Dødlighed i 1859 fremfor i 1858 var i mere og mindre Grad fælles for alle Lægedistrikter med Undtagelse af østre Søndmøre, hvor der døde 21 Individuer flere end Aaret forud.

Sygdomsconstitutionen anføres fra Christiansund, hvor, som det maa antages, Sygeligheden var størst, at have været adynamisk i første Halvaar, noget gastrisk om Sommeren og derpaa i sidste Kvartal catarrhalsk-rheumatisk med Tilbøielighed til Stheni (Tønnesen). Ogsaa i indre Nordmøre synes Sygdomsconstitutionen at have været overveiende adynamisk, derimod i de andre Distrikter mere indifferent. Noget almindelig udtalt Gastricisme om Sommeren fandt, uagtet Veir- og Temperaturforholdene til enkelte Tider syntes gunstige for sammes Udvikling, ikke Sted.

Af **Nervefeber** ere anmeldte 397 Tilfælde med 34 Dødsfald, hvoraf ligesom Aaret forud, da Antallet var næsten nøiagtig det samme, den langt overveiende Del, eller 273 Tilfælde med 24 Dødsfald, falder paa Nordmøre, og da især paa Christiansund og indre Nordmøres Lægedistrikt. I den nævnte By forekom Sygdommen især fra Januar til Juni; af 72 Tilfælde endte 10 dødlig. Characteren var i Regelen abdominal, Typhusexanthem iagttoges hos omtrent en Trediedel af de Syge, og ligesaa hos Enkelte udbredte Petechier samt Tarm- og Næseblødninger. I indre Nordmøre angives Nervefeber at have hersket det hele Aar; Distriktslægen sammesteds nævner omtrent 100 Behandlede og 4 Døde, en privat Læge i Stangevik 39, hvoraf 5 døde. De Angrebnes Antal antoges dog i Virkeligheden at være end større, da Tilfældene ikke altid kom til Lægernes Kundskab. Paa de angrebne Gaarde indsygnede ofte næsten samtlige Beboere, hvorfor det ogsaa, da Naboerne for det Meste nærede stor Frygt for Smitte, ikke sjelden faldt vanskeligt at skaffe det nødvendige Personale til de Syges Pleie (H. Heyerdahl). Af Nordmøres tvende andre Distrikter behandledes i det nordre 22 Tilfælde med 2 Dødsfald og i det søndre 40 med 3 Dødsfald; i førstnævnte Distrikt herskede Sygdommen i Begyndelsen af Aaret som Fortsættelse af en den foregaaende Høst udbrudt Epidem i Halse Sogn, i sidstnævnte derimod fornemlig om Høsten og mod Aarets Slutning; af de anførte 40 Tilfælde indtraf 1 i første, 2 i andet, 8 i tredje og 29 i fjerde Kvartal. I Romsdalen var Nervefeber i det Hele meget sjelden, især i sammes ytre Distrikt, hvor alene 6 sporadiske Tilfælde, hvoraf ligemange i Molde By og Bolsø Præstegjeld, vare Distriktslægen bekendte. I indre Romsdals Distrikt viste den sig først i Februar paa en Gaard i Veø, hvor af 3 Angrebne 2 døde, derefter sporadisk med nogle faa spredte Tilfælde, hvoraf 1 dødlig, og endelig fra September til Aarets Udgang epidemisk i Eidsfjord, Erisfjord og Eikisdal af Næssets Præstegjeld, her med omtrent 30 Angrebne og 2 Døde. Heller ikke i Søndmøre var Sygdommen videre udbredt; fra det nordre Distrikt nævnes 29 Tilfælde med 2 Dødsfald, hvoraf 4 sporadiske i Aalesund og 25 paa en Gaard i Borgund, hvorhen Smitten rimeligvis blev bragt

ved en Person, som i Aalesund havde boet i Hus sammen med en der afdød Typhuspatient, hvis Klæder han medbragte til den nævnte Gaard. I indre Søndmøres Distrikt behandles i Begyndelsen af Aaret, under Fortsættelsen af en Aaret forud begyndt Epidem, 13 Syge, der alle helbrededes, og derpaa i November og December paa trende Gaarde 9, hvoraf 3 døde. Af de tvende tilbageværende Distrikter, østre og vestre Søndmøre, vare i førstnævnte alene nogle faa Tilfælde i Geiranger under Behandling i Aarets første Maaneder, i sidstnævnte vel noget flere i Antal, nemlig 33, men alle lette, saa at intet Dødsfald blandt samme var Distriktslægen bekendt; de optraadte især paa Kvamsø, først i Januar og Februar, derpaa igjen fra April til Juni, til denne Tid mest blandt Børn og, som det syntes, nærmest betingede af en samtidig herskende stærk Varme og i Mangel paa godt Drikkevand. Angaaende Behandlingen bemærker Distriktslæge Werring, ikke saa sjelden at have fundet Brækpulver istand til at coupere Feberen.

Af **Barselfeber** nævnes af 6 Læger tilsammen 10 Tilfælde, hvoraf 7 medførte Døden. Hos en Kone, der nedkom for tidlig, i 26de Uge, fandt en Absorptionsproces af Placenta Sted uden at være ledsaget af nogen videre Feber eller almindeligt Ildebefindende (Thome).

Børnekopper bragtes i Slutningen af Mai til Christiansund ved en her hjemmehørende Handelsmand, der angrebes nogle Dage efterat være kommen tilbage fra Bergen. Sygdommen, der i dette første Tilfælde optraadte meget voldsomt og hurtig medførte Døden, udbredte sig i Alt til 21 Individer, hvoraf 3, nemlig foruden den først Angrebne tillige en 20aarig Mand og et 2aars uvaccineret Barn, døde. Hos 9 Syge characteriserede den sig som Variolæ, hos 3 som Varioloides og hos 9 nærmest som Variceller. Til Epidemiens Standsning toges forskellige Forholdsregler, blandt andre blev et lidet Fattighus ryddiggjort til Lazareth, hvor dog, som Følge af at Sygdommen snart igjen ophørte, kun 3 bleve indlagte.

Vandkopper forekom i første Halvaar meget hyppig, men iøvrigt uden Betydning, i Molde med omliggende Landdistrikt. Nogle faa Tilfælde anføres ogsaa fra Aalesund.

Rosen, fornemlig i Ansigtet, var om Høsten ualmindelig hyppig i indre Nordmøre, uden dog, saavidt Lægerne bekendt, i noget Tilfælde at medføre Døden. Fra de øvrige Distrikter omtales Sygdommen kun som enkeltvis forekommende.

Nogle faa Tilfælde af **Mæslinger** anføres af en Privatlæge i Stangevik. I Christiansund angives ligeledes i Aarets første Maaneder at have vist sig et acut Exanthem, der vel i de fleste Tilfælde mest lignede **Rødlinger**, men dog hos

et Par Børn, hvoraf det ene døde, ledsagedes af en klidagtig Afskalling og paafølgende Vatersot (Werring).

En i 1858 temmelig udbredt Epidemi af **Kighoste** fortsatte sig ogsaa ind i dette Aar, men Sygdommen tabte snart sin epidemiske Character og ophørte, som det syntes, overalt i Løbet af første Halvaar.

Diphtheriske Halsaffectioner iagttoges oftere i Christiansund i Begyndelsen og Slutningen af Aaret, i Regelen lette og altid med gunstigt Forløb. I indre Nordmøre vare derimod 3 Dødsfald af denne Sygdom, alle hos Børn, Lægerne bekjendte. Af Strubehoste nævnes fra Aalesund, indre Romsdal, Christiansund og indre Nordmøre tilsammen 7 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig.

Af **Kusma** anføres 2 Tilfælde i Aalesund, indtrufne i et og samme Hus.

Catarrhalske Sygdomme forekom ikke hyppigere end sædvanligt. De fleste Tilfælde indtraf, som gjerne hvert Aar Tilfældet, Vaar og Høst, til hvilke Tider de i et Par Distrikter angives at have frembudt en vis Grad af Astheni. Alene i Sundals Præstegjeld af indre Nordmøres Distrikt synes Sommermaanederne Juli og August at have frembudt et forholdsvis større Antal Tilfælde af catarrhalsk-rheumatisk Natur.

Lungebetændelse forekom maaske noget hyppigere end Aaret forud. Af 10 Læger ere anmeldte 95 Tilfælde med 15 Dødsfald, deraf flest af Stadslægen i Christiansund, nemlig 19 med 5 Dødsfald. Med Hensyn til Tiden optraadte Sygdommen, ialfald i flere Distrikter, hyppigst i Maanederne November og December.

Lettene **rheumatiske Affectioner** ledsagede hyppig de catarrhalske Sygdomme, hvorimod udtalte Tilfælde af acut Ledderheumatisme angives at have været sjældne. Distriktslægerne i søndre og nordre Nordmøre samt Stadslægen i Christiansund behandlede tilsammen 9 Tilfælde af sidstnævnte Sygdom.

For **Koldfeber** behandledes i Aalesund en svensk Matros.

Cholérine var i Juni, Juli, August og Begyndelsen af September meget almindelig i vestre Søndmøre, fornemlig i Vanelven og Herø. Sygdommen viste sig dog næsten altid hurtig overgaaende, og da den som Følge heraf ikke blev Gjenstand for Behandling paa offentlig Regning, søgte kun faa af det store Antal Angrebne Lægehjælp. Efter Ophøret af denne Epidemi forefaldt mange Tilfælde af **Diarrhoe**, der ofte blev chronisk og i høi Grad medtog den Syges Kræfter, under hvilke Omstændigheder Svovlsyre roses som et sikkert Middel (S. Høegh). I Nordmøre, hvor de nævnte gastriske Affectioner Aaret forud havde hersket som en udbredt Epidemi, angives de i dette Aar at have været i det Hele sjældne. I Christiansund behandledes dog om Sommeren foruden flere

Tilfælde af **Diarrhoe** og **Cholérine** ogsaa enkelte af **Gulsot**, hvilken Sygdom paa enkelte Steder maaske var noget hyppigere end sædvanligt; fra indre Søndmøre nævnes saaledes 4 og fra vestre Søndmøre 6 Tilfælde deraf, de sidste indtrufne næsten samtidig i Juni paa fire hinanden nærliggende Gaarde i Søvdé.

For **Skjørbug** behandledes i vestre Søndmøre en halvvoxen Gut, der døde. Forældrene levede i den yderste Fatigdom og havde i et halvt Aars Tid ernæret sig og sine Børn udelukkende af Bygmelsgrød og Bygmelssuppe, en sjelden Gang med saltet Fisk til.

For **Syphilis** indkom paa Reknes Hospital 14 Patienter, alle med secundære Tilfælde; 7 laa tilbage fra det foregaaende Aar, og af samtlige 21 Behandlede udskreves 17; Liggedagenes Antal udgjorde 2579 eller for hver Udskreven 151,7 Dag. Af de i dette Aar Indlagte kunne af Medicinalberetningerne sees at have været 4 fra indre og 1 fra ytre Romsdal samt 2 fra søndre Nordmøre. Udenfor det nævnte Sygehus opgives at være behandlet i vestre Søndmøre 1 Tilfælde (erhvervet i Udlandet), i nordre Søndmøre 2, i ytre Romsdal 1, i Christiansund 9, nemlig 7 primære og 2 secundære, samt i nordre Nordmøre 6. I indre og østre Søndmøre var Sygdommen ikke bemærket, fra indre Nordmøre mangler Underretning om samme. Af **Radesyge** nævnes 1 Tilfælde fra Christiansund, af **Gonorrhoe** ligesaa fra 3 Læger 24, hvoraf 15 i nysnævnte By.

Fnat, der allerede forhen er omtalt som sjældent i Nordmøre, angives i Beretningerne for dette Aar ogsaa at være aftaget i Søndmøre, for sammes nordre Distrikt maaske nærmest som Følge af at den tidligere, i Begyndelsen af Aaret afdøde, Distriktslæge, foruden gennem Sundhedscommissio-nerne stadig at henlede Almuens Opmærksomhed paa denne Plage, tillige havde ladet uddele en trykt Anvisning til Sygdommens Behandling og ved en Overenskomst med Apothekerne i Aalesund skaffet Almuen Anledning til at erholde Wiener-Fnatsalve tilkjøbs i Haandkøb.

Det bekjendte Antal **Spedalske** i dette Amt udenfor Reknes Cur- og Pleieanstalt var, ifølge Overlæge Høegh's Beretning for 1859, ved Aarets Begyndelse 193. Heraf afgik 16 ved Døden, 6 indlagdes i Stiftelse og 2 befandtes at være feilagtig opførte. Af Tilkomne nævnes 37, deraf 26 som overseede ved tidligere Tællinger, 1 som hjemkommen fra Stiftelse og 10 som virkelig i Aaret Angrebne. Ved Udgangen af 1859 skulde altsaa Antallet udgjøre 206. I Reknes Cur- og Pleieanstalt laa 55 tilbage fra det foregaaende Aar; 7 døde og 1 hjemsendtes, hvorimod 9 indkom; Belæget ved Aarets Udgang var følgelig 56. Distriktslæge Thome anfører at have hos en Kone, der i flere Aar havde lidt af Spedalskhed, fornemlig med Flækker og Knuder i Ansigtet

samt Ulcerationer paa Benene, seet de udvortes Tegn paa Sygdommen under en længre Tids Behandling med Mundificantia og Jodetum kalicum svinde i den Grad, at den Syge selv allerede ansaa sig for saa godt som helbredet.

Kjertelsyge erklæres fra vestre Søndmøre og søndre Nordmøre som i det Hele sjeldnere, fra Christiansund og indre Nordmøre derimod som almindelig forekommende; i sidstnævnte Distrikt bleve især scrophuløse Øienaffectioner oftere Gjenstand for Behandling.

Ogsaa for **Svindots** Vedkommende ere Beretningerne fra de forskjellige Egne indbyrdes noget afvigende, tildels maaske som Følge af at denne Sygdomsbenævnelse af enkelte Læger tages i en mere indskrænket, af andre i en mere udvidet Betydning. Medens saaledes Distriktslægen i indre Nordmøre betegner Tuberkelsvindot som meget sjelden, men langvarige Catarrher og Bronchialblennorrhøer som saa meget desto hyppigere, vil en inden samme Distrikt bosat Privatlæge have fundet Tæring ikke at være sjelden, tildels, som han er tilbøielig til at tro, paa Grund af Fjeldlivet om Sommeren og Skovdriften i Vintertiden, der begge udsætte Befolkningen for jævnlige og langvarige Forkjølelser, som af de Fleste forsømmes. Fra søndre Nordmøre angives gamle Bronchiter at kræve adskillige Ofre, ligesom Svindsot at være i Tiltagende (Werring). Mortalitetsopgaverne for dette Amt ere iøvrigt for ufuldstændige til at nogen Beregning af Svindsots Hyppighed som Dødsarsag i det Hele taget kan anstilles; Stadslægen i Christiansund nævner blandt 48 i hans Praxis indtrufne Dødsfald 7 af Svindsot, Distriktslægerne i indre Romsdal og nordre Søndmøre blandt tilsammen 29 ligesaa 2.

Om **Blegsot** ligesom om **Cardialgi** og Ormsyge gjælder fremdeles, hvad allerede er anført i tidligere Beretninger. Sidtsnævnte Sygdomme vare især meget almindelige. Blegsot syntes i søndre Nordmøre at tiltage.

Af **Drankersygdomme** anføres et Dødsfald af Alcoholismus chronicus i Aalesund.

Gamle atoniske Saar, Værkefingre og Brok nævnes som hyppigere forekommende **chirurgiske** Sygdomme. I et Tilfælde af indeklemt Brok, der ikke lod sig bringe tilbage, udskiltes en Del af Omentum ved Koldbrand, hvorefter den Syge, uagtet 60 Aar gammel, kom sig (H. Heyerdahl). En Kone i ytre Romsdal, som i 6 à 7 Maaneder havde gaaet med et $\frac{1}{2}$ Alen langt Fremfald af Endetarmen, helbrededes ved nogle Dages stadig Sengeliggen, hvorunder den fremfaldne Del trak sig tilbage af sig selv, og ved senere gjentagne Indsprøitninger af adstringerende Midler (J. L. Hoffmann).

Iøvrigt turde fortjene at nævnes et Tilfælde af Bændelorm (ogsaa omtalt i Beretningen for 1857) og en **Forgiftning** med Selsnæper (*Cicuta virosa*), hvoraf et enkelt Stykke viste

sig istand til hos en voxen Mand, og uagtet Brækning øieblikkelig paafulgte, at fremkalde en voldsom Reaction med Delirier (F. Hoffmann).

Veirliget var i de første Maaneder overalt meget mildt, men tillige regn- og stormfuldt. De største Snefald indtraf i Romsdalen i Marts og April. Vaaren kom i det Hele temmelig sent, men udviklede sig til Gjengjæld meget hurtig og bragte en paa de fleste Steder, som det synes, overmaade varm Forsommer. Om nogen ødelæggende Tørke, saadan som samme almindelig fandt Sted i Christiania og ChristiansandsStifter ligesom i de 2 bergenhusske Amter, nævnes ikke i Beretningerne fra dette Amt. I indre Romsdal angives vel Sommeren at have været varm og tør ligetil October Maaned (Middeltemperatur i Mai + $12\frac{1}{2}^{\circ}$ R., i Juni + 15° med den høieste Temperatur den 27de, nemlig + 22° , i Juli + 13° , i August + $14\frac{1}{2}^{\circ}$, i September + 12°); men nogen skadelig Indvirkning paa Vegetationen kan Veirliget heller ikke her sees at have udøvet, hvortil kommer, at Sommeren fra andre Egne af Amtet, navnlig Stangeviks Præstegjeld, betegnes endog som regnfuld. Høsten var ligeledes forskjellig, i nogle Egne regnfuld og tildels stormende (Aure Præstegjeld), i andre tør og mild (Stangevik). I indre Søndmøre herskede fra Slutningen af October et stadigt og tildels koldt Veirlig.

Om **Levemaaden** og de **hygiæniske Forholde** i vestre Søndmøre meddeler Distriktslæge Høegh enkelte Oplysninger, der ville findes indtagne nedenfor under Bilag III, og hvoraf vil sees, at Tilstanden sammesteds i det Hele er mindre end god. Ogsaa fra andre Distrikter klages over Misligheder ved Almuens Levesæt, uden at dog Beretningerne i saa Henseende overhoved anføre Andet end hvad allerede er meddelt for de foregaaende Aar. I indre Nordmøre bestaar Kosten væsentlig af saltet og som oftest daarlig tilvirket Fisk, af noget saltet Kjød samt Grød af grovt, urensset Mel, hvortil hele Sommeren igjennem benyttes sur Melk, saakaldet Skjør. Grøden er derhos gjerne daarlig kogt, da det er en herskende Skik, for at faa den saa meget tykkere og derved drøiere, at irøre mere Mel, efter at den allerede er tagen af Ilden (H. Heyerdahl). Som et Fremskridt med Hensyn til Boli-gernes Indredning berettes fra nordre Nordmøre og indre Romsdal, at Erkjendelsen af det Nyttige og Behagelige ved større og mere luftige Værelser var almindeligere end før, saa at nye Huse i Regelen opførtes større end tidligere, ligesom gamle oftere udvidedes (H. Conradi). Fremdeles toges dog for lidet Hensyn til Udluftning og Overholdelse af Renlighed, idet de Fleste, ialfald i enkelte Egne, bibeholdt den gamle Skik at benytte Stuen — som oftest det eneste Væ-

relse, der er forsynet med Ildsted — ikke alene til Arbeids- og Spiseværelse, men ogsaa til Opbevaringssted for alslags Redskaber og tildels for Madvarer, især Melken (Thome). — Brændevinsdrik var i nogle Trakter betydelig aftagen, navnlig fremhæves fra indre Romsdal i denne Henseende Grytens Præstegjeld, hvor ogsaa den før almindelige Natte- løben med Dands og Uorden skal være bleven langt sjældnere end før; Veblungsnes Marked dannede dog fremdeles en stærk Undtagelse. For Byernes Vedkommende mærkedes i Molde en kjendelig Aftagen i Nydelsen af Brændevin, hvorimod Forbruget af Øl stadig tiltog; i Christiansund var derimod Brændevinsdrik meget almindelig, Byen havde 12 Udskjækningssteder for samme (Tønnesen).

Fattigsygepleien betegnes fra enkelte Distrikter som god, fra andre som mindre tilstrækkelig. De Syge behandles i Regelen i Hjemmet, eller bleve i enkelte Tilfælde, hvor stadigere Lægetilsyn var fornødent, indlagte paa Gaarde i Nærheden af Lægens Bolig. I indre Romsdal fandt dette i 1859 Sted med 4 af i Alt 21 behandlede fattige Syge (hvoraf 17 fra Gryten, 3 fra Veø og 1 fra Næsset). Foruden Reknes Cur- og Pleieanstalt for Spedalske, Veneriske og af chroniske Hudsygdomme Lidende fandtes fremdeles intet Sygehus inden Amtet. I Aalesund havde dog Communen indgaaet Contract med en privat Mand om for en vis Betaling om Aaret at holde et Par Værelser med Senge beredte til Optagelse og Forpleining af Communens fattige Syge ligesom, forsaavidt Rummet maatte tillade det, ogsaa af andre offentlige eller private Patienter. Det høieste Antal, Indretningen tillod at modtage, var 8, og i Aarets Løb behandlede sammesteds 41 Syge, mest for chroniske Tilfælde. — Lægehjælp angives at blive i det Hele flittig søgt, naar samme kan erholdes paa offentlig Bekostning, i modsat Fald kun sjelden, i det Mindste naar undtages enkelte Præstegjelde, der, som Herø, Gryten og Stangevik, have Lægen boende inden sin egen Midte. Hvad der afholder Almuen fra at søge Læge antages at være mindre nogen Mangel paa Tiltro til hans Hjælp, end Træghed og Ligegyldighed i enkelte Tilfælde, Karrighed i andre. Distriktslægen i søndre Nordmøre angiver saaledes oftere at have havt Patienter under Behandling for Sygdomme, hvormed de havde gaaet i lange Tider uden at søge Raad, og det uagtet der, da de endelig henvendte sig til Fattigcommissionen, strax med Beredvillighed blev tilstaaet dem fri Behandling. Forholdet var saa meget sørgeligere, som Tilfældene derved gjerne bleve desto vanskeligere at behandle, ofte uheldbredelige, og Fattigvæsenets Udgifter derved i væsentlig Mon forøgedes, ofte til ingen Nytte (Werring). Til Exempel paa Karrighedens Indflydelse kan tjene, at da Distriktslægen i indre Nordmøre i Anledning af de i Christiansund indtrufne Koppetilfælde søgte

at opmuntre Befolkningen til at lade sig revaccinere, mødtes Opfordringen i Begyndelsen med megen Iver, men ikke før var det blevet bekjendt, at der for Revaccinationen skulde erlægges en ubetydelig Godtgjørelse til Vaccinatøren, forinden næsten Alle opgave Forsættet (F. Schulz). Benyttelsen af examinerede Jordemødre var ogsaa meget forskjellig, ofte i de enkelte Præstegjelde og Sogne af samme Distrikt. Almindeligst synes den at have været i indre Nordmøre, hvor der, naar undtages i Thingvold, kun sjelden skal hentes uexaminerede Hjælpekoner til de Fødende (F. Schulz). Rimeligvis at sætte i Forbindelse hermed tør det være, at den private Læge i Stangevik erklærer Opfostringen og Behandlingen af spæde Børn for at være gaaet betydelig fremad i de senere Aar. — **Kvaksalveri** dreves vel fremdeles paa forskjellige Steder, men angives til samme Tid temmelig samstemmig at være i Aftagende, i det Mindste hvad de grovere, nærmest paa Overtroen beregnede Former angik.

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** mod den spedalske Sygdom kunne sees at være afholdte 3 i indre og 5 i ytre Romsdal. Forsaavidt Beretningerne udtale sig om denne Institutions Indflydelse, erklæres den enstemmig for et Lægerne kjærkommet Middel til at kunne paavirke Almuen, hvoraf rimeligvis i Tidens Løb vil spores mange gode Virkninger. Alene for Istandbringelsen af de aarlige Tællingslister over de Spedalske ansees den at være fast en Nødvendighed (Werring).

De **Vaccineredes** Antal opgives til 3319. I Byerne Aalesund, Molde og Christiansund udførtes Vaccinationen af vedkommende Embedslæger, i Landdistrikterne af Hjælpevaccinatorer. For at paase at disse hurtig og ordentlig bragte samme igang, foretog Distriktslægen i indre Nordmøre, saasnart Børnekopperne viste sig i Christiansund, en Inspectionsreise til forskjellige Dele af sit Distrikt, fornemlig de fjernest bortliggende, og forsøgte ved samme Anledning at formaa Almuen til at lade sig revaccinere, hvilket dog, som anført, kun lidet lykkedes. I Christiansund angiver Stads- lægen at have revaccineret omtrent 300 Individuer.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 2 Obductioner af i Dølgsmal fødte Børn, 1 Undersøgelse af en for Barnefødsel i Dølgsmal mistænkt Pige, 3 Undersøgelser af Personer ianledning tilføiede Legemsbeskadigelser og 2 betræffende hvorvidt Angjældende kunde udstaa en idømt Vand- og Brødstraf.

Af **Sindssyge** fandtes i indre Søndmøre 8, hvoraf 7 i Voldens og 1 i Hjørendfjords Præstegjeld; 2 forpleiedes paa Amtscommunens Regning, de øvrige privat. I vestre Søndmøre var intet nyt Tilfælde optraadt, et fra foregaaende Aar tilbageliggende helbrededes. Distriktslægen i indre Romsdal behandlede 1 Syg for acut Mani, der helbrededes, og tilsaa

3, nemlig to Idioter og en med Monomani, for at afgjøre om samme burde overgaa til Amtets Forpleining. I søndre Nordmøre undersøgtes 1, der blev anbefalet til Indlæggelse i Throndhjems Asyl, og i indre Nordmøre 3, alle i anledning Spørgsmaal om af hvem Forpleiningen burde bestrides; ligesaa blev fra sidstnævnte Distrikt 1 Sindssyg, efter nogen Tids Behandling i Hjemmet, indsendt til Throndhjems Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** anføres 1 Amputation af Skinnebenet formedelst et omtrent 40 Aar gammelt Saar paa Foden, 7 Exarticulationer af Fingre eller Tær, 1 Resection af enkelte irreponible Benstumper ved Brud af Forarmen, 1 Operation for at borttage et necrotisk Benstykke; hos 2 Individuer Exstirpation af Tonsillerne; 8 Exstirpationer af forskellige Svulste, nemlig en af Kræft, to af Lipomer, en af Tumor sebaceus, to af Tumores cystici, en af Teleangiectasi samt en af et Steatom i Øiets Bindehud; 1 Polypoperation; 1 Underbinding af Arteria brachialis ved Aneurisma cubiti; 2 Operationer for Hareskaar; hos to Individuer Paracentesis abdominis; 4 Operationer for Vandbrok med Punction og Jodindsprøjtning; 1 Gang Spaltning af Præputium ved Phimosis samt 1 Gang Reposition af Paraphimosis.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 5 Vendinger, hvoraf to ved Tvillingfødsler; 4 af Børnene vare dødfødte, for 1 kan Forholdet ikke sees; en af Mødrene, der nedkom med Tvillinger, hvoraf den første maatte tages med Tang, den anden ved Vending, døde nogle Dage efter af Barselseber. 1 Extraction med stump Hage ved Sædeleie. 29 Tangforretninger, ved 6 af hvilke Barnet kan sees at have været dødfødt; 2 af Mødrene døde senere af Barselseber, den ene, hos hvem Sygdommen syntes opstaaet nærmest som Følge af en Forkjølelse, tre Uger efter; som Indicationer for Tangens Anvendelse nævnes i flere Tilfælde Bækkensnæverhed, i et Hydrocephalus hos Barnet, i et Hæmorrhagi, forresten hyppigst Vemangel og Afkræftelse hos Moderen. 1 Perforation, hos en 30aarig Førstefødende paa Grund af Bækkensnæverhed; ved Lægens Ankomst havde Konen havt stærke Veer i fire Døgn, Hovedet stod i øverste Aabning, Fosterets Hjertelyd neppe mærkelig, Tang forsøgt forgjæves forinden Perforationen, hvorimod efter denne Hovedet med Lethed ekstraheredes, medens Kroppens Forløsning fremdeles var vanskelig; Konen døde af Barselseber (S. Høegh). Udtagen af Efterbyrden omtales at være udført 2 Gange, den ene Gang formedelst Hæmorrhagi, den anden Gang paa Grund af Incarceration.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Vestre Søndmøre	267	111	27	2	20
Indre Søndmøre .	176	72	19	1	10
Østre Søndmøre .	171	85	26	1	8
Nordre Søndmøre	517	189	54	1	19
Indre Romsdal . .	343	112	21	6	10
Ytre Romsdal . .	469	181	33	6	19
Indre Nordmøre .	455	181	27	4	25
Søndre Nordmøre med Christiansund	410	221	43	5	23
Nordre Nordmøre	268	148	23	2	8
Romsdals Amt .	3076	1300	278	28	142

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 72.

Selv mordere 6.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud 1776 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 42,3. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 11,1 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,7. — Af de paa Barselseng Døde sees ifølge Medicinalberetningerne 7 at være døde af Barselseber (deraf 4 efter Forløsning ved Kunstens Hjælp), 1 af Hæmorrhagi strax efter Fødselen og 1 under Symptomer paa Ruptura uteri nogle Timer efter (af Jordemoderen) foretagen Løsning af Efterbyrden.

Naar undtages den ovenfor omtalte Sygeindretning i Aalesund, var Reknes Hospital fremdeles Amtets eneste **Sygehus**; om sammes Belæg henvises til Sygehuslisten, ved hvilken dog maa bemærkes, at Opgaverne over Antallet af Tilbageliggende ved Aarets Begyndelse og Slutning ikke stemme med Listerne hverken for det foregaaende eller det efterfølgende Aar.

Amtets 3 **Apotheker** fandtes ved Visitationen i Orden.

Nogen **Badeindretning** til almindelig Afbenyttelse fandtes ikke. Derimod havde i Molde Flere paa sine Søboder indrettet sig smaa private Badekamre til Søbad om Sommeren. I Landdistrikterne hørte Badning til de store Sjeldenheder, og for hele Præstegjelde kunde det hende at alene nogle ganske Enkelte kunde svømme. Mange, især Ældre, ansaa denne Kunst næsten som syndig (S. Høegh, J. L. Hoffmann).

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Vestre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Herø Præstegjeld. 5 Jordemødre, hvoraf tre ansatte; 5 Hjelpevaccinatorer.
2. Indre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Voldens Præstegjeld. 3 Jordemødre; 3 Hjelpevaccinatorer.
3. Østre Søndmøres Distrikt: Distrikt-læge-Embedet stod det hele Aar ubesat og bestyredes af Distriktslægen i i nordre Søndmøre. 5 Jordemødre; 5 Hjelpevaccinatorer.

4. Nordre Søndmøres Distrikt: 2 Læger, begge i Aalesund. 9 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatorer.
5. Indre Romsdals Distrikt: 1 Læge, boende i Grytens Præstegjeld. 5 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatorer.
6. Ytre Romsdals Distrikt: 2 Læger, begge i Molde. 7 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatorer.
7. Indre Nordmøres Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Suren-

dalen og en i Stangevik. 6 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatorer.

8. Søndre Nordmøres Distrikt med Christiansund: 2 Læger, begge i Christiansund. 9 Jordemødre, hvoraf en ansat og fire privat practiserende i den nævnte By; 5 Hjælpevaccinatorer.
9. Nordre Nordmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Aure Præstegjeld. 3 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatorer.

XVI. Søndre Thronhjems Amt.

Sundhedstilstanden var over den største Del af Amtet i det Hele tilfredsstillende, i Throndhjem og denne Byes Omegn derimod mindre god, navnlig i Aarets sidste Maanedere, da Strubehoste og exsudativ Halsbetændelse efter at være forekomne hele Aaret igjennem tiltog i Hyppighed og bortreve ikke faa Børn. Puerperalsygdomme krævede ligeledes flere Ofre i Aarets Begyndelse, men kunde dog ligesaa lidt som de hyppigere end sædvanligt forekommende Brystbetændelser i sin Optræden betegnes som epidemiske. I Opdal herskede en liden Epidemi af Meningitis cerebro-spinalis, og i Ørkedalen vedvarede fremdeles en allerede i 1857 sammesteds begyndt Epidemi af en rheumatisk-typhøs Feber. Den større Sygelighed i Throndhjem afspeiler sig ogsaa i Dødlighedsforholdet, der i 1859 stiller sig forholdsvis ugunstigere end sædvanligt for denne By ligeoverfor Landdistriktet. Der **døde** nemlig

	i Thronhjems Stiftsprovsti.	i Amtets 3 øvrige Provstier.
i Femaaret 1851—55		
gjennemsnitlig	318	1260
i 1856	279	1077
i 1857	400	1175
i 1858	280	1271
i 1859	378	1387

altsaa, naar intet Hensyn tages til Forandringen i Folkemængden, i sidstnævnte Aar for Stiftsprovstiets Vedkommende 18,9 pCt. og for de øvrige tre Provstier 10,1 pCt. flere end gennemsnitlig i Femaaret 1851—55, og ligesaa respective 35,0 og 9,1 pCt. flere end i 1858. Den større Dødlighed i Throndhjem i Aarene 1857 og 59 træffer for begge Aar især Børnealderen; i det første Aar var af samtlige Døde 41,3 pCt., i det sidste 43,9 pCt. i Alderen under 10 Aar. Tages det hele Amt under Et, bliver Antallet af Døde 1765 eller 13,8 pCt. flere end i 1858, 12,1 pCt. flere end i 1857 og 11,9 pCt. flere end gennemsnitlig i Femaaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra Throndhjem som catarrhalsk-inflammatorisk. I Aarets første Halvdel vare nemlig Brystcatarrher og Lungebetændelser hyppigere end Tilfældet havde været i flere Aar, hvorimod adynamiske Febre saavel som tildels gastriske Tilfælde vare forholdsvis sjældne, selv i andet Halvaar, der imidlertid udmærkede sig foruden ved den almindeligere Forekomst af diphtheriske Affectioner tillige ved en tydelig udtalt biløs Sygdomsconstitution. Paa Thronhjems Sygehus indkom i dette Aar 36 Tilfælde af Pneumoni og Pleurit, hvilket er et større Antal end i noget Aar siden 1851, da der indlagdes 37. I de mellemliggende Aar er Maximum 25 og Minimum 6. Rubrikken Febris typhosa findes derimod paa Sygehuslisten for dette Aar kun opført med 12, hvilket igjen er det Mindste siden 1851. At den stheniske Sygdomsconstitution imidlertid kan optræde langt stærkere end dette Aar var Tilfældet, viser sig blandt Andet af, at der i 1847 indkom i Sygehuset 68 Patienter lidende af Brystbetændelse, altsaa henvend det dobbelte Antal mod i dette Aar (Thm. Bryn). Til Sammenligning mellem Aarene 1858 og 59 kan endvidere i denne Henseende tjene, at medens for førstnævnte Aar 8 af Byens Læger opgive at have behandlet 142 Tilfælde af Lungebetændelse med 13 Dødsfald, er derimod for det sidste Aar af et lige stort Antal Læger anmeldt 247 Tilfælde med 29 Dødsfald af samme Sygdom.

Nervefeber forekom, som allerede berørt, temmelig sjælden i Throndhjem dette Aar. Af de 12 i Sygehuset indlagte Tilfælde falde 2 paa første, 3 paa hvert af andet og tredje samt 4 paa fjerde Kvartal; 2 endte dødlige. I Tugthuset og i Thronhjems Fæstnings Strafanstalt behandledes tilsammen 6 Fanger, der alle helbrededes, for denne Sygdom. Som privat behandlede nævne 6 af Byens Læger 18 Tilfælde med 1 Dødsfald, og derhos ere af 3 andre Læger opgivne 7 Døde men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Enkelte af disse private Syge kunne antages at have hørt hjemme i Strinde Lægedistrikt, der dog ligesom Throndhjem selv var forskaa-

net for nogen større Epidemi af dette Slags. Distriktslægen sammesteds tilsaa i Alt 39 Nervefeberpatienter, hvoraf 3 døde, de fleste om Sommeren og Høsten, og med Hensyn til Stedet fordelte, som smaa begrændsede Husepidemier, paa Klæbo, Hlade, Malviks og Leinstrandens Sogne. I Selbo herskede Nervefeber i første Halvaar paa flere Gaarde paa Mosletten, fornemlig blandt den fattigere Husmandsclasse, hos hvem der herskede Mangel og stor Urenlighed; af 27 i dette Aar Angrebne (et Par laa derhos tilbage fra den foregaaende Høst) døde 1. I Guldalens Distrikt var Sygdommen noget hyppigere end i de nærmest foregaaende Aar; 57 Tilfælde kom under Distriktslægens Behandling, hvoraf 11 endte dødlig, nemlig 33 i Melhus og 24 i Støren samt med Hensyn til Tiden paa Aaret 28 i første, 8 i andet, 14 i tredje og 7 i fjerde Kvartal. Hele Holtaalens Præstegjeld gik fri, hvorimod paa Røros enkelte sporadiske Tilfælde indtraf i den derværende Berglæges Praxis. I Ørkedalens Distrikt, hvor en rheumatisk-typhøs Feber havde hersket lige siden Begyndelsen af 1857, vedblev fremdeles den samme Sygdom ogsaa i dette Aar indtil Høsten, fra hvilken Tid den stadig aftog, saa at der i de sidste Maaneder kun indløb faa Anmeldelser. Af 224 Behandlede, hvoraf 106 af Mandkjøn og 118 af Kvindekjøn, antoges omtrent 10 at være døde. I Opdals Distrikt iagttoges kun et Par Tilfælde af Nervefeber i første Fjerdingaar, samtidig med en der herskende Epidemi af Meningitis cerebro-spinalis (hvorom Mere nedenfor). I Fosens tvende Lægedistrikter forekom Sygdommen derimod almindeligere især i første Halvaar. I søndre Fosen behandledes 50 Syge, hvoraf 14 i første og 25 i andet Kvartal; mindst 2 døde. Fra nordre Fosen, der i de fire første Maaneder bestyredes af en i Embedet Constitueret, ere Opgaverne for denne Tid af Aaret mindre fuldstændige; men Sygdommen angives dog at have været jævnlig forekommende og dertil temmelig ondartet, saa at flere Dødsfald indtraf (3 nævnes særlig). Efter den nyudnævnte Distriktslæges Overtagelse af Embedet i Mai indtraf kun faa Tilfælde, saaledes paa tre Gaarde i forskellige Præstegjelde tilsammen 15, hvoraf 2 endte dødlig. For det hele Amt havest efter ovenstaaende Fremstilling Talangivelse om 450 Tilfælde, hvoraf 32 endte dødlig, ligesom endvidere om 10 Døde, for hvem det tilsvarende Antal Behandlede ikke er angivet.

Af den i Sverige i de foregaaende Aar hyppig forekommende, men her i Landet til samme Tid ukjendt „Hjernfeber“ eller **Meningitis cerebro-spinalis** forefaldt en liden men meget ondartet Epidemi i Opdal i Maanederne Januar, Februar og Marts. Af 29 Angrebne, hvoraf 15 af Mandkjøn og 14 af Kvindekjøn, samt med Hensyn til Alderen de fleste mellem 13 og 20 Aar, døde 14 eller omtrent 50 pCt. 6 af de Døde havde dog ikke været under Lægebehandling. For-

resten henvises betræffende Sygdommens Symptomer, Forløb og øvrige Forholde til norsk Magazin for Lægevidenskaben XIV Bind, Side 401, hvor Distriktslægens fuldstændige Beskrivelse af Epidemien vil findes gjengiven.

Af **Barselfeber** ere fra Lægerne i Throndhjem og Strinde Distrikt anmeldte tilsammen 32 Tilfælde med 15 Dødsfald og fra søndre Fosen 5 med 4 Dødsfald. I nordre Fosen angives ligeledes at være indtrufne flere Tilfælde, hvoraf, saavidt Distriktslægen bekjendt, 4 vare endte dødlig. Den større Sygelighed blandt Barselkvinder i Throndhjem var allerede begyndt i det foregaaende Aar, i hvis to sidste Maaneder der vare døde 5 saadanne Syge, hvorimod ikke en eneste tidligere paa Aaret. De fleste Tilfælde i 1859 indtraf i Sammenhæng hermed i Aarets 3 à 4 første Maaneder, efter hvilken Tid de synes atter at være blevne sjældne. Efter hvad Stadsphysicus beretter at have fundet anført i Ministerialbøgerne, døde dette Aar 16 Barselkvinder i Throndhjem, hvoraf 6 i Marts Maaned*); ligesaa sees af de til Tabelcontoret indsendte Født- og Dødelister for Strindens Præstegjeld opførte 5 Døde paa Barselseng, for Klæbo og Bynæsset derimod ingen. Foruden de nævnte 15 Døde af Barselfeber opgive Medicinalberetningerne fra Throndhjem en Barselkone død af Capillærbronchit og en af Eclamsi, den første omtrent et Døgn, den anden otte Dage efter Forløsningen.

Acute **exanthematiske Febre** vare meget sjældne. Naar undtages et let, iøvrigt ikke nøiere bestemt acut Exanthem, der gik i Throndhjem mod Aarets Slutning, ligesom en Del sammesteds og i Strinden indtrufne Tilfælde af Vandkopper, omtales alene nogle faa Tilfælde af Skarlagensfeber paa Røros og i søndre Fosen. **Rosen** forekom derimod noget hyppigere end sædvanligt, navnlig bemærkes dette fra Strinde samt begge Fosens Lægedistrikter ligesom ogsaa af enkelte Læger i Throndhjem. De fleste Tilfælde indtraf vel i andet Halvaar, men iøvrigt viste Sygdommen sig af og til den hele Tid. I Strinde Distrikt forekom den i Begyndelsen af Aaret især paa Hlademoen og her sædvanlig paa Steder, hvor de hygiæniske Forholde paa Grund af Fattigdom og Mangel paa tilstrækkeligt Husrum vare mindre gode (Fritznere). Som rimeligvis betingede af den samme Sygdomsconstitution, der laa til Grund for den hyppigere Optræden af Rosen, omtales ligeledes fra flere Steder en almindeligere Forekomst af Phlegmoner og Carbunkler. Distriktslægen i Guldalen behandlede saaledes i Juni og Juli 6 Personer for sidstnævnte Sygdom og hørte samtidig flere andre omtale som lidende deraf.

*) Paa Født- og Dødelisten for Stiftsprovstiet findes alene anført 13 Døde paa Barselseng, nemlig 5 i Domsognet, 6 i Fruesogn og 2 i Bakkesogn.

Kighoste holdt sig det hele Aar i Strinde og Selbo Distrikter, i sidstnævnte fornemlig i den saakaldte Indbygd. Sygdommen var dog paa begge Steder meget mild, og Lægehjælp blev paa faa Undtagelser nær aldrig forlangt. Fra Throndhjem omtaler Arbejderforeningens Læge Lindeman Sygdommen som oftere, om end just ikke almindelig forekommende, hvorimod de øvrige af Byens Læger saa godt som ikke berøre samme.

Efter at en ondartet Epidemi af **Diphtheritis** havde hersket i Throndhjem i Aarene 1845, 46 og 47, var der i det paafølgende Tidsrum gjerne hvert Aar blandt de forekommende catarrhalske Halsbetændelser indtruffet enkelte af exsudativ Natur; men foruden at disse Tilfælde kun havde vist sig sporadiske, havde de tillige næsten altid været meget lette at bekjæmpe. I dette Aar derimod optraadte den diphtheriske Diathese igjen med større Styrke, idet Tilfældene baade steg betydelig i Antal og — om end i det store Flerthal lette og ubetydelige — dog heller ikke saa ganske sjelden viste sig alvorlige og farlige. Slaaes Diphtheritis og Strubehoste, af hvilke tvende Affectioner den sidste for det Meste udviklede sig af den førstnævnte som en secundær Lidelse ved Exsudaternes Udbredelse til Larynx, sammen under Et, findes af 11 i Throndhjem bosatte Læger (Distriktslægen i Strinde deri medregnet) anførte i Alt 346 Tilfælde, hvoraf 53 — eller 15,3 pCt. — med dødlig Udgang. Ved denne Angivelse bør dog bemærkes, foruden at en af Byens mest beskjæftigede Læger ved Sygdom har været hindret fra at afgive nogen Beretning om sin Virksomhed, endvidere at enkelte Læger kun opgive de betydeligere af de i deres Praxis indtrufne Tilfælde, hvorved det nævnte Antal, selv uanseet de Tilfælde, der ikke ere komne til Lægernes Kundskab, bliver for lidet, men Mortalitetsprocenten paa den anden Side rimeligvis noget for høj. En ikke ringe Del af de nævnte Tilfælde indtraf i Byens Omegn, efter vedkommende Distriktslæges Opgave især i Hlade og Leinstrandens Sogne, mindre derimod i Bynæssets Præstegjeld.

Som Epidemiens første Begyndelse tør maaske betragtes nogle faa i Slutningen af 1858 af et Par Læger iagttagne Tilfælde, om hvilke det dog i Beretningerne for samme Aar bemærkes, at de kun vare af liden Betydning. Stadsphysicus anfører at have iagttaget det første Spor af Sygdommen i Begyndelsen af Januar 1859, og omtrent ved Midten af denne Maaned opgives ifølge Ministerialbøgerne det første Dødsfald af Diphtheritis at være indtruffet i Byen. Fra de fleste Læger savnes imidlertid Angivelse af Tiden, da Tilfældene indtraf, og nogen bestemt Fremstilling af Sygdommens Tiltagen lader sig derfor ikke give. Saameget fremgaar dog af Beretningerne, at Sygdommen i den længste Tid af Aaret holdt sig omtrent paa samme, lidet udviklede Standpunct og først

fra October af begyndte at tiltage saavel i Hyppighed som i Intensitet. Blandt 99 i 4 Lægers Praxis behandlede Tilfælde sees 13 at falde paa første, 20 paa andet, 15 paa tredje og 51 paa sidste Kvartal. Til Oplysning saavel om dette Punct som med Hensyn til de Dødes Kjøen og Alder meddeler Stadsphysicus enkelte Uddrag af Byens Ministerialbøger, hvoraf sees, at blandt 52 Dødsfald af Diphtheritis og Strubehoste (deraf 20 i Domsognet, 28 i Fruesogn og 4 paa Baklandet) indtraf

i Januar . . .	1	i Juli . . .	6
i Februar . . .	3	i August . . .	2
i Marts . . .	3	i September .	6
i April . . .	2	i October .	6
i Mai . . .	1	i November .	7
i Juni . . .	1	i December .	14

i første Halvaar 11 i andet Halvaar 41

i hele Aaret 52.

29 vare af Mandkjøn og 23 af Kvindekjøn, og med Hensyn til Alderen

under 1 Aar . . .	4
mellem 1—3 Aar . .	17
mellem 3—5 — . .	15
mellem 5—10 — . .	13
mellem 10—20 — . .	2
mellem 20—30 — . .	-
mellem 30—40 — . .	1

52.

Som allerede antydte, maatte Epidemien i det Hele taget betegnes som godartet. Nogen synderlig Almenaffection var i Regelen ikke tilstede, og Exsudaterne, som oftest i Form af større eller mindre Pletter, sjelden som udstrakte Flader, gjerne indskrænkede til den ene eller begge Tonsiller, til Velum palatinum eller, skjønt sjeldnere, til den bagre Væg af Pharynx. Kun hos Børn viste Sygdommen oftere Tilbøielighed til at angribe Larynx, og af ovenstaaende Fremstilling viser det sig ogsaa, at næsten samtlige Døde tilhørte Børnealderen. I to Tilfælde hos Voxne, hvor Section blev tilsladt, fandtes i begge Exsudater lige ned til de fineste Bronchier og i det ene tillige i Ösophagus og Ventriculus. Som ikke sjeldne Ledsagere af de mere alvorlige Tilfælde nævnes Næseblødning og stærk Svulst af Submaxillærkjertlerne; bag efter iagttoges undertiden haardnakkede Paralyser af Svælget eller Extremiteterne, hvorved Reconvalescens i lang Tid udhalede. I et Tilfælde angives Sygdommen at have efterladt en stærkt udtalt Scorbut.

Behandlingen bestod væsentlig i et Emeticum i Sygdommens Begyndelse, enten af Sulphas cupricus eller Ipecacu-

anha alene eller begge i Forening, endvidere i Pensling med Nitræs argenticus i Substantis eller Solution, i Grønsæbe- eller undertiden Grødomslag om Halsen samt indvendig Chloras kalicus eller, hvor Kræfterne vare medtagne, Incitantia. Ved de lettere Tilfælde angives dog simple Gurglevande ofte at have været tilstrækkelige, ihvorvel efter at Epidemiens Natur var bleven aabenbar, ogsaa her som oftest anvendtes et Brækmiddel og Pensling, der altid syntes at gøre Sygdommens Gang hurtigere og lettere. (Thm. Bryn, Bødtker, Poulsen).

I Anledning af Sygdommens Tiltagen i November og December gjøres opmærksom paa, at Veirliget, efter i flere foregaaende Maaneder at have været meget regnfuldt, fra October af blev stadig tørt og skarpt med fremherskende sydostlige Vinde (Poulsen). Til Belysning af Sygdommens Natur tør tjene at som oftest flere Tilfælde indtraf i samme Hus eller Familie. Stadsphysicus anfører saaledes blandt 60 af ham iagttagne Tilfælde (hvoraf 11 maatte betragtes som mere betydelige, Resten derimod lette) 3 Gange at have truffet 4 Tilfælde, 5 Gange ligesaa 3, og 4 Gange 2 Tilfælde i samme Hus.

Udenfor Throndhjem med Omegn omtales diphtheriske Affectioner kun fra faa Steder, nemlig foruden fra Røros, hvor der i Marts og April behandledes 2 Tilfælde af Struhoste, hvoraf 1 dødt, iøvrigt kun fra Slettens Sogn af Hitterens Præstegjeld samt fra Ørkedalsøren. Paa førstnævnte Sted berettes Strubehoste at have hersket i April Maaned; 12 Tilfælde kom til Distriktslægens Kundskab og deraf 4 med dødt Udgang, men Antallet antoges rimeligvis at have været større, da den lange Afstand fra Lægen gjorde det umuligt for ham at føre en nøjagtig Control med Sygdommen. Paa Ørkedalsøren behandledes i December 7 omtrent samtidige Tilfælde af Diphtheritis, hvoraf 2 endte dødt; ogsaa her anser imidlertid vedkommende Distriktslæge sig overbevist om, at Sygdommen, om ikke just paa dette Sted, saa andetsteds inden Distriktet oftere er forekommen, uden at nogen Anmeldelse derom er skeet.

Af **catarrhalske Sygdomme** synes navnlig Bronchit og Halsbetændelse dette Aar i Throndhjem med Omegn at have været hyppigere end i de foregaaende Aar, derimod de rene Catarrhalfebre i det Hele sjeldne. De fleste Tilfælde af Bronchit angives at være indtrufne i første Halvaar, fornemlig i Vaarmaanederne.

Om den hyppigere Forekomst af **Brystbetændelser** i Throndhjem er allerede talt ovenfor. Paa Sygehuset indkom 30 Syge med Lungebetændelse, deraf 8 i første, 13 i andet, 3 i tredje og 6 i fjerde Kvartal, samt 6 med Pleurit; af de første døde 4, af de sidste 1. Udenfor Sygehuset anføres 8 af de i Byen bosatte Læger (Distriktslægen i Strinde deri

medregnet) at have behandlet 247 Tilfælde af Lungebetændelse med 29 Dødsfald, desuden ere af 2 andre Læger anmeldte 5 Døde men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Ogsaa blandt disse Tilfælde opgives de fleste at være forefaldne i Vaarmaanederne og dernæst mod Aarets Slutning. For 22 af de Døde er Alderen anført, hvoraf sees at 4 vare under 1 Aar, 4 mellem 1—5 Aar, 1 mellem 20—30 Aar, 1 mellem 30—40 Aar, 3 mellem 40—50 Aar, 1 mellem 50—60 Aar, 5 mellem 60—70 Aar, 1 mellem 70—80 Aar og 2 mellem 80—90 Aar. Udenfor Throndhjem og Omegn sees vel ogsaa enkelte Tilfælde at være behandlede, men i det Hele dog faa; Distriktslægen i nordre Fosen nævner 6, hvoraf 1 endte dødt.

Rheumatiske Affectioner ytrede sig hyppigst i Aarets første og sidste Maaneder, men ved Siden deraf ikke ualmindelig i Juli, hvilken Maaned udmærkede sig som regnfuld og i Forhold til Aarstiden temmelig kold.

Af **gastriske Sygdomme** forekom Diarrhoe og Cholera om Sommeren og navnlig i August Maaned sjeldnere end sædvanligt. Derimod vare de, hvilket ogsaa havde vist sig allerede tidligere paa Aaret, ofte af en udtalt dysenterisk Character. Hos en Familie i Klæbo angrebes saaledes samtlige Medlemmer af dysenterisk Diarrhoe, hvoraf endog et Par Voxne, hos hvem Affectionen tillige antog et typhøst Præg, døde. I Throndhjem angives 11 Individuer, mest Børn, at være døde af Diarrhoe eller Cholera. I Modsætning til den i det Hele sjeldnere Forekomst af disse Sygdomme optraadte **Gulsot** i Throndhjem og Omegn usædvanlig hyppig i andet Halvaar, især hos Børn. Stadsphysicus behandlede 16 Tilfælde, hvoraf flest i October og November, og som alle uden Undtagelse forløbe let. Fra Røros angives Gulsot at have været hyppig i Aarets første Maaneder som Ledsager af de til samme Tid temmelig almindelige gastriske Febre.

For **Skjærbug** behandledes 1 Fange i Slaveriet og 5 i Tugthuset, af disse 3 indlagte paa Sygestuerne.

Syphilis var i Throndhjem hyppigere end i flere foregaaende Aar. Paa Sygehuset indkom 18 primære og 115 secundære Tilfælde, hvoraf 9 af førstnævnte og 33 af de sidste, altsaa tilsammen 42 vare fra Byen, de øvrige derimod fra Landdistrikterne eller andetstedsfra. Aaret forud vare fra Byen indlagte 21 og i 1857 kun 12. Flere af de nævnte 42 Syge vare dog fremmede Søfolk, og Sygdommens almindeligere Forekomst tilskrives i det Hele den i de senere Aar tiltagende Samfærdsel med Udlandet. (Thm. Bryn). Blandt 25 offentlige Fruentimmer, som i Aarets Løb havde været underkastede regelmæssig Visitation, hver 8de Dag, var der 7 Gange fundet primær og 8 Gange secundær Syphilis, ligesaa 19 Gange Leucorrhoe og 1 Gang andre mistænkelige Tilfælde. For de Militæres Vedkommende foretoges, ligesom

tidligere, maanedlig Visitation af de hvervede Tropper, hvoraf 4 bleve indlagte i Sygehuset for Syphilis og 5 for Gonorrhoe. Privat opgiver en af Byens Læger at have behandlet 2 Personer for Syphilis og 3 for Gonorrhoe. Af sidstnævnte Sygdom indkom paa Sygehuset 14 Tilfælde og af Leucorrhoe 33. Sammenlignes behandledes af Syphilis i Alt 156 Tilfælde, hvoraf som ovenfor anført 133 i dette Aar indkomne; 2 døde, nemlig et Fruentimmer af Capillærbronchit et Døgn efter foregået Fødsel og en Mand af Peritonæit fremkaldt af et lidet indeklemt Brok, 139 udskreves helbredede og 15 laa tilbage til det påfølgende Aar. Liggedagenes Antal udgjorde 7794 eller for hver Udskreven 55,3 Dag. Betræffende Behandlingen angives Siegmund's Smørecur flere Gange at være bragt i Anvendelse i Sommermaanederne, og ved Beretningens Afgivelse var endda intet Recidiv iagttaget blandt de paa denne Maade Behandlede. I Vintertiden ansaaes denne Curmethode derimod utilraadelig, og ved de secundære Former blev da istedet almindelig brugt Sublimat paa den af danske Læger, navnlig Engelsted, foreslaaede Maade. Syphilisationen var endda ikke forsøgt paa Sygehuset, da Overlægen ansaa det rigtigst at afvente, hvorvidt den i Christiania til Sagens Bedømmelse nedsatte Committee kom til et for samme gunstigt Resultat eller ikke. (Kindt). Udenfor Thronhjems forekom Syphilis fremdeles især i Selbo, hvorfra 21 Personer for denne Sygdom bleve indsendte til Thronhjems Sygehus; Sygdommen synes dog at have været i Aftagende, ialfald var Antallet af de til Thronhjems indsendte Syge i 1857 meget større (50), for Aaret 1858 findes det ikke angivet. Fra Strinde Distrikt indlagdes 12 Personer paa Sygehuset, fra hvert af de øvrige Distrikter et i det Hele ubetydeligt Antal. Privat behandlede Distriktslægen i Strinde 2, nemlig Mand og Kone i en Familie. Af **Radesyge** behandledes 2 Tilfælde paa Hitterens Sygehus.

Af **chroniske Hudsygdomme** indkom paa Thronhjems Sygehus 10 Tilfælde af Eczem, 1 af Psoriasis og 5 af Scabies. Blandt Fangerne i Tugthuset behandledes 2 for Eczem, 4 for Impetigo, 2 for Psoriasis, 7 for Scabies og 3 for Favus. Fra nordre Fosen angives Fnæt at være sjældent, uagtet Hudsulturen i det Hele stod lavt.

Antallet af **Spedalske** udenfor det saakaldte Thronhjems Curer-Kammer beløb sig, saavidt samme var kendt, ved Aarets Begyndelse til 111. Heraf døde 10, 2 indlagdes i Stiftelse og 6 befandtes at være feilagtig opførte. Derimod tilkom i Alt 26, nemlig 19 ved tidligere Tællinger overseede, 1 indflyttet og 6 i Aaret angrebne. Antallet ved Aarets Udgang var herefter 119. Paa Curer-Kammeret, hvor der ved Udgangen af 1858 henlaa 15 Spedalske, døde 3 og indkom 3, saa at Antallet ved Aarets Udgang var det samme som ved dets Begyndelse.

Kjertelsyge og **Svindst** betegnes i det Hele som temmelig almindelige Sygdomme. I nordre Fosen vare især scrophulose Oienaffectioner og Caries hyppige at træffe (J. Angell), fra Opdal fremhæves især Rachitis som oftere forekommende. Af Svindst ere fra 9 af Thronhjems Læger anmeldte 26 Døde, hvilket svarer til 11,4 pCt. af det hele fra dem opgivne Antal (228). Distriktslægerne i Strinde, Guldalen, Opdal og søndre Fosen opgive Dødsarsagen i tilsammen 89 Tilfælde, hvoraf 8, eller 8,9 pCt., vare bevirkede af denne Sygdom. Af de nævnte 26 Døde i Thronhjems vare 11 af Mandkjøn og 13 af Kvindekjøn, for 2 er Kjønnet ikke angivet; blandt 15, for hvem Alderen findes anført, var 1 mellem 10—20 Aar, 4 mellem 20—30 Aar, 4 mellem 30—40 Aar, 1 mellem 40—50 Aar, 1 mellem 50—60 Aar, 3 mellem 60—70 Aar og 1 mellem 70—80 Aar. Fra Ørkedalen berettes Svindst at forekomme fornemlig hos Mandfolk og kun meget sjælden hos Fruentimmer (M. Hartmann).

Blegsot omtales kun i nogle faa Beretninger, deriblandt fra Guldalen, hvor Sygdommen skal være meget almindelig.

For **Cardialgi** anfører en af Thronhjems Fattiglæger at have behandlet 20 Fruentimmer og 4 Mandfolk. Sygdommen synes saaledes her at forekomme mest hos Kvindekjønnet, hvorimod Distriktslægen i Ørkedalen vil have fundet den hyppigst hos Mandfolk paa Grund af disses uregelmæssigere Levemaade.

Af **Drankergalskab** nævnes fra Thronhjems 3 Tilfælde, hvoraf 2 bleve indlagte paa Sygehuset.

Forskjellige Tilfælde. Distriktslæge Arentz omtaler et større Vulnus penetrans pectoris hos en 5 Aar gammel Gut, der var falden paa Isen med en nysleben Øxe i Haanden saaledes at Øxens ene Hjørne var trængt ind i venstre Lunge lige under Spidsen af Hjertet. Saarets Længde udvendig var 3,5 Tomme, og Expirationen gennem samme meget voldsom. Uagtet Barnet samtidig var forkjølet og havde Hoste, lykkedes det dog ved Suturer og Heftplasterbandage at faa Saaret tilhelet per primam intentionem, og fuldstændig Helbredelse indtraadte. Samme Læge behandlede en 70aarig Kone for Fistula stercorea, opstaaet ved et indeklemt Brok. Uagtet Patientens Alder og endskjønt Passagen gennem det nedenfor Brokket værende Tarmstykke havde været aldeles opført i 9 Uger, kom den dog efterhaanden igjen istand, samtidig med at Fistelen lukkede sig, og den Syge, der tidligere havde lidt af stadig Forstoppelse, fik bagefter regelmæssig, daglig Afføring.

Fra Thronhjems omtales Fødselen af et **Misfoster** (Thoraco-gastro-didymus), hvis Beskrivelse vil findes indført i norsk Magazin for Lægevidenskaben XIV Bind, Side 1146.

Med Hensyn til **Veirliget** angives fra Throndhjems By Aaret at have havt 4 tydelig afstukne Perioder, nemlig: milde fugtige Vintermaaneder, der sluttede sig til det foregaaende Aars høie Middeltemperatur; fra Midten af April et tørt Foraar med stadig tiltagende Varmer om Dagen, men kjølige Nætter; derefter fra nogle Dage ind i Juli til hen i October et fugtigt, regnfuldt Veir, fornemlig i Juli, der, skjønt i Almindelighed Aarets varmeste Maaned, i 1859 tillige udmærkede sig som koldere end baade Juni og August; samt endelig en sjelden smuk Høst med stille, tørt Veir og klar Himmel, men for sidste Halvdel af December tillige med en for denne Maaned usædvanlig skarp vedholdende Kulde, der steg til -14°R . Middeltemperaturen for Aaret, beregnet efter 3 daglige Observationer (Morgen Kl. 8, Middag Kl. 2, Aften Kl. 10), udgjorde $+4,67$, var altsaa høiere end almindeligt, om end langt fra saa høi som i det foregaaende Aar, da den var $+5,26$. Middeltemperaturen for de enkelte Maaneder vil sees af hosstaaende Tabel:

Januar	$+1,01^{\circ}\text{R}$.	Juli	$+10,97^{\circ}\text{R}$.
Februar	$\div 0,68$	August	$+12,08$
Marts	$+0,37$	September	$+9,13$
April	$+2,16$	October	$+3,76$
Mai	$+8,52$	November	$+0,60$
Juni	$+11,51$	December	$\div 3,60$

(Thm. Bryn).

Om de **hygiæniske Forholde** i Throndhjem henviser Stadsphysicus hovedsagelig til, hvad allerede er anført i foregaaende Beretning. For den fattigere Classe var det fremdeles meget trangt for Husrum, og Boligerne, der ofte i og for sig vare mindre sunde, bleve derfor end misligere ved Sammenstuvning og Overfyldning af for mange Mennesker. Imidlertid antoges Nøden i denne Henseende ikke at være tiltagen i de sidste Par Aar, da der i denne Tid lige ved Bygrænsen var bygget et betydeligt Antal, mest Plankehuse, der dels eiedes af Arbeidsfolk, dels vare beregnede paa denne Classe. Med Hensyn til Fødemidler formentes Befolkningen at være ganske gunstig stillet. Byens Latrinvæsen havde mange Mangler, hvorpaa Sundhedspolitiet havde søgt at rette, men endda kun med liden Fremgang. — Fra nordre Fosen angives den største Del af Befolkningen at leve dels udelukkende af Søbrug, dels af dette i Forening med Landbrug; herfra maa dog undtages en Del af Stadsbygden og af Aafjorden, som alene holder sig til den sidste Levevei. Sildefiske drives i Hjemfjordene, fornemlig Skjøren og Bjugn, og forresten deltager Massen af Befolkningen i Lofotfisket, ligesom en Del om Sommeren ligger ude paa Havbankerne ret ud for Kysten. Naar undtages Bjørnør, hvor der hersker temmelig stor Fattigdom, antages Almuen i de øvrige Dele

af Distriktet at leve i taalelig gode Kaar: der findes ingen Rigdom, men heller ingen overvættes Armod. Fødemidlerne ere de i Kystdistrikterne almindelige, nemlig væsentlig Sild, Syre og daarlig tilberedet Melmad. Brændevinsdrik var ikke almindelig, og i hele Distriktet fandtes ikke noget Udskjænkningsted for samme. (J. Angell). I Opdals Præstegjeld berettes Letsindighed og Ryggesløshed, samt Armod og Betleri at finde Sted i en beklagelig Grad, hvorimod Forholdet i saa Henseende i det nordenfor beliggende Rennebu skal være meget bedre (Arentz).

Fattigsygepleien udførtes dette Aar i Throndhjem af 2 særskilt lønnede Fattiglæger istedetfor tidligere kun af en, paa Røros af Berglægen, iøvrigt derimod af Embedslægerne. Den angives fra enkelte Distrikter som ganske upaaklagelig, fra andre som mindre god. Distriktslægen i Selbo tilsaa i hele Aarets Løb alene 5 fattige Syge. I Throndhjem behandlede for Fattigvæsenets Regning, Fattigstuenes Syge ikke iberegnete, 642 Patienter, hvoraf 108 indlagte paa Sygehuset. I Landdistrikterne bleve de fattige Syge i Regelen tilseede i Hjemmet, eller undertiden indlogerede i Lægens Nærhed; alene Hlade og Hitterens Communer havde hver en liden Sygeindretning for sine Fattige. Benyttelsen af Læge og Jordemødre angives vel i det Hele at være i Tiltagende, men dog endda langt fra saa almindelig som ønskeligt kunde være. Forholdet var i denne Henseende ofte forskelligt selv i hinanden nærliggende Præstegjelde, hvilket vel som oftest især skyldtes den lettere eller besværligere Adkomst til Lægen, men undertiden ogsaa ligesaa meget Almuens Efterladenhed og Mangel paa Opfatning af Hjælpens Vigtighed (Seehuus). Acute Sygdomme hos spæde Børn kom næsten aldrig til Behandling tildels af den Grund, at Almuen anser det for en Guds Velgjerning at saadanne Børn dø (Arentz). **Kvaksalveri** omtales fremdeles fra flere Distrikter, men dreves, som det synes, hovedsagelig kun af de samme, ogsaa i flere foregaaende Beretninger omtalte „Ledtrækkere“ og Aareladere, hvoraf ingen dette Aar sees at have givet Anledning til retslig Paatale. I Ørkedalen blev derimod en Englænder sat under Tiltale for ulovlig medicinsk Praxis, og i Throndhjem en Person multeret i samme Anledning.

Throndhjems Sygehus undergik i dette og i Begyndelsen af det paafølgende Aar flere Forbedringer. Foruden flere Forandringer sigtende til en bedre Ventilation af Sygestuerne, blev disses Belæg formindsket og ordnet saaledes, at en hyppigere Skiften af de benyttede Værelser kunde indføres. Et hensigtsmæssigere Latrinvæsen bragtes i Anvendelse, og af Sygeværelserne og Inventariet foretoges en betydelig Reparation. Desforuden anskaffedes forskellige nødvendige Apparater og Instrumenter. (Kindt).

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** mod den spedalske Sygdom kunne sees at være afholdte 6 i nordre Fosen, hvorimod Antallet fra de øvrige Distrikter ikke er anført.

De **Vaccineredes** Antal beløb sig til 2398. I Inset Sogn blev ingen Vaccination foretaget paa Grund af Hjælpevaccinatørens Fraflyttelse. Den udførtes i Throndhjem af den som offentlig Vaccinator ansatte Læge, i Hlade Sogn af vedkommende Distriktslæge.

Af **rets-medicinske** Forretninger nævnes 1 Obduction af en dræbt Pige, 1 af Liget af en Gaardmand, fundet i en Brønd, og 1 af et Barn, hvis Død syntes mistænkelig; 1 Synsforretning over Liget af et fire Maaneder forud i Dølgemaal født Barn, 3 Synsforretninger over Hængte, 3 over Drukne og 1 over en Person, der rimeligvis var død af Apoplexi; 3 Undersøgelser af Personers Helbredstilstand efter tilføjet Mishandling og 1 Undersøgelse af en for Tyveri tiltalt Drengs Sindstilstand.

Om **Sindssyge**, forpleiede udenfor Sindssygeasylet, gives følgende Oplysninger: paa Throndhjems Sygehus behandledes 5 med Mani, 5 med Melancholi og 1 med Dements, tilsammen 11, hvoraf 1 døde, medens af de øvrige 3 udskreves helbredede, 2 i Bedring og 5 uhelbredede. For Throndhjems Communes Regning forpleiedes ved Aarets Udgang 40 Sindssyge, hvoraf 10 henlaa i Asylet, 4 vare udsatte i Byen og 26 paa Landet. I Tugthuset indtraf 1 Tilfælde af Mani og 1 af Melancholi, der begge helbrededes. Privat angiver den ved Sindssygeasylet autoriserede Læge at have behandlet 1 for Mani og 2 for Melancholi, af hvilke trende ved Aarets Udgang den førstnævnte var helbredet og de tvende sidste Helbredelse nær. — Distriktslægen i Strinde tilsaa 2, hvoraf en indlagdes i Asylet og en behandledes i Hjemmet. I Selbo undersøgtes 2 og i nordre Fosen 5 Syge med Hensyn til Spørgsmaalet om Forsørgelsesbidrag af Amtet. Fra søndre Fosen indsendtes 2 og fra Ørkedalen 1 til Throndhjems Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** kunne sees at være udførte paa Sygehuset 1 Amputation af Laaret og 1 af Forarmen; 2 Exstirpationer af Kræft, 1 Gang Exstirpation af begge Tonsiller; 2-Gange Iridectomi, 1 plastisk Operation for Ectropium palpebræ inferioris; 1 Herniotomi og 1 Radicaloperation ved Vandbrøk. I Medicinalberetningerne omtales 2 Tenotomier; 5 Exarticulationer af Fingre; 2 Exstirpationer af Læbekræft og 2 af Svulste; 2 Extractioner af Næsepolyp; 1 Rhinoplastik; 2 Operationer for Ectropium, 3 for Strabismus, 6 for Cataract og 7 Iridectomier (Kindt); 1 Exstirpation af en Fedtsvulst, 1 Operation for Hareskaar samt hos 3 Individuer Paracentesis abdominis, deraf en Gang, hos en ældre Kone, gentaget 16 Gange (Bødtker, Fritzner). Fra

Landdistrikterne omtales nogle Gange Exarticulation af Fingre og Tær ved Værkefingre eller efter Forfrysning.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne*): 2 Vendinger, begge med dødfødt Foster. 12 Tangforretninger, hvoraf 5 med levende og 7 med dødfødt Foster; en af Mødrene, hos hvem Operationen foretoges paa Grund af Ruptura uteri, døde et Døgn efter Forløsningen. 1 Decapitation ved det ovenfor omtalte Misfoster, hvis Moder døde otte Dage efter af Barselfeber. 2 Gange Løsning af Efterbyrden, den ene Gang efter forudgaaende Tangforretning.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen un. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Throndhjems Stadsphysiat	575	378	95	16	23
Strinde	451	242	35	5	15
Selbo	203	82	15	1	7
Guldal	522	269	35	4	22
Ørkedal	407	227	25	-	18
Opdal**).	117	64	9	-	8
Søndre Fosen	352	206	44	6	13
Nordre Fosen	616	297	50	9	19
Søndre Throndhjems Amt	3243	1765	308	41	125

Omkomne ved ulykkelige Hændelser . . . 68.

Selvmordere 10.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1478 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 54,4. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 10,5 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,7. — Af de paa Barselseng Døde sees 23 at være døde af Barselfeber, 1 af Eclampsi, 1 af Capillærbronchit og 1 af Ruptura uteri. — Med Hensyn til Mortaliteten i Throndhjem og denne Byes nærmeste Omegn anføre 10 af de sammesteds bosatte Læger, blandt dem medregnet Distriktslægen i Strinde Distrikt, Dødsaaarsagen i 255 af dem behandlede dødlige Sygdomstilfælde, hvoraf følgende sees at have krævet de fleste Ofre: Diphtherit og Strubehoste tilsammen 53; Lungebetændelse og acut Bronchit tilsammen 43; Svindsot 28; Diarrhoe, Cholerine, Dysenteri og Enteritis tilsammen 16; Barselfeber 15; Nervefeber 13; Hjernebetændelse, acut Hjernevatersot og Kramper hos Børn til-

*) Fra 7 af Throndhjems Læger savnes Underretning om, hvorvidt de have udført nogen obstetricisk Operation eller ikke.

**) Den Del af Rennebu, der tilhører Opdals Lægedistrikt, er ikke medregnet her men under Ørkedals Lægedistrikt; ligesaa er det Opdal tilhørende Inset Sogn medregnet under nordre Østerdalens Lægedistrikt.

sammen 13; Peritonæitis 8; Apoplexi 5; Laryngitis, Rosen, Atrophi hos Børn samt Vatersot hver 4.

Sygehuse. Foruden Thronhjems kommunale Sygehus og Sindssygeasylet sammesteds, om hvilke begge henvises til Sygehuslisten, fandtes endvidere, ligesom tidligere, flere mindre Sygeindretninger inden Amtet, nemlig: paa Røros et Par Stuer for Kvæstede og Sygblevne i Værkets Tjeneste; for Hitterens Commune et lidet Sygehus, hvor der behandledes 18 Individer i 1220 Forpleiningsdage og med en Udgift til Medicin af 39 Spd. 59 Skill.; for Hlade Sogn en lignende liden Syge- og Pleieindretning, om hvis Belæg i dette Aar der savnes Indberetning; i Throndhjem det saakaldte Curer-Kammer, der er en Afdeling af den derværende Hospitalsstiftelse, bestaaende af 2 Stuer og næsten udelukkende optaget af Spedalske; Tugthusets Sygestuer, hvor der behandledes 101 Fanger i 4889 Forpleiningsdage og med en Medicamentudgift af 200 Spd. 19 Skill., hvilket Beløb dog ogsaa maa fordeles paa det end større Antal syge Fanger, som behandledes udenfor Sygestuerne (for i Alt 314 Sygdomstilfælde af forskelligt Slags), det daglige Middelbelæg paa Sygestuerne var 13,4, den gennemsnitlige Behandlingstid for hver Udskreven 53,1 Dag; Throndhjems Fæstnings Strafanstalts Sygestuer, hvor der behandledes 51 Fanger i 2606 Forpleiningsdage og med en Medicamentudgift af 80 Spd. 1 Skill., der dog ogsaa maa fordeles paa de udenfor Sygestuerne (for tilsammen 248 Sygdomstilfælde) behandlede Fanger, det daglige Middelbelæg paa Sygestuerne var 7,1, og den gennemsnitlige Behandlingstid for hver Udskreven 60,6 Dag.

Amtets 3 **Apotheker** bleve visiterede i December Maaned og fandtes alle i Orden. Ved Throndhjems tvende Apotheker bestod Personalet, ligesom Aaret forud, foruden Bestyrerne, af 5 Medhjælpere og 3 Disciple, ved Apotheket paa Røros ligesaa, foruden Bestyreren, af 2 Disciple.

Af **Badeindretninger** fandtes, foruden de i foregaaende Beretning omtalte i Throndhjem og paa Røros, enkelte smaa Søbadehuse omkring i Landdistriktet, saaledes nævnes 4. i Strinde Distrikt og 2 i Ørkedalen.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Throndhjems Stadsphysicat: 11 Læger foruden Distrikts- i Strinde; en practiserede ikke. 7 Jordemødre, hvoraf to ansatte.
2. Strinde Distrikt: 1 Læge, bosat i Throndhjem. 4 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatorer.
3. Selbo Distrikt: 1 Læge, boende i Selbo Hovedsogn. 1 Jordemoder; 3 Hjælpevaccinatorer.
4. Guldalens Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Støren og en paa Røros. 5 Jordemødre; 9 Hjælpevaccinatorer.
5. Ørkedalens Distrikt: 1 Læge, boende i Ørkedals Præstegjeld. 4 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.
6. Opdals Distrikt: 1 Læge, boende i Opdal. 2 Jordemødre; 3 Hjælpevaccinatorer.
7. Søndre Fosens Distrikt: 1 Læge, boende i Hitterens Præstegjeld. 2 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.
8. Nordre Fosens Distrikt: 1 Læge, boende i Ørlandets Præstegjeld. 3 Jordemødre (en Post, i Bjørnør, ledig); 8 Hjælpevaccinatorer.

XVII. Nordre Throndhjems Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele mere end sædvanligt god. Naar undtages Nervefeber og Kighoste, af hvilke tvende Sygdomme den sidstnævnte kun var af liden Betydenhed, ligesom heller ikke den første frembød noget for dette Aar Særegt, sees ingen acut Sygdom at være optraadt med Character af Epidemi. **Dødligheden** svarede til Middeldødligheden i Femaaret 1851—55. Antallet af samtlige Døde i 1859 udgjorde nemlig 1051, medens Middeldødligheden i det nævnte Femaar beløber sig til 1048. Sammenlignet med Forholdet i de tvende nærmest foregaaende Aar viser Dødligheden i 1859 sig 3,6 pCt. større end i 1858, da der døde 1014, derimod 3,4 pCt. mindre end i 1857, da Antallet udgjorde 1088.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra midtre Indherred som

udtalt adynamisk; men med denne ene Undtagelse synes den imidlertid overalt at have været temmelig indifferent, da hverken adynamiske eller stheniske Sygdomsformer sees at have vundet nogen Overvægt, og ligesaa lidt de catarrhalske eller gastriske Affectioner til nogen af Aarets Tider vare mere end almindeligt fremherskende.

Nervefeber optraadte dels sporadisk, dels i smaa begrænsede Epidemier, i det Hele omtrent med samme Styrke som i de nærmest foregaaende Aar, dog noget sjældnere end i 1858. Sygdommen forekom især i Stjørdalens og midtre Indherreds Lægedistrikter. I førstnævnte behandledes 66 Tilfælde, hvoraf 18 i første, 15 i andet, 19 i tredje og 14 i fjerde Kvartal, de fleste i nedre Stjørdalens Præstegjeld; 4 endte dødlig. I midtre Indherred forekom foruden en Del

mere spredte Tilfælde især 3 begrændsede Epidemier, hvoraf to nordlig paa Inderøen og en i Mosviken; Distriktslægen behandlede 96 Tilfælde med 7 Dødsfald, hvoraf de fleste i Vaar- og Sommermaanederne, og hertil maa endvidere føies enkelte Tilfælde i Sparbo, der bleve tilseede af en Privatlæge paa Stenkjer. Fra søndre Indherred angiver Distriktslægen, uden nøiere at anføre Patienternes Antal, i Begyndelsen af Aaret at have behandlet en Del Tilfælde, hvoriblandt 1 dødeligt, i Frostens Præstegjeld, og den ved Amtssygehuset i Skogn ansatte Læge at have i dette og Levangers Præstegjeld tilseet 22 saavel med Hensyn til Tid som Sted temmelig spredte Tilfælde, hvoraf 2 medførte Døden. Fra nordre Indherred nævner en Privatlæge paa Stenkjer, der paa Grund af Vacance og Forandringer i Distriktslæge-Embedets Besættelse dette Aar indtil Slutningen af November var Distriktslægens eneste Læge og for en Tid bestyrede Embedet som constitueret, at have behandlet i Alt 37 Syge, hvoraf 5 døde, de fleste i Beitstaden i Aarets Begyndelse, enkelte dog ogsaa, som ovenfor berørt, i Sparbo i andet Halvaar; Sygdommen optraadte hovedsagelig som Cerebraltypus og kun enkeltvis med abdominal Character, Blødninger vare ikke sjeldne. Af de tvende namdalske Lægedistrikter ere fra det indre anmeldte 48 Tilfælde med 2 Dødsfald, og fra det ytre 36, der alle helbrededes; Sygdommen var i begge Distrikter meget mild, forekom derhos til forskellige Tider og meget spredt, saa at den intetsteds vandt større Udbredning end som smaa Husepidemier. For det hele Amt kjendes tilsammen 305 Tilfælde med 20 Dødsfald af Nervefeber, foruden et Dødsfald, hvortil det tilsvarende Antal Behandlede ikke findes anført.

Af **Barselseber** omtales fra indre Namdal og de tre indherredske Lægedistrikter tilsammen 9 Tilfælde, hvoraf 5 endte dødelig. Fra Stjørdalen angiver Distriktslægen Puerperalsygdomme at have været hyppigere end almindeligt, og paa vedkommende Sognepræsters Føde- og Dødelister findes opførte som Døde i Barselseng 1 i øvre og 6 i nedre Stjørdalens Præstegjeld.

Acute **exanthematiske** Børnesygdomme forekom saa godt som ikke, alene Vandkopper omtales enkeltvis fra forskellige Steder. **Rosen** var derimod i nogle Egne temmelig almindelig, saaledes i Stjørdalen og søndre Indherred, i hvilket sidste Distrikt, navnlig i Juli og August, flere samtidige Tilfælde kom til Behandling.

Kighoste fortsatte sig i indre Namdal fra den foregaaende Høst til Slutningen af Sommeren, da Sygdommen efter en heftig men kortvarig Opblussen i August Maaned aldeles ophørte her; Distriktslægen behandlede 92 Syge, der alle, saavidt ham bekjendt, helbrededes. I Slutningen af Aaret

herskede Kighoste paa Ytterøen, men kom her kun i et eneste Tilfælde under Behandling.

Diphtheriske Affectioner vare maaske noget hyppigere end sædvanligt, men intetsteds af videre Betydning. Af Strubehoste behandlede 6 Tilfælde med 4 Dødsfald i nordre Indherred, deraf 3 i September og 1 i hver af Maanederne Januar, Februar og Juni. I Malmo Sogn af samme Distrikt skulle derhos flere Børn være døde af denne Sygdom, uden at Læge, for det Meste paa Grund af Tilfældenes hurtige Gang, blev tilkaldt; ifølge Føde- og Dødelisterne vare af 19 Døde i dette Sogn 8 i Alderen under 10 Aar. I indre Namdal behandlede 9 Tilfælde af diphtherisk Halsbetændelse, hvoraf 8 i første Kvartal og 1 i December, alle med heldigt Udfald. Uden Angivelse af de Behandlede Antal omtales Sygdommen ogsaa fra Skogn og Stjørdalen, fra sidstnævnte Sted som fornemlig optrædende i de sidste Maaneder af Aaret, til hvilken Tid flere Børn her skulle være bortrykkede dels af Diphtherit, dels af Strubehoste.

Catarrhalske Sygdomme ytrede sig fornemlig i Aarets Begyndelse og Slutning, men, som det synes, i det Hele ikke hyppigere end sædvanligt. Som hvert Aar meget almindelig omtales fra Namdalen Halsbetændelse med Dannelse af multiple folliculære Abscesser i Tonsillerne; Almuen nærer en stærk Frygt for samme, og forholdsvis mange Tilfælde komme derfor til Lægebehandling (Fleischer).

Lungebetændelse betegnes fra nordre Indherred som ikke ualmindelig i Vaar- og Sommermaanederne, blandt 23 behandlede Tilfælde, hvoraf 6 endte dødelig, indtraf de fleste i April (7) og Mai (4) (Boye). Fra de tilstødende Distrikter midtre Indherred og indre Namdal angives derimod denne Sygdom at have været temmelig sjelden; Distriktslægen paa førstnævnte Sted behandlede i de første og sidste Maaneder af Aaret 15 Tilfælde med 2 Dødsfald, og Distriktslægen i indre Namdal af Lungebetændelse og Bronchit tilsammen 32 med 1 Dødsfald, deraf 24 i December. Iøvrigt ere opgivne af Lægen ved Amtssygehuset i Namdalen 11 Tilfælde, af Lægen ved Amtssygehuset i Skogn 16, af en Privatlæge i i Værdalen 8 og af Distriktslægen i ytre Namdal 6 Tilfælde, samtlige med gunstigt Forløb. For det hele Amt haves saaledes Underretning fra 7 Læger om 111 Tilfælde, hvoraf 9 endte dødelig.

For **Koldfeber** behandlede Distriktslægen i indre Namdal 9 Sømænd, ankomne fra Holland eller Frankrig; en af de Syge, som i længre Tid havde lidt af stærke Blødninger, døde.

Gastriske Sygdomme omtales fra nordre Indherred som mindre hyppige, end man skulde have ventet efter den til enkelte Tider af Sommeren herskende stærke Varme (Boye). I Stjørdalen vare derimod Diarrhoe og Cholerae meget ud-

bredte ligesom ofte af en dysenterisk og smitsom Character; Distriktslægen nævner 18 Behandlede, hvoraf 12 i sidste Kvartal; et Barn blandt disse døde, og flere skulle derhos være døde, uden at Lægehjælp søgtes. Under Benævnelsen **Blodgang** findes opførte 9 Tilfælde med 1 Dødsfald i indre Namdal, indtrufne i November og December.

Syphilis var fremdeles temmelig sjelden. Paa Amtssygehuset i Skogn indkom 25 Patienter for Syphilis, 4 laa tilbage fra det foregaaende Aar, og af samtlige 29 Behandlede udskreves igjen 19, som helbredede; Liggedagenes Antal udgjorde 2006 eller for hver Udskreven 105,6 Dag. Paa Amtssygehuset i Namdalen, hvor Ingen med Syphilis laa tilbage fra 1858, indkom 8 med secundære Tilfælde, der igjen alle bleve udskrevne som helbredede efter en gennemsnitlig Behandlingstid af 85 Dage. Ved Behandlingen paa dette Sygehus brugtes for det Meste Jodetum kalicum i Forbindelse med Dampbad og Svedning i Sengen ved Indvikling i vaade Lagen og Pakning i Uldtæpper; i et Tilfælde var med Held forsøgt Siegmund's Smørecur (Greve). Udenfor Sygehuse angiver Distriktslægen i indre Namdal at have behandlet 10 Tilfælde af Syphilis og Gonorrhoe, alle hos Søfolk fra fremmede Steder. For **Radesyge** indkom 1 Patient paa Namdals Sygehus.

Chroniske Hudsygdomme vare fremdeles meget almindelige i Stjørdalen, hvorimod de i nordre Indherred syntes at være sjældnere end man havde Grund til at formode ved at dømme efter Almuens Renlighed og Hudcultur, der begge stod paa et temmelig lavt Trin (Boye). Paa Amtets tvende Sygehuse indkom tilsammen 4 Tilfælde af Scabies, 8 af Favus, 11 af Eczem, 1 af Impetigo, 1 af Prurigo, 2 af Psoriasis og 1 af Lupus.

Af **Spedalske** kjendtes ved Aarets Begyndelse 139. Heraf helbrededes 2 og døde 14, hvorhos 7 indlagdes i Stiftelser og 1 befandtes at være feilagtig opført. Som Tilkomne opførtes 27, hvoraf 21 som overseede ved tidligere Tællinger og 6 som virkelig i Aaret angrebne. Ved Aarets Udgang udgjorde altsaa Antallet, saavidt samme var kjendt, 142. De tvende Helbredede vare behandlede paa Amtssygehuset i Namdalen, hvor i en kortere eller længre Tid af Aaret henlaa i Alt 50 Spedalske, deriblandt 20 fra nordre Thronhjems Amt med Tilskud af Statscassen. Curforsøg bleve her i det Hele anstillede med 15 Spedalske, hvoraf foruden de to Helbredede 4 udgik i Bedring, medens 9 laa tilbage ved Aarets Slutning. Med Hensyn til Behandlingen var af indvendige Midler Jodetum kalicum, givet i stigende Doser, Hovedmidlet; som understøttende Midler gaves Tran, Jern og forskellige Amara. Samtidig sørgedes for den nøiagtigste Hudpleie ved Hjælp af Kar- og Dampbad, ligesom for Afledning til Huden ved kunstige Saar og Fontikler, an-

bragte dels langs Rygraden og Nervernes Løb, dels i selve de tuberculøst infiltrerede Partier (Greve). Paa Amtssygehuset i Skogn indkom 2 Spedalske, der igjen samme Aar udskreves i Bedring.

Om **Kjertelsyge** og **Svindstot** give Beretningerne for dette Aar kun faa nye Oplysninger. Af sidstnævnte Sygdom anføre 3 Læger i midtre og nordre Indherred samt indre Namdal tilsammen 10 Dødsfald, hvilket svarer til 12,7 pCt. af det hele fra dem opgivne Antal (79).

Blegsot syntes i Stjørdalen at være i Tiltagende. Menstruationsuordener omtales for nordre Indherred som temmelig almindelige, fra indre Namdal derimod som sjældne. Aarsagen til disse Tilfældes Aftagen paa sidste Sted antager Distriktslægen at kunne søges i Forbedringer ved Klædragten.

Cardialgi var fremdeles i de fleste Egne Almuens hyppigste Lidelse og antoges at maatte tilskrives dels væsentlig Kosten, forsaavidt saltet, ofte bedærvet Sild, sur Melk og Kaffe i Overmaal udgjøre sammes vanlige Bestanddele (Boye), dels for flere Trakter, saaledes Namdalen, foruden denne Omstændighed tillige og end mere, en paa Grund af Terrainets Beskaffenhed og Tømmerets store Dimensioner meget besværlig Skovdrift. Cardialgiske Tilfælde angives derfor ogsaa i saadanne Egne at være overveiende hyppigst hos Mandfolk (Greve). Imidlertid sees der med Hensyn til Anskuelserne om denne Sygdoms Hyppighed og de formentlige Aarsagsmomenters Indflydelse at finde nogen Uoverensstemmelse Sted mellem Lægerne. Distriktslæge Fleischer vil saaledes have fundet Cardialgi temmelig sjelden i Namdalen, navnlig sjældnere end i de Egne af Landet (Jarlsberg og Finmarken) hvor han tidligere havde haft Anledning til at practisere, og tror derhos ikke at kunne tillægge Distriktets Skovdrift eller den derværende Befolknings Levemaade, særlig Nydelsen af Sild, nogen overveiende Indflydelse paa Sygdommens Forekomst. Kosten anser han endog for forholdsvis god og anfører til Støtte for denne Mening en Del gennem Sundhedscommissionerne indhentede Oplysninger, der ville findes indtagne under Bilag IV.

Af **Drankergalskab** behandlede 2 Tilfælde paa Sygehuset i Skogn.

Den i foregaaende Beretning omtalte smitsomme **Øienblennorrhoe** vedblev ogsaa i dette Aar af og til at vise sig. Lægen ved Sygehuset i Skogn behandlede 12 Personer for samme, hvoraf 7 bleve indlagte paa Sygehuset; hos 3 var Sygdommen Recidiv.

Af **sjældnere Tilfælde** nævnes en Luxation af 3die Hals-hvirvel, bevirket ved Fald fra en Vogn, og hvorefter den Syge levede i omtrent et Døgn.

Veirliget skildres fra Inderøen og Stenkjer for Begyndelsen af Aaret som mildere end sædvanligt; til samme Tid var det temmelig ustadigt med betydeligt Nedbør dels af Sne, dels af Regn. De koldeste Dage indtraf i Marts Maaned. Vaaren og Forsommeren vare tørre og ualmindelig varme, dog ofte med kolde Nætter. Først i den sidste Del af Juli og tildels i August faldt en større Mængde Regn, hvorimod Høsten og Begyndelsen af Vinteren igjen vare usædvanlig tørre. Denne Tid paa Aaret udmærkede sig derhos i det Hele ved et behageligt, roligt Veir uden synderlig Kulde for i Midten af December, da Thermometret faldt til $\div 11^{\circ}$ R. (Nerdrum, Boye). I ytre Namdal var Veirliget hele Foraaret og Høsten taaget, koldt og, især om Høsten, regnfuldt, hvorimod de 4 Maaneder fra Mai til August vare sjelden tørre og varme (N. Qvigstad). Fra Namdals Sygehus, Gaarden Alhus, hidsættes følgende Thermometer- og Barometerobservationer:

Maaned.	Middel - Barometerstand.		Middel - Thermometerstand.	
Januar	27"	3,0'''	$\div$	1,1 ^o R.
Februar	27"	10,0'''	$\div$	2,0
Marts	27"	8,0'''	$\div$	1,5
April	28"	0,6'''	+	1,6
Mai	28"	2,6'''	+	13,0
Juni	28"	1,7'''	+	13,0
Juli	28"	1,0'''	+	13,0
August	28"	3,7'''	+	12,0
September	27"	11,0'''	+	12,0
October	27"	9,0'''	+	1,7
November	28"	0,0'''	+	0,6
December	28"	4,0'''	$\div$	3,0

Aarets Afgrøde betegnes fra baade de sydlige og nordlige Egne af Amtet som meget god. Især synes Kornavlingen at have været rig og velbjerget; blandt Potetes viste sig derimod paa flere Steder Tørraaddenhed i betydelig Grad.

Almuens **Levemaade** og physiske Velvære i det Hele antoges i Skogn og Levanger at være gaaet betydelig fremad i de senere Aar, væsentlig paa Grund af det gode Udbytte, Jordbruget i flere Aar havde afgivet. Velstanden blandt Gaardbrugerclassen var derved aabenbart bleven forøget, og den rigeligere Anledning til Arbeide og de høiere Arbeidspenge, som herved betingedes, havde givet endog den mindre bemidlede Classe Anledning til bedre at sørge for sine Fornødenheder. Rummeligere og bekvemmere Boliger, end forhen brugeligt, saaes derfor oftere, Klædedragten var bleven bedre, Kosten kraftigere og rigeligere, Alt Omstændigheder, der rimeligvis ikke lidet havde bidraget til de 5 à 6 sidste

Aars særdeles gunstige Sundhedstilstand i disse Egne (P. Dietrichson). Fra midtre Indherred angives derimod Levemaaden ialfald for Husmandsclassens Vedkommende at være mindre god. Fødemidlerne ere ofte sparsomme og bestaa mest af Sild og Fisk med Potetes; af Melk og Kjød bruges meget lidet. Husene ere ofte trange og usle, aabne for Veiret og slet lagte. Klædedragten maa for de Fleste kaldes ret god og tilstrækkelig, hvilket derimod ikke kan siges om Sengklæderne; endog Sengehalmen er ofte sparsom og gammel, da Halm er næsten den eneste Føde for Koen. Ogsaa for Gaardmandsclassen staar i disse Henseender Adskilligt tilbage at ønske; men Forholdet er dog her bedre, hvorfor ogsaa, naar Nervefeber optræder, denne Del af Befolkningen forholdsvis mindst angribes; af 96 i dette Aar behandlede Tilfælde af denne Sygdom forekom kun 6 hos Personer i bedre Kaar (Nerdrum). Daglig Nydelse af Brændevin hørte paa Landet til Sjeldenhederne, hvorimod det vel ofte hendte at Bønderne paa sine Byreiser benyttede Anledningen til Svir. Ogsaa ved festlige Anledninger i Hjemmet spillede Brændevinet fremdeles en vigtig Rolle; i et Bryllup paa en almindelig Bondegård nævnes saaledes eksempelvis at være drukket næsten 2 Tønder, men Bryllupet varede jo ogsaa, tilføies der, næsten en Uge og med et Antal af indtil 150 Gjæster. Den almindelige Mening antoges nok at være imod disse langvarige Gjæstebude, men Ingen vilde være den Første til at bryde en gammel Skik (Nerdrum).

Fattigsygepleien besørgedes dels af Embedslægerne, dels af private Læger. De Syge bleve i Regelen behandlede i Hjemmet, men undertiden ogsaa indlagte paa Sygehuse. Lægehjælp angives i det Hele at blive meget søgt, men dog her som andetsteds fornemlig kun, naar Omkostningerne kunne overføres paa det Offentlige, og Afstanden fra Lægen ikke er for stor. For spæde Børn søgtes kun sjelden Hjælp, hvorpaa anføres som Bevis, at af 25 døde Børn i Alder under 1 Aar i Frostens Præstegjeld havde alene et eneste en kort Tid været under Behandling. Betræffende Benyttelsen af Jordemødre antoges det i søndre Indherred at høre til Sjeldenhederne, at uexaminede Fødselshjælpersker benyttedes, naar Omstændighederne tillode at hente de examinede. **Kvaksalveri** omtales fremdeles som temmelig almindeligt i Stjørdalen og de indherredske Lægedistrikter; en svensk Lap, der tidligere var straffet i den Anledning, blev i dette Aar for anden Gang domfældt derfor.

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** mod den spedalske Sygdom kunne sees at være afholdte 6 i hvert af Lægedistrikterne nordre Indherred og ytre Namdal. Fra de øvrige Distrikter er Antallet ikke anført.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 2779. I et Vacci-

nationsdistrikt i midtre Indherred blev paa Grund af Hjælpevaccinatørens Sygdom ingen Vaccination udført.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes Obduction af 2 pludselig afdøde Personer, den ene funden død i sin Seng, den anden liggende ude paa en Gaardsplads; 3 Obductioner af spæde Børn, hvoraf to befandtes at være formentlig ihjelligede; 2 Synsforretninger over fundne Lig af umodne Fostre, 1 over en Del ved Nedrivelsen af et Kapel fundne Ben af tvende umodne Fostre, 1 Synsforretning over en Pige, som havde druknet sig, i Forbindelse med en lignende Forretning over et af hende født og dræbt Barn; 1 ikke nøiere beskrevet Forretning over en Mand, der var dræbt ved Skud, samt 1 Undersøgelse af en for Tyveri tiltalt Persons Sindstilstand.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Distriktslægen i Stjørdalen afgav i Aarets Løb Erklæringer om 19 Sindssyge. Paa Sygehuset i Skogn indlagdes 3 Tilfælde af Dements, hvoraf to udskreves helbredede og et uhelbredet, endvidere 1 af Mani, der helbrededes, og 1 af Melancholi, der forblev uhelbredet. Distriktslægen i midtre Indherred behandlede 5 Syge for Mani og Melancholi, hvoraf 2 helbrededes, samt meddelte 7 Attest til Forpleining paa Amtscommunens Bekostning; Antallet af Sindssyge i dette Distrikt udgjorde 23, hvoraf 7 i Værdalen, 6 i Sparbo, 4 i Inderøen og 6 i Ytterøen; 5 forpleiedes for Fattigvæsenets, 18 for Amtscommunens Regning; 3 henlaa paa Asylet i Throndhjem. Distriktslægen i indre Namdal behandlede flere acute Tilfælde, der helbrededes, og Lægen ved Sygehuset i Namdalen ligesaa 1 for Puerperalmani og 2 for anden Mani.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Skinnebenet og flere Gange Exarticulation af Fingre og Tæer; 2 Exstirpationer af Læbekræft, 1 af en Kræftsvulst i Brystkjertelen, 1 af et Lipom og 1 af en Teleangiectasi; 2 Gange Udrivning af Næsepolyper; 4 Reclinationes cataractæ, 1 Dissectio cataractæ; 2 Tenotomier, den ene af Achillesenen; 1 Gang Punction af Vandbrok med Jodindsprøitning; 1 Operation for Hygroma cysticum patellare og 5 for Paraphimosis.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Vending, hvorunder Konen, der laa i sin tiende Barselseng, og hvis Kræfter i høieste Grad vare medtagne forinden Læge tilkaldtes, døde rimeligvis af Ruptura uteri, førend Barnet var fuldstændig extraheret. 13 Tangforretninger, hvoraf 3 med dødfødt og 10 med levende Foster; 2 af Mødrene døde, den ene af Barselfeber, den anden af en, vedkommende Læge ikke nøiere bekendt Aarsag.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Stjørdalen	398	187	36	7	19
Søndre Indherred	443	218	52	3	11
Midtre Indherred	615	252	38	2	28
Nordre Indherred	326	150	18	3	10
Indre Namdal . .	323	133	29	1	14
Ytre Namdal . . .	253	111	25	4	17
Nordre Throndhjemms Amt . .	2358	1051	198	20	99

Omkomne ved ulykkelige Hændelser . . . 37.

Selv mordere 7.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud 1307 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 44,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 11,9, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,3. — Af de paa Barselseng Døde sees 5 at være døde af Barselfeber, 1 rimeligvis af Ruptura uteri og 1 efter foregaaende Forløsning ved Kunstens Hjælp, uden at den nærmere Dødsarsag i dette Tilfælde var Lægen bekendt. Om Amtets 2 **Sygehuse**, i Skogn og Namdalen, henvises til Sygehuslisten.

Apothekerne, hvoraf et i Levanger og et paa Stenkjer, fandtes ved Visitationen i Orden.

Naar undtages Sygehusenes **Badeindretninger** fandtes kun nogle enkelte, smaa private Badehuse. Almuen skal nære megen Skræk for Badning og saa godt som Ingen skal kunne svømme (Nerdrum). Ved Badeindretningen paa Sygehuset i Namdalen toges i Alt 1659 Bad, hvoraf 826 Karbad, 659 Dampbad, 74 kaustiske Bad, 75 Svovlbade og 25 Styrtebade.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Stjørdalens Distrikt: 1 Læge, bosat i nedre Stjørdalens Præstegjeld. 2 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatører.
2. Søndre Indherreds Distrikt: 3 Læger, hvoraf en i Frostøen, en i Skogn og en paa Levanger (den sidste ikke practiserende). 7 Jordemødre, hvoraf 5 ansatte; 6 Hjælpevaccinatører.
3. Midtre Indherreds Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Inderøens Præstegjeld og en i Værdalen. 5 Jordemødre; 13 Hjælpevaccinatører.
4. Nordre Indherreds Distrikt: 1 Læge, boende paa Stenkjer. 3 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatører.
5. Indre Namdals Distrikt: 2 Læger, hvoraf en paa Namsos og en i Overhalyden. 4 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatører.
6. Ytre Namdals Distrikt: 1 Læge, boende i Nærø Præstegjeld. 1 Jordemoder, samt en af Nærø Præstegjeldscommune lønnet uexamineret Fødselshjælperske; 5 Hjælpevaccinatører.

XVIII. Nordlands Amt.

Sundhedstilstanden maa ifølge Medicinalberetningernes Skildring af samme, jævnført med Mortalitetsforholdene, antages at have været i det Hele meget god. Vistnok optraadte Nervefeber i tre Distrikter med mere end almindelig Styrke, men ligesom den samme Sygdom i enkelte af de andre Distrikter igjen var meget sjelden, saaledes var den tillige saa godt som den eneste, der dette Aar opnaaede nogen større epidemisk Udbredning. Alene fra Bodø Distrikt omtales, foruden en hyppigere Forekomst af Nervefeber, tillige en større Sygelighed i det Hele at have fundet Sted. De 5 Læger i Alstahaug, Lurø, Bodø, Skjerstad og Vesteraalen opgive at have behandlet respective 918, 251, 425, 344 og 177 Syge. **Dødeligheden** var ringere end sædvanligt; Antallet af samtlige Døde beløb sig til 1208, hvilket er 10,2 pCt. mindre end Aaret forud, da der døde 1345 Individuer, 18,5 pCt. mindre end i 1857, da Antallet udgjorde 1483, og 3,7 pCt. mindre end Middeldødeligheden (1254) i Femaaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen synes for det Meste at have været temmelig indifferent, alene fra Lurø, Bodø og Vesteraalens Distrikter tillægges der den for første Halvaar et mere bestemt, adynamisk Præg.

Af **Nervefeber** er anmeldt et større Antal Tilfælde end for de nærmest foregaaende Aar; men, som allerede antydnet, hidrører Forøgelsen kun fra enkelte Lægedistrikter, medens Sygdommen i andre endog var meget sjelden. En Oversigt i denne Henseende vil maaske lettest erholdes af følgende tabellariske Fremstilling af det Lægerne bekjendte Antal Tilfælde og Dødsfald i Aarene 1856—59:

Lægedistrikt.	1856.		1857.		1858.		1859.	
	Angr.	Døde	Angr.	Døde	Angr.	Døde	Angr.	Døde.
Brønø	6	1	7	-	18	3	18	3
Alstahaug . .	48	4	92	7	21	-	19	2
Ranen	-	-	-	-	-	-	4	1
Lurø	47	2	16	1	33	2	150	10
Bodø	3	1	2	-	73	5	91	5
Skjerstad . .	10	1	6	1	-	-	7	-
Stegen	105	6	21	2	44	6	32	2
Lødingen*) .	-	-	13	-	-	-	37	2
Østlofoten . .	31	3	15	3	56	4	18	3
Vestlofoten .	18	1	38	2	75	5	50	7
Vesteraalen .	50	2	26	1	10	1	97	9
Nordl.s Amt	318	21	236	17	330	26	523	44

I Lurø Distrikt, der af alle fremviser det største Antal Tilfælde, forekom Nervefeber i samtlige 4 Sogne, hvoraf Di-

*) Fra Lødingens Lægedistrikt savnes Oplysning for 1858, da Embedet en længre Tid af Aaret stod ubesat.

striktet bestaar, nemlig i Rødø Sogn med 59 Tilfælde, i Melø med 10, i Lurø med 16 og i Threnen med 65. I sidstnævnte Sogn var Sygdommen begyndt allerede i December Maaned Aaret forud, men kom af forskjellige Aarsager først sent til Behandling; den holdt sig fornemlig paa en enkelt Ø, hvor den ytre sig i næsten samtlige Huse og ophørte først ganske ved Udgangen af August. I de øvrige tre Sogne indtraf ligeledes de overveiende fleste Tilfælde i første Halvaar, og i Aarets 2 sidste Maaneder angives Distriktet at have været befriet for Nervefeber. I Bodø Distrikt forekom en Epidemi i Bejerens Præstegjeld, her som Fortsættelse fra den foregaaende Høst og vedvarende indtil Midtsommer, og en i Kjerlingø Annexsogn til Folden, der begyndte i Januar og ophørte i Slutningen af Mai efter at have angrebet 56 Individuer eller omtrent en Ottendedel af Befolkningen. Epidemien her maa dog antages at have været temmelig mild, da kun 1 af det nævnte Antal døde; derimod synes den at have været noget mere smitsom, idet saavel de i Skjerstad som en Del af de i Stegens Distrikt indtrufne Tilfælde skulle være opstaaede ved Smitte fra Kjerlingø. Tilfældene i Skjerstads Distrikt (7) falde alle paa Sørfolden, og de i Stegens Distrikt (32) alle paa Nordfolden, hvorefter for Foldens Præstegjeld udkommer et Antal af 95 Tilfælde med 3 Dødsfald. Det tredje Sted, hvor Nervefeber optraadte med større Styrke end sædvanligt, var Vesteraalens Lægedistrikt. Sygdommen angives at forekomme her fast aarlig som en mere og mindre udbredt Epidemi, hvortil Spiren gjerne indføres ved de fra Lofotfisket hjemvendende Fiskere; dette Aar fandt forsaavidt en Undtagelse Sted, at den tildels tog sin Begyndelse allerede før Fisketiden, saaledes i Hadsels, Bø og Øxnes Præstegjelde; i Sortland og Dvergberg viste den sig derimod først senere paa Aaret. Ogsaa i en anden Henseende afveg Sygdommen fra det sædvanlige Forhold her nemlig med Hensyn til Characteren, der skal have været mere ondartet end i de nærmest foregaaende Aar. Af de for Distriktet opførte 97 Tilfælde havde 67 med 7 Dødsfald været under Behandling, hvorimod dette ikke var Tilfældet med 30 Syge i Øxnes, hvorom Distriktslægen alene havde Underretning gennem Sognepræsten. At Befolkningen i dette Amt selv under ikke ganske ubetydelige Epidemier oftere maa savne Lægehjælp hidrører dels fra den Forrykkelse af Skydsforholdene, som finder Sted i Fisketiden, naar næsten hele den voxne, mandlige Almue er samlet paa Fiskeværerne, dels fra Hindringer ved Menis, Storm og andre Veirforholde, hvorved det ofte bliver ligesaa vanskeligt at faa Lægen underrettet om en Epidemies Udbrud, som for Lægen at naa frem til det angrebne Sted. — I de

Vesteraalen nærliggende Distrikter Østlofoten og Lødingen var Nervefeber af mindre Betydning; i førstnævnte behandlede 18 Syge, hvoraf 11 under Fisketiden bleve indlagte paa Vaagens Sygehus, hvor 3 af dem døde. I Lødingen synes de fleste Tilfælde at være indtrufne i Mai og Juni samt i sidste Kvartal; af 37 Distriktslægen bekjendte men ikke alle behandlede Tilfælde endte 2 dødlige. I Vestlofoten forekom Nervefeber hyppigst i Buksnes Præstegjeld, hvor den ogsaa havde hersket i Slutningen af det foregaaende Aar; de fleste Angrebne falde paa første Kvartal, men Sygdommen viste sig ogsaa senere paa Aaret, den hele Tid temmelig spredt og i det Hele mild af Character. Paa Buksnes Sygehus indkom 19 for det Meste udenfor Distriktet hjemmehørende Personer, hvoraf 5 døde, og udenfor Sygehuset behandlede 31, hvoraf 2 døde. Af Amtets tre sydlige Lægedistrikter var Ranen ogsaa i dette ligesom i de fire foregaaende Aar næsten ganske forsvundet for Nervefeber; de 4 derfra anførte Tilfælde indtraf i Dynnes Sogn i en Familie, hvor Manden var kommen syg hjem fra Threnens Sogn i Lurø. I Alstahaug Distrikt ytrede Sygdommen sig om Sommeren og Høsten fornemlig paa tre Gaarde i Tjøta Sogn, og i Brønø Distrikt om Vaaren og Sommeren i Bindalen, hvor den var indbragt ved Fiskere fra Lofoten. — Med Hensyn til de forskjellige Epidemiers Character sees paa nogle Steder de cerebrale, paa andre de abdominale Phænomener at have været de overveiende. Fra Bodø og Lurø Distrikter angives Alderen for 219 af de Angrebne; 66 vare under 10 Aar, 63 mellem 10—20 Aar, 37 mellem 20—30 Aar, 23 mellem 30—40 Aar, 7 mellem 40—50 Aar, 12 mellem 50—60 Aar, 8 mellem 60—70 Aar og 3 mellem 70—80 Aar.

Af **Barselfeber** nævnes fra Brønø, Alstahaug, Lødingen og Vesteraalen tilsammen 5 Tilfælde, hvoraf 3 medførte Døden.

Børnekopper forekom paa et Par Steder i Alstahaug Hovedsogn. En Mand herfra blev nemlig i Slutningen af Juni angreben paa Tilbagereisen fra Bergen, hvor Sygdommen herskede, og kort efter hans Hjemkomst smittedes, foruden en Søster af ham, ogsaa 5 uvaccinerede Børn paa samme Gaard. Enkelte Tilfælde viste sig tillige udenfor det først angrebne Sted, men disse bleve indlagte paa et i Nærheden af Skjæggesnes Sygehus oprettet Lazareth og ved paa denne Maade at faa de Syge afspærrede, lykkedes det at hindre Smittens videre Udbredning. Indtil Slutningen af August angrebes i Alt 10 Personer, hvortil endda kommer 1, som indsygnede i de sidste Dage af October. Blandt de Angrebne vare 7 uvaccinerede Børn i Alder fra $\frac{1}{2}$ til 13 Aar og 1 voksen uvaccineret Kone; Ingen døde.

Vandkopper omtales fra Brønø, Bodø og Skjerstads Distrikter, fra det første og sidste af disse som oftere forekom-

mende, især om Sommeren. De vare meget milde, og Lægehjælp blev kun undtagelsesvis søgt.

Af andre exanthematiske Sygdomme angives **Mæslinger** at have hersket epidemisk om Sommeren i Brønø, og ligesaa enkelte Tilfælde deraf at have vist sig i Østlofoten under Fisketiden. Af **Rosen** behandlede 8 Læger tilsammen 22 Tilfælde.

Kighoste, som i 1858 var almindelig udbredt over den største Del af Amtet, forekom dette Aar sjældnere. Dog sees Sygdommen at have hersket epidemisk i Alstahaug Lægedistrikt, af hvis tvende Præstegjelde det ene, Vefsen, allerede havde været angrebet Aaret forud. Distriktslægen behandlede 49 Tilfælde, men fik, da de Syge gjerne kun en enkelt Gang henvendte sig til ham, sjelden Besked om Udfaldet; et Par Dødsfald skulde dog være indtrufne. I Lødingens Lægedistrikt tilsaa Distriktslægen i Mai Maaned 3 Børn i Ofoten for denne Sygdom og antager, efter hvad han da fik Anledning til at høre, at Præstegjeldet tidligere havde været hjem-søgt af en mere udbredt Kighosteepidemi, hvorunder flere Børn skulde være døde.

Diphtherisk Halsbetændelse ytrede sig i Skjerstads Distrikt af og til det hele Aar, uden at der dog kunde tillægges samme nogen epidemisk Character. De Angrebne vare alle Børn og hørte undertiden flere hjemme i samme Hus. Af 28 Behandlede døde 7, for hvem Lægehjælp først blev søgt, efter at Sygdommen havde været i flere Dage. Simpel Halsbetændelse forekom samtidig oftere. Fra Alstahaug nævnes 6 Tilfælde af Diphtheritis, hvoraf 5 om Høsten paa en Gaard i Vevelstad Sogn, 1 af disse endte dødlige. Paa Vaagens Sygehus i Østlofoten indkom 1 Tilfælde af Diphtheritis i første Kvartal, og fra Lurø Distrikt anføres 1 af Strubehoste i October, der ligesom hint forløb heldigt.

Catarrhalske Sygdomme angives i Vestlofoten at have været sjældnere end i de nærmest foregaaende Aar, og det Samme synes ogsaa at kunne antages for de øvrige Distrikters Vedkommende. Influenza, der navnlig i 1857 havde været almindelig over det hele Amt, omtales saaledes for dette Aar alene fra Stegens Lægedistrikt som noget mere udbredt. Distriktslægerne i Alstahaug og Bodø behandlede tilsammen 44 Tilfælde af Bronchit og 12 af catarrhalsk Halsbetændelse.

Lungebetændelse antoges i Bodø noget hyppigere end sædvanligt; af 7 her behandlede Tilfælde endte 2 dødlige. I Alt nævne 9 Læger 44 Tilfælde med 7 Dødsfald af denne Sygdom foruden 15 af Pleurit. 11 af Lungebetændelserne forekom paa Vaagens Sygehus i Østlofoten, i første Kvartal.

Rheumatiske Affectioner hørte fremdeles til de hyppigst forekommende. Under Benævnelserne rheumatisk Feber og acut Rheumatisme findes fra 6 Læger opførte 46 Tilfælde og

ligesaa under Benævnelserne Rheumatisme og chronisk Rheumatisme 161 Tilfælde.

Gastriske Sygdomme frembøde ikke noget for dette Aar Særeeget. Acut og chronisk Diarrhoe iagttoges af og til det hele Aar, undertiden af en let dysenterisk Character. Som behandlede nævnes fra Alstahaug 16 Tilfælde af Diarrhoe, fra Lurø 5, Bodø 9, Skjerstad 20, disse alle kun lettere Tilfælde hos Børn, og fra Vesteraalen 9, hvoraf 1 endte dødlig. Paa Vaagens Sygehus i Østlofoten indkom i første Kvartal 5 Patienter med Diarrhoe og 1 med Cholerine; fra samme Distrikt anføres 2 voksne Personer døde af Diarrhoe.

Af **Skjørbug** omtales et Par Tilfælde i Alstahaug og Vesteraalen.

Venerisk Sygdom var meget sjelden. Paa Amtets fire Sygehuse indkom 7 Tilfælde af Syphilis, nemlig 1 primært og 6 secundære, og udenfor Sygehusene sees at være behandlede 4, hvoraf 3 secundære og 1 Tilfælde af medfødt Syphilis, hvilket sidste endte dødlig. For **Gonorrhoe** opgive 8 Læger at have behandlet 21 Personer, hvoraf flere ikke hjemmehørende inden Amtet.

Fnat betegnes fra Lurø som hyppigt fra Alstahaug og Vestlofoten som temmelig sjelden forekommende. Af andre chroniske Hudsygdomme nævne Distriktslægerne i Alstahaug, Lurø, Bodø og Skjerstad at have behandlet tilsammen 18 Tilfælde af Eczem, 7 af Impetigo, 2 af Ectyma, 2 af Mentagra, 4 af Psoriasis, 1 af Herpes og 2 af Favus.

De **Spedalskes** Antal udgjorde, forsaavidt samme var kjendt, ved Aarets Begyndelse 162. Heraf afgik 22 ved Døden, 1 helbrededes, 1 udflyttede, 2 indlagdes i Stiftelse og 5 befandtes at være feilagtig opførte. 30 tilkom, nemlig 19 som overseede ved tidligere Tællinger, 3 som indflyttede og 8 som virkelig i Aaret angrebne. Ved Aarets Udgang kjendtes altsaa et Antal af 161 Spedalske. Den Helbredede, der hørte hjemme i Nesne Præstegjeld, havde allerede i nogle Aar været fri for alle Tegn paa Sygdommen, men blev først i dette Aar udslettet af Tællingslisterne, da vedkommende Distriktslæge ønskede i det Længste at afvente, om Recidiv vilde indtræde.

Kjertelsyge og **Svindst** antoges i Bodø Distrikt at maatte henregnes til de mindre hyppige Sygdomme. Distriktslægen i Alstahaug anser ligeledes Kjertelsyge for sjældnere her end i den sydlige Del af Landet, men vil derimod have fundet Svindst hyppigere, end den ifølge en almindelig antagen Mening skulde være i disse Egne. Han behandlede i Aarets Løb 8 Personer med tydelig udtalt Phthisis tuberculosa, der alle vare hjemmehørende i Nordland og Børn af nordlandske Forældre; 3 af dem døde. Distriktslægerne i Lurø, Bodø, Skjerstad, Stegen og Vesteraalen behandlede tilsammen 17, hvoraf 6 døde; de samme Læger opgive i Alt 69 i deres

Praxis indtrufne Dødsfald, og Svindst's Hyppighed som Dødsarsag skulde derefter svare til 8,7 pCt.

Blegsot forekom temmelig sjelden; blandt 1169 fra Lurø og Alstahaug anførte Sygdomstilfælde findes 15 af denne Sygdom.

Cardialgi og chroniske gastriske Forstyrrelser viste sig lige hyppige, som tidligere.

Af **mærkeligere Tilfælde** omtales et extrauterint Svangerskab, hos en 39aarig Førstefødende i Borge Præstegjeld i Vestlofoten. Ved Lægens Besøg (i October 1859) skulde efter Konens Beregning den sædvanlige Svangerskabstermin være overskreden med 5 Uger. Velignende Fornemmelser havde været tilstede nogle Dage forud men vare igjen opførte. Fosteret følte i højre Side af Underlivet, som ikke var synderlig udvidet eller spændt, hvilket derimod havde været Tilfældet 5 à 6 Uger tidligere. Noget Tegn til Liv hos Barnet kunde ikke opdages, hvorimod Konen tidligere havde følt tydelige Fosterbevægelser. Modermunden stod uaabnet og fortil i Bækkenet; bagtil over Skedehvælvingen kjendtes en stor afrundet Fosterdel. Ved Beretningens Afgivelse et halvt Aar efter var Konen, som den meste Tid af Svangerskabet havde maattet holde Sengen, efter hvad Distriktslægen havde haft Anledning til at erfare gennem Andre, atter oppe og nogenlunde frisk. (A. Berg).

Veirliget skildres i sine Hovedtræk nogenlunde ens fra Amtets forskellige Egne. Januar og Februar vare i det Hele milde, men ustadige og stormende med sydlige og vestlige Vinde. Marts bragte stadigere og mere vinterligt Veir, der vedvarede til ind i Mai, da Vaaren, som saaledes kom sent, til Gjengjæld udviklede sig ualmindelig hurtig. Fra Vesteraalen nævnes i denne Anledning, at medens man den 8de Mai havde godt Vinterføre, laa Agrene tilsaaede og stod Markerne grønne i Slutningen af samme Maaned. Det gunstige varme Veirlig fortsatte sig i Juni og stillede Udsigterne for Aaret meget lovende. Men ved denne Maaned's Slutning indtraadte et Omslag, og hele Juli ligesom den største Del af August udmærkede sig ved et for denne Aarstid ualmindelig koldt, regnfuldt og stormende Veir, der vanskeliggjorde Høaannen, bedærvede Kornet og overhovedet lod befrygte et meget misligt Aar, indtil fra September Maaned Veirliget igjen forandrede sig til det Bedre og senere blev særdeles godt og smukt, saa Misvæxten blev af mindre Udstrækning end befrygtet. Paa enkelte Steder maatte Aaret for Landmanden endog henregnes til de bedre. Vinteren indfandt sig i Slutningen af October, i Begyndelsen med smukt, klart Veir, senere, i de sidste Dage af November og i første Halvdel af

December, med Regn og Storm, hvorefter fulgte Kulde og og stadigt Veir. (Arntzen, Ekroll, Fermann). Til yderligere Oplysning om de climatiske Forholde hidsættes følgende af

Distriktslæge Sand paa Nesne Gaard anstillede Observationer, sammenholdte med tilsvarende midlere Forholde for de 11 Aar fra 1848 - 58.

	Middel-Barometerstand.	Middeltemperatur.	Døgn, hvori det regnede.	Døgn, hvori der faldt Sne eller Slud.	Taae- og skyfulde Døgn.	Klare Døgn.	Vindstille Døgn	Døgn med Storm eller Blæst.
Tidsrummet 1848—58 .	333,48	+ 4,74° C.	97	75	84	109	75	290
Det enkelte Aar 1859 .	332,59	+ 4,67	106	76	100	83	64	301

Forholdet i hver enkelt Maaned vil sees af følgende Tabel:

Maaned.	Middeltemperatur i Tidsrummet 1848—58.	1859.								
		Temperatur.			Middel-Barometerstand.	Døgn med Regn eller Sne.	Taage- og skyfulde Døgn.	Klare Døgn.	Vindstille Døgn.	Herskende Vinde.
		Middel.	Høiest.	Lavest.						
Januar . . .	÷ 2,17° C.	+ 1,71° C	+ 8,0° C	÷ 5,0° C	328,91	24,5	5,5	1,0	2,5	NV. 9 Døgn. SV. 8.
Februar . .	÷ 2,03	÷ 0,23	+ 6,0	÷ 6,0	29,65	17,0	9,0	2,0	0,5	NV. 7. SV. 6. NO 6.
Marts . . .	÷ 0,55	÷ 1,95	+ 5,0	÷ 11,0	28,22	20,0	6,5	4,5	0,5	NO. 20. SV. 4. N. 3.
April . . .	+ 2,47	÷ 0,55	+ 6,0	÷ 8,0	33,04	7,0	9,0	14,0	5,5	NO. 20. N. 4.
Mai	+ 6,90	+ 6,68	+ 18,0	÷ 2,0	36,57	15,0	5,5	10,5	4,5	NO. 12. SV. 6. NV. 6.
Juni	+ 10,84	+ 11,77	+ 27,0	+ 4,0	34,94	11,0	10,5	8,5	11,5	NV. 7. NO. 6. SV. 4.
Juli	+ 14,53	+ 11,13	+ 21,0	+ 7,0	34,25	21,5	6,0	3,5	7,0	SV. 14. NV. 5. S. 3.
August . . .	+ 12,53	+ 12,89	+ 26,0	+ 8,0	33,83	15,0	11,0	5,0	12,0	SV. 8. SO. 4. NV. 4.
September .	+ 9,26	+ 11,12	+ 17,0	+ 3,5	33,38	11,0	10,5	8,5	7,5	NO. 9. SO. 8. S. 4.
October . .	+ 4,72	+ 3,66	+ 13,0	÷ 7,0	32,99	12,5	7,0	11,5	7,5	NO. 16. SV. 3.
November .	+ 0,27	+ 2,42	+ 7,0	÷ 5,0	33,24	15,5	8,5	6,0	3,0	NO. 12. S. 7. SV. 4.
December .	+ 0,02	÷ 2,56	+ 8,5	÷ 12,0	32,09	12,0	11,0	8,0	1,5	NO. 12. SO. 10. SV. 5.

A n m. Barometerstanden, angiven i franske Linier, er observeret ved Havfladen og reduceret til 0° Temperatur med Correction for Capillærdepressionen (Sand).

Om **Levemaaden** og de hygiæniske Forholde give Beretningerne for dette Aar kun faa nye Oplysninger. I Ransens Distrikt var Almuens allerede tidligere vakte Opmærksomhed for Forbedringer i disse Henseender fremdeles i Tiltagende, hvilket viste sig blandt Andet ved en større Lyst til at indtræde som Medlemmer af Sundhedscommissionerne og ved en mere udbredt Læsning af populære Skrifter om denne Gjenstand. Af Tidsskriftet „Folkets Helse“ cirkulerede saaledes omtrent 100 Exemplarer inden Distriktet. (Sand). I Vesteraalen sporedes ligeledes en Tendents til forbedrede hygiæniske Forholde, men Befolkningens i det Hele smaa Kaar, der vare blevne end misligere ved de senere Aars feilslagne Fiskerier, angives at være en væsentlig Hindring for sammes Udvikling (Fermann). Fra Lurø og Vestlofoten klages over at Husene ere for smaa og overfyldte, ligesom Kosten for ensformig og ofte knap. Ferske Kjødspiser nydes høist sjelden, og i Regelen kun til en enkelt Tid

paa Aaret, nemlig om Høsten. Klædedragten er ligeledes, navnlig for Børns og det kvindelige Tjenestetyendes Vedkommende, ofte mindre tilstrækkelig. (S. Sæberg, Berg). Misbrug og overhovedet Nydelse af Spirituosa var sjelden, i flere Egne, som det antoges, nærmest en Følge af den herskende religiøse Vækkelse. Kaffedrik og Brug af Tobak omtales derimod som meget almindelige.

Den af enkelte Læger tidligere ytrede Frygt for at **Fattigsygepleien** vilde blive mindre god, efterat Størsteparten af Udgifterne ved samme, paa Grund af det nordlandske Medicinalfonds mislige Stilling, var overført paa Communerne, gjentages fremdeles i nogle Beretninger. Nogen egentlig Forværrelse angives dog ikke endda at have fundet Sted. Af 3 Distrikter, hvorfra Antallet af behandlede fattige Syge er anført, sees det vel i de tvende, Bodø og Østlofoten, at være noget ringere i dette end i det foregaaende Aar; men foruden at denne Formindskelse mulig turde være begrundet i

andre Forholde end de økonomiske, viser sig i det tredje Distrikt, Ranen, endog en Forøgelse i saa Henseende. Antallet udgjorde dette Aar i Bodø 60, i Østlofoten 24 og i Ranen 48, Aaret forud derimod resp. 65, 40 og 33. Fra Skjerstads Distrikt betegnes Fattigsygepleien som forsvarelig, idet Hjælp vel aldrig negtes, naar samme bliver forlangt, hvormod det ofte skal hende, at de Fattige selv undlade at henvende sig til rette Vedkommende (M. Randers). Hvi denne Undladelse fra den Syges Side nærmere er begrundet, anføres ikke; men Aarsagen tør mulig være at søge i en Omstændighed, som omtales fra enkelte andre Steder, nemlig i at alene Præsterne ere berettigede til at udstede den fornødne Attest. Dette sees ialfald at være Tilfældet i Brønø Distrikt og ligesaa i Vestlofoten med Undtagelse af Buksnes Præstegjeld, hvor der var tildelt Rodeforstanderne samme Myndighed. Hvor Adgangen til Lægen er let, og naar hans Raad kan erholdes gratis, angives Lægehjælp i Regelen villig at søges af Almuen. I Skjerstads Præstegjeld, hvor vedkommende Læge havde indgaaet paa mod en vis aarlig Godtgjørelse af Communcassen at yde enhver Indvaaner Lægetilsyn uden særskilt Honorar, søgte saaledes Almuen Raad for enhver Bagatel, naar Leilighed til at faa tale med Lægen frembød sig. Examinerede Jordemødre fandt i flere Distrikter kun liden Beskjæftigelse, idet de som oftest kun benyttedes af de Nærmestboende. Nogen væsentlig Forandring i saa Henseende antages heller ikke snarlig at ville finde Sted, nærmest paa Grund af de Hindringer, Localforholdene afgive; og Distriktslægen i Lurø anser det derfor ønskeligt, at der blev udgivet og omdelt en kortfattet populær Fremstilling for uexaminerede Fødselshjælpersker betræffende det rigtige Forhold før, under og efter Fødselen. Mange Misligheder skulle i det Hele finde Sted ved frugtsommelige Koners Levemaade, ved Forholdet under Fødselen ligesom ved Behandlingen af spæde Børn. I Skjerstads Distrikt hørte det saaledes langt fra til Sjeldenhederne at se Koner under Graviditeten staa paa Laaven og tærse Korn, og Trøske var saa almindelig hos det nyfødte Barn, at det ansaaes ligesaa nødvendigt at forsyne sig med Trøskesaft som med Svøb til en forestaaende Nedkomst.

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** mod den spedalske Sygdom kunne sees at være afholdte 3 i Brønø, 1 i Alstahaug, 3 i Lødingen og 4 i Østlofoten. Det ene Møde i Alstahaug Distrikt blev afholdt i Vefsen Præstegjeld; i Alstahaug Præstegjeld havde det derimod ikke været muligt at faa noget Møde istandbragt.

Antallet af **Vaccinerede** opgives til 2819. I Tjøte og Vevelstad Sogne, i Gildeskaals, Flakstads og Værø Præstegjælde ligesom i to Vaccinationsdistrikter i Vesteraalen fandt ingen Vaccination Sted, dels paa Grund af Hjelpevaccina-

tørernes Sygdomsforfald, dels fordi der paa enkelte af disse Steder kun fandtes faa uvaccinerede Børn, eller fordi den anvendte Vaccine ikke kunde bringes til at slaa an. I Brønø Præstegjeld blev flere af de vaccinerede Børn syge nogen Tid efter Vaccinationen, idet Inoculationssaarene ikke tilhelede eller senere brød op igjen og dannede langvarige, tildels luxurerende Ulcerationer, hvorhos der som oftest udviklede sig bubonlignende Glandelhævelser i Axelhulen, der, spontant eller ved Kunsten aabnede, udgjorde en Del Pus. Blandt 396 her vaccinerede Børn indsygnede paa denne Maade i Alt 39, hvoraf 5 døde under Phænomener af Pyæmi og Hektik. Enkelte af disse Tilfælde falde dog paa de første Maaneder af 1860. Undersøgelser for at komme efter Aarsagen ledede ikke til noget Resultat. Af flere med samme Lymphæ Vaccinerede bleve Nogle syge, Andre ikke, og det uden at der hos de Første kunde opdages nogen Dyscrasi. Ulcerationerne havde ingen specifik Character. Distriktslægen tænker sig Muligheden af at Lymphen kan være bleven blandet med purulent Materie af en anden Pustel. Den var oprindelig erholdt fra et Nabosogn, hvor intet Sygeligt indtraf hos de Vaccinerede, og der sendtes fra Brønø Materie til et andet Sogn, uden at der Nogen angrebes paa denne Maade. — Distriktslægen i Alstahaug henleder Opmærksomheden paa den ringe Control, Lægerne i Almindelighed have Anledning til at anvende ved Vaccinationens Udførelse ligesom ved Udstedelsen af de herhen hørende Attester, i hvilke begge Henseender han tror der lettelig kunne begaaes Feil og Misbrug.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 1 Obduction i Forbindelse med chemisk Undersøgelse af Mavecontenta hos en Mand, hvis Dødsmaade vakte Mistanke om Forgiftning; 1 Obduction af en efter forudgaaende Mishandling afdød Person; 3 Obductioner af i Dølgemaal fødte Børn samt 4 af formentlig ihjelligede Børn.

Af **Sindssyge** fandtes i Brønø Distrikt 12, hvoraf 4 med Idiotisme, 2 med Stupiditet, 2 med Dements, 1 med Mani og 3 med Melancholi; 2 nye Tilfælde af Melancholi vare i Aarets Løb tilkomne men det ene igjen helbredet. Distriktslægen i Alstahaug behandlede paa Sygehuset sammesteds 2 Personer for Mani, hvilke igjen udgik uhelbredede, og udenfor Sygehuset 2 for Melancholi. I Ranens Distrikt var de Sindssyges Antal 16, nemlig 6 i Nesne, 5 i Hemnes og 5 i Mo; 11 forpleiedes for offentlig Regning; 1 helbrededes, 2 bleve indsendte til Gaustad Asyl, 1 til Bergens Asyl, hvor fra tidligere Tid henlaa 2, hvoraf 1 døde; 2 led af Idiotisme, 1 af Stupiditet, 1 af Fatuitet, 6 af Dements, 2 af Mani og 4 af Melancholi; Sygdommen var hos alle paa en nær af over tre Aars Varighed. I Lurø Distrikt behandlede 2 Tilfælde af Melancholi, hvoraf det ene helbrededes. I Bodø Distrikt var de Sindssyges Antal ved Dødsfald formindsket til 6; en Pige helbrededes for

Mani. I Skjerstads Distrikt forpleiedes for Amtscommunens Regning 5 i Saltdalen og 2 i Skjerstad. Distriktslægen i Østlofoten undersøgte 1 Sindssyg og Distriktslægen i Lødingen 2, alle i anledning Udredelsen af Forsørgelsesomkostningerne. I Vestlofoten fandtes 1 Sindssyg og i Vesteraalen 2, hvoraf en forpleiedes ved Lægd og en i Hjemmet. Med Hensyn til de Sindssyges Behandling angives det fra Skjerstad forhen at have været meget almindeligt, strax en Person viste sig noget „underlig“, da at sætte ham „i Stok“, en Indretning, bestaaende af to modsvarende Træklodse med Udskjæringer afpassede efter Skinnebenenes Tykkelse og bestemte til ved Klodsenes Sammenslutning at optage disse som i tvende Huller. Tidligere havde, som antydte, en stærk Misbrug fundet Sted i Anvendelsen af denne Indretning, men den antoges i de sidste Aar ophørt (M. Randers).

Af **chirurgiske Operationer** udførtes 1 Amputation af Skinnebenet, 5 Exarticulationer af Fingre; 6 Exstirpationer af Læbekraft, 1 af Kræft i Brystkjertelen, 9 af Tumores cystici og 4 af Lipomer; hos 2 Individuer delvis Borttagelse af Tungen; 2 Gange Underbinding af Polypus uteri; 1 Punction af Tumor cysticus med Jodindsprøitning; 2 Operationer for Hygroma cysticum patellare; 6 Operationer for Vandbrok, hvoraf en ved Snit, de øvrige ved Punction og Indsprøitning af Jod eller Vin; hos 1 Individ gjentagne Gange Paracentesis abdominis, samt af Øienoperationer 2 Discisiones cataractæ.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Vending paa Grund af Tværlæie, Fosteret var dødfødt, og Konen døde tolv Timer efter Forretningen, der i det Hele var meget besværlig og langvarig. 11 Tangforretninger, hvoraf alle paa et Par nær hos Førstefødende, og for det Meste indicerede ved langvarigt Fødselsarbejde, Vemangel eller Svaghed hos Moderen, enkelte Gange ved en mindre Grad af Bækkensnæverhed; 8 af Føstrene levede, 3 vare dødfødte; 2 af Mødrene døde, nemlig en nogle Timer efter uden nærmere paaviselig Aarsag, og en tre Dage efter af Barselfeber. 1 Perforation hos en 29aarig Førstefødende paa Grund af betydelig Hydrocephalus hos Fosteret; Fødselen havde været i tre Døgn med kraftige Veer men uden Fremgang; Tang forsøgte først forgjæves, hvorimod Extractionen efter Hovedets Perforation, hvorved udtømtes 3 à 4 Potter Vand, foregik med Lethed under Veernes Medvirkning; Konen kom sig. Fosterhovedet viste følgende Dimensioner: Hovedets Peripheri 22 Tommer, Afstand fra Glabella over Issen til Protuberantia occipitalis 14 Tm., Afstand fra det ene Øre over Issen til det andet 12 Tm., største Længdediameter 9 og Tværdiameter fra Øre til Øre 8 Tm. (Sand). Kunstig Udtagen af Efterbyrden omtales at være udført i 5 Tilfælde, hvoraf i de fire efter forudgaaende Tang- eller Vendingsforretning. Endvidere nævnes Reposition af en fremfalden og omkrænget

Livmoder; Tilbagebringelsen skedde ikke uden Vanskelighed, da Tilfældet allerede havde været paa tredje Døgn, og betydelig Hævelse var indtraadt.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Brønø	254	96	8	-	8
Alstahaug	430	177	31	1	16
Ranen	301	120	18	2	11
Lurø	184	88	16	-	9
Bodø	218	129	28	3	11
Skjerstad	212	108	27	5	8
Stegen	198	72	13	4	7
Lødingen	258	109	23	4	6
Østlofoten	162	55	17	1	6
Vestlofoten . . .	210	102	21	3	7
Vesteraalen . . .	364	152	38	3	17
Nordlands Amt.	2791	1208	240	26	106

Omkomne ved ulykkelige Hændelser . . . 134.

Selv mordere 12.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1583 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem disse indbyrdes = 100 : 43,3. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 11,6 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,0. — Af de paa Barselseng Døde gives nærmere Oplysning med Hensyn til Dødsårsagen alene for 9, nemlig 3 døde af Barselfeber, 2 af Svindsot, 1 af Hæmorrhagi, 2 kort efter at være forløste ved Kunstens Hjælp, uden at Dødsårsagen nærmere kunde paavises, og 1, i Gildeskaals Præstegjeld, uforløst; til den sidste, der var af rachitisk Legemsbygning, blev Læge vel hentet men saa sent, at Døden allerede var indtraadt, inden han naaede frem. Om tilsammen 17 døde Barselkoner i Ranens, Skjerstads, Stegens, Vestlofotens og Vesteraalens Distrikter bemærkes udtrykkelig, at Lægehjælp kun var søgt til 3 af dem.

Om Amtets 3 faste **Sygehuse**, i Alstahaug, Bodø og Buksnes, henvises, hvad Belæg, Behandlingens Resultat o. s. v. angaar, til Sygehuslisten. Tilsammen behandledes paa disse Sygehuse 263 Patienter, hvoraf 60 henliggende for privat og 203 for offentlig Regning. Bodø Sygehus undergik dette Aar en større Reparation, saa samme maatte siges at være i god Stand. Paa Vaagens Sygehus, der som sædvanligt traadte i Virksomhed under Lofotfisket, behandledes i det Hele 75 Syge, hvoraf 8 døde; Forpleiningsdagens Antal udgjorde 1395 eller for hver Syg 18,6 Dag; Medicinforbruget opgik til 44 Spd., eller 70,4 Skill. for hver Syg og 3,3 Skill. for hver Forpleiningsdag.

Amtets eneste **Apothek**, i Bodø, fandtes ved Visitationen i Orden.

Af **Badeindretninger** omtales et russisk Dampbad at være istandbragt i Vaagens Sogn i Østlofoten.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Brønø Distrikt: 1 Læge, boende i Brønø Præstegjeld. 2 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.
2. Alstahaug Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Alstahaug og en i Tjøtø (den sidste ikke practiserende). 2 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatorer.
3. Ranens Distrikt: 1 Læge, boende i Nesne. 3 Jordemødre, hvoraf en uexamineret; 5 Hjælpevaccinatorer.
4. Lurø Distrikt: 1 Læge, boende i Rødø. 2 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatorer.
5. Bodø Distrikt: 1 Læge, boende i Bodø. 4 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.

6. Skjerstads Distrikt: 1 Læge, boende i Skjerstads Præstegjeld. 3 Jordemødre; 3 Hjælpevaccinatorer.
7. Stegens Distrikt: 1 Læge, boende i Stegens Præstegjeld. 2 Jordemødre (og en Post ubesat); 3 Hjælpevaccinatorer.
8. Lødingens Distrikt: 1 Læge, boende i Lødingens Præstegjeld. 1 Jordemoder; 4 Hjælpevaccinatorer.
9. Østlofotens Distrikt: 1 Læge, boende i Vaagen. 1 Jordemoder; 3 Hjælpevaccinatorer.
10. Vestlofotens Distrikt: 1 Læge, boende i Buksnes. 2 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.
11. Vesteraalens Distrikt: 1 Læge, boende i Hadsel. 4 Jordemødre, hvoraf en privat practiserende (2 Poster stod derhos ubesatte); 6 Hjælpevaccinatorer.

XIX. Finmarkens Amt.

Sundhedstilstanden maa, navnlig i Sammenligning med den i de nærmest foregaaende tvende Aar, antages at have været i det Hele meget god. Naar undtages enkelte temmelig begrænsede Epidemier af Nervefeber og Influenza, ligesom et Par end ubetydeligere af Mæslinger og Rødlinger, angives nemlig ingen acut Sygdom at være optraadt med epidemisk Character, og hvad Dødlighedsforholdene angaar, stille disse sig særdeles gunstige. De **Dødes** Antal — i Alt 990 — er ikke alene fra 20 til 30 pCt. mindre end i 1858 og 57, i hvilke tvende Aar der døde i førstnævnte 1414, i det andet 1266 Individuer, men tillige ikke ubetydelig, nemlig 7,0 pCt., mindre end Middeldødligheden (1065) i Femaaret 1851—55. Den ringere Dødlighed i 1859 fremfor i 1858 er fælles for alle Lægedistrikter med Undtagelse af Lyngens, hvor Antallet af Døde er lige stort i begge Aar. — Sporadiske og chroniske Sygdomstilfælde viste sig imidlertid i dette som i andre Aar langt fra sjeldne, og Antallet af Behandlede sees ogsaa, forsaavidt samme af enkelte Læger er opgivet, nogenlunde at stemme overens med det i de foregaaende Aar. Tromsø tvende Læger behandlede tilsammen 1409 Syge, hvoraf 46 døde, Distriktslægen i Hammerfest 321, hvoraf 11 døde, og Distriktslægen i Varanger 644, hvoraf 22 døde.

Nogen bestemt **Sygdomsconstitution** lader sig neppe paavise. Sees hen til Byerne, hvor Lægerne overhovedet maa antages at have lettest for at bedømme samme, findes den fra Hammerfest, Vardø og Vadsø betegnet som indifferent, fra Tromsø som catarrhalsk-gastrisk. For Landdistrik-

tets Vedkommende anføres den fra Malangen og Aiten at have vist Tilbøielighed til Adynami.

Af **Nervefeber** nævnes 254 Tilfælde med 26 Dødsfald*), et Antal noget større end det for 1858 opgivne (179), derimod mindre end Antallet (368) i 1857. Omtrent Halvparten falder paa Varangers Lægedistrikt, hvor Nervefeber i flere af Fiskeværerne, fornemlig Ekerø og Tyby, herskede fra Aarets Begyndelse til dets Slutning. Sygdommen viste paa disse Steder et særegt intermitterende Forløb, hvorunder i Regelen bestemt lod sig adskille tre Feberanfald, hvert enkelt af 5 eller 8 Dages Varighed og ved sin Begyndelse og Ende ledsaget af et stærkt Frostanfald, samt to mellemliggende feberfri Stadier, i hvilke den Syge paa nogen Gastricisme nær befandt sig taalelig vel. Gastriske Phænomener vare i det Hele stærkt fremtrædende ved Siden af de nervøse, særlig led de Fleste under den hele Sygdom af meget træg Afføring med Forøgelse af Milten eller Leveren (Danchertsen). Dødligheden var ikke saa ganske ringe. Vedkommende Distriktslæge behandlede i Alt 102 Tilfælde med 11 Dødsfald, og heraf angives to Trediedele med 8 Dødsfald at være indtrufne i Ekerø og Tyby; i Vadsø By viste sig kun enkelte sporadiske Tilfælde. Ogsaa i Nærheden af Vardø herskede Typhus i Maanederne Februar og Marts epidemisk

*) Det bemærkes, at Underretning om Sygdomsforholdene savnes fra nordre Senjens Distrikt, hvis Distriktslæge døde i Januar 1860, forinden Beretning for det foregaaende Aar var afgiven.

i et Par Fiskevær, hvor af 22 Syge, som bleve behandlede af Garnisonslægen i Vardø, 3 døde. Næst efter Varangers Distrikt var Nervefeber hyppigst i Alten og Malangen. I det førstnævnte af disse Distrikter herskede den epidemisk i sidste Kvartal, men var af temmelig mild Natur, saa at af 50 Angrebne, saavidt Distriktslægen bekendt, kun 2 døde; tidligere paa Aaret sees 4 Tilfælde med heldigt Resultat at være behandlede paa Altens Sygehus. Fra Malangen anføres i Alt 42 Tilfælde med 5 Dødsfald, hvoraf dog en større Del ikke havde været under Lægebehandling; Sygdommen herskede især blandt de paa den nordlige Side af Balsfjorden boende Finner og med Hensyn til Tiden fornemlig fra Mai til September. I de øvrige Distrikter var Sygdommen af i det Hele liden Betydning, og fra et Par, Lyngen og Tanen, angives den udtrykkelig ikke at være iagttagen dette Aar. I Vestfinmarken behandledes 8 Syge, hvoraf i April 2 Fiskere, der døde paa Hammerfests Sygehus, og i August 6 Personer paa Handelsstedet Hasvik, der alle vare lettere angrebne. Lægerne i Tromsø nævne 20 Tilfælde med 3 Dødsfald, hvoraf omtrent Halvparten behandlede i Tromsø By i første Halv- aar, og Resten om Høsten indtrufne i et Par Huse en halv Mils Vei fra Byen. I søndre Senjens Distrikt behandledes 6 sporadiske Tilfælde, der alle helbrededes.

Af **Barselfeber** anføres fra søndre Senjen 6, fra Malangen 4, fra Tromsø 4, fra Vestfinmarken 5 og fra Varanger 2 Tilfælde, tilsammen 21, hvoraf 4 endte dødlig. I søndre Senjens Distrikt angives sygelige Tilstande i Barselsengen i det Hele at have været noget hyppigere end i de foregaaende Aar. Ved et paa Altens Sygehus behandlet Tilfælde af Abscessus abdominis, opstaaet fjorten Dage efter Forløsningen, udtømtes først omtrent 4 Potter Pus ved Paracentese og derpaa nogle Dage senere ved spontan Aabning i Navlen 5 Potter, ligesom der senere i længre Tid vedblev at udflyde en Mængde ildestinkende Pus; ikke desmindre kom Konen sig hurtig og var et Par Maaneder efter Indlæggelsen frisk (Follum).

Børnekopper, der Aaret forud havde hersket epidemisk paa flere Steder af Amtet, forekom dette Aar saa godt som ikke. Alene i søndre Senjens og Lyngens Distrikter bemærkedes fremdeles i Aarets Begyndelse enkelte nye Tilfælde, der dog vare faa i Tal og allerede ere medregnede ved den i foregaaende Beretning givne Skildring af Epidemien. At Sygdommen i søndre Senjen, uagtet den optraadte paa tætbeboede Gaarde, hvor Afspærring neppe strengt blev overholdt, alligevel ikke greb synderlig om sig, antoges især at maatte tilskrives Vaccinationen og Revaccinationen, der strax vare blevne fremmede af al Kraft (Schjelderup). Paa Tromsø Sygehus indkom i første Kvartal 1 Tilfælde af Varioloides.

Andre exanthematisk Febre vare ligeledes sjældne.

Vandkopper og **Rødlinger** viste sig dog af og til hele Aaret i Tromsø, og i Carlso gik ligeledes et let Exanthem, der mest lignede Rødlinger. I Thronenes Præstegjeld, af søndre Senjens Distrikt, herskede **Mæslinger** epidemisk i Juni Maaned, fornemlig blandt Confirmanderne, men ophørte snart.

For **Rosen**, dels i Ansigtet dels paa andre Steder af Legemet, behandlede Distriktslægen i Tromsø til forskellige Tider i Alt 15 Syge, hvoraf 1 døde under Hjernephænomener. Fra søndre Senjen og Hammerfest nævnes 2 Dødsfald af Ansigtsrosen.

Diphtheriske Affectioner bemærkedes enkelte Gange i Byerne. Distriktslægen i Varanger behandlede i Juli og December 7 Tilfælde af Strubehoste, hvoraf 3 endte dødlig, Distriktslægen i Vestfinmarken et Par Tilfælde af Diphtherit i Juni, og Distriktslægen i Tromsø, fornemlig i Mai og Juni, 8 Tilfælde af Laryngit, der hos 2 Børn udviklede sig til Strubehoste og medførte Døden. De i Tromsø jævnlig optrædende catarrhalske Halsbetændelser angives derhos undertiden at have været forbundne med et let Exsudat.

Catarrhalske Sygdomme vare som sædvanligt temmelig almindelige, men optraadte dog dette Aar kun paa et Par Steder, nemlig i Lyngens Distrikt og i Hammerfest, med Character af Influenza. Lægerne i Tromsø behandlede 44 Syge for Catarrhalfeber, 60 for Bronchit og 55 for Angina tilsammen for catarrhalske Tilfælde 159 eller omtrent 11 pCt. af det hele fra disse Læger opførte Sygeantal. Distriktslægen i Varanger behandlede 34 for Catarrhalfeber, 46 for Bronchit og 26 for Angina, tilsammen 106 eller omtrent 16 pCt. af samtlige af ham Behandlede. I Lyngens Distrikt herskede Influenza epidemisk først i Februar og Marts i Skjervø Præstegjeld, hvor til denne Tid 27 angrebes og 1 døde, derpaa fra Begyndelsen af Juli til ind i Januar det paafølgende Aar saavel i Skjervø som Lyngens Præstegjeld, i sidstnævnte efter de Oplysninger, Distriktslægen kunde erhverve, med 80 à 90 Angrebne og 1 Død, i det første med omtrent 40 Angrebne og 8 Døde. At saa Mange døde i Skjervø antoges mindre at kunne tilskrives nogen Ondartethed ved Sygdommen, end de Syges Skjodesløshed og Uforsigtighed; thi saavidt Distriktslægen havde Anledning til at se de Syge, angives Tilfældene at have været i det Hele lette uden Tilboielighed til stærkere inflammatorisk eller typhøs Character; ingen af de 8 Døde havde været under Behandling. I Hammerfest var Influenza fra Slutningen af Marts til Begyndelsen af Mai almindelig udbredt over Byen, men mild, saa at der kun indtraf et enkelt Dødsfald, hos et Barn.

Af **Lungebetændelse** opgive 9 Læger at have behandlet tilsammen 45 Tilfælde, hvoraf 9 havde Døden til Følge. De fleste falde paa Tromsø, nemlig 18 Tilfælde med 6 Dødsfald, dernæst paa søndre Senjens Distrikt, 12 med 1 Dødsfald, og

paa Vadsø, 8 med 2 Dødsfald; fra Vestfinmarkens og Tanens Distrikter nævnes 1 Tilfælde fra hvert, og i Alten angives Betændelser i det Hele at have været saa godt som ukjendte dette Aar. Med Hensyn til Sygdommens hyppigere og sjældnere Forekomst til de enkelte Tider paa Aaret sees blandt 25 af 4 Læger anmeldte Tilfælde 1 at være indtruffet i Januar, 2 i Marts, 3 i April, 4 i Mai, 4 i Juni, 3 i August, 1 i hver af Maanederne September og October, 4 i November og 2 i December. For Pleurit behandledes 10 Personer, hvoraf 2 døde.

Rheumatiske Affectioner maatte som sædvanligt henregnes til de hyppigst forekommende. I Vadsø skal den største Del af Befolkningen lide af chronisk Rheumatisme.

For **Koldfeber** behandledes 3 Syge i Tromsø og 1 i Hammerfest; om de første bemærkes af vedkommende Læge at Sygdommen var erhvervet i Udlandet.

Diarrhoe og **Cholérine** forekom temmelig ofte hele Aaret, men dog, som det synes ved at dømme efter de Behandlede Antal, noget sjældnere end i de nærmest foregaaende Aar, navnlig end i 1857. I Tromsø behandledes for samme i Alt 82 Syge, nemlig 24 af Sygehuslægen og 58 af Distriktslægen, de sidste fordelte paa alle Aarets Maaneder, flest paa Mai (13), October (11) og November (7); 5 smaa Børn døde. Fra Vadsø med Omegn nævnes 24 Tilfælde af Diarrhoe og Cholérine samt 1 af **Blodgang**, det sidste indtruffet i Januar og med dødlig Udgang. Ogsaa fra Vardø angives enkelte dysenteriske Tilfælde at have vist sig blandt Fiskerne, men altid ganske lette. Ved Bunden af Varangerfjorden, i Nærheden af Handelsstedet Nyborg, indtraf derhos i Slutningen af August en liden Epidemii af Cholérine, der behandledes af Distriktslægen i Tanen, og hvorunder 2 voxne, temmelig drikfældige Personer døde. I søndre Senjen behandledes 16 og i Malangen kun 9 Syge for disse Sygdomme, der dog berettes at have været almindelige hele Aaret, men lette og hurtig overgaaende, saa at Lægehjælp kun undtagelsesvis blev søgt.

Skjørbug, der i flere Aar havde været meget almindelig i enkelte Egne af Amtet, viste sig dette Aar sjældnere. I Vadsø og Omegn indtraf en Del lette Tilfælde i Begyndelsen af Aaret, der hurtig gave sig under Brugen af Multebær, og i Vardø behandledes blandt den derboende Befolkning 30 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig, medens Sygdommen samtidig oftere bemærkedes blandt de om Sommeren hidsøgende Russere. Iøvrigt sees at være behandlet 1 Tilfælde i Alten, 5 i Tromsø og 2 i søndre Senjen. I Vestfinmarken iagttoges dette Aar intet udtalt Tilfælde af Skjørbug, hvorimod der under inflammatoriske Sygdomstilfælde oftere indtraadte en scorbutisk Tilstand, der kunde vise sig meget haardnakket; som en gammel Erfaring anføres fra dette Distrikt, at Fin-

nerne kun undtagelsesvis angribes af denne Sygdom, uagtet man, som Distriktslægen anfører, vel neppe inden Landet finder Folk, som leve daarligere, urenligere og mere mageligt end Søfinnerne i Vestfinmarken.

For **Syphilis** behandledes paa Sygehusene i Tromsø, Alten og Vadsø i Alt 9 Personer, de fleste hjemmehørende inden Amtet og alle lidende af secundære Tilfælde. Udenfor Sygehusene opgives at være behandlede 4 Tilfælde i Tromsø, 5 i Vardø og 2 i Vadsø, tilsammen 11, hvoraf dog de fleste hos Fremmede, især Russere. Et Tilfælde i Lyngen betegnes af Distriktslægen som det første han havde bemærket i Løbet af 10 Aar. Med Hensyn til Behandlingen brugtes paa Tromsø Sygehus Mercur og Jodmidler, paa Altens Smørecur med Ungventum hydrargyri; 4 paa sidstnævnte Maade Behandlede vare alle friske ved Beretningens Afgivelse omtrent et Aars Tid bagefter, og en af dem, en Kone, der tidligere havde født et syphilitisk Barn, som kun levede nogle Uger, nedkom senere med et sundt, friskt Barn (Follum). Af **Gonorrhoe** nævnes 16 Tilfælde i Tromsø, 6 i Vardø og 11 i Vadsø, de fleste iagttagne hos Fremmede.

Fnat og andre chroniske Hudsygdomme omtales ogsaa i dette Aars Indberetninger som i det Hele temmelig sjelden forekommende.

De **Spedalskes** Antal var ved Udgangen af 1858 opgivet til 42. Heraf døde 4, og tilkom 6, der vare overseede ved tidligere Tællinger, saa at Antallet ved Aarets Udgang, saavidt samme var kjendt, udgjorde 44.

Kjertelsyge, der i forrige Beretning er omtalt som hyppig i Tromsø, Alten og Vestfinmarken, betegnes for dette Aar som saadan tillige fra Malangen og Varanger. **Svindstot** synes i enkelte Egne af Amtet at være meget sjelden, i andre igjen temmelig hyppig. I Vadsø med Omegn havde alene 3 Individuer været under Behandling for denne Sygdom, og blandt 22 i Distriktslægens Praxis indtrufne Dødsfald var intet bevirket heraf. Fra Tromsø med Omegn nævnes derimod blandt 46 Dødsfald 5 af Svindstot, fra Hammerfest lige-saa 2 blandt 11 og fra Malangen 3 blandt 12, hvorhos fra sidstnævnte Sted udtrykkelig anføres, at Sygdommen langt-fra er sjelden (Iversen). Lægges de nævnte Opgaver sammen sees 10 af 91 Døde eller 10,9 pCt. at være døde af Svindstot.

Af andre chroniske Sygdomme berettes **Blegsot** at være almindelig i Tromsø, og **Cardialgi** næsten overalt at danne Almuens stadigste Lidelse. Alene Tanens Distrikt synes i denne Henseende at danne en Undtagelse, idet Cardialgi og chronisk Gastrit efter Distriktslægens Erfaring der skulle være meget sjældne, som det antoges paa Grund af den kraftige animalske Kost, Distriktets Hovedbefolkning, Fjeldfinnerne, daglig nyder (V. Bull).

Et Par Tilfælde af **Drankergalskab** behandledes i Hammerfest og Vadsø, i førstnævnte By hos en Skipper, der ikke hørte hjemme paa Stedet.

Søvnløshed omtales fra Vestfinmarken som en for disse Egne ualmindelig hyppig Sygdomsform, der kan være meget generende især for de sydfra Indflyttede. Den begynder gjerne, saasnart Solen bliver borte i Slutningen af November, og skjønt den gjerne viger for Behandling med Opiater og Valerianas zincicus, frembringer den dog gjerne en Tunghed og Tristhed i Gemyttet og en Sløvhed i Aandsevnerne, der først forsvinder, naar Solen igjen kommer over Horizonten i de sidste Dage af Januar (Graarud).

Med Hensyn til **Veirliget** udmærkede Aaret sig, ifølge Beretninger fra søndre Senjen og Lyngen, ved en usædvanlig lang og snefuld, men mild Vinter, ved et kortvarigt, varmt Foraar samt en meget kold, regnfuld Sommer, der igjen afløstes af en smuk September Maaned. Forskjelligt fra Forholdet paa disse Steder, hvor der fra Midten af Juli til Slutningen af August herskede et uafbrudt surt Regnveir, havde man i Vadsø til samme Tid en ualmindelig stærk Varme, der med alle sine Behageligheder ogsaa bragte en saadan Mængde Myg, at det blev Befolkningen til en sand Plage. Den sidste Halvdel af October var kold og vinterlig, men derefter blev Veirliget igjen ustadigere og mildere indtil Midten af December, da der igjen indtraadte Frost, paa enkelte Steder med temmelig stærk Kulde. Som Følge af de særegne Veirforholde vare Udsigterne for Aarsvæksten i Senjen og Lyngen om Sommeren meget mørke, men den gode Høst rettede overmaade meget herpaa, og fra søndre Senjen angives endog Aaret som temmelig rigt paa Korn og Potetes, hvorimod i andre Egne Udbyttet igjen var mindre. I Malangens Distrikt bortfros saaledes næsten alt Korn i de sidste Dage af August. Fra Hammerfest meddeles følgende Oplysninger om Middeltemperaturen i de enkelte Maaneder:

Januar . . .	÷ 2,69 ⁰ R.	Juli . . .	+ 7,81 ⁰ R.
Februar . . .	÷ 3,16	August . . .	+ 8,27
Marts	÷ 4,49	September .	+ 7,25
April	÷ 1,70	October . .	÷ 0,39
Mai	+ 3,61	November .	÷ 0,40
Juni	+ 7,18	December .	÷ 3,38

I en Skildring af **Levemaaden** og de **hygiæniske Forholde** i Tanen anfører Distriktslægen enkelte Træk, der turde fortjene at gjengives. Finnerne eller Lapperne, der danne omtrent to Trediedele af Befolkningen (medens den norskfødte Del langs Kysten og en Del Kvæner eller Finlændere udgjør Resten) synes i det Hele at nyde en god Sundheds-

tilstand. Mod Climatets gennem en lang Tid af Aaret strenge Kulde beskytte de sig ved en varm og hensigtsmæssig om end langt fra renlig Beklædning, saa Sygdomstilfælde som Følge af Kuldens Indflydelse overhovedet maa antages sjeldne. Uagtet Linned aldrig bruges, og Skiftning af Klæder ligesom Vadskning af Legemet kun undtagelsesvis finder Sted, synes dog Erfaring at vise, at Hudsygdomme ere sjeldne blandt Finnerne. Til Boliger tjene i Regelen Jordhytter eller Gammere, hvor det samme Rum, der er Familiens Dagligstue, ofte ogsaa afgiver Opholdssted for nogle Faar eller en Ko, saa Renligheden heller ikke i denne Henseende er den bedste; men Luftvexlen, som stadig vedligeholdes gennem Røghullet, gjør dog at Atmosfæren langt fra er saa usund, som man skulde vente. Næringsmidlerne ere kraftige og gode, hvilken Omstændighed, som allerede ovenfor anført, formenes at være Aarsag til den sjeldne Forekomst af Cardialgi og dyspeptiske Tilfælde. Kjød, fornemlig Rensdyrkjød, og Fisk i Forbindelse med Rugmel tilberedt paa en noget forskjellig Maade er omtrentlig Lappens daglige Spise; Fisk nydes i saltet eller speget og, som det foretrækkes, i Regelen noget sur Tilstand. Den norske Befolkning lever mere udelukkende af Fisk. Brændevinsdrik overdrives i betydelig Grad, navnlig i Tanadalen, og ikke saa sjelden hender det, at En og Anden drikker sig ihjel. Distriktslægen havde saaledes i dette Aar Anledning til at obducere En, der var død apoplektisk under en Beruselse, ligesom til at behandle en Anden, der under samme Tilstand syntes Døden nær. Til Slutning fremhæver Beretningen Vigtigheden for Lægen af at kunne tale det lappiske Sprog, der i Tanens Distrikt er Hovedsproget. (V. Bull). Fra Lyngens Distrikt angives Sild og Fisk, som oftest sur, i Forbindelse med Syresuppe, tillavet af Vand, Rugmel og Syre, at danne den daglige Kost. I Lyngens Præstegjeld er den maaske noget bedre, da Sandsen for Jordbruget her er stegen Aar for Aar. Brændevinsdrik er aftagen i betydelig Grad, hvorimod Kaffe og Tobak betragtes som sande Livsfornødenheder og forbruges i stor Mængde. Renligheden staar paa et meget lavt Trin, baade hvad Person og Husstel angaar, og den Grad, hvori Befolkningen ofte bor sammenpakket i smaa, elendige Hytter, grændser til det Utrolige. Som Exempel herpaa beretter Distriktslægen under Influenzaepidemien dette Aar at være kommen ind paa en Gaard, hvor der i en Stue, omtrent 5 Alen i Kvadrat og neppe 3 Alen høi, laa 12 Syge, Voxne og Børn, rundt Væggene, medens en Mand og en Kone holdt paa at bage og stege Brød paa en Kogeovn i samme Stue (E. Quigstad). Fra Malangens Distrikt angives Næringsveiene at bestaa, i Maalselvsnings Præstegjeld væsentlig af Skovdrift og nogen Fædrift, i Balsfjordens Præstegjeld derimod hovedsagelig af Fiskeri, idet Alle, som kunne, først reise til Fiskerierne i Lofoten

og senere for en Del til dem i Finmarken, hvor Mange op- holde sig hele Sommeren over. Af Kornsorter høstes alene Byg, af Rodfrugter Potetes, der dyrkes over hele Lægedistriktet. Brændevinsdrik er aldeles ophørt i Maalselvns Præstegjeld, og indskrænkes stadig mere og mere i Balsfjorden (Iversen).

Fattigsygepleien betegnes fra Lyngens Distrikt som ordnet paa en meget god Maade, idet Tilsynsmændene ere paalagte directe og uopholdelig at melde Distriktslægen, naar nogen fattig Syg tiltrænger Hjælp, og derhos ogsaa enhver anden brav Mand under lignende Omstændigheder er berettiget til at kalde Læge. De Syge behandles i Hjemmet eller blive, hvad næsten bestandig sker, naar det lader sig gjøre, indlagte paa Tromsø Sygehus. I det Hele maa ved de flere Sygehuse, som ere oprettede inden Finmarkens Amt, Adgangen til at kunne forskaffe fattige Syge ordentlig Behandling antages meget lettet, idet Tilsynet i de Fattiges Hjem ofte endog umuliggjøres ved de lange Afstande og vanskelige Naturforholde. I Vestfinmarkens Distrikt angives saaledes Naturforholdene at gjøre det umuligt for Lægen uden ved enkelte sjældne Leiligheder at udstrække sin Virksomhed udenfor Hammerfest By, og fra Lyngens Distrikt berettes ligeledes Lægen kun sjelden at blive hentet ud til de Syge, hvorimod han i Almindelighed konsuleres om Søndagene, naar Almuen kommer til Kirken. I Altens Distrikt søgtes Distriktslægen saa godt som alene i Altens Sogn. Det her Anførte gjælder ogsaa tildels Benyttelsen af Jordemødre; dog synes Forholdet i saa Henseende at være ikke lidet forskjelligt i de enkelte Egne. I Lyngens Præstegjeld hentedes den examinerede Jordemoder næsten altid til de Fødende, naar Veiret tillod det, sjældnere derimod i Skjervø, hvilket Præstegjeld, foruden at det kun et Par Aars Tid havde haft examineret Jordemoder og saaledes endda var temmelig fremmed for sammes Benyttelse, derhos opgives at være altfor stort til kun at betjenes af en enkelt, hvilket ogsaa Formandskabet havde indseet og derfor bevilget Løn til Præstegjeldets Deling i to Jordemoderdistrikter. Finnerne i Tanen og Varanger skulle næsten altid benytte uexaminerede Fødselshjælpersker.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 1118. Fra nordre Senjen med Undtagelse af Bergs Præstegjeld og Hillesø Sogn, ligesom fra en Hjelpevaccinator i Tromsø Distrikt savnes Underretning, og i enkelte andre Egne af Amtet, saaledes i Skjervø Præstegjeld, blev dette Aar ingen Vaccination foretagen, da den Aaret forud under Koppeepidemien var bleven saa almindelig søgt, at der kun fandtes faa uvaccinerede Børn tilbage. Distriktslægerne i Tromsø og Varanger klage over Almuens ringe Lyst til at lade sine Børn vaccinere, især skulle Finnerne være meget uvillige, saa at

de ofte, naar Vaccinatøren skal komme, sende Børnene til et andet Sted eller skjule dem. I sidstnævnte Distrikt var der for at fremme og lette Udførelsen oprettet 4 nye Vaccinationsdistrikter. Fra Vaccinationsindretningen i Tromsø, ved hvilken Distriktslægen udfører Vaccinationen, var til 62 Læger og Hjelpevaccinatorer omsendt, foruden en Del Skorper, 175 Kar og Rør med Vaccinelymphe.

Af **rets-medicinske** Forretninger nævnes 2 Obductioner for at bestemme Dødsårsagen, den ene af en Mand, der var død efter et Slag i Hovedet, angaaende den anden er ingen nøiere Beskrivelse indløben; 1 Besigtigelse af en paa Stranden funden død Person samt Undersøgelse af 2, sex og ni Aar gamle, Pigebørn ianledning Mistanke om med dem bedreven Utugt.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i søndre Senjen undersøgte og meddeltes Attest til 2 Syge, i Malangen til 4. I Tromsø Distrikt fandtes 4 Idioter, hvoraf 3 i Byen, og desuden henlaa herfra 2 Sindssyge i Throndhjems Sinds-sygeasyl og 2 forpleiedes i Lyngen; paa Sygehuset i Tromsø indkom 4, hvoraf 2 helbrededes, 1 døde (af Svindsot) og 1 udgik uhelbredet. I Lyngens Distrikt forpleiedes, under samlet Tilsyn paa en af de større Gaarde, gennem en kortere eller længere Tid af Aaret, i Alt 10 Sindssyge, hvoraf dog flere hørte hjemme i andre Distrikter; 1 døde og 3 helbrededes, saa at Antallet ved Aarets Udgang var 6. Paa Altens Sygehus behandledes og helbrededes et Tilfælde af Dements. I Hammerfest Præstegjeld fandtes 3 Sindssyge, hvoraf 1 Idiot i Byen og 2 med Mani i Landsognet. Distriktslægen i Tanen behandlede en Mand for Dements, hvorfor han helbrededes, og Distriktslægen i Varanger 2 for Mani. Af Garnisonslægen i Vardø behandledes ligeledes 2 Sinds-syge, hvoraf den ene helbrededes i Hjemmet, og den anden indlagdes i Gaustad Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes 2 Amputationer af Laarbenet, den ene paa Altens Sygehus formedelst Caries og Hæmorrhagi, den anden i Tanens Distrikt paa Grund af et Skudskaar i Knæet, i sidstnævnte Tilfælde døde den Syge, hvorimod i det første indtraadte Helbredelse med Tilheling per primam; enkelte Exarticulationer af Fingre og Tæer; 1 Exstirpation af en fibrøs Svulst; 1 Operation for Hareskaar; samt foruden nogle andre mindre Operationer hos 1 Individ Paracentesis abdominis, gentaget otte Gange dette Aar og to Gange Aaret forud.

Af **obstetriciske Operationer** omtales som udførte af Læger 3 Tangforretninger, ved tvende af hvilke Fosteret var dødfødt, ved en levende; en af Mødrene døde sex Døgn efter af Barsel-feber. Indicationerne vare i det ene Tilfælde Vemangel og en mindre god Stilling af Hovedet, i det andet

Vemangel i Forbindelse med nogen Bækkensnæverhed og i det tredje tilbageholdt Hoved ved en Sædefødsel.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Søndre Senjen . .	400	154	36	4	13
Nordre Senjen . .	258	117	36	4	13
Malangen	250	77	18	1	13
Tromsø	343	182	48	4	18
Lyngen	269	139	29	5	7
Alten	152	79	23	1	8
Vestfinmarken . .	229	108	31	4	11
Tanen	94	39	8	-	1
Varanger	196	95	17	2	14
Finmarkens Amt .	2191	990	246	25	98

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 83.

Selvmordere 3.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1201 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 45,2. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 8,9 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,0. — Af de paa Barselseng Døde angives Dødsårsagen alene for 5, nemlig 4 døde af Barselsfeber og 1 af Metrorrhagi, halvandet Døgn efter normal Forløsning. — Blandt de af Lægerne i Tromsø behandlede Syge opgives at være døde 46, og for de fleste af disse er Kjøen, Alder og Dødssygdom anført. 22 vare af Mandkjøn, 21 af Kvindekjøen, for 3 er Kjøen ikke angivet. 26 vare Voxne og 17 Børn, nemlig 3 under 1 Aar, 7 mellem 1—5 Aar og 7 ligesaa mellem 5—15 Aar; for 3 kan Alderen ikke sees. Følgende Sygdomme havde bevirket de fleste Dødsfald: Lungebetændelse og Underlivsbetændelse hver 6, Svindsot 5, Diarrhoe og Cholerine tilsammen 5, Nervefeber, Apoplexi og Atrophi hos Børn hver 3, Strubehoste og organiske Feil i Underlivet hver 2.

Om **Sygehusene** i Tromsø, Alten, Hammerfest og Vadsø henvises til Sygehuslisten. Sidstnævnte angives at have 5 Sygeværelser og at kunne modtage indtil 12 Patienter. Sy-

gehuset i Fiskeværer Gamvig blev, skjønt færdigt til at tages i Brug, ei benyttet, da intet Fiskeri indtraf her i 1859. Paa Vardø Sygehus behandlede 9 Syge, hvoraf 4 døde; Forpleiningsdagens Antal udgjorde 97 eller for hver Syg 10,8 Dag; Udgifterne til Medicin beløbe sig til 9 Spd. 45 Skill. Blandt 8 Fanger i Vardøhus Fæstnings Strafanstalt indtraf 28 Sygdomstilfælde med i Alt 250 Sygedage.

Amtets 2 **Apotheker**, i Tromsø og Hammerfest, fandtes ved Visitationen i Orden. Personalet ved førstnævnte bestod af Apothekeren og en Discipel.

Ved en paa Tromsø Sygehus Aaret forud aabnet **Badeindretning** toges af Byens Indvaanere 102 Karbad og 39 Dampbad; et privat Badehus i Tromsø og et til Dampbad i Tromsødalen bleve ikke meget benyttede. Iøvrigt angives, ligesom i tidligere Beretninger, Dampbad at være i mere og mindre almindelig Brug blandt Kvænerne.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Søndre Senjens Distrikt: 1 Læge, boende i Throndenes Præstegjeld. 3 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.
2. Nordre Senjens Distrikt: 1 Læge, boende i Tranø Præstegjeld. 1 Jordemoder; 3 Hjælpevaccinatorer.
3. Malangens Distrikt: 1 Læge, boende i Maalselvns Præstegjeld. 1 Jordemoder (ogsaa ansat for Tromsø Landsogn og bosat i Tromsø By); 4 Hjælpevaccinatorer.
4. Tromsø Distrikt: 2 Læger, nemlig Distriktslægen og en Sygehuslæge, begge i Tromsø. 3 Jordemødre, hvoraf den ene tillige var ansat for Malangen; 3 Hjælpevaccinatorer.
5. Lyngens Distrikt: 1 Læge, boende i Lyngens Præstegjeld. 2 Jordemødre; 2 Hjælpevaccinatorer.
6. Altens Distrikt: 1 Læge, boende i Alten-Talviks Præstegjeld. 2 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatorer.
7. Vestfinmarkens Distrikt: 1 Læge, boende i Hammerfest. 4 Jordemødre; 11 Hjælpevaccinatorer.
8. Tanens Distrikt: 1 Læge, boende i Tanens Sogn. 1 Jordemoder; 6 Hjælpevaccinatorer.
9. Varangers Distrikt: 2 Læger, nemlig Distriktslægen i Vadsø og en Garnisonslæge i Vardø. 5 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatorer.

Uddrag og Sammenstilling

af de ifølge Indre-Departementets Circulaire af 23de April 1858 fra Dyr lægerne indkomne Beretninger om Sundhedstilstanden blandt Husdyrene og om Veterinærvæsenets Tilstand m. m. i 1859*).

Sundhedstilstanden blandt Husdyrene omtales fra de fleste Steder som ret god, tildels som bedre end sædvanlig. Langvarigt Regnveir om Høsten efter den usædvanlig tørre Sommer voldte rigtignok paa flere Steder, især i Bergens Stift, derved, at det knappe Foder blev slet indbjerget, en noget forøget Sygelighed udover Vinteren; men denne forøgede Sygelighed synes dog mest at tilhøre de første Maanedier af 1860. Af epizootiske og enzootiske Sygdomme omtales de samme som forrige Aar.

Følgende Sygdomme udhæves:

Hos Hesten.

Kværke omtales i Aarets Løb at have forekommet i alle de Amter, hvorfra Beretninger haves, med Undtagelse af

*) Ifølge den udgivne Fortegnelse over autoriserede Dyr læger i 1859 var deres Antal i dette Aar 57. Af disse ere senere 2 afgaaede ved Døden og et Par nye ere i Aarets Løb komne til.

Beretning er indsendt fra 38 Dyr læger, hvoraf

i Akershus Amt 2, bosatte i Sørum og Høland.

i Smaalenenes Amt 4, bosatte i Moss, Frederikstad og Thrøgstad.

i Hedemarkens Amt 9, bosatte i Kongsvinger, Solør, Elverum, Aamot, Vang, Hamar og Ringsaker.

i Christians Amt 7, bosatte i Vaage, Fron, Lillehammer, Toten, Valdres og Land.

i Buskeruds Amt 2, bosatte i Norderhou og Kongsberg.

i Jarlsberg og Laurvigs Amt 3, bosatte i Holmestrand, Tønsberg og Laurvig.

i Bratsberg Amt 2, bosatte i Porsgrund og Hvideseid.

i Stavanger Amt 1, bosat i Stavanger.

i søndre Bergenhus Amt 2, bosatte i Bergen og Vos.

i nordre Bergenhus Amt 2, bosatte i Sogndal og Askevold.

i søndre Thronhjems Amt 2, bosatte i Thronhjem.

i nordre Thronhjems Amt 2, bosatte i Inderøen og Beitstaden.

Beretning savnes saaledes fra 6 Overøvrighedsdistrikter, nemlig fra Christiania, Romsdal, Finmarken, Nordland, Lister og Mandal samt Nedenes og Raabygdelaget. I de 3 sidstnævnte Amter var ifølge den udgivne Fortegnelse ingen autoriseret Dyr læge bosat.

Bratsberg, hvor den dog ellers siges at høre til de mest almindelig forekommende Sygdomme. Fra et Par Egne af Akershus Amt omtales den som meget almindelig. Enkelte døde af Brystbetændelser. I Hedemarkens Amt omtales den af flere Dyr læger som saa almindelig mellem de unge Heste, at Control med dens Gang og Udbredning var aldeles umulig. Eierne udsætte endog frivillig de unge Heste for Smitte, for at de senere skulle blive fri eller kun faa lette Tilfælde. Den herskede især Høst og Vaar. Paa de fleste Steder siges den at have været temmelig godartet. 8 Dyr læger i Hedemarkens Amt have opgivet Tallet paa de af dem for denne Sygdom behandlede Dyr, tilsammen 547. Om 530 er Behandlingens Udfald angivet: deraf vare helbredede 516, døde eller dræbte 8, i Bedring 6. Stenersen omtaler Almuens Behandling af Sygdommen (sædvanlig med de saakaldte Kroppulvere) som altfor indgribende, idet Sygdommen derved hyppig standses i sin Udvikling og senere optræder mere ondartet, tildels som omvankende (metastatisk) Kværke, hvoraf han har seet et Par Tilfælde og 1 Dødsfald. I Christians Amt var den ligeledes meget udbredt. Fra nordre Fron siges det, at den unge Hest aldrig undgaar den. Dyr lægen der mener, at Græsning sent paa Høsten og om Natten i Kulde er en væsentlig Aarsag. I søndre Gudbrandsdalen siges den især mod Efteraaret at have en mere ondartet Character. Fra Toten berettes det, at den udbrod i Marts og tiltog i Ondartethed ud paa Sommeren, da den igjen blev mildere og mindre udbredt; ud paa Efteraaret tiltog den atter, især efterat Hestene vare komne paa Stald, dog ikke saa ondartet, som om Foraaret. Den viste sig yderst smitsom. I Valdres berettes det, at den især begyndte sidst i Februar og greb om sig til sidst i Marts, hvorefter den efterhaanden aftog. 5 Dyr læger i Christians Amt have opgivet 448 behandlede Tilfælde. Af 371 Dyr, om hvilke Behandlingens Udfald er angivet, døde 9.

I Buskeruds Amt berettes af Dyr læge Wager (Norderhou), at Sygdommen i December Maaned 1859 begyndte at optræde som Epizooti (med 20 Tilfælde, alle helbredede); ellers omtales kun sporadiske og godartede Tilfælde. Fra Jarlsberg og Laurvigs samt Smaalenenes Amter omtales forholdsvis faa Tilfælde. I det førstnævnte Amt ere af 2 Dyr læger opgivne 15 Tilfælde uden Angivelse af Behandlingens Resultat, i det sidstnævnte ligeledes af 2 Dyr læger 20 Tilfælde, alle helbredede.

I Stavanger Amt udbrød den paa nogle Gaarde i Saude Sogn, var i Begyndelsen ondartet (1 Hest døde) senere mildere. Som Aarsag antoges Dyrenes Fodring med muggent, sletbjerget Hø, Ophold i urene og dunstfulde Stalde, slet Pleie og megen Urenlighed paa Dyrenes Hud, hvorved Uddunstningen hemmedes. I søndre Bergenhus Amt, hvor Sygdommen siges kun at forekomme hos Dyr, som Hestehandlere bringe med sig fra østlige eller sydlige Amter, udbrød den i October Maaned i Eidfjords Sogn i Hardanger ved Smitte fra et Par Heste fra Valders. 13, for det meste yngre Dyr bleve angrebne, og af disse døde, saasidt Beretteren (Schmidt) ved, 2. Den ene af disse, som døde af brandig Kværke, havde i usædvanlig Grad været udsat for Kulde. Streng Afsondring blev anvendt. I nordre Bergenhus Amt behandledes 19 Dyr af Dyr lægen i Sønd- og Nordfjord, som ytrer, at Sygdommen greb mindre om sig i 1859 end i de 2 foregaaende Aar. I søndre Throndhjems Amt behandledes 16, alle helbredede; i nordre Throndhjems Amt omtaler Dyr læge Øfstie i Inderøen Sygdommen som forekommende hist og her og ret godartet. Dyr læge Saugestad i Beitstaden har behandlet 60 Tilfælde, hvoraf 2 døde. Af tilsammen 1030, for hvilke Behandlingens Udfald er opgivet, døde saaledes 21.

Catarrh og Halsbetændelse forekomme paa flere af de indsendte Lister med tildels temmelig store Tal. En af Dyr lægerne i Bratsbergs Amt omtaler disse Sygdomme som de hyppigste af alle.

Springorm og Snive forekom hos en Hest i Rendalens Præstegjeld i Østerdalen; den var allerede angreben, da den blev indkjøbt paa Vintermarkedet paa Røros og blev dræbt, strax Sygdommen opdagedes. Af Springorm forekom uden 3 Tilfælde i Tryssil, hvoraf den ene døde og de 2 bleve helbredede. En almindelig Hestevissitation blev anstillet. I Bratsbergs Amt forekom 3 mindre ondartede Tilfælde, der alle helbrededes. Et mere ondartet Tilfælde forekom i Selbo. Dette Dyr blev med Amtmandens Tilladelse taget under Behandling af Dyr læge Manstad, som tror, at den opnaaede Helbredelse skyldes Anvendelsen af Jodkobber (han gav Dyret Kobbervitriol, Jodkalium og bitre Planter). Be-

handlingen varede fra 1858 indtil Juni 1859, da Afspærringen kunde ophøre.

Strengel omtales fra Akershus Amt (5 behandlede, 1 død), Smaalenenes Amt (6 behandlede, alle helbredede), Hedemarkens Amt (5 behandlede, alle helbredede) og nordre Throndhjems Amt (38 behandlede og anmeldte).

Typhus omtales af 2 Dyr læger fra Hedemarkens Fogderi. 11 Tilfælde opgives som behandlede, deraf 7 helbredede og 4 døde.

Rygmarvslamhed forekom ogsaa dette Aar hos 3 Heste i Solør.

Lungebetændelser og Lungehindebetændelser omtales fra forskellige Egne; det største Antal, 48, fra nordre Throndhjems Amt. Antallet af Behandlede med Angivelse af Behandlingens Udfald er opgivet af 9 Dyr læger: af disse ere tilsammen behandlede 79, hvoraf 6 døde.

Underlivstilfælde: Indigestion, Kolik, Forstoppelse og Diarrhoe forekomme paa alle Lister med større og mindre Tal. Opgave over Behandlede for Kolik med Tilføielse af Udfaldet findes for 137, hvoraf 7 døde. Endel andre Tilfælde med dødlig Udgang, men uden Angivelse af Tallet paa de Behandlede, omtales ogsaa. Som Aarsag til de mange gastriske Tilfælde nævner Stenersen i Ringsaker den slette Fodring (med Ærtehalv, Halv og skimlet Hø) samt daarligt Pas med Drikke. Fra Byen Laurvig opgives som behandlede for Kolik 14 Heste, der næsten alle tilhørte Vognmænd, og hos hvilke Aarsagen til Sygdommen antoges at være altfor stærk Fodring med Hakkelse og Mel efter stærkt Brug og lang Sult. Forstoppelse af slet Fodring og Røgt omtales som meget hyppig i Bergen hos „Kjørerens“ Heste. Fra Søndhordland nævnes Forstoppelseskolik som temmelig hyppig og i Mangel af kyndig Hjælp som dødlig. Dyr læge Schmidt omtaler Indigestionstilfælde i søndre Bergenhus Amt som hyppige, fordi man næsten udelukkende fodrer Hestene med Hø og Vand, og giver dem for liden Motion den første Del af Vinteren. Saadanne Indigestionstilfælde siges ogsaa at være gaaet over i Mavekoller. Naar Dyrene saa om Sommeren blive slupne til Græsning i Fjeldmyrer, kommer Forstoppelsen. Den samme Dyr læge omtaler ogsaa Tilfælde af Indvoldsorm (hyppigst *Ascaris lumbricoides*) som meget hyppige i Vos og Hardanger, medens han ikke bemærkede dem i Søndhordland. Især blandt Unghestene omtales Indvoldsorm som ikke saa sjelden paa Hedemarken (Stenersen).

Hudsygdomme. Af Skab nævnes 23 Tilfælde i søndre Østerdalen, 4 i Valders, 2 paa Tyristranden, 4 i Horrig og 2 i nordre Throndhjems Amt. Lus omtales som meget hyppig paa Hedemarken paa Grund af slet

Hudpleie. Af samme Aarsag siges ogsaa sammesteds kræftagtige Vorter at forekomme meget hyppig. Vorter omtales ogsaa som hyppige hos unge Heste i Vos og Hardanger. Af Rosen nævnes 6 Tilfælde i Smaalenenes Amt.

Chirurgiske Tilfælde synes at høre til de hyppigste, især Saar og Contusioner ved Slag af andre Heste. Paa Grund af skarpe, svære og uhensigtsmæssige Beslag med tomme lange Hager og Greb siges flere af disse Læsioner paa Hedemarken at blive meget betydelige, ofte uheldbredelige og i enkelte Tilfælde at medføre Døden. Fra nordre Throndhjems Amt omtales Fodskader og Haltheder som almindelige, ligeledes paa Grund af daarlige Beslag, trang Skoning og Sømstik. Paa de fleste Lister opføres et stort Antal Dyr behandlede for Fodskader. Muk nævnes ligeledes temmelig ofte.

Af **andre Sygdomme** nævnes mere enkeltstaaende Tilfælde af Hjernebetændelse, Koller, rheumatiske Sygdomme, Bovlamhed o. fl. Oienbetændelse siges at være meget almindelig paa Hedemarken, dog ikke ondartet. Abort omtales som ikke sjelden i søndre Bergenhus Amt.

Hos Koen.

Miltbrand udbrod i Juli Maaned paa en Gaard i Nærheden af Stavanger (Egenæs), hvor Kjørene i længre Tid havde faaet slet Foder og bedærvet Vand. Besætningen paa Gaarden bestod af 6 Kjør, som alle angrebes. 4 døde, (alle meget hastig), 2 helbrededes. Af de Mennesker, som havde været med at flaa de døde Dyr, fik 3 efter nogle Dages Forløb ondartede Infectionssaar og en af dem døde efter 4 Dages Sygeleie; de 2 helbrededes. Af Miltbrandsfeber omtaler Dyr læge Hansen i Fron i Gudbrandsdalen 2 Tilfælde hos Kalve, der begge døde. Disse Tilfælde forekom paa en Sæter, hvor samme Sygdom efter Rygte oftere skal optræde, især i varme Sommer. Som Aarsag antages Nærheden af nogle halvt udtørrede Fjeldvande og den derved bevirkede Sumpluft. I Sønd- og Nordfjords Dyr lægedistrikt, hvor Sygdommen siges at have yttret sig sporadisk paa forskellige Steder, omtaler Dyr læge Burggraff 10 til 12 Tilfælde, som han har behandlet, foruden endel andre, som han har sendt Medicin til, alle helbredede.

Typhøse Febre omtales ogsaa dette Aar fra Hedemarkens søndre Distrikt (4 helbredede, 1 død). Ondartet Catarrh, tildels af typhøs Natur, berettes ligeledes ogsaa dette Aar at have vist sig i Gudals Sogn af ytre Holmedals Præstegjeld samt paa enkelte andre Steder i Sønd- og Nordfjords Dyr lægedistrikt, det antages som Følge af det raa og fugtige Høstveir, hvori Kreaturerne maatte gaa ude. Sygdommen ledsagedes af tildels blodblandet Bugløb og endte

dødlig hos 4, hvoraf de 2 dog ikke vare komne under Dyr lægens Behandling. Efter denne helbrededes 4.

Slikkesyge og **Benskjørhed** forekom paa enkelte Steder i Smaalenenes Amt. Dyr læge Nielsen paa Moss har behandlet 12 Dyr for „Benstivhed og Benskjørhed“, deraf 10 helbredede og 2 døde. Dyr læge Mellbye i Thrøgstad omtaler et Par Benbrud, som antoges at bero paa denne Sygdom. Dyrene slagtedes. Fra Christians Amt (nordre Gudbrandsdalen) omtales 1 Tilfælde af Slikkesyge. Fra Buskeruds Amt (Kongsberg, Numedals og Sandsværs Dyr lægedistrikt) omtales sporadiske og godartede Tilfælde. Fra Bratsbergs Amt beretter Dyr læge Bjørnsen, at han paa en Reise i Nissedal og Treungen iagttog en temmelig udbredt Sygelighed hos Storfæet, især rheumatiske Stivheder i Lemmerne, samt Svækelser og Lamheder i Bagdelen, Fordøielsesanomaliier og daarlig Trivsel i det Hele taget. Tillige omtalte man der en usædvanlig Mængde Benbrud, der syntes at foranlediges ved mindre betydelige tilfældige Aarsager, og gaves derved Anledning til at formode en mere almindelig herskende Benskjørhed. Da disse Sygdomme fornemlig hidrørte fra det daarlige Foder, især Mose, og dette paa Grund af Aarets stærke Tørke rimeligvis var tørrere og daarligere end sædvanlig — gik Bestræbelserne fornemlig ud paa at forbedre Fodringen ved Tilsætning af Kornvarer, hvilket man ogsaa for en stor Del havde begyndt at iværksætte, samt at gjøre opmærksom paa de daarlige Fjøs, der tildels vare kolde, fugtige, urene og mørke og maaske fornemlig vare Aarsag i de hyppig forekommende rheumatiske Tilfælde. Slikkesyge omtales som forekommende hist og her i hans Distrikt (øvre Thelemarken) men den bliver ikke Gjenstand for Behandling, da Eierne ikke søge Raad for den. Dyr læge Qvisling i Porsgrund omtaler Benskjørhed som forekommende paa enkelte Steder, især længre henne paa Vinteren. I 2 Tilfælde, hvor Dyrene bleve slagtede, fandtes hos det ene begge Laarben, hos det andet Ryggen brækket. Dyr læge Knudsen i Bergen har flere Gange været anmodet om at give Raad mod Benskjørhed og Slikkesyge fra Søndfjord og flere Steder i nordre Bergenhus Amt. I nordre Throndhjems Amt har Dyr læge Saugestad behandlet 75 Dyr for Benskjørhed eller Slikkesyge; 11 døde. Under Navn af **Bensyge** omtaler Dyr læge Stenersen en Sygdom, der hersker hver Vinter paa Hedemarken og angriber næsten alle Fedeoerne paa de der-værende Brænderier; Sygdommen ledsages altid af Feber, men har ikke medført Døden i noget Tilfælde, hvor den i Tide er kommen under Behandling.

Vatersot omtales af Dyr læge Burggraff i Sønd- og Nordfjord som forekommende paa enkelte Steder paa Grund af det regnfulde Høstveir og slet indbjerget, vandholdigt og

kraftløst Foder. Dyr læge Saugestad i nordre Throndhjems Amt har behandlet 9 Tilfælde, hvoraf 2 døde.

Leverpsyge omtales fra Hedemarken og Thoten (10 helbredede, 1 død).

Blodpis herskede ligesom det foregaaende Aar i Jarlsberg og Laurvigs Amt, dog ikke i nogen betydelig Grad. Dyr læge Hofgaard omtaler Sygdommen som enzootisk i Sogn. Han havde i 1859 leveret Medicin til 40 Dyr, men antog, at omtrent dobbelt saamange have været syge. Som den almindelige Aarsag angiver han slette Havnegange og Foder, høstet paa vandsyge og sure Marker. Som den væsentlige Aarsag til, at Sygdommen i 1859 blev saa udbredt, angives, at den langvarige Tørke og Solhede bortsviede de gode Græsarter, medens de skarpere Planter, Anemoner, Ranunkler og Vortemeik bleve staaende igjen paa de knappe Græsgange. Forløbet var gjerne langvarigt. Fra Sønd- og Nordfjord omtales dette Aar kun 5 Tilfælde, alle helbredede. I Akershus Amt iagttoges endel Tilfælde i Skedsmo og Fet (3 døde) samt Høland. Ligeledes nævnes flere sporadiske Tilfælde fra Smaalenenes, Christians, Buskeruds, Bratsbergs og nordre Throndhjems Amter. 2 Tilfælde fra Gudbrandsdalen siges fremkaldte ved Fodring med Granbar.

Hjernebetændelse nævnes som en ofte forekommende Sygdom paa Brænderierne i nordre Hedemarkens Distrikt. Sygdommen helbredes sjelden, med mindre Opholdssted og Fodring forandres.

Lungesygdomme. Af Lunge- og Lungehindebetændelser opgives fra forskellige Egne 48 Tilfælde, hvoraf 4 døde og 1 slagtet. Lettere Forkjølelsetilfælde komme sjeldnere til Omtale. Dyr lægen i Hedemarkens søndre Distrikt har opgivet 90 behandlede Tilfælde af Hoste og Forkjølelse. Lungetæring omtales som stationær gennem flere Aar paa enkelte Gaarde i Hedemarkens nordre Distrikt. Som Aarsag antoges Racens Udartning samt Arvelighed. Behandling er ikke forsøgt, kun hurtig Fedning og Slagtning af den gamle og Anskaffelse af ny Besætning er bleven tilraadet.

Underlivstilfælde omtales fra Smaalenenene som hyppigere hos Koen end hos Hesten, dog sjelden dødlige. Forøvrigt forekomme de ligesom hos Hesten med større og mindre Tal paa alle Lister. Dyr lægen i Hedemarkens søndre Distrikt har opgivet 50 Tilfælde af Sygdomme i Tarme og Mave, hvoraf 40 helbredede og 10 uhelbredede og døde. Fra Hedemarkens nordre Distrikt omtales gastriske Sygdomme som almindelige paa Brænderierne, men ophørende af sig selv ved Tilvænnning til Brænderiforholdene. Ogsaa Gulsot nævnes som ikke sjelden i dette Distrikt. Forstoppelse og Kolik af slet og uhensigtsmæssigt Foder omtales fra flere Steder. Fra Vos og Hardanger siges chronisk Diarrhoe

at høre til de hyppigere Sygdomme; den skal være meget haardnakket og almindelig indtræde enten strax før eller efter Kalvningen. I Forbindelse med Forstoppelse og Indigestion nævner Dyr lægen i Sønd- og Nordfjord Skjørbug og Feil i Melken som Svagheder, der paa Grund af slet Fodring og Pleie forekomme meget almindelig længre ud paa Vinteren.

Af **Trommesyge** har Dyr læge Saugestad i Beitstaden opgivet 75 Tilfælde, hvoraf 7 døde, medens forøvrigt 7 andre Dyr læger have opgivet tilsammen 29 Tilfælde, hvoraf 2 døde.

Af **Blodgang** har Dyr læge Bjørnsen i øvre Thelemarken hørt omtale nogle dødlige Tilfælde (3 i Vinje og 4 til 5 i Nissedal og Treungen).

Hudsygdomme. Skab siges at have vist sig i Skedsmo og Fet. Dyr lægen i Elverum og Trysil har behandlet 110 Tilfælde. Sygdommen forekom paa mange Steder i Distriktet, især om Vaaren i Trysil, hvor der ved en Visitation af 1000 Kreaturer fandtes 90 angrebne. Trange og usunde Fjøs i Forening med slet Røgt og Pleie, især i Udkanterne af Trysil, antages at have bidraget til Sygdommens Udbredning. Ogsaa i de vestenfor liggende Bygder, Aamot og Storelvedalen, siges Sygdommen at have været meget udbredt om Foraaret, formentlig paa Grund af daarlige Fæhuse og slet Fodring, men udryddet igjen inden Kreaturerne bleve slupne paa Beite. I Valdres kom 20, i Eggedal 10 Tilfælde under Behandling. Fra Bratsbergs Amt nævnes et Par Tilfælde. I Horrig i søndre Throndhjems Amt forekom et skabliggende smitsomt Udslet hos flere Dyr paa et Par Steder. Fra nordre Throndhjems Amt ere af 2 Dyr læger opgivne tilsammen 62 Tilfælde. Dyr lægen i Hedemarkens nordre Distrikt omtaler et smitsomt og temmelig haardnakket, ringormagtigt Udslet, som angreb den hele Besætning paa nogle Gaarde i Ringsaker, og som han mener skyldtes manglende Hudpleie. Fra samme Distrikt nævnes ogsaa Hudtørhed, kræftagtige Vorter og andre Slags Udslet som Følge af slet Fodring og Hudpleie. De kræftagtige Vorter antages tillige at bero paa Arvelighed og Racens Udartelse. Vorter omtales ogsaa af Dyr lægen i Vos og Hardanger som hyppige hos unge Kjør; i flere Tilfælde have de havt sit Sæde i Melkekjertlernes Udføringsgange, hvorved Melkningen tildels forhindres. Hudsygdomme og Udslet uden Angivelse af Beskaffenheden nævnes forresten med temmelig store Tal paa flere Lister. Af falske Kopper omtales fra Hedemarkens søndre Distrikt 12 Tilfælde, hvoraf 10 helbredede. Lus omtales fra Smaalenenes og især fra Hedemarkens Amt. Mest almindelige synes de at være i Soløer, hvor Dyr lægen klager over Misbrug af Mercurialsalve derimod: idet Kjørene paa Grund af den stærke

Kløe slikke sig, slikke de Salven i sig; heraf angiver han, at 3 Kjør ere døde.

Klovsyge. Dyrslægen i Hedemarkens søndre Distrikt opgiver 77 Behandlede for Klovsyge, hvoraf 6 uhelbredede og døde; en Dyrslæge i Ringsakers Præstegjeld 34, alle helbredede. Dyrslæge Stai paa Thoten beretter, at Sygdommen optraadte første Gang i Februar, og da viste sig mild, men ud paa Vaaren blev mere ondartet; i Slutningen af Juli var den paa det høieste. Senere blev den mildere og ophørte ud paa Høsten. Han behandlede i Alt 31 Dyr, hvoraf 4 døde. Kjødet blev benyttet til Svineføde, og Adskillelse imellem angrebne og sunde Dyr strax iværksat. Fra Akershus Amt omtales 1 Tilfælde af Klovsyge, som helbrededes. Dyrslæge Pedersen i Laurvig omtaler 1 Tilfælde med Løsning eller Affald af alle Klove, Hævelse til Knæerne og stinkende Secret; Dyret blev strax dræbt og den forordnede Rensning iværksat. Dyrslæge Bjørnsen behandlede den hele Besætning (6—7) paa en Gaard i Hvideseid; alle helbrededes og Sygdommen kom ikke videre. — Haltheder efter Indtørring af Klovne paa tørre Græsgange nævnes fra Smaalenenes Amt som ikke sjeldne i Sommeren 1859.

Yverbetændelser, tildels med paafølgende Forhærdelse, nævnes ofte. Partielle Amputationer sees undertiden at være foretagne. Som Aarsag til Sygdommen nævnes af Dyrslægen i Sogn foruden Træk slet Udmelkning af en feilagtig Frygt for at „gaa Koen for nær.“

Øienbetændelser af ondartet Beskaffenhed omtales fra Hedemarkens Amt. Dyrslægen i Hedemarkens søndre Distrikt har behandlet 10, hvoraf de 8 helbrededes. I Solør behandlede 3, hvoraf 1 maatte slagtes. Ved Obduktion af denne fandt M. Johnsen Betændelsen foruden til Øiets Slimhinde udbredt til Næsens, Mundens og tildels Svælgets Slimhinder, samt gult, tykt, ildelugtende Pus i Pande- og Næsehulerne. Som Aarsag angiver han Gjødselels Opbevaring og Gjæring i Fjøsset samt manglende Lys.

Efter **ydre Beskadigelser** omtales et Tilfælde, hvor en Naal i Hjertet havde bevirket Brystvatersot.

Fødselshjælp. Af tilsammen 60 Tilfælde, ved hvilke 7 Dyrslæger have angivet Udfaldet, døde eller slagtedes Dyrene i 6. I et af disse Tilfælde var i Forveien gjort Keisersnit. Af Børkrængning omtales enkelte Tilfælde; Tilbageholdelse af Efterbyrden sees at have forekommet meget ofte.

Kalvningsfeber omtales fra de fleste Egne. Af 75 Tilfælde, for hvilke 13 Dyrslæger have angivet Udfaldet, døde eller slagtedes Dyrene i 20. Lettere Melkefebre synes imidlertid af Nogle at være medregnede: medens saaledes en Dyrslæge i Akershus Amt opgiver 10 Tilfælde, som alle helbrededes, opgiver en Dyrslæge i Bergen 19, hvoraf 8 døde. Paa det sidste Sted forekom Tilfældene hyppigst hos fede,

store Kreaturer, især af dansk Race. Paa Kongsberg, hvor Sygdommen før havde været hyppig og ondartet, forekom den ikke i 1859. En Dyrslæge i nordre Thordhjemms Amt opgiver 30 Tilfælde af Kalvefeber og 35 af Melkefeber, men uden Angivelse af Udfaldet.

Kalvekastning omtales især fra Solør og den sydlige Del af Østerdalen samt fra Sønd- og Nordfjords Dyrslægedistrikt. Dyrslægen i Elverum og Trysil omtaler Tilbøieligheden dertil som enzootisk paa enkelte Gaarde, dog ikke paa saa mange Gaarde som det foregaaende Aar. I Solør siges den i Løbet af Vinteren 1859—60 at have været temmelig almindelig, især i Grue og Aasnes. Sædvanlig foregaar Kastningen i 6—7de Maaned og Efterbyrden bliver gjerne tilbage. Som et Forebyggelsesmiddel mod denne Udbredning til flere Kjør anbefales, strax fra Fjøsset at fjerne den Ko, som viser Symptomer til Kastning. Dyrslægen i Sønd- og Nordfjord siger, at Sygdommen der ytrer sig i en betænkelig Grad; det vaade Høstveir havde bidraget dertil og senere kom desuden Indespærringen i mørke, trange, stinkende Stalde samt det slette Foder til. Dyrslægen i Vos og Hardanger omtaler Sygdommen som ikke sjelden, dog ikke stationær. Dyrslægen i Inderøen har hørt fortælle, at den skal herske paa enkelte Gaarde.

Af **Parresyge** nævnes 15 Tilfælde (13 helbredede, 2 døde) fra søndre Østerdalens Dyrslægedistrikter.

Hos Faaret.

Af **Skab** omtales det største Antal Behandlede fra Sogn, hvor Dyrslæge Hofgaard opgiver 8654. Sygdommen var især udbredt i Viks, Balestrands og Evindviks Præstegjelde. Som Forholde, der i ytre Sogn begunstige denne Sygdom, nævnes Fugtighed og Regn; at Dyrene, især langs Kysten, gaa ude næsten hele Vinteren og at Faarestaldene som oftest ere for smaa, fugtige og lave, samt mangle Lys og Luft. I Viks Præstegjeld lade Bønderne desuden Svinene og Faarene være sammen; da Svinene urinere meget, blive Gulvene stadig fugtige. Uagtet Anledningen til Smitte er den samme for alle, opnaa dog de, som flittig bade sine Faar og fodre og pleie dem vel, at deres Dyr enten blive ganske fri eller dog kun i ringe Grad angribes af Sygdommen. Idet de skabsyge Dyr under fortsat Mangel paa hensigtsmæssig Røgt og Pleie mere og mere forkommes, ligge de ogsaa let under for andre Sygdomme (Vatersot og Lungesyge). Hofgaard anfører imidlertid, at saavidt vides ingen af de af ham behandlede Dyr ere døde, men alle helbredede. Behandlingen beskrives omtrent som den, der omtales i Beretningen for 1858 fra Sønd- og Nordfjord; kun at Hofgaard først anvender et særskilt Ludbad (1 Del kulsurt Kali til 40—50 Dele Vand) og derefter Bad i Tobaksafkog. Badene have en Temperatur af

omtrent 40° R. Behandlingen foregaar inde i Bondens varme Stue, hvor Dyrene ogsaa forblive, indtil de ere tørre. Dyr- læge Burggraff i Sønd- og Nordfjord anslaa Tallet paa af ham behandlede Dyr til 1000. At Skabsygen ogsaa i 1859 har grebet om sig, tilskrives han det i Eftersommeren og Høsten særdeles raa og regnfulde Veirig, hvori Dyrene imod sin Natur maa gaa ude; derved lagdes Spire til de forskjel- lige cachectiske Sygdomme (især Vatersot) hvoraf Skabbet paa de Kanter er en stadig Ledsager; Ondet blev i 1859 endnu større ved en mere end almindelig stor Fodermangel. Fra søndre Bergenhus Amt omtales Skab som en i sær- deles høi Grad udbredt Sygdom blandt Faaret. I Sønd- hordland var den i det Hele uforandret. En Del af dette Distrikts Almue modsatte sig Curen i den Overbevisning, at Sygdommen var uhelbredelig. Dyr læge Schmidt, der fra Søndhordland var flyttet til Vos og Hardangers Distrikt, har her fundet Sygdommen mest udbredt i Vos og tildels i Vikør og Kinserviks Præstegjelde. Han har i sit nye Distrikt fun- det Almuens Interesse mere levende end i Søndhordland og nærer her mere Haab om Sygdommens Standsning, uagtet Fællesskab i Beitestrækninger ogsaa her medfører store Hin- dringer. Fra Stavanger Amt berettes det for dette Aar, ligesom for det forrige, at Sygdommen synes at være i Af- tagende. I søndre Thronhjems Amt siges den at have forekommet som Epizooti i Horrig, Flaa Annex til Melhus og i den nordligste Del af Sognedalen. I Horrig antages den at have hersket i længre Tid: den viser sig der almindelig udbredt over det hele Præstegjeld og ikke faa Dyr ere døde. I Lom siges Skab at have hersket hos Faarene i mange Aar og Amtet havde derfor foranstaltet, at den var bleven tagen under Behandling. Smitten befordres og Behandlingen hemmes ved daarligt Stel, knap og slet Næring, samt usunde Stalde uden Lys og Luft. Fra Valders omtales endel Tilfælde, hvoraf nogle døde. Fra Hedemarkens nordre Distrikt beretter Dyr læge Stenersen, at Sygdommen efter Sigende skal have hersket for længre Tid tilbage og engang er bleven behandlet efter offentlig Foranstaltning, men at den senere er bleven stationær i enkelte Dele af Distriktet. I October 1859 blev han bekjendt med dens Tilstedeværelse, og fandt den da paa sine Undersøgelser reiser udbredt i tem- melig stor Udstrækning i Ringsaker og tildels i Næs. Navn- lig vare de fleste Besætninger, som havde havt fælles Græs- gange i Mostusæteren i Ringsakers Aasmærk, angrebne. For at forebygge Smittens Udbredelse paabødes Afsondring af de Syge fra de Sunde samt Afspærring fra fremmede Faarbe- sætninger, Udrensning af Staldene, Vadsugning af samme med kogende Lud og derefter Overstrygning og Stænkning med stærkt Kalkvand. Derhos foretoges strax Behandling af de angrebne Dyr og paa denne Maade standsede Sygdommen, saa at

samtlig af ham behandlede Dyr helbrededes; dog havde der vist sig enkelte Tilbagefald, som det antoges, paa Grund af, at Staldenes Rensning ikke var foretaget med den tilbørlige Omhu og i det Hele paa Grund af daarlig Sundhedspleie, saasom usunde Stalde og daarlig Fodring. Sygdommen siges forresten ikke at have været af nogen ondartet Beskaffenhed; 6 af de Angrebne døde. Dyr læge Schjønbye i Ringsaker behandlede 112, hvoraf 106 helbredede og 6 døde. Sygdom- men siges ogsaa at have vist sig i Skedsmo og Fet.

Vatersot og **Blegsot** sædvanlig i Forbindelse med Le- verikter eller Leverflyndre (*Indvoldsormen Distoma hepaticum*) omtales foruden fra Sogn samt Sønd- og Nord- fjord, hvor dens Forekomst i Forbindelse med Skab oven- for er omtalt, og hvor den siges at være meget almindelig, tillige fra søndre Bergenhus Amt, fra nordre Thronhjems Amt, fra Ringebu i Gudbrandsdalen, fra Thoten og Val- ders samt fra øvre Thelemarken. Den synes at være meget dødlig. Dyr læge Hofgaard i Sogn bemærker, at den ofte forbinder sig med colliqvativ Diarrhoe. Ved Section har han fundet *Distoma hepaticum* i Leveren og Galdegan- gene og han tilføier, at den Snegl, hvori *Distoma* findes, forekommer paa fugtige Marker og nydes under Græsningen. Dyr læge Øfstie i nordre Thronhjems Amt omtaler den som almindelig i forskellige Strøg med myrede, lavlændte Hav- negange og fugtigt Veir: alle de fra det forrige Aar angrebne Dyr døde; ved Section fandt han Leveren aldeles ødelagt af Leverflyndre. Dyr læge Saugestad i samme Amt behandlede 300, hvoraf 25 døde. Fra Ringebu beretter Dyr læge Jør- stad, at Eierne af de ved Lougens høieste Vandstand over- svømmede Volde Høst og Vaar lade sine Faar beite paa disse fugtige Enge: derefter angribes Dyrene af Leverikter, men synes fra først af friske, hvorfor som oftest ingen Be- handling foretages; senere gaar da Sygdommen over i Va- tersot, der ender med Døden. Leversyge omtales foruden fra de nævnte Steder fra Akershus Amt, hvor Dyr lægen i Sørum omtaler den som hyppig i Efteraaret som Følge af vaade og fugtige Havnegange, og Dyr lægen i Urskog og Høland har behandlet flere, de fleste helbredede, nogle slag- tede; endvidere fra Hedemarkens søndre Distrikt, hvor Dyr lægen har behandlet 95, deraf 70 helbredede; samt fra Lands og Hadelands Distrikt (19 helbredede, 1 uhel- bredet).

Dreiesyge omtales af Dyr læge Burggraff som enzootisk i Sønd- og Nordfjords Distrikt, ligesaa ødelæggende som Skab og Vatersot, idet mange Faar omkomme derved. Of- test skulle Krampetilfælde forekomme hos Besætninger, der sultefødes og have Ophold i trange, mørke og dunstfulde Stalde. Helbredelse siges vanskelig at lykkes, fordi de nævnte Omstændigheder ikke kunne bortryddes. Sygdommen omta-

les desuden fra Søndhordland, Vos og Hardanger, samt nordre Thronhjems Amt, hvor Dyr læge Saugestad har behandlet 255 Dyr for „Tulsot“, af hvilke 100 døde.

Klovesyge forekom i Viks Præstegjeld i Sogn i Marts og April 1859, mest udbredt i Hoperstad og Hove Sogne. Omtrent 400 Dyr antages at have været mere eller mindre angrebne. Aarsagen opgaves at være Smitte fra indførte engelske Faar. Afsondring blev iværksat. Dyr læge Pedersen i Laurvig opgiver at have behandlet 31 Faar for samme Sygdom, alle helbredede.

Af **andre Sygdomme** omtales Blodpis at have vist sig i Skedsmo og Fet. Paa en enkelt Gaard i nordre Hedemarkens Distrikt forekom en meget dødlig Sygdom, der siges at have været af en typhøs Natur, men som ikke udbredte sig. Nogle faa Tilfælde af Fødselshjælp omtales. Fra et enkelt Sted bemærkes, hvad der formodentlig gjælder om de fleste, at Racen ikke er saa ædel og Faarenes Værdi følgende ikke saa stor, som den maatte være, for at det skulde lønne sig at søge Dyr læge til enkelte syge Faar og at de derfor sædvanlig ved indtrædende Sygdomstilfælde slagtes.

Hos Gjeden.

Hos dette Dyr omtales **Skab** fra Sogn og i nogle faa Tilfælde fra Valders. Dyr læge Hofgaard har paa førstnævnte Sted behandlet 202. Huden angribes hos Gjeden hurtigere og i større Udstrækning end hos Faaret; derfor siges ogsaa cachectiske Lidelser og Lungesygdomme at optræde forholdsvis endnu oftere hos den end hos Faaret (Hofgaard). I Hedemarkens søndre Distrikt har Dyr lægen behandlet 71 for Leversyge, deraf 51 helbredede.

Hos Svinet.

Rosenagtig Miltbrand omtales som almindelig i Sommerens Løb af Dyr læge Øfstie i Inderøen. 60 Stykker bleve anmeldte som lidende af denne Sygdom, alle helbredede undtagen 1. Et endnu større Antal antages at have forekommet og tildels at være behandlet efter Dyr lægens Recepter. Af Miltbrand omtales forøvrigt kun 1 Tilfælde nemlig fra Smaalenenes Amt; Dyret døde.

Af **Typhusfeber** omtales ogsaa dette Aar 3 Tilfælde fra søndre Hedemarkens Distrikt, 1 helbrededes.

Af **Blodpis** opgives fra Hedemarkens søndre Distrikt 11 Tilfælde, hvoraf 8 helbredede.

Lungebetændelser nævnes af Flere. Hvor Udfaldet angives, har det som oftest været dødligt.

Af **Underlivstilfælde** omtales foruden Indigestioner og Forstoppelser et større Antal Mave- og Tarmbetændelser, som især forekom i nordre Hedemarkens Distrikt, og der antages fremkaldte ved Brugen af tørraadne Potetes; flere Dyr døde.

Rheumatiske Tilfælde, tildels uhelbredede, nævnes oftere.

I Hedemarkens nordre Distrikt siges navnlig rheumatisk Krydslamhed at være meget almindelig, som det antages paa Grund af kolde Huse og fugtig, altfor sjelden ombyttet Strøelse. Af Lamhed nævnes forøvrigt af 2 Dyr læger fra samme Amt tilsammen 8 Tilfælde, hvoraf 3 døde.

Tinter omtales fra Hedemarkens søndre Distrikt (hos 9, hvoraf 5 helbredede) og fra Vos (ikke sjelden).

Af **andre Sygdomme** nævnes nogle faa Tilfælde af Leversyge (1 helbredet, 1 død), Krampe (4 helbredede, 3 døde), Udslet, Lus, Fødselstrang og Melkefeber.

Hos Hunden.

Hvalpesyge omtales fra forskellige Egne. 6 Dyr læger have opgivet tilsammen 31 Tilfælde, hvoraf 7 døde. Det største Antal (10, hvoraf 2 døde) er opgivet fra Bergen.

Af Skab og andre Hudsygdomme nævnes enkelte Tilfælde, forøvrigt ingen Sygdomme af nogen Betydning.

Husdyrrøgt og Husdyravl

skildres i det Væsentlige som forrige Aar. En Sammenligning mellem de forskellige Egne bliver fremdeles vanskelig paa Grund af, at de forskellige Berettere ikke overalt kunne forudsættes at have brugt den samme Maalestok for Bedømmelsen.

Større eller mindre Fremgang i Røgt og Pleie, navnlig med Hensyn til Fodring og Fæhusenes Beskaffenhed, siges at finde Sted i enkelte Egne af Akershus og Smaalenenes Amt, Odalen, søndre Østerdalen, søndre Gudbrandsdalen, Thoten, Land og Hadeland, Numedal og Sandsvær, Jarlsbergs nordre Distrikt, nedre Thelemarken samt hist og her i øvre Thelemarken, Nordfjord, den nærmeste Omegn om Throndhjem og Røros, Inderøen og Beitstaden. Ogsaa fra de fleste af disse Egne klages der dog over mange Misligheder. Som mere eller mindre slette nævnes Forholdene i Solør, Hedemarken, Lom, Valders, søndre Bergenhus Amt, ytre Sogn, Søndfjord samt det Meste af søndre Thronhjems Amt. Fra Solør klages saaledes over Sultefodring: Saa godt som alt det Hø, der avles, siges at gaa til Hestene; efter flere Opsidderes egen Opgave faar hver Ko ikke mere end 1½ til 3 Skpd. Hø i de 8 Maaneder, de holdes paa Stald, og dette ikke fordelt paa Vinteren, men i Løbet af den første Tid efter Kalvningen. Halm er Koens vigtigste Vinterføde, og dens slette Tilstand om Vaaren ophjælpes kun lidet ved Beitning i Sommerens Løb paa de magre Græsgange. Fjøsene omtales som meget smaa og mørke. Gjødningen bliver paa de fleste Steder liggende inde og, blandet med Jord, udspredd lagvis over Jordgulvet. Faar, Svin og Fjærkræ siges altid at være anviste Plads med Koen og ofte sees Hesten at staa i Fjøsset, „naar

det er for koldt for Koen.“ Al Luftvexel mangler, og Luftten bliver derfor ganske fordærvet. Krybber savnes i Almindelighed, og det sparsomme Foder lægges paa Gulvet, hvorved meget spildes. (M. Johnsen). Fra Hedemarken siges det, at de unge Dyr, Føl og Kalve, lide mest: Unghestene maa nøie sig med Affaldsfodret efter de andre Heste og staa i en mørk, trang Binge, der næsten aldrig rengjøres. Om Foraaret, naar Føllet fælder Haar, falder hele Kappen af Urenlighed af, og ofte kan man da først skjønne Dyrets Farve. At de alligevel blive til brugbare Dyr, tyder hen paa en stærk Natur, og skyldes vel ogsaa for en stor Del den frie, kraftige Beitning om Sommeren. Kalvene behandles omtrent paa samme Maade, men det antages, at den knappe, tarvelige Kost alligevel har bidraget til at danne en Race af haardføre og nøisomme Dyr, som vilde yde tilstrækkelig Gjengjæld for en bedre Behandling. Sultefodringen om Vinteren gjør, at Koen først en god Tid efterat være kommen tilfjelds gjenvinder sin Productionskraft. (Stenersen). Fra Lom siges det, at Næringen er knap og slet, Husene usunde, uden Lys og Luft. Kornavlen er der det vigtigste og Kreaturerne maa leve af Halm med Tilsætning af lidt Mel. I Lesje og Vaage behandles Husdyrene bedre. I Valders kunde Kreaturerne den Vaar, da Beretningen skreves, paa Grund af Sultefodring vanskelig reise sig (Bolling). Fra Vos og Hardanger klages over mangelfuld Røgt i mange Henseender: Fodret er altfor ensformigt; der finder altfor hyppig Fodring Sted om Dagen og ingen fra Kl. 5—6 om Eftermiddagen til Kl. 6—7 om Morgen. Pudsning eller Vadskning af Dyrene er næsten ukjendt, og om Vinteren staa de uden Bevægelse som i et mørkt Fængsel. De faa nye Stalde, som bygges, gjøres dog lysere, luftigere og varmere. Hardanger og især Kinserviks Præstegjæld siges i saa Henseende at staa over Vos. (Schmidt). I ytre Sogn skal det hende, at Kjørene dø af Sult om Vaaren og Dyrslægen finder, at der vilde være god Grund til at anmelde Enkelte for Dyrplageri. Fjose og Stalde ere mørke, smaa og kolde; Kreaturerne gaa ude paa rimfrosne Jorder langt paa Vinteren. I indre Sogn er Stel og Fodring bedre. (Hofgaard). Fra Inderøen siges det, at den store Kornproduction har til Følge, at Kjørene sultefodres paa Halm; Fjøsene ere trange og usunde; i begge Henseender have dog store Fremskridt fundet Sted i den senere Tid.

Husdyravlens Tilstand i de forskjellige Egne kan i Almindelighed siges at svare til Beskaffenheden af Røgt og Pleie. Fra Odalen ligesom fra Solør bemærkes det, at Kvægavlen hemmes ved Mangel paa god Sommerhavn. I Østerdalens 3 nordligste Præstegjelde, Tønset, Tolgen og Kvikne, siges Kvægavlen at være i stadig Fremadskriden, skjønt Sultefodringen om Vinteren dog øver en hemmende Indflydelse. Fra Hede-

marken omtales Kvægavlen som misligere end Hesteavlen, for denne skal Interessen være i Tiltagen. Kvægavlen drives derimod uden mindste Plan eller Skjønssomhed; Tyren bruges til Bedækning, om det end er det sletteste Dyr, og Kalve paasættes i Fleng, enten de ere faldne af en Ko med gode eller slette Tegn, naar de kun have en Yndlingsfarve eller ere store; thi derpaa sees meget. Enkelte Undtagelser indrømmes dog. (Stenersen). I nordre Gudbrandsdalen skal Omsorgen for Hestens Forbedring være i Opkomst. I Fron er Hesteavl og Kvægavl en af Gaardbrugernes største Indtægtskilder. Hestene, der ansees for de bedste i Norge, ere udholdende og stærke Arbeidsdyr, men som oftest med Feil, hvad Formernes Skjønhed angaar. Sandsen for gode Tillægsdyr begynder dog at vækkes mere. Kvæget siges som oftest at være magert paa Grund af slet Behandling. Blanding med engelske Faar og Svin findes paa nogle faa Steder, men paa Grund af slet Pleie kan Blandingen nu neppe sees. (Hansen). Paa Thoten omtales Kvægavlen som bedre end Hesteavlen; Racen er hovedsagelig af gudbrandsdalsk Oprindelse; dog opkjøbes ikke faa smaa Bergenskjør, som, hvad de økonomiske Fordele angaar, siges at være fortrinlige. Efter Fedning paa Brænderierne afsættes meget Kjød til Christiania. I Numedal og Sandsvær siges Kongsbergs Solvværk at virke hemmende paa Kvægavlens Opkomst, fordi Kjørselen kræver saamange Heste. I Jarlsbergs nordre Distrikt skal Hesteavlen snarere være i Tilbagegang end i Fremgang, saa at en nogenlunde stor og antagelig Hest er vanskelig at komme over. I Laurvigs Fogderi skal der paa de bedre Gaarde lægges mere Vind paa Forbedring af Ko-, Faar- og Svineracer. Fra øvre Thelemarken siges det, at der hist og her viser sig glædelige Tegn til Fremgang; man begynder at tage fornuftige Hensyn ved Valg af Tillægsdyr; før saa man ialfald blot paa Koen og ikke paa Tyren. Opmærksomheden er næsten udelukkende henvendt paa Kvægavlen. Uagtet den slette Fodring har man en stor Del meget gode Kreaturer af den saakaldte thelemarkiske Race, der med Tiden ved hensigtsmæssig Avl, Røgt og Pleie antages at ville kunne naa en høj Grad af Fuldkommenhed. I de senere Aar har en ikke ganske ringe Del Melkekjør og Tyre været afsatte til Østlandet, hvilket har givet Anledning til en betydelig Forhøielse af Priserne paa de gode og smukke Dyr. Hestene ere haardføre og udholdende Arbeidsdyr, fornemlig af nordfjordsk Race, tildels opblandet med østlandsk. Faarene ere daarlige og smaa, som Følge af slet Vinterfodring og mørke Stalde. (Bjørnsen). I Vos og Hardanger siges Avlen at være aldeles regeløs — dog er Interessen for Heste i det Hele større end for andre Husdyr: Forbedring af Kvægavlen tør man haabe af den Omstændighed, at flere af de mere velstaaende Gaardbrugere, især paa Vos, som det synes, med Sagkundskab

have gjort Indkjøb af Kjør fra Thelemarken. En stor Del af det Slagtekvæg, der om Høsten afsættes i Østlandets Byer, kommer fra dette Distrikt og mange Producter af Melken føres af Opkjøbere fra disse Bygder dels til Bergen og dels til Byerne langs Vestkysten. (Schmidt). I Sogn tages i Almindelighed ingen Hensyn ved Parring og Paasætning; dårlige Hingste gaa løse paa Havnegangene. Størst og bedst er Racen i Lyster, Hafslo og Lærdal; i de øvrige Præstegjelde er den liden, omtrent 2 Alen høj, men haardfør. I Vik har man forbedret Faareracen ved Krydsning med engelske Faar, og derved opnaaet et Afkom, som baade giver meget Uld og Kjød. (Hofgaard). Fra søndre Thronhjems Amt bemærkes det, at uagtet flere Egne af dette Amt maa ansees for at være fortrinlig skikkede til Kvægavl, staar denne dog paa faa Undtagelser nær paa et lavt Trin. Ved Valget af Tillægsdyr tages i Regelen ingen Hensyn. Blandt Undtagelserne nævnes, foruden den nærmeste Omegn af Throndhjem, en større Gaard i Horrig, hvor Besætningen bestaar af Ayrshiredyr, samt Omegnen af Røros.

Baade med Hensyn til Røgt og Avl have Dyr lægerne seet fortrinlige Virkninger af Dyrskuerne. Dyr læge Findsen i Elverum og Tryssil ønsker dem især gjentagne i de mest afsidesliggende Bygder, hvor Ukyndigheden er størst. Dyr læge Birkrem i Aamot udtaler Ønske om, „at de af Regjeringen og Amtet foranstaltede offentlige Udstillinger aarlig maatte vedblive paa bekvem Tid og Sted, da ei alene den lille Præmie, men ogsaa Æren ved at have et prisbelønnet Dyr, forhøier Madmoderens og Røgterens Glæde, saa at Dyrene blive bedre behandlede og Sandsen vækkes for bedre Paaavl.“ Dyr læge Steen i Hedemarkens søndre Distrikt mener i Anledning af et om Høsten afholdt Dyrskue, der vakte megen Opsigt og Lyst, at det, gjentaget i 5—6 Aar, vilde virke

saa store Fremskridt, at baade Røgt og Avl senere vilde gaa fremad uden offentlig Opmuntring. Allermest, siger han, savnes gode Røgttere; for saadanne ønskedes Præmier. I Stavanger Amt havde Dyr læge Follum for Amtsformandskabet forgjæves foreslaaet Afholdelse af Dyrskuer. Han erkjender, at Amtet ikke har mange Dyr, som fortjene at vises frem, men mener alligevel, at det vilde bidrage til at vække Sand- sen for noget bedre.

Veterinærvæsenet.

Ytringerne herom kunne i det Væsentlige samles i de samme Bemærkninger som for forrige Aar. Fra nogle Egne indrømmes det, at Benyttelsen af Dyr lægens Hjælp er ret tilfredsstillende; saaledes af Dyr lægerne paa Moss, Hedemarken og Thoten. Fremgang i saa Henseende omtales fra Elverum og Tryssil, hvor det hedder, at Synekjærringer og Kvaksalvere lidt efter lidt forkastes. Medens der fra flere Steder paa Østlandet, f. Ex. fra Valdres, klages stærkt over den Tiltro, som Signekarle og Signekjærringer nyde, siges det fra Vos, at Troen paa Hexeri og Troldom er forsvunden, men at den største Hindring ligger i Selvtillid og feilagtige Anskuelse hos Almuen. Fra mange Egne klages der over, at Kastrationer mest foretages af omstreifende Personer, som tage mindre Betaling end Dyr lægerne, men derimod i Almindelighed forvolde Dyrene unødvendige Smerter. Af andre Misbrug omtales fra Throgstad indvendig Brug af Tobak og derved forvoldte Forgiftninger, samt Anvendelse af smaa Portioner Arsenik til syge Dyr. Ved falske Fødselsveer skulle Kvaksalverne i samme Egn forsøge paa at faa Børmunden aabnet ved voldsom Udvidning eller ved Indsnit; naar dette ikke lykkes, slagtes Dyret (Mellbye).

Bilag.

I. Nogle Bemærkninger om de vestlandske Typhusepidemiens Aarsagsforholde, Uddrag af Compagnichirurg E. F. Lochmann's Medicinalberetning for 1859.

Der foreligger nu saa mange Kjendsgjerninger for den Hovedrolle, som Contagiositeten spiller i vore vestlandske Typhusepidemier, at jeg anser det for uforment her udførligere at anføre de nye og utvivlsomme Iagttagelser, jeg ogsaa iaar har havt Anledning til at gjøre. Jeg finder imidlertid Opfordring til gjentagende at fremhæve denne fra et hygieenisk Synspunct saa vigtige Sandhed, der endnu ikke overalt synes at have fundet tilstrækkelig Indgang; jeg skal her minde om den i et officielt Document (den forrige Medicinal-Committees Betænkning til Departementet for det Indre af 28de September 1853, Magazin for Lægevidenskaben VIII Bind S. 755) indeholdte Ytring „at den paa vor Vestkyst herskende Typhus forekommer hvert Aar sporadisk, men bliver i enkelte Aar under en for dens videre Udbredelse gunstig Luftconstitution epidemisk og da vel ogsaa til en vis Gradsmitom.“ Denne Opfatning af Forholdene er aldeles urigtig. Smitsomheden er ikke betinget af en „særegen Luftconstitution“ eller afhængig af Sygdommens epidemiske Udbredelse, men synes meget snarere selv væsentlig at betinge denne. Smitsomheden er tilstede fra først af i de sporadiske Tilfælde og der ligesaa stærkt og bestemt udtalt som i de udbredte Epidemier. At en særegen saakaldet Luftconstitution skulde begunstige eller betinge dem, er vel muligt, og, da saa mange og vægtige Stemmer udtale sig derfor, maaske rimeligt; jeg tror dog man i Regelen i terrestriske og sociale Forholde finder tilstrækkelige Forklaringsgrunde for de fleste Typhusepidemier (Hungersnød i Schlesien og Irland; Overfyldning af Mennesker, vore Logihuse paa Fiskerierne). Under de mange, større og mindre Udbrud af Typhus, jeg i min 15aarige Praxis her har oplevet, er der Intet forekommet med Hensyn til denne Sygdoms Udbredelse og Oprindelse,

der kunde gjøre det nødvendigt at ty til en Forklaringsgrund, der vel bogstaveligt og betegnende nok i dette Tilfælde maa siges at være greben af Luften, og som man mere og mere kommer bort fra, jo nøiagtigere og omhyggeligere man forfølger denne Sygdoms Gang blandt vor spredte Landbefolkning.

Jeg tvivler ikke paa at en saakaldet epidemisk Luftconstitution findes; jeg vover her kun at udtale hvad der i en vistnok meget begrændset Virkekreds og i et ikke langt Tidsrum staar for mig som en utvivlsom Sandhed, skjønt maaske kun af relativ og local Betydning.

Det var under den lille Typhusepidemi i Christiansand i 1859 paafaldende nok, hvorledes et forøvrigt kort Ophold i et Locale, hvor Typhusstoffet (Typhusgiften) udvikledes, var tilstrækkeligt til at fremkalde Sygdommen, og hvorledes de hygieeniske Forholde syntes at have været af mindre Betydning. I Begyndelsen af August angrebes en Pige af Typhus. Hun var Datter af en Kone, der drev en livlig Handel med Melk. Sygdommen syntes her spontant opstaaet: det lykkedes ikke at eftervise Forbindelsen med andre Typhussyge. Huset laa i en sund Del af Byen, paa en høi Grundmur, Folkene meget renlige og i ret gode Kaar. I dette Hus angrebes 3 Personer af 7. Næsten alle de Typhustilfælde, der i September og October forekom i Christiansand, kunde med Bestemthed udledes fra dette Hus, idet de Angrebne kortere eller længre Tid havde været inde i Huset for at købe Melk og tildels ikke engang havt umiddelbart Samkvem med den Syge eller været inde i det Værelse, hvor hun laa. Disse Typhussyge hørte ikke til de Fattigere, de vare i Regelen i taalelige, flere endog i meget gode Kaar; deres Boliger vare ikke usunde eller overfyldte. Det fortjener ligesaa at an-

mærkes, at efter den store Ildebrand, som overgik Byen den 2den August, hvorved omtrent 1000 Mennesker bleve husvilde, vare mange Boliger temporært overfyldte, men denne Omstændighed var ganske uden Indflydelse paa de typhøse Sygdommes Opkomst og Udbredelse. Endnu findes der i Christiansand — uagtet som anført i tidligere Medicinalberetninger Forholdene i denne Henseende ere meget forbedrede — et mindre og aftagende Antal Bygninger, der indeslutte alle prædisponerende Aarsager til epidemiske Sygdommes Udvikling: Overfyldning af fattige Beboere, høi Grad af Urenlighed, ubrolagte Gaardsrum med manglende Vandafløb. I disse Huse forekom mig bekjendt intet Typhustilfælde.

En Typhussyg, der døde paa Sygdommens 30te Dag, frembød de sædvanlige og characteristiske Ulcerationer i den nederste Del af Tyndtarmen. Leveren og Milten meget blodige. I de flere Obductioner, jeg havde Anledning til at gjøre i den store vestlandske Typhusepidemi i 1846, fandtes ikke Spor af Tarmaffection. Resultatet af Obductionerne var i Regelen negativt; ingen fremtrædende pathologisk-anatomisk Forandring af Organerne kunde paavises. Sygdomsbilledet i disse to Epidemier — dengang og nu — var neppe væsentlig afvigende.

II. Aarsberetning fra Bergens Sindssygeasyl for 1859, afgiven af den ved samme autoriserede Læge F. T. Rosenberg.

I. Generalberetning.

Sygdomsform.	Tilbageliggende fra 1858.		Indkomne.		Tilsammen Behandlede.		Udgaaede.						Døde.		Tilbageliggende til 1860.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Helbredede.		I Bedring.		Uhelbredede.		Md.	Kv.	Md.	Kv.
							Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.				
Melancholia	7	3	6	2	13	5	3	-	2	-	1	1	-	-	7	4
Mania	4	11	9	10	13	21	3	8	1	1	4	1	-	1	5	10
Stupiditas (stupidité)	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Delirium tremens . . .	-	-	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Dementia	8	9	5	1	13	10	-	-	-	1	3	1	2	-	8	8
Idiotismus																
congenitus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
acquisitus	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Epilepsia	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Paralysis generalis . .	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
(paralysie générale)																
	22	24	21	14	43	38	7	9	3	2	8	3	2	1	23	23

II. De indkomne Syges Alder, Stand og Stilling, Ægteskabsforhold samt Føde- eller Hjemsted. Rekvirenter. Sygdommens Varighed før Indlæggelsen og dens sandsynlige Aarsag.

Alder.				Stand og Stilling.			
Mellem 20—25 Aar	3	Md.	1 Kv.	Borgerlig Stilling	3	Md.	3 Kv.
— 25—30 -	4	-	1 -	Haandværkstanden	6	-	” -
— 30—35 -	2	-	” -	Bondestanden	11	-	6 -
— 35—40 -	6	-	5 -	Tjenestefolk	”	-	2 -
— 40—45 -	1	-	3 -	Arbeidsclassen	1	-	1 -
— 45—50 -	5	-	” -	Almisselemmer	”	-	2 -
— 50—55 -	”	-	2 -				
— 55—60 -	”	-	2 -				
Tilsammen	21	Md.	14 Kv.	Tilsammen	21	Md.	14 Kv.

Ægteskabsforhold.

Giftte	9 Md.	9 Kv.
Ugifte	12 -	4 -
Enker	" -	1 -
Tilsammen	21 Md.	14 Kv.

Føde- eller Hjemsted.

Bergen	6 Md.	6 Kv.
Fane	1 -	" -
Oos	2 -	" -
Fuse	1 -	" -
Hardanger	2 -	" -
Tysnæs	" -	2 -
Haugesund	1 -	" -
Augvaldsnes	1 -	1 -
Haaland	1 -	" -
Vos	" -	2 -
Sogndal	2 -	1 -
Førde	1 -	" -
Lesje	1 -	" -
Hemnes (Nordland)	" -	1 -
Udlandet	2 -	1 -
Tilsammen	21 Md.	14 Kv.

For hvis Regning.

Bergens Fattigvæsen	7 Md.	6 Kv.
Søndre Bergenhus Amt	1 -	2 -
Nordre Bergenhus Amt	1 -	1 -
Førde Fattigvæsen	2 -	" -
Sogndals Fattigvæsen	2 -	" -
Augvaldsnes Fattigvæsen	1 -	1 -
Hemnes Fattigvæsen	" -	1 -
Kin's Fattigvæsen	" -	1 -
Fane Fattigvæsen	1 -	" -
Fuse Fattigvæsen	1 -	" -
Privat Regning	5 -	2 -
Tilsammen	21 Md.	14 Kv.

Sygdommens Varighed for Indlæggelsen
i Asylet.

8 Dage	3 Md.	1 Kv.
14 Dage	1 -	1 -
1 Maaned	1 -	1 -
6 Uger	1 -	" -
2 Maaneder	3 -	1 -
3 Maaneder	1 -	1 -
6 Maaneder	" -	1 -
1 Aar	2 -	2 -
2 Aar	2 -	" -
6 Aar	1 -	1 -
Ubekjendt for	6 -	5 -
Tilsammen	21 Md.	14 Kv.

Sygdommens sandsynlige Aarsag.

Uordentligt Levnet	4 Md.	2 Kv.
Næringssorg	1 -	2 -
Onani	1 -	" -
Jalousi	" -	1 -
Sindsbevægelse	1 -	" -
Samvittighedsskrupler	1 -	" -
Bekymring	" -	1 -
Frygt	" -	1 -
Arvelighed	5 -	" -
Skræk	1 -	" -
Ulykkelig Kjærlighed	1 -	1 -
Barselseng	" -	2 -
Religionsskrupler	1 -	" -
Ubekjendt for	5 -	4 -

Tilsammen . 21 Md. 14 Kv.

Samtlige Forpleiningsdage i Aaret have udgjort 16,984.

Heraf falder paa

Bergens Fattigvæsen	7109.
Nordre Bergenhus Amt	1600.
Søndre Bergenhus Amt	2698.
Forskjellige Communer	4818.
Private	759.

Tilsammen . . . 16,984,

hvilke indbringe en Indtægt af 5378 Spd. 32 Skill.

Udgifterne have i samme Tidsrum udgjort 5330 Spd. 97 Skill. Herved maa imidlertid bemærkes, at der i den i Regnskabet for Patienternes Bospisning opførte Sum, 1742 Spd. 37 Skill., er medtaget et Beløb, stort 315 Spd. 16 Skill., som Øconomen har oppebaaret som Tillæg paa Grund af Dyrtiden fra Midten af 1858 til samme Tid i 1859. Ifølge Cassererens Opgivende er Anstalten i Aaret gaaet fremad 190 Spd. 44 Skill., og Asylets økonomiske Stilling sees saaledes at være god.

Belægget har altid været fuldt, gennemsnitlig 46,5, og Søgningen til Asylet har været saa stor, at den ikke altid har kunnet tilfredsstilles. Der er saaledes i Aarets Løb indløbet tolv Andragender om Patienters Optagelse i Asylet, som paa Grund af Mangel paa Plads ikke ere indvilgede. Jeg skal imidlertid bemærke, at der i de Tilfælde, hvor der efter de indsendte Sygeberetninger har været Sandsynlighed for Angjældendes Helbredelse, i Almindelighed har været sørget for Vedkommendes Optagelse ved Fjernelsen af saadanne uhelbredelige Syge, hvis Forpleining udenfor Asylet ikke har været for besværlig.

For Overvogteren og Matronen er der indrømmet en bedre Bospising. Tidligere bospistes de i Lighed med det øvrige Tjenerpersonale, for hvilket Øconomen erholder 3½ Spd. maanedlig pro persona; nu erholde de en Bospising for hvilken betales 21 Skill. pr. Dag.

De Syge bespises som før efter det i sin Tid for Asylet affattede Reglement. Der er ingen Forandring foretaget i samme. Øconomen erholder for hver hele Portion 10 Skill. Patienternes Beklædning, der sker paa Asylets Bekostning for de fastsatte Dagpenge 38 Skill., er tarvelig men tilstrækkelig.

De Syges Beskæftigelser indskrænke sig, som Følge af Asylets Beliggenhed inde i Byen, til hvad der forefalder i Huset: for Fruentimmernes Vedkommende mest til Spinden, Strikken og Søm, for Mandfolkene mest til Drevplukning, Snedker- og Skomagerarbejde, hvortil i Almindelighed haves skikkede Folk, samt Brændesagning, som, da dette Arbejde ogsaa udføres for det communale Sygehus, afgiver stadig Sysselsættelse hele Vinteren. Om Sommeren forefalder altid et og andet Arbejde ved Vedligeholdelsen af de i Asylets Gaardspladse anlagte Blomsterhaver.

I dette som det foregaaende Aar have meget faa Tvangsmidler været anvendte. De have indskrænket sig til kortere eller længre Anvendelse af Cellen og Tvangstroien, samt af Remmen, et Middel, som meget sjelden har været bragt i

Anvendelse, og som bestaar i at de altfor Uroliges Hænder bindes sammen paa Ryggen.

I Årets Løb ere udgaaede 18 Mænd og 14 Kvinder, samt døde 2 Mænd og 1 Kvinde.

Af disse ere udskrevne helbredede 7 Mænd og 9 Kvinder, for hvem Behandlingstiden har været

2 Aar for . 1.	6 Maaneder for 1.
11 Maaneder for 2.	3 — - 4.
9 — - 1.	2 — - 2.
7 — - 1.	1 og under 1 - 4.

En Mand døde efter 2½ Aars Ophold i Asylet af Phthisis, 1 Mand efter 7 Maaneders Ophold af Pneumoni og 1 Kvinde inden en Maaned efter Optagelsen af Meningitis.

Af de i Bedring Udskrevne bleve 4 udtagne af Asylet ifølge deres Forældres eller Værgers Forlangende. 1 undveg, men er senere igjen indlagt og opholder sig fremdeles i Anstalten.

Af Uhelbredelige ere 11 af Vedkommende udsatte til Forpleining udenfor Asylet.

Sundhedstilstanden i Asylet har i det Hele taget været god. I den varmeste Tid af Sommeren indtraf hyppige Tilfælde af Diarrhoe, ligesom der ud over Høsten udbrod en paafaldende Mængde Abscesser iblandt de Syge, uden dog at efterlade nogen alvorligere Følger.

III. Bemærkninger om Levemaaden og de hygiæniske Forholde m. m. i vestre Søndmøres Lægedistrikt, af Distriktslæge S. Høegh's Medicinalberetning for 1859.

At mit Distrikts Almues Levevis i det Hele er saalidet sundhedsmæssig som muligt, er formentlig bekjendt og følger af dens lave Culturstandpunct overhovedet. Slettest er Tilstanden i Sønde, Sandø og Størsteparten af Rønde Sogne, noget bedre i de øvrige Dele af Distriktet. I det Hele er den dog slet. Det viser sig i alle Forholde. Vaaningshusene f. Ex. ere lave, smaa og mørke (tildels Røgtildels Loftstuer); der er i Regelen kun 1 Beboelsesværelse, som benyttes baade Dag og Nat og aldrig ventileres, undtagen naar man i Røghytterne tager Ljaaren af for at skaffe Røgen Udgang. Meget ofte deler den talrige Familie det lille Rum med en Gris, der har sit Kot under Spisebordet, eller ialfald med endel Lam eller Kid. Paa de større Gaarde, hvor der er flere Opsiddere, ligge Vaanings- og Udhuse i en Klynge tæt op til hinanden uden Spor af Orden, og Gjød-seldynger træffes hist og her midt i Klyngen. Meget ofte

træffer man, især hos Husmandsclassen, at der under Opholdsværelset er indrettet en Kjælder til Fjøs. Naar til disse Forholde kommer den frygtelige Urenlighed, som overalt findes, den totale Mangel paa Sands for Comfort og Hygge, maa det indsees, at Atmosfæren i Bondens Stuer er i højeste Grad usund og opfyldt med stinkende Dunster. Kosten er i høj Grad ensformig og lidet kraftig. Grød og sur Melk, Melsuppe og Sild eller salt Fisk, Fladbrød og en sjelden Gang meget gammelt Spegekjød er omtrent hele Udvalget. For alt Ferskt nærer Bonden stor Angst; fersk Melk f. Ex. ansees for særdeles usund. Beklædningen er, fornemlig i den yngre Alder og tillige for Konernes Vedkommende (thi Konerne maa oftest „gaa for Lud og koldt Vand“) slet ikke tilstrækkelig. Barfodet gaar man fra Vaaren af til langt ud paa Høsten.

Alt dette og meget mere bevirker, at Racen i det Hele er lidet kraftig, især i de mindst cultiverede Distrikter. Søvdingerne og Kvamsøingerne f. Ex. (i Sandø Sogn) ere næsten alle smaa, blege, usunde Mennesker med svag Muskulatur. I det Hele træffer man meget ofte blege dyscrasiske Ansigter; rødmussede og fyldige ere høist sjeldne. Det er virkelig en Undtagelse at finde et sundt Menneske. Cardialgi, chronisk Rheumatisme, Anæmi (en Følge af de rigelige gjentagne Aareladninger, der ansees som en Nødvendighed for et voxent Menneske, i Forbindelse med den lidet nærende Kost og den almindelige Urenlighed), Fnat o. dsl. støder Lægen ved hvert Skridt paa. For Fruentimmernes Vegne komme tillige hertil Menstruationsanomalier og Uterindeplacements hos dem, der have født Børn, hvilket maa tilskrives paa den ene Side den raa irrationelle Fødselshjælp og paa den anden Side den tidlige (3die og 4de Dag) Opstaaen fra Barselsengen.

Den første Betingelse for at rette paa disse forkjerte Forholde maa være at bibringe Almuen Overbevisningen at det er galt fat med dens Levestel. Men det er i Sandhed en vanskelig Sag. Med en Ihærdighed, der var en bedre Sag værdig, hænger den ved det Gamle og Tilvante; alt Nyt ansees eo ipso forkasteligt. Denne Conservatisme, som jeg efter mit Kjendskab til Norge maa anse i fortrinlig Grad at høre hjemme hos den bergenshusiske Race, er den værste Anstødssten for enhver hygiænsk Reform. Hertil kommer, at Almuen ikke befatter sig med anden Læsning end den religiøse, og det netop af det strengeste Slags, f. Ex. Linderots Prædikener og denne Mængde af saakaldte Tractater, der i et slet Sprog uden Gnist af høiere Opsving absolut maa tjene til at udbrede Mørke istedetfor Lys. Enhver Oplysning, hentet fra Naturvidenskabens Gebet, betragtes med mistroiske, fortrædelige Blikke. Nedsunken i dette aandelige Anachoretliv staar Almuen næsten utilgængelig for den mere Oplystes Paavirkninger, fornemlig for Embedsmandens; thi det spores snart, at der mellem Almuen paa den ene og Embedsmanden paa den anden Side er et svælgende Dyb; Almuen betragter Embedsmanden som noget Fiendsk, der i det høieste blot kan tolereres.

Netop af denne Grund tror jeg, at de ved Lov af 5te August 1857 oprettede Sundhedscommissioner ville stifte ube-

regnelig meget Godt, ikke snart, men i Tidernes Følge. Gjen- nem dem vil Almuen efterhaanden tvinges til at modtage Kundskab om Naturforholdene og røkkes i sine gamle Fordomme. Lægerne, der nu betragtes omtrent som autoriserede Kvaksalvere, hvem det kun er magtpaaliggende at pine saamange Penge som muligt ud af Bonden, ville ved disse Sundhedscommissioner nødvendigvis komme i engere Forhold til Almuen, som derigjennem vil faa Blikket opladt baade for Lægernes egentlige Værd og deres vigtigste Virkekreds, den hygiæniske nemlig. Det er blot at ønske, at Distriktslægeembederne maatte blive saaledes aflønnede, at ogsaa de dygtigere Kræfter blandt vor Lægestand kunde føle sig opfordrede til at concurrere til dem. Først da ville Sundhedscommissionerne stifte sin fulde Nytte.

Med denne Betragtning af Sundhedscommissionernes Tendents har jeg omfattet min Virken i dem med særlig Interesse. Gaaende ud fra, at Institutionen skulde udbrede sund Oplysning om de legemlige Forholde og derpaa basere de videre hygiæniske Forholdsregler ikke alene mod Spedalskheden men mod al Sygelighed overhovedet, har jeg lagt en systematisk Plan til Grund for mine Foredrag i Commissionerne. Jeg begyndte nemlig med populært at fremstille Anatomiens, Physiologiens og den generelle Pathologies Hovedpuncter, gik derpaa over til at behandle Spedalskhedens Historie og Kjendetegn, og agter at afslutte Systemet med en Række Foredrag over hvorledes Spedalskheden og den almindelige Sygelighed kan modarbeides. Paa denne Maade tror jeg at virke gavnligere end ved at meddele en Hoben løsrevne Leveregler, der af Mangel paa Begrundelse i andre Kjendsgjerninger strax glemmes. Det er klart, at Interessen for Sundhedscommissionernes Forhandlinger her i Distriktet er i Tiltagende; Møderne bivaanes af flere og flere Udenforstaaende, og Adskillige have proprio motu anmodet om at optages som faste Medlemmer, uagtet de Pligter og Byrder, de derved paatage sig. Tegn paa gavnlig Vækkelse vise sig af og til allerede nu i Bygderne; Almuens forstokkede Fordomme med Hensyn til Sundhed, Sygdom og legemlig Tilstand overhovedet ere hos Mange rokkede; Huse, der bygges fra Nyt af, ere i Regelen større og bedre indrettede end de gamle; det ansees mere og mere for en Skam at være befængt med Fnat.

IV. Oplysninger om Kostholdet i indre Namdals Lægedistrikt, af Distriktslæge K. J. F. Fleischers Medicinalberetning for 1859.

At Kostholdet her i Distriktet er godt og bedre end mange andre Steder i Landet kan jeg godtgjøre ved nogle

Oplysninger, som jeg har erhvervet gennem Sundhedscommissionerne. Da de maaske ogsaa i andre Henseender kunne

være af Interesse, skal jeg meddele dem her; iforbigaaende bemærkes, at ved Sild forstaaes god salt Sild; sur og bedærvet Sild kan det ikke nytte nogen Husbond at fremsætte for sine Tjenere, de vilde ikke nyde den.

Grogns Præstegjeld. Husbonder og Tjenere spise samme Kost.

Morgen Kl. 5—6. Smør og Brød, oftest Kaffe (16—24 Kopper af $\frac{1}{2}$ Pd. Kaffe) med Fløde og Sukker. Kaffeen til-sættes undertiden Cichori eller brændt Mel. Raasukker bruges sjelden.

Kl. 8—9. Melsuppe, Melkespiser, Kjød, Fisk, Smør og Ost, Fladbrød. Det bruges næsten aldrig at dele Maden, Enhver forsyner sig efter Behag.

Kl. 12. Melsuppe og Sild, Potetes og Sild; alle Helligdage Kjødspiser.

Eftermiddag Kl. 4. Melk, Smør og Brød.

Kl. 8. Grød og Melk, Sild og Potetes, men ikke naar samme har været Ret til Middag.

Paa en Gaard med 4 Tjenere, Mand og Kone og 5 Børn i Opvæksten opgives at forbruges for Aaret: 10 à 12 Smaafæ, 1 Slagt, 1 Gris, 1 à 2 Tdr. Sild, 1 Vog Kaffe, 1 Vog Sukker, 1 Tønde Malt, 1 Vog tør Fisk, $\frac{1}{2}$ —1 Tønde saltet Fisk (Torsk, Lange, Kveite og Lax).

Tjenerløn. Dreng: 20—25 Spd. og i Klæder omtrent for 3 Spd. Pige: 5 Spd. og Foder til 1 à 2 Sauer, Klæder og Fritid for 5 Spd.

Betaling for udsat uægte Barn 10—12 Spd.

Overhalvdens Præstegjeld. Lignende Opgaver som for Grog.

Fosnes Præstegjeld. Morgen Kl. 4—6. Kaffe er ikke almindelig og meget tynd, blandet med brændte Erter, Korn eller Potetes. En Bid Mad.

Kl. 7. Melk, saltet Fisk og Potetes, Smør og Brød.

Middag Kl. 11. Suppe og Sild, om Helligdagene Kjød.

Kl. 4. Melk og Grød.

Kl. 8. Grød eller Suppe og Sild.

Af Kaffe forbruges paa en lignende Gaard som i Grog 1 Vog, hvoraf dog en Del antages solgt tilberedt til Reisende, 1 Slagt, 1 à 2 Grise, (i Sødistriktet er Griseholdet mindre kostbart), 6—8 Smaafæ, meget Fisk, $\frac{1}{2}$ Tønde Malt.

Tjenerløn. Dreng: 20—24 Spd.; Klæder omtr. 5 Spd. Pige: 5 Spd., Saufoeder, Klæder og Fritid omtr. 7 Spd.

For Fostringsbarn betales 8—10 Spd.

Saaledes er Kostholdet for bosiddende Folk; Løskarle, Skovarbeidere og Flødere leve endog endnu bedre, da de have større Fortjeneste og ved at dele Udgifterne have lettere for at skaffe sig ferskt Kjød. I samme Forhold som Skovdriften tiltager, stiger Prisen paa Smør og ferskt Kjød. Foruden det nævnte Slagt maa tillægges Extranydelsen af en Del Hestekjød, mod hvilket Fordommen aldeles har tabt sig.

For Folk, der ere opdragne og vante ved denne Kost, maa den vel ansees for upaaklagelig, især her i Distriktet, hvor Tilberedningen af Mad foregaar med Renlighed og Omhyggelighed. Kun forekommer det mig, at Bonden bruger vel lidet Krydderi til sin Mad, og da jeg har helbredet flere Cardialgier blot ved at lade Angjældende tage lidt hel Karve eller Sennep, skal jeg gennem Sundhedscommissionerne søge at virke i saa Henseende.

Rettelser.

I Medicinalberetningen for 1858.

Pag. 11, første Spalte. Den gennemsnitlige Behandlingstid for en syphilitisk Patient er feilagtigen opgiven at være 106 Dage istedetfor 97,2 Dage; de anførte 36340 Liggedage skulle nemlig fordeles paa 374 istedetfor, som skeet, paa 343 Udskrevne.

I Sygehuslisten ere Udgifterne til Medicin for Rigshospitalet beregnede efter Medicinens Kostende, naar den Rigshospitalet tilstaaede Rabat fradrages; denne bør imidlertid ved Beregningen igjen tillægges, hvorefter Medicamentudgifterne blive

	for hver Syg i det Hele.	for hver Syg i Døgnet.
for Rigshospitalets medicinske Afdeling . 2 Spd. 10,9 Skill.	6,53 Skill.	
- — chirurgiske — . 1 — 109,9 —	5,39 —	
- — Hudsyge — . 1 — 92,9 —	3,66 —	
for de nævnte Afdelinger tilsammen . . 1 — 114,4 —	5,23 —	
for Rigshospitalets Afdeling for Børn . . 1 — 104,3 —	3,21 —	

I Sygehuslistens Rubrik for de ved Aarets Slutning Tilbageliggende er for Frederikstads Byes Sygehus feilagtigen anført 7 Md. 3 Kv. istedetfor 8 Md. 2 Kv. og for Stavanger Byes Sygehus feilagtigen 4 Md. 4 Kv. istedetfor 3 Md. 5 Kv. I Rubrikken „I Bedring“ staar for nordre Thronhjems Amts Sygehus i Namdal 34 Md. 14 Kv. istedetfor 33 Md. 15 Kv.

I Medicinalberetningen for 1859.

De 2 første Ark af denne Beretning (Pag. 2—16) ere feilagtigen givne Overskriften C. No. 5 istedetfor C. No. 4.

Tabel I.

over de i Norges almindelige

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Helbredede.		
	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.
Rigshospitalets medicinske Afdeling	49	54	103	594	406	1000	643	460	1103	423	285	708
— chirurgiske —	48	18	66	440	190	630	488	208	696	297	124	421
— Hudsye —	40	46	86	234	266	500	274	312	586	200	250	450
De nævnte 3 Afdelinger af Rigshospitalet	137	118	255	1268	862	2130	1405	980	2385	920	659	1579
Rigshospitalets Afdeling for Børn**).	2	8	10	21	40	61	23	48	71	12	27	39
Christiania Byes Sygehus	36	43	79	168	165	333	204	208	412	52	57	109
Smaalenes Ams —	7	9	16	45	42	87	52	51	103	35	30	65
Moss Byes —	4	1	5	17	14	31	21	15	36	11	7	18
Frederikshalds Byes —	11	7	18	67	40	107	78	47	125	59	39	98
Frederikstens Garnisons Sygehus	—	—	—	74	—	74	74	—	74	66	—	66
Frederikstads Byes —	8	2	10	28	7	35	36	9	45	26	6	32
— Garnisons —	4	—	4	117	—	117	121	—	121	116	—	116
Hedemarkens Ams —	1	12	13	15	8	23	16	20	36	10	12	22
Christians Ams —	7	7	14	18	26	44	25	33	58	16	20	36
Buskeruds Ams —	6	6	12	56	33	89	62	39	101	47	32	79
Drammens Byes —	10	7	17	46	21	67	56	28	84	38	17	55
Jarlsberg og Laurvigs Ams Sygehus	7	5	12	40	35	75	47	40	87	37	36	73
Carl Johansværens Sygehus	9	—	9	332	4	336	341	4	345	314	4	318
Bratsbergs Ams —	34	24	58	65	70	135	99	94	193	54	41	95
Christiansands Byes Sygehus	4	2	6	57	39	96	61	41	102	49	38	87
— Garnisons Sygehus	9	—	9	389	—	389	393	—	398	388	—	388
Lister og Mandals Ams Sygehus	4	7	11	14	16	30	18	23	41	9	14	23
Stavanger Ams —	3	2	5	29	29	58	32	31	63	26	16	42
Stavanger Byes —	3	5	8	62	33	95	65	38	103	41	26	67
Bergens Byes —	16	11	27	224	174	398	240	185	425	186	157	343
Lungegaardshospitalet	31	17	48	24	27	51	55	44	99	8	13	21
Reknes Hospital (Cur- og Pleieanstalt)	30	33	63	12	14	26	42	47	89	7	10	17
Thronhjems Byes Sygehus	32	46	78	269	222	491	301	268	569	216	213	429
Nordre Thronhjems Ams Sygehus i Skogn	11	11	22	112	85	197	123	96	219	80	65	145
— — — i Namdal	25	14	39	75	56	131	100	70	170	54	35	89
Nordlands Ams Sygehus i Alstahaug	7	5	12	67	75	142	74	80	154	50	51	101
— — — i Bodø	7	4	11	21	6	27	28	10	38	15	6	21
— — — i Buksnes	2	1	3	46	22	68	48	23	71	36	16	52
Finmarkens Ams Sygehus i Tromsø	2	4	6	30	18	48	32	22	54	18	10	28
— — — i Alten	—	—	—	35	19	54	35	19	54	19	11	30
— — — i Hammerfest	—	—	—	20	3	23	20	3	23	12	—	12
— — — i Vadsø	—	1	1	17	5	22	17	6	23	11	4	15
Ovennævnte 33 Sygehuse tilsammen	469	412	881	3880	2210	6090	4349	2622	6971	3038	1672	4710

*) Udgifterne til Medicin ere beregnede efter de i Sygehusberetningerne opgivne Beløb, hvorved dog maa bemærkes, at flere Syg
hoielse over Medicinaltaxtens Priser, uden at det altid kan sees, hvorvidt der ved Beløbets Opgivende er iagttaget at tillægge hi

**) I Børnehospitalets Belæg ere de med Børnene indlagte Mødre medregnede.

**) Omtrent en Sjettedel af Medicamentudgifterne maa fratrækkes som anvendt til Syge udenfor Sygehusets Belæg.

†) Udgiften til Medicin angaar alene de for Amtsgemeindens Regning Behandlede, i Alt 29 — hvoraf 19 udskrevne — med 4296

††) Udgiften til Medicin angaar alene de for Amtsgemeindens Regning Behandlede, i Alt 53 — hvoraf 45 udskrevne — med 302

†††) Udgiften til Medicin angaar alene de for Medicinalfondets Regning Behandlede, i Alt 106 med 5316 Forplejningsdage.

?) Over Udgifterne til Medicin for disse to Sygehuse er ingen Opgave bleven meddelt.

Tabel II.

over de i Norges Sindssyge

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Udgaa				
										Helbredede.			I Bedr	
	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.
Gaustad Sindssygeasyl	125	99	224	93	74	167	218	173	391	21	28	49	12	14
Christiania —	31	29	60	12	14	26	43	43	86	6	6	12	2	4
Oslo —	—	28	28	—	3	3	—	31	31	—	1	1	—	—
Christiansands —	7	8	15	3	6	9	10	14	24	1	2	3	1	—
Stavangers —	3	3	6	3	2	5	6	5	11	2	2	4	1	—
Bergens —	22	24	46	21	14	35	43	38	81	7	9	16	3	—
Thronhjems —	32	31	63	9	9	18	41	40	81	3	5	8	—	—
De nævnte 7 Asylr tilsammen	220	222	442	141	122	263	361	344	705	40	53	93	19	24

nelse

phuse behandlede Syge i 1859.

dgaade.					Døde.			Tilbageiggende.			Mortalitetsforhold.	Det samlede Antal Forpleiningsdage.	Dagligt Middelbelæg.	Forpleiningsdage for hver Udskreven	Udgift til Medicin *).		
Bedring.		Uhelbredede.													For hver Syg i det Hele.		For hver Syg i Døgnet.
Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.					Spd.	Skill.	Skill.
43	103	10	8	18	68	50	118	82	74	156	1 : 8,0	34565	94,7	36,5	1	68,7	5,17
32	119	25	17	42	34	19	53	45	16	61	1 : 12,0	25424	69,7	40,0	1	55,1	4,37
10	31	4	6	10	12	7	19	37	39	76	1 : 26,8	29573	81,0	58,0	2	9,9	4,31
85	253	39	31	70	114	76	190	164	129	293	1 : 11,0	89562	245,4	42,8	1	79,5	4,66
1	2	1	-	1	5	11	16	4	9	13	1 : 3,6	4223	11,6	72,8	1	86,2	2,83
29	65	9	15	24	53	55	108	54	52	106	1 : 2,8	31752	87,0	103,8	1	74,3	1,87
3	6	-	-	-	4	3	7	10	15	25	1 : 11,1	6828	18,7	87,5	2	57,9	3,40
2	2	-	-	-	6	4	10	4	2	6	1 : 3,0	1884	5,2	62,8			2,75
-	3	1	-	1	5	4	9	10	4	14	1 : 12,3	4506	12,3	40,6	1	44,7	4,06***)
-	-	1	-	1	2	-	2	5	-	5	1 : 34,5	1225	3,4	17,8	-	43,6	2,46
-	1	-	-	-	4	1	5	5	2	7	1 : 7,6	3216	8,8	84,5	1	104,3	2,65
-	-	1	-	1	-	-	-	4	-	4	0 : 117	1651	4,5	14,1	-	57,9	4,10
-	-	1	-	1	2	-	2	3	8	11	1 : 12,5	4693	12,9	187,7	6	7,6	3,22†)
3	8	2	-	2	-	1	1	2	9	11	1 : 47	5798	15,9	123,4	2	18,1	2,09
1	7	4	1	5	1	2	3	4	3	7	1 : 31,3	5318	14,6	56,6	3	41,2	7,09
2	4	2	1	3	8	2	10	6	6	12	1 : 7,2	4075	11,2	56,6	1	3,5	2,18
-	-	1	-	1	2	2	4	7	2	9	1 : 19,5	4508	12,4	57,8	2	112,1	5,24††)
-	5	6	-	6	8	-	8	8	-	8	1 : 42,1	4624	12,7	13,7	-	40,8	2,97
10	17	1	3	4	8	8	16	29	32	61	1 : 8,3	19079	52,2	144,5	4	14,8	3,42
-	-	-	-	-	6	1	7	6	2	8	1 : 13,4	3910	10,7	41,6	1	8,6	3,09
-	3	5	-	5	1	-	1	1	-	1	1 : 397	3441	9,4	8,7	-	15,6	1,79
3	5	2	-	2	3	-	3	2	6	8	1 : 11	4425	12,1	134,1		?)	
5	8	1	3	4	2	1	3	-	6	6	1 : 19	3672	10,1	64,4	2	15,1	3,96
1	4	2	-	2	8	5	13	11	6	17	1 : 6,7	3180	8,7	37,0	1	69,2	5,12
2	11	7	8	15	18	9	27	20	9	29	1 : 14,7	12067	33,1	30,5	-	95,3	3,13
2	4	8	2	10	2	-	2	35	27	62	1 : 18,5	17440	47,8	471,4	5	22,8	1,32
-	1	1	2	3	7	2	9	26	33	59	1 : 3,3	23070	63,2	769	8	116,9	1,40
9	16	21	7	28	23	13	36	34	26	60	1 : 14,1	23354	64,0	45,9	1	107,7	4,96
6	21	1	4	5	9	6	15	18	15	33	1 : 12,4	11285	30,9	60,7	2	23,8	4,35
10	27	3	1	4	7	3	10	19	21	40	1 : 13	16067	44,0	123,6	3	76,6	3,53
10	23	2	8	10	6	4	10	3	7	10	1 : 14,4	6057	16,6	42,1			5,60†††)
3	7	-	-	-	3	-	3	6	1	7	1 : 10,3	3436	9,4	110,8	6	53,4	6,98
4	9	1	-	1	5	1	6	1	2	3	1 : 11,3	2679	7,3	39,4	1	54,5	4,43
3	5	4	3	7	7	2	9	1	4	5	1 : 5,4	2822	7,7	57,6	2	76,4	5,49
6	16	4	1	5	-	1	1	2	-	2	1 : 52	1881	5,2	36,2		?)	
1	2	2	1	3	4	-	4	1	1	2	1 : 5,3	906	2,5	43,1	1	119,4	5,55
-	1	-	-	-	5	-	5	-	2	2	1 : 4,2	312	0,9	14,9	-	91,4	6,15
201	536	133	91	224	338	217	555	505	441	946	1 : 10,9	332946	912,2	55,3			

rholde Rabat af vedkommende Apotheker, medens enkelte andre, der faa sin Medicin leveret af Sygehuslægerne, igjen betale en For- eller fradrage denne Forhøielse. Sammenligningen mellem de enkelte Sygehuses Medicamentforbrug kan derfor kun blive tilnærmelsesvis.

siningsdage.
einingsdage.

nelse

r behandlede Syge i 1859.

Uhelbredede.			Døde.			Tilbageiggende.			Mortalitetsforhold.	Det samlede Antal Forpleiningsdage.	Dagligt Middelbelæg.	Forpleiningsdage for hver Udskreven.	Samlede Udgifter for hver Syg i Døgnet.	Udgift til Medicin for hver Syg i Døgnet.
Md.	Kv.	Tils.												
33	21	54	7	7	14	145	103	248	1 : 10,2	88181	241,6	616,7	55,74	1,05
2	2	4	3	2	5	30	29	59	1 : 5,4	21978	60,2	814	33,65	1,41
-	3	3	-	-	-	-	26	26	0 : 5	9440	25,9	1888	37,69	0,44
1	1	2	-	-	-	7	10	17	0 : 7	5841	16,0	834,4	33,6	0,29
-	-	-	-	-	-	3	1	4	0 : 7	1799	4,9	257	28,5	0,33
8	3	11	2	1	3	23	23	46	1 : 11,7	16984	46,5	485,3	37,66	0,15
7	3	10	-	-	-	31	32	63	0 : 18	22244	60,9	1235,8	36,00	0,49
51	33	84	12	10	22	239	224	463	1 : 11	166467	456,1	687,9		

Tabel III.

over de af Læger (og fra Sygehusen)

Dødsårsag.	Mand- køn.	Kvinde- køn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.	Dødsårsag.	Mand- køn.	Kvinde- køn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.
Abscessus	6	5	2	13	Elephantiasis Græcorum	112	94	-	206
Alcoholismus	7	-	-	7	Embolia	1	-	-	1
Anæmia	-	1	1	2	Emollitio cerebri	2	3	1	6
Aneurisma	-	2	-	2	Emphysema pulmonum	3	-	4	7
Angina membranacea	64	55	115	234	Empyema	5	3	1	9
— tonsillaris	1	-	3	4	Encephalitis	10	10	4	24
Apoplexia cerebri	62	39	30	131	Endocarditis	1	3	-	4
— pulmonum	3	3	-	6	Enteritis, Gastro-enteritis	27	17	18	62
Arthritis	2	1	-	3	Epilepsia	9	2	-	11
Arthroace	2	-	-	2	Erysipelas	11	10	7	28
Asthma	2	6	2	10	Febris catarrhalis	2	-	-	2
Atelectasis pulmonum	1	1	6	8	— gastrica	2	2	-	4
Atresia ani	1	-	-	1	— hectica	3	2	-	5
Atrophia infantum	17	19	4	40	— intermittens	3	-	-	3
Bronchitis acuta et capillaris	37	26	31	94	— puerperalis et Operationes obstetricæ	-	163	-	163
— chronica, Bronchiectasia	21	18	5	44	— typhosa	185	169	151	505
Cancer et Fungus	49	73	35	157	Fractura cranii	3	1	-	4
Carbunculus	2	1	-	3	Fracturæ aliæ	5	1	-	6
Cardialgia	2	2	1	5	Furunculosis	1	-	-	1
Caries et Necrosis	6	2	5	13	Gangræna	4	8	4	16
Catarrhus suffocativus	1	-	-	1	Gastritis	15	4	3	22
Cholera asiatica	4	1	-	5	Gastromalacia	2	1	-	3
Cholérine et Cholera nostras	13	15	8	36	Gonarthroace	4	2	-	6
Colica	1	1	2	4	Hæmatemesis	7	4	3	14
Combustio	9	4	4	17	Hæmaturia	2	-	-	2
Commotio cerebri	2	-	-	2	Hæmoptysis	4	3	2	9
— medullæ	2	-	-	2	Helminthiasis	-	1	3	4
Compressio cerebri	2	-	1	3	Hepatitis	6	3	2	11
Contusio	1	1	3	5	Hernia	19	12	5	36
Coxarthroace	10	4	-	14	Herpes Zoster	-	-	1	1
Cystitis	2	-	3	5	Hydrocephalus acutus	24	11	13	48
Debilitas neonatorum	4	3	-	7	— chronicus	1	-	1	2
— senilis	37	56	5	98	Hydrops	59	65	39	163
Delirium tremens	9	-	3	12	— ovarii	-	2	-	2
Dementia	5	4	-	9	Hydrothorax	9	7	3	19
Diabetes mellitus	3	1	2	6	Icterus	3	-	-	3
Diarrhoea	27	25	34	86	Idiotismus	1	-	-	1
Diphtheritis	36	17	76	129	Ileus, Intussusceptio et Volvulus	9	2	3	14
Dysenteria	211	164	279	654	Induratio telæ cellulosæ	-	-	1	1
Dysphagia	2	1	-	3	Influenza	1	2	8	11
Dysuria	7	1	-	8	Insania	2	2	-	4
Eclampsia infantum	32	26	20	78	Ischias	-	2	-	2
— gravidarum et parturientium	-	9	-	9	Laryngitis	4	3	5	12

nelse

nmeldte Dödsaaarsager i Aaret 1859.

Dödsaaarsag.	Mand- kjøn.	Kvinde- kjøn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.	Dödsaaarsag.	Mand- kjøn.	Kvinde- kjøn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.
hiasis	3	-	-	3	Ruptura uteri	-	5	-	5
pus	1	-	-	1	Scarlatina	31	13	66	110
xatio vertebræ colli	1	-	-	1	Scorbutus	-	1	2	3
nphangitis	-	-	2	2	Scrophulosis	5	3	3	11
nia	2	3	-	5	Spasmus glottidis	-	-	1	1
- puerperalis	-	5	-	5	Spermatorrhoea	1	-	-	1
rasmus senilis	15	26	2	43	Spina bifida	3	-	-	3
lancholia	4	6	-	10	Spondylarthrocace	8	4	1	13
ingitis cerebialis	39	36	36	111	Stomatitis	-	1	1	2
— cerebro-spinalis	8	6	-	14	Stricture coli	-	1	-	1
— spinalis	1	-	-	1	— oesophagi	7	1	1	9
— tuberculosa	23	23	8	54	— urethræ	1	-	-	1
ritis	-	2	-	2	Stupiditas	1	-	-	1
rorrhagia	-	13	-	13	Syphilis	12	9	1	22
ebilli	-	1	1	2	Tabes dorsualis	2	-	-	2
ebus Brigthi	12	9	11	32	— meseraica	4	2	-	6
esus serpentis	1	-	-	1	Theria	-	2	-	2
ohritis	1	-	1	2	Trismus et Tetanus	10	1	-	11
na	2	1	-	3	Tuberculosis acuta	4	6	-	10
structio alvi	6	2	-	8	Tussis convulsiva	12	31	49	92
lema pulmonum	4	-	-	4	Ulcera	1	1	1	3
eosarcoma	-	1	-	1	— ventriculi	4	2	3	9
itis	2	-	1	3	Uræmia	5	1	1	7
alysis	12	9	2	23	Variolæ	65	42	91	198
— generalis	1	1	-	2	Veneficium	1	-	-	1
aphigus	-	2	2	4	Vitia organica	3	2	5	10
icarditis	7	2	-	9	— — abdominis	56	46	16	118
iostitis	5	-	-	5	— — cerebri	10	11	2	23
itonæitis	47	31	26	104	— — cordis	30	21	12	63
ityphlitis	-	1	-	1	Vulnera	11	1	2	14
ebitis	1	1	-	2	Upaaviselig Aarsag	5	5	3	13
egmone	3	3	3	9	Tilsammen	2216	2040	1625	5881
his et Tuberculosis pulmonum	283	290	166	739	Ifølge til Tabelcontoret fra Præsterne				
aritis	7	9	1	17	indkomne Opgaver var Antallet af:				
umonia	136	113	123	372	1. Omkomne ved ulykkelige Hendelser	870	118	-	988
itis	3	1	1	5	2. Ihjelligede Børn	-	-	45	45
pura hæmorrhagica	2	3	-	5	3. Selvmordere	111	34	-	145
tula maligna	-	1	1	2	4. Dræbte eller Myrdede	13	10	-	23
æmia	10	7	1	18	Tilsammen	994	162	45	1201
hitis	3	1	2	6					
umatismus acutus	7	10	7	24					
— chronicus	4	6	5	15					
utura intestinorum	2	2	-	4					

